

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**УКРАЇНСЬКА ПОЛІЦЕЇСТИКА:
ТЕОРІЯ, ЗАКОНОДАВСТВО, ПРАКТИКА**

**UKRAINIAN POLYCEISTICS:
THEORY, LEGISLATION, PRACTICE**

Випуск № 2(14) 2025

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Вітвіцький Сергій Сергійович – ректор Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

Заступник головного редактора:

Буга Ганна Сергіївна – начальник відділу організації наукової роботи Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

Відповідальний секретар:

Волубуєва Олена Олексіївна – проректор Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор

Відповідальний редактор:

Стецюк Роксолана Іванівна – завідувач редакційно-видавничого відділення відділу організації наукової роботи Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат філологічних наук, доцент

Член міжнародної редколегії:

Войцех Войтила – доктор гуманітарних наук, науковий співробітник, Технологіко-гуманітарний університет ім. Казімера Пуласького (м. Радом, Республіка Польща)

Члени редакційної колегії:

Веселов Микола Юрійович – професор кафедри державно-правових дисциплін та безпеки життєдіяльності факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Спринцев Пилип Сергійович** – декан факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент; **Захарченко Андрій Миколайович** – головний спеціаліст відділу забезпечення якості освіти управління освітньої діяльності Департаменту освіти, науки та спорту Міністерства внутрішніх справ України, доктор юридичних наук, професор; **Зозуля Євген Вікторович** – професор кафедри державно-правових дисциплін та безпеки життєдіяльності факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Городецька Марина Сергіївна** – професор кафедри кримінального процесу і криміналістики факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Кононенко Тетяна Володимирівна** – професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор філософських наук, професор; **Макаренко Олександр Юрійович** – професор кафедри державно-правових дисциплін та безпеки життєдіяльності факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Пилипенко Дмитро Олексійович** – завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент; **Лоскутов Тимур Олександрович** – професор кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Мердова Ольга Миколаївна** – завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2 Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор; **Назимко Єгор Сергійович** – заступник директора Департаменту – начальник управління науки, інновацій та спорту Департаменту освіти, науки та спорту Міністерства внутрішніх справ України, доктор юридичних наук, професор; **Ніколенко Людмила Миколаївна** – науковий співробітник Інституту економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова НАН України, доктор юридичних наук, професор; **Одерій Олексій Володимирович** – професор кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 530

“Про затвердження рішень Агестаційної колегії Міністерства” журнал Донецького державного університету внутрішніх справ “Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика” включено до Переліку фахових видань України як друковане наукове періодичне видання категорії “Б”.

Журнал включено до наукометричних баз:

Index Copernicus International (Республіка Польща); Crossref (США); Research Bib (Японія); EuroPub (Великобританія)

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Донецького державного університету внутрішніх справ (Протокол № 20 від 27.08.2025 р.)

Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1415 від 16.11.23 р. (Ідентифікатор медіа R30-01959).

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Донецький державний університет внутрішніх справ (вул. Велика Перспективна, 1, м. Кропивницький, 25015, info@dnuvs.ukr.education, тел. (097) 9070107).

Періодичність: 4 рази на рік.

Мови розповсюдження: українська, англійська, польська, німецька, французька, болгарська, румунська.

Електронна сторінка видання: policeystika.dnuvs.ukr.education

ISSN 2709-9261 (Print)

ISSN 2709-927X (Online)

© Донецький державний університет внутрішніх справ, 2025

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

УДК 343.1 + 343.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-2-14-1>**Городецька Марина Сергіївна,**

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3228-6299>

ОКРЕМІ ПИТАННЯ УЧАСТІ ОФІЦЕРІВ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У кримінальному провадженні щодо неповнолітніх передбачено додаткових учасників – офіцерів ювенальної превенції. У статті досліджено окремі особливості реалізації повноважень офіцерів ювенальної превенції відповідно до статей 496 та 500 Кримінального процесуального кодексу України. Досліджено окремі аспекти функціонального призначення участі офіцерів ювенальної превенції, яке полягає в забезпеченні аргументації сторін кримінального провадження. Проаналізовано визначення предмета відання офіцерів ювенальної превенції. Установлено, що предмет відання визначається за суб'єктивним критерієм. Реалізація повноважень офіцерів ювенальної превенції пов'язана із забезпеченням реалізації примусових заходів виховного характеру щодо неповнолітніх, які вчинили кримінальне правопорушення.

Ключові слова: кримінальне провадження, судовий розгляд, кримінальне провадження щодо неповнолітнього, забезпечення прав дитини, примусові заходи виховного характеру, ювенальна превенція.

Постановка проблеми. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх потребує додаткових гарантій прав дитини, яка опинилася у сфері кримінального процесу. Особлива увага має бути приділена забезпеченню прав дитини, яка вчинила кримінальне правопорушення. Визначення причин і умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення неповнолітнім, можливого впливу дорослого, соціально-побутова обстановка – усе це має бути детально враховано під час з'ясування причетності дитини до вчинення кримінального правопорушення та призначення покарання. Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) передбачає у провадженні щодо неповнолітніх участь додаткових суб'єктів – представників служби у справах дітей і уповноваженого підрозділу органів Національної поліції. Нині уповноваженим підрозділом органів Національної поліції є підрозділи ювенальної превенції. Функціональне призначення, предмет відання, коло повноважень офіцерів ювенальної превенції у кримінальному провадженні залишаються поза увагою наукових розвідок. Тому дослідження окремих питань участі офіцерів ювенальної превенції у кримінальному провадженні є дуже актуальним і вчасним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання, пов'язані з особливостями кримінального провадження щодо неповнолітніх, розглядалися такими науковцями, як Ю. П. Алєнін, О. О. Волобуєва, Є. М. Гі-

дулянова, І. В. Гловюк, Ю. В. Гошовська, Ю. М. Грошевий, В. С. Зеленецький, О. В. Капліна, О. О. Кочура, О. М. Крукевич, О. П. Кучинська, Л. М. Лобойко, М. А. Погорецький, В. О. Попелюшко, В. В. Романюк, О. В. Сівак, В. М. Трофименко, Р. С. Холод, О. Г. Шило, М. Є. Шумило, О. О. Юхно та інші. Однак, незважаючи на ґрунтовні дослідження вчених, окремі питання участі офіцерів ювенальної превенції в судовому розгляді кримінальних проваджень щодо неповнолітніх не були розглянуті повно та системно.

Метою статті є дослідження окремих питань щодо участі офіцерів ювенальної превенції у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на законодавче врегулювання участі офіцерів ювенальної превенції у кримінальному провадженні, варто зазначити, що за суб'єктом провадження їхній предмет відання такий:

1) кримінальні провадження щодо неповнолітніх, які досягли віку кримінальної відповідальності, тобто щодо неповнолітнього обвинуваченого (зокрема, щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення неповнолітньою, але на момент кримінального провадження вже досягла повноліття) (§ 1 гл. 38 КПК);

2) кримінальні провадження щодо неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності (§ 2 гл. 38 КПК) [1].

Тобто щодо визначення предмета відання (кола справ) офіцерів ювенальної превенції застосовується суб'єктивний критерій. Та не має значення предметний критерій – тобто за характером кримінального правопорушення, його тяжкості тощо.

Під час дослідження порядку реалізації поліцейськими ювенальної превенції повноважень, визначених ст. ст. 496 та 500 КПК, нами було проведено анкетування 863 офіцерів підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України.

Під час опитування офіцерів ювенальної превенції щодо участі у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх за категоріями кримінальних правопорушень 45,5% з опитаних відповіли, що беруть участь у майже кожному провадженні щодо неповнолітнього, яке належить до їх відання. Серед опитаних 43% відповіли, що беруть участь лише за викликом суду.

У результаті проведеного аналізу судових рішень варто зазначити, що іноді суди лише повідомляють про відповідне кримінальне провадження [2], а в окремих випадках викликають представника ювенальної превенції [3]. Вивчення судової практики також показало, що судді в разі, якщо представник ювенальної превенції не викликався до суду, а лише був повідомлений про відповідне кримінальне провадження, не вважають таку участь обов'язковою та нормально сприймають неявку офіцера ювенальної превенції в суд. Так, Ізмаїльський міськрайонний суд Одеської області дійшов висновку про проведення судового розгляду без участі представника відділу ювенальної превенції Ізмаїльського РВП ГУНП в Одеській області, який був повідомлений належним чином і не з'явився, зважаючи, що за змістом ч. 2 ст. 111, ч. 1 ст. 496, ч. 1 ст. 500 КПК участь представника уповноваженого підрозділу органу Національної поліції не є обов'язковою [4].

У разі судового виклику участь офіцера ювенальної превенції набуває обов'язковості. Так, Миколаївський районний суд Львівської області наклав грошове стягнення за неявку представника служби у справах дітей Новороздільської міської ради. Суд зазначив, що представник служби у справах дітей про судове засідання був належним чином повідомлений, на адресу суду надіслав клопотання про розгляд справи за відсутності представника у зв'язку з неможливістю забезпечити явку останнього. Прокурор у судовому засіданні заявив клопотання про накладення грошового стягнення на службу у справах дітей Новороздільської міської ради, оскільки представник не з'явився, хоча про засідання був повідомлений належним чином. Суд зазначив, що розглядає кримінальне провадження стосовно обвинуваченого, який є неповнолітнім, суд визнав явку представника служби у справах дітей обов'язковою, інформація про судове засідання була їй повідомлена належним чином, але представниця не з'явилась, тому суд вважає за необхідне застосувати до виконавчої обов'язків служби у справах дітей Новороздільської міської ради грошове стягнення за неприбуття в судове засідання без поважних причини, 0,5 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, що становить 1 300 грн [5]. Отже, зважаючи на аналогічне правове регулювання участі офіцерів ювенальної превенції, варто враховувати можливе застосування заходів забезпечення кримінального провадження (наприклад, грошового стягнення).

Під час анкетування 18,5% опитаних заявили, що беруть участь за клопотанням учасників кримінального провадження. Справді, вивчення судової практики показало, що в окремих випадках судді враховують клопотання сторін в ухваленні рішення щодо виклику

представника ювенальної превенції. Так, Нетішинський міський суд Хмельницької області у своєму рішенні зазначив, що, беручи до уваги вимоги закону, суд вважає за необхідне повідомити службу у справах дітей виконавчого комітету Нетішинської міської ради Хмельницької області та сектор ювенальної превенції ВПД № 1 Шепетівського РУП ГУНП у Хмельницькій області про час і місце судового розгляду вказаного кримінального провадження. Зважаючи на те, що сторона захисту не наполягає на участі в розгляді справи представників служби у справах дітей виконавчого комітету Нетішинської міської ради Хмельницької області та сектору ювенальної превенції ВПД № 1 Шепетівського РУП ГУНП у Хмельницькій області, суд, з огляду на право, а не обов'язок виклику представників вказаних осіб, не вбачає підстав для їх виклику в судове засідання [6]. Отже, можна відмітити, що суд урахував клопотання сторони захисту щодо участі офіцера ювенальної превенції.

Але сторона обвинувачення також може виявляти зацікавленість у залученні представника ювенальної превенції, про що може подавати клопотання. Так, відповідно до ухвали Хорольського районного суду Полтавської області було ухвалено рішення про виклик представника ювенальної превенції за клопотанням прокурора. Суд зазначив, що вважає за необхідне та доцільне задовольнити клопотання прокурора та залучити до участі в судовому розгляді кримінального провадження уповноважену особу підрозділу ювенальної превенції Лубенського РВП ГУНП в Полтавській області [7].

Можна дійти висновку, що за виконуваною функцією такого учасника кримінального провадження, як офіцера ювенальної превенції, не можна віднести до жодної зі сторін. На перший погляд він є представником Національної поліції, тобто правоохоронного органу, у складі якого є підрозділи, які здійснюють функцію обвинувачення. Але відомості, підготовлені офіцером ювенальної превенції, можуть використовувати як сторона захисту, так і сторона обвинувачення. Отже, сторони можуть заявляти клопотання про виклик даного учасника, щоб надати додаткові аргументи на свою користь. Офіцер ювенальної превенції виконує допоміжну функцію на кшталт свідка, експерта, фахівця тощо.

За змістом норм КПК можна дійти висновку про обов'язкову участь офіцера ювенальної превенції в судовому розгляді в разі його виклику судом.

Але, на нашу думку, доцільно також рекомендувати офіцерам ювенальної превенції брати участь у кримінальному провадженні:

- щодо неповнолітнього, стосовно якого прокурором у порядку, передбаченому ст. 497 КПК, складено клопотання про застосування до нього примусових заходів виховного характеру;

- щодо неповнолітнього, який не досяг віку кримінальної відповідальності, за наявності підстави для застосування примусових заходів виховного характеру.

По-перше, у вказаних категоріях кримінальних проваджень щодо неповнолітніх не передбачено складання досудової доповіді органами пробації відповідно до ч. 4 ст. 314–1 КПК [1], отже, доповідь офіцера ювенальної превенції буде дуже доцільною в судовому розгляді.

По-друге, представники уповноваженого підрозділу органів Національної поліції мають, відповідно до ст. 496 КПК, висловлювати думку щодо найбільш доцільних заходів стосовно обвинуваченого з метою його перевиховання, а відповідно до ч. 3 ст. 501 КПК в разі застосування до неповнолітнього примусового заходу – направлення до спеціального навчально-виховного за-

кладу на уповноважений підрозділ органів Національної поліції покладається обов'язок доставити неповнолітнього до спеціального навчально-виховного закладу [1]. Отже, участь офіцерів ювенальної превенції відповідно до КПК безпосередньо пов'язується із призначенням і реалізацією заходів виховного характеру.

За результатами проведеного анкетування 12,5% з опитаних відповіли, що беруть участь лише в особливо резонансних кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх, 10,7% із них – щодо особливо тяжких і тяжких кримінальних порушень.

Варто зазначити, що відповідно до закону у кримінальному провадженні за будь-яким кримінальним правопорушенням, будь-якої тяжкості та складності може бути залучено під час судового розгляду офіцера ювенальної превенції, якщо дане кримінальне провадження стосується неповнолітнього.

Під час проведеного анкетування респонденти підтримали перелік категорій кримінальних проваджень, за якими участь офіцерів ювенальної превенції варто визнати обов'язковою. Так, 82,3% опитаних вважають, що обов'язковою має бути участь у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти життя чи здоров'я людини; 65,6% – щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних із сексуальним насильством; 56,3% – щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством; 54,3% – щодо незаконного обігу наркотичних засобів; 47,4% – щодо незаконного заволодіння чужим майном. Отже, зважаючи на думку

працівників-практиків, варто рекомендувати офіцерам ювенальної превенції приділяти особливу увагу саме цим категоріям кримінальних проваджень і обов'язково брати участь у судовому розгляді, навіть у разі відсутності виклику суду.

Висновки. У підсумку можна дійти таких висновків:

1. Офіцер ювенальної превенції виконує допоміжну функцію на кшталт свідка, експерта, фахівця тощо. Відомості, підготовлені офіцером ювенальної превенції, можуть використовувати як сторона захисту, так і сторона обвинувачення. Отже, сторони можуть заявляти клопотання про виклик даного учасника, щоб надати додаткові аргументи на свою користь.

2. Доцільно рекомендувати офіцерам ювенальної превенції, окрім як за викликом суду, брати участь у кримінальному провадженні: 1) щодо неповнолітнього, стосовно якого прокурором у порядку, передбаченому ст. 497 КПК, складено клопотання про застосування до нього примусових заходів виховного характеру; 2) щодо неповнолітнього, який не досяг віку кримінальної відповідальності, за наявності підстави для застосування примусових заходів виховного характеру. Дана рекомендація зумовлена тим, що: 1) у зазначених випадках не передбачено складання досудової доповіді органами пробації, отже, доповідь офіцера ювенальної превенції буде дуже доцільною в судовому розгляді; 2) участь офіцерів ювенальної превенції відповідно до КПК безпосередньо пов'язується із призначенням і реалізацією заходів виховного характеру.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 29.05.2025).
2. Ухвала Мурованокуріловецького районного суду Вінницької області від 03.12.2021 р. № 139/920/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101583787> (дата звернення: 29.05.2025).
3. Ухвала Гайсинського районного суду Вінницької області від 21.03. 2019 р. № 129/823/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80592086> (дата звернення: 29.05.2025).
4. Вирок Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області від 10.08.2021 р. № 946/2619/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98876985> (дата звернення: 29.05.2025).
5. Ухвала Миколаївського районного суду Львівської області від 27.10.2022 р. № 447/2264/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106978992> (дата звернення: 29.05.2025).
6. Ухвала Нетішинського міського суду Хмельницької області від 18.01.2024 р. № 679/1568/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116388886> (дата звернення: 29.05.2025).
7. Ухвала Хорольського районного суду Полтавської області від 22.10.2024 р. № 548/613/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122508969> (дата звернення: 29.05.2025).

References

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13.04.2012 r. № 4651–VI [Criminal Procedure Code of Ukraine dated 13.04.2012 № 4651–VI] (2012). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua> (data zvernennia: 29.05.2025) [in Ukrainian].
2. Ukhvala Murovanokurylovetskoho raionnoho sudu Vinnytskoi oblasti vid 03.12.2021 r. № 139/920/21 [Decision of the Murovanokurylovetskyi district court of Vinnytsia region dated 03.12.2021 № 139/920/21] (2021). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101583787> (data zvernennia: 29.05.2025) [in Ukrainian].
3. Ukhvala Haisynskohoraionnoho sudu Vinnytskoi oblasti vid 21.03. 2019 r. № 129/823/19 [Decision of the Haisyn District Court of Vinnytsia Region March 21, 2019 № 129/823/19] (2019). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80592086> (data zvernennia: 29.05.2025) [in Ukrainian].
4. Vyrok Izmailskoho miskraionnoho sudu Odeskoi oblasti vid 10.08.2021 r. № 946/2619/21 [Verdict of the Izmail City District Court of Odessa Region 08/10/2021 № 946/2619/21] (2021). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98876985> (data zvernennia: 29.05.2025) [in Ukrainian].
5. Ukhvala Mykolaiivskoho raionnoho sudu Lvivskoi oblasti vid 27.10.2022 r. № 447/2264/22 [Decision of the Mykolaiv District Court of Lviv Region dated October 27, 2022 № 447/2264/22] (2022). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106978992> (data zvernennia: 29.05.2025) [in Ukrainian].
6. Ukhvala Netishynskoho miskoho sudu Khmelnytskoi oblasti vid 18.01.2024 r. № 679/1568/23 [Decision of the Netishyn City Court of Khmelnytskyi Region dated January 18, 2024 № 679/1568/23] (2024). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116388886> (data zvernennia: 29.05.2025) [in Ukrainian].
7. Ukhvala Khorolskoho raionnoho sudu Poltavskoi oblasti vid 22.10.2024 r. № 548/613/24 [Decision of the Khorolsky District Court of Poltava Region dated 10/22/2024 № 548/613/24] (2024). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122508969> (data zvernennia: 29.05.2025) [in Ukrainian].

Horodetska Maryna,

Doctor of Law, Professor,

Professor at the Department of Criminal Procedure and Criminology of the Faculty № 1

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3228-6299>

CERTAIN ISSUES OF THE PARTICIPATION OF JUVENILE PREVENTION OFFICERS IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Additional participants of juvenile prevention officers are provided for in criminal proceedings against minors. Determination of the reasons and conditions that contributed to the commission of a criminal offense by a minor should be taken into account in detail when clarifying the child's involvement in the commission of a criminal offense and when imposing a punishment. The possible influence of an adult should also be clarified. The social and domestic situation is important, and it can also influence the behavior of a minor. The article examines certain features of the exercise of powers by juvenile prevention officers in accordance with Articles 496 and 500 of the Criminal Procedure Code of Ukraine.

Some aspects of the functional purpose of the participation of juvenile prevention officers, which consists in ensuring the arguments of the parties in criminal proceedings, have been studied. It was concluded that according to the function performed, such a participant in criminal proceedings as a juvenile prevention officer cannot be attributed to any of the parties. At first glance, he is a representative of the National Police, that is, a law enforcement agency, which includes units that perform the function of prosecution. But the information prepared by the juvenile prevention officer can be used by both the defense and the prosecution. Accordingly, the parties may file a motion to summon this participant in order to provide additional arguments in their favor. The juvenile prevention officer performs an auxiliary function such as a witness, expert, specialist, etc.

The definition of the subject of duties of juvenile prevention officers was analyzed. It was established that the subject of education is determined according to the subject criterion. The implementation of the powers of juvenile prevention officers is related to ensuring the implementation of coercive measures of an educational nature against minors who have committed a criminal offense. It is appropriate to recommend that juvenile prevention officers take part in criminal proceedings against a minor, in relation to whom the prosecutor has made a request to apply coercive measures of an educational nature to him. Juvenile prevention officers must also take part in criminal proceedings against a minor who has not reached the age of criminal responsibility, if there is a reason to apply coercive measures of an educational nature.

Key words: *criminal proceedings, judicial proceedings, criminal proceedings against minor, ensuring rights of child; coercive educational measures, juvenile prevention.*

УДК 351.74:343 (477) (045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-2-14-2>**Приходьков Михайло Володимирович,**

аспірант науково-дослідної лабораторії із проблем запобігання кримінальним правопорушенням факультету № 3

*(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)*ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-9166-6001>**НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ВИКОНАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ**

У статті розглядається Національна поліція України як ключовий суб'єкт реалізації правоохоронної функції держави. Проаналізовано правовий статус, завдання та повноваження поліції в контексті забезпечення громадського порядку, захисту прав і свобод громадян. Доводиться, що Національна поліція України є ключовим елементом у системі забезпечення правоохоронної функції держави, відіграє важливу роль у підтриманні громадського порядку, захисті прав і свобод громадян, протидії злочинності та гарантуванні національної безпеки.

Ключові слова: Національна поліція України, правоохоронна функція, безпека, правопорядок.

Постановка проблеми. Існування будь-якої держави забезпечується розгалуженим апаратом, який становлять органи влади різної компетенції, рівня, розміру, а також службові особи, які в них працюють. Кожне офіційне відомство провадить діяльність у суворо відведеному напрямі. Дані напрями визначаються функціями, які держава виконує та які розчиняються в її правовій системі [1, с. 47].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Національна поліція України як суб'єкт виконання правоохоронної функції держави була предметом наукових досліджень Н. Б. Арабаджи, О. М. Бандурка, Я. В. Колесник, Р. М. Савчук, Д. В. Швець та інших провідних науковців. Однак низка аспектів досліджуваної проблеми потребує додаткового опрацювання.

Метою статті є визначення Національної поліції України як суб'єкта виконання правоохоронної функції держави.

Виклад основного матеріалу. Однією з головних функцій держави є правоохоронна функція, яка реалізується через роботу органів законодавчої, виконавчої та судової гілок влади. Загалом законодавча влада виконує роль створення правової основи, яка орієнтує суб'єктів правовідносин і визначає їхній правовий статус. Окрім цього, ця гілка влади формує структуру правоохоронних органів, основною метою яких є виконання правоохоронної функції як фундаментального завдання. Судова гілка влади забезпечує відновлення порушених прав, виступає дієвим механізмом впливу та захисту від незаконних рішень, дій чи бездіяльності виконавчої влади. Виконання і управління правоохоронною діяльністю безпосередньо забезпечують органи виконавчої влади та суб'єкти публічного адміністрування, які володіють найширшими повноваженнями щодо охорони порядку й дотримання законності [2, с. 442].

Дотримання встановлених законом принципів є обов'язковою умовою для роботи поліції. Уся діяльність з реалізації правоохоронної функції держави, яка є ключовою для поліції, має базуватися саме на цих принципах. О. М. Бандурка зазначав, що принципи – це вихідні, основні правила, керівні настанови, норми діяльності для впровадження системи, управління загальними процесами [3, с. 32]. На думку науковця, принципи мають ґрунтуватися на об'єктивних законах, закономірностях, виявлених у процесі управлінської діяльності. Отже, під принципами здійснення правоохоронної функції поліцією можна розуміти ті основоположні ідеї, що відображають закономірності, які відбуваються в суспільних відносинах

і пов'язані із забезпеченням належного стану правопорядку. Д. В. Швець [4, с. 14] зазначає, що правоохоронна функція держави – це комплексний напрям діяльності держави, який об'єднує низку заходів (примусових також), заснованих на принципах справедливості й ефективності, що спрямовані на безконфліктну реалізацію прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина, забезпечення соціальної злагоди, недопущення індивідуальних, колективних і масових порушень законності та правопорядку. Рівень довіри населення, відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» [5], є основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції. Виходячи із цього, значно підвищуються вимоги до сучасного поліцейського [6, с. 156].

Правоохоронні функції – це основні напрями впливу на будь-які випадки порушення прав і законних інтересів фізичних заходів в установленій законом формі [7]. На думку В. Ю. Терехова, правоохоронна функція – це комплексний напрям державної політики, за допомогою якого досягається охорона прав, свобод та інтересів людини і громадянина, забезпечення законності, конституційного ладу, правопорядку та безпечного існування суспільства, його елементів [8, с. 92].

Реалізація правоохоронної функції неможлива без існування надійної правоохоронної системи, бо саме на неї покладається основний тягар щодо забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів населення і суспільства загалом [9, с. 39].

Правоохоронна функція є невід'ємним складником державної влади. Правоохоронні органи, що представляють спеціально уповноважені установи держави, здійснюють професійну та безперервну діяльність із захисту основ конституційного ладу, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян, підтримання законності та правопорядку. Ці структури уособлюють присутність держави в повсякденному житті, демонструють її здатність втрутитися і надати необхідний захист. Вони відображають монополію держави на застосування примусу, яка є ключовим елементом забезпечення дієвості правової системи. На думку О. І. Безпалової, правоохоронна функція держави полягає в реалізації її діяльності через систему уповноважених органів державної влади (переважно правоохоронних структур), органів місцевого самоврядування та представників громадськості. Ці суб'єкти, діючи суто в межах законодавчо встановлених повноважень, застосо-

вують юридичні заходи впливу, включно із примусовими, для утвердження законності та забезпечення правопорядку [10, с. 11; 11, с. 420]. Правоохоронна функція належить до ключових функцій держави, адже рівень її ефективного виконання безпосередньо впливає на стабільність державного устрою та перспективи розвитку. Орієнтованість держави на правоохоронну діяльність свідчить про підтримання балансу між правами та свободами громадян і державними інтересами. Отже, виділення правоохоронної функції як однієї з основних не передбачає її ізолюваного виконання, оскільки всі державні функції перебувають у тісному взаємозв'язку [11, с. 420].

О. Л. Соколенко правоохоронну функцію держави визначає як комплексний цілісний пріоритетний напрям державної політики, спрямований на забезпечення відповідно до засад верховенства права та пріоритету прав людини охорони права та правовідносин, а також захисту основ конституційного ладу, зокрема і прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина, законності та правопорядку [12, с. 851]. На відміну від О. Л. Соколенка, В. М. Харченко визначає, що правоохоронна функція держави як об'єкт адміністративно-правового забезпечення – це суспільні відносини, які формуються та розвиваються у процесі здійснення державою (переважно в особі її органів) діяльності, пов'язаної із забезпеченням прав, свобод, інтересів людини та громадянина, а також конституційного ладу, зміцненням правопорядку, протидією злочинності, застосуванням спеціальних засобів і заходів, зокрема і примусового характеру, що гарантує існування держави та розвиток різноманітних сфер суспільного життя, забезпечує прогресивну динаміку суспільства, за допомогою адміністративно-правових норм [13, с. 276].

Становлення України як демократичної, соціальної та правової держави значною мірою залежить від стабільності суспільних відносин, захисту прав, свобод та інтересів громадян. Це передбачає ефективне функціонування правоохоронних органів, зокрема Національної поліції. Виконання державою свого обов'язку щодо гарантування прав і свобод людини вимагає глибокого реформування правоохоронної системи. У 2015 р., з ухваленням Закону України «Про Національну поліцію», був створений принципово новий центральний орган виконавчої влади, завданням якого є служіння суспільству: захист прав і свобод громадян, протидія злочинності, а також гарантування громадської безпеки і порядку – Національна поліція України. Реформи були спрямовані на формування демілітаризованого та деполітизованого державного органу із сервісними функціями, побудову ефективної системи взаємодії з населенням на засадах прозорості, взаємної відповідальності та партнерства [14, с. 3].

На рівні центральних органів виконавчої влади одним із ключових відомств, яке безпосередньо реалізує правоохоронну функцію держави, є Міністерство внутрішніх справ України. Це відомство виступає провідним органом у системі центральних органів виконавчої влади, відповідальним за формування державної політики в таких сферах: забезпечення охорони прав і свобод громадян; захист державного кордону; цивільний захист і захист населення та територій від надзвичайних ситуацій, а також запобігання їх виникненню; міграційні питання, що включають імміграцію, еміграцію, протидію нелегальній міграції, питання громадянства, реєстрації фізичних осіб, роботу з біженцями й іншими категоріями мігрантів, визначеними законодавством [10, с. 11].

У сучасній Україні основним складником системи Міністерства внутрішніх справ є Національна поліція України. Національна поліція України – це централь-

ний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки й порядку [5]. Виходячи з визначення цього органу, можна впевнено стверджувати, що саме суспільство передусім зацікавлене в належному функціонуванні поліції як ефективного правоохоронного органу в державі. Окрім того, саме з мети впливають завдання та функції конкретного органу, що є базовим чинником формування його структури. Залежно від мети, з якою створюється система, визначається загальна спрямованість організаційної структури управління [15, с. 181; 16, с. 83].

Національна поліція України виступає центральним органом виконавчої влади, що слугує суспільству, забезпечує захист прав і свобод громадян, протидію злочинності, підтримання громадського порядку та безпеки. Цей орган виконує ключові завдання, пов'язані з додержанням публічного порядку, охороною прав і свобод людини, захистом інтересів суспільства та держави, а також боротьбою зі злочинністю. Отже, діяльність Національної поліції є формою реалізації правоохоронної функції держави й охоплює специфічний вид державної діяльності – правоохоронну. Здійснення цих функцій відбувається в межах та за процедурою, визначеними чинним законодавством України [17, с. 31].

Основними завданнями поліції, відповідно до ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію» та ст. 3 постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Національну поліцію» від 28 жовтня 2015 р. № 877, є надання поліцейських послуг у сферах: 1) гарантування публічної безпеки й порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг із допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги; 5) внесення на розгляд Міністра внутрішніх справ пропозицій щодо забезпечення формування державної політики в зазначених сферах [18, с. 42].

Варто зауважити, що основним завданням поліції є гарантування публічної безпеки та порядку, захист прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави. Ефективність виконання цих завдань великою мірою залежить від чіткого окреслення функцій і повноважень цього органу. Визначаючи поліцію як ключовий елемент у реалізації правоохоронної функції, держава наділила її низкою спеціальних засобів із примусовим та превентивним характером. Саме застосування поліцейських заходів становить значну частину діяльності поліцейських і потребує детального регламентування механізму їх запровадження. Особливу увагу варто приділити саме превентивним заходам, адже рівень їхньої розробленості безпосередньо впливає на кількість правопорушень у різних сферах суспільного життя. Проте неналежне законодавче визначення функцій поліції та наявні суперечності в нормативно-правовій базі створюють труднощі й неузгодженість у роботі її структурних підрозділів [16, с. 87].

Правоохоронна діяльність спрямована на охорону та захист правових норм через застосування юридичних заходів впливу стосовно правопорушників. У процесі такої діяльності забезпечується законне право примусового виконання прав громадян і усунення перешкод для їхньої реалізації [19, с. 91, 188]. Правоохоронна діяльність полягає в контролі за виконанням нормативно-правових розпоряджень як загального, так і індивідуального характеру, створенні умов, які сприяють законній поведінці, а також у застосуванні юридичних санкцій до осіб, що допустили

правопорушення [20, с. 34]. Діяльність Національної поліції України повинна не лише зосереджуватися на дотриманні нормативно-правових актів і актів індивідуального характеру, але й включати контрольні функції в цій сфері. Це означає виявлення правопорушень, осіб, які їх учинили, та притягнення їх до юридичної відповідальності. Важливим аспектом є також створення умов для суспільства й окремих громадян, що стимулюють правомірну поведінку та зменшують потенційні загрози ефективному функціонуванню правоохоронної сфери. Особливо наголошується на профілактичній функції, яку повинні виконувати органи Національної поліції України (далі – НПУ) для покращення криміногенної ситуації у країні, забезпечення громадян і підтримки правопорядку як на державному рівні, так і в окремих регіонах [21, с. 18].

Виконання правоохоронної функції, як і власне будь-якої іншої діяльності поліції, має будуватися на сукупності вихідних засад, ключових ідей, дотримання яких має велике значення для забезпечення ефективного функціонування поліції в нашій країні. Саме правоохоронна функція, відповідно до Закону України «Про Національну поліцію», є ключовою. Але практика показує, що натепер наявна низка практичних і теоретичних проблем, пов'язаних із реалізацією правоохоронної функції держави органами НПУ [22, с. 1].

Зазначимо, що роль і практичне призначення Національної поліції України у процесі реалізації правоохоронної функції держави важливі, адже поліція, як частина державного апарату, діє з метою виконання завдань і функцій держави: гарантування особистої безпеки громадян, захист їхніх основоположних прав, свобод та інтересів; захист інтересів суспільства та держави, які знаходять своє вираження в їхніх матеріальних і духовних цінностях; запобігання правопорушенням і припинення таких; охорона й забезпечення публічного порядку; виявлення і розкриття злочинів, розшук злочинців, забезпечення дорожнього руху тощо [23, с. 216].

К. Л. Бугайчук, розглядаючи Національну поліцію України як суб'єкта реалізації саме правоохоронної функції держави, зазначає, що НПУ виконує правоохоронну функцію держави в особливій, притаманній їй формі в межах та порядку, визначених чинним законодавством України. Реалізація правоохоронної функції держави Національною поліцією України здійснюється за трьома основними напрямками: правотворчим, виконавчо-розпорядчим і практично-правоохоронним [24, с. 30].

Законодавець, згідно із Законом України «Про Національну поліцію», уповноважив останню виконувати профілактичну, адміністративну, оперативно-розшукову, кримінально-процесуальну, виконавчу, охоронну функції. Отже, необхідно встановити, яка з перелічених у спеціальному Законі функцій поліції відповідає саме за запобігання пра-

вопорушенню, на чому, на нашу думку, має бути побудована вся діяльність поліції в демократичній державі, тому передусім приділимо увагу поняттю «функція поліції», щоб правильно визначити, у чому полягає її сутність для поліції саме демократичної держави [18, с. 42–43].

Як зазначає Н. Б. Арабаджи, Національна поліція України реалізує правоохоронну функцію держави в особливій, притаманній їй формі в межах та порядку, визначених чинним законодавством України. А саме: реалізація правоохоронної функції держави Національною поліцією України здійснюється за трьома основними напрямками: правотворчим, виконавчо-розпорядчим і практично-правоохоронним. У рамках правотворчого напрямку поліція може створювати відповідні правові норми, що втілюються в нормативні акти, які є підставою для виникнення, зміни або припинення правовідносин. Зокрема, керівник поліції вносить на розгляд міністра внутрішніх справ України пропозиції щодо забезпечення формування державної політики у сфері публічної безпеки та порядку, охорони та захисту прав і свобод людини, а також інтересів суспільства й держави, протидії злочинності, надання поліцейських послуг; підписує накази поліції; скасовує повністю чи в окремі частині акти територіальних органів поліції; у межах повноважень надає доручення, обов'язкові для виконання поліцейськими, державними службовцями та працівниками поліції; затверджує положення про самостійні структурні підрозділи апарату поліції. Окрім того, за поліцією закріплені повноваження видавати, відповідно до закону, дозволи на рух окремих категорій транспортних засобів, видавати та погоджувати дозвільні документи у сфері безпеки дорожнього руху [10, с. 12–13].

Висновки. Отже, Національна поліція України є ключовим елементом у системі забезпечення правоохоронної функції держави, відіграє важливу роль у підтриманні громадського порядку, захисті прав і свобод громадян, протидії злочинності та гарантуванні національної безпеки. Її діяльність базується на принципах законності, прозорості, відкритості та поваги до прав людини, що утверджує основи демократичної правової держави. Дослідження правового статусу та функціональних обов'язків Національної поліції підкреслює її багатогранну функцію в реалізації державної політики у сфері правопорядку. Однак ефективність виконання цих завдань безпосередньо залежить від належної нормативно-правової бази, професійної підготовки персоналу та рівня довіри громадян. Для подальшого вдосконалення діяльності Національної поліції необхідний комплексний підхід, який має включати як законодавчі ініціативи, так і структурно-організаційні реформи. Ці заходи мають бути спрямовані на підвищення ефективності, прозорості та підзвітності поліцейських органів перед суспільством.

Список використаних джерел

1. Колесник Я. В. Суб'єкти реалізації правоохоронної функції держави та місце серед них органів Національної поліції України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 1 (16). Т. 5. Ч. 2. С. 47–50.
2. Савчук Р. М. Функції правоохоронних органів як структурний елемент їх адміністративно-правового статусу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 441–444.
3. Бандурка О. М. Управління в органах внутрішніх справ України. Харків : Ун-т внутр. справ, 1998. 480 с.
4. Швець Д. В. Захист прав і свобод людини та громадянина – пріоритет діяльності Національної поліції України. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми* : тези доповідей Круглого столу, м. Харків, 27 жовтня 2017 р. / МВС України, Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2017. С. 13–15.
5. Про Національну поліцію України : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580–VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № № 40–41. Ст. 379.
6. Євдокіменко С. А. Проблемні питання системи Національної поліції України, її правоохоронна функція. *Право.ua*. 2020. № 2. С. 154–158.

7. Капітонова Н. В. Функції правоохоронних органів : збірники наукових праць, матеріали конференцій (семінарів, круглих столів). 2016. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/14732/1/%d0%9a%d0%b0%d1%84%d0%b5%d0%b4%d1%80%d0%b0%20%d1%82%d0%b5%d0%be%d1%80%d1%96%d1%8f%20%d0%b4%d0%b5%d1%80%d0%b6%d0%b0%20%d0%b2%d0%b8%20%d1%82%d0%b0%20%d0%bf%d1%80%d0%b0%20%2802.06.2016%29_p166-168.pdf.
8. Терехов В. Ю. Сучасні аспекти теоретико-правового забезпечення реалізації правоохоронної функції держави. *Наукові записки*. Серія «Право». 2021. Вип. 11. С. 91–96.
9. Васильєва В. І., Невзоров І. Л. Поняття та сутність правоохоронної функції держави. *Пріоритетні напрями діяльності Національної поліції України*. Харків, 2018. С. 38–41.
10. Арабаджи Н. Б. Правоохоронна функція Національної поліції. *Актуальні проблеми політики*. 2022. Вип. 70. С. 10–15.
11. Безпалова О. І. Адміністративно-правовий механізм реалізації правоохоронної функції держави. Харків : Ніка Нова, 2014. 544 с.
12. Соколенко О. Л. Поняття та ознаки правоохоронної функції держави як основи правоохоронної діяльності. *Форум права*. 2012. № 4. С. 847–852.
13. Харченко В. М. Правоохоронна функція держави як об'єкт адміністративно-правового забезпечення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 6. Т. 4. С. 271–278.
14. Організація правоохоронної діяльності Національної поліції України : навчально-методичний посібник з навчальної дисципліни «Організація правоохоронної діяльності Національної поліції України» (галузь знань 26 «Цивільна безпека», другий (магістерський) рівень, спеціальність 262 «Правоохоронна діяльність») для студентів І курсу магістратури заочної форми навчання / Н. М. Бакаєнова, А. В. Кубасенко, О. Г. Свида. Одеса : Фенікс, 2020. 218 с.
15. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ : підручник / за ред. Ю. Ф. Кравченка. Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 1999. 281 с.
16. Будь О. А. Поліцейські заходи в системі засобів реалізації правоохоронної функції поліції. *Право і суспільство*. 2018. № 6. Ч. 2. С. 82–88.
17. Бугайчук К. Л. Національна поліція України як суб'єкт реалізації правоохоронної функції держави. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми* : тези доповідей Круглого столу, м. Харків, 27 жовтня 2017 р. / МВС України, Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2017. С. 30–33.
18. Улинець В. І. Функції поліції сучасної демократичної держави: сутність та класифікація. *Аналітично-порівняльне правознавство* : електронне наукове видання. 2024. № 4. С. 40–44.
19. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків, 2000.
20. Гусаров С. М. Адміністративно-юрисдикційна діяльність органів внутрішніх справ України : навчальний посібник. Харків : Ніка Нова, 2011. 360 с.
21. Адміністративна діяльність органів поліції України: Академічний курс : підручник / за заг. ред. П. А. Трачука. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2024. 316 с.
22. Колесник Я. В. Принципи реалізації правоохоронної функції держави органами Національної поліції України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 2.00.07. Київ, 2020. 18 с.
23. Цебинога В. Ю. Роль Національної поліції України у процесі реалізації правоохоронної функції держави. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми* : тези доповідей Круглого столу, м. Харків, 27 жовтня 2017 р. / МВС України, Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2017. С. 215–216.
24. Бугайчук К. Л. Національна поліція України як суб'єкт реалізації правоохоронної функції держави. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми* : тези доповідей Круглого столу, м. Харків, 27 жовтня 2017 р. / МВС України, Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2017. С. 30–33.

References

1. Kolesnyk, Ya. V. (2017). Subiekty realizatsii pravookhoronnoi funktsii derzhavy ta mistse sered nykh orhaniv Natsionalnoi politzii Ukrainy [Subjects of the implementation of the law enforcement function of the state and the place among them of the bodies of the National Police of Ukraine]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*. Vyp. 1 (16). T. 5, Ch. 2. S. 47–50 [in Ukrainian].
2. Savchuk, R. M. (2024). Funktsii pravookhoronnykh orhaniv yak strukturnyi element yikh administratyvno-pravovoho statusu [Functions of law enforcement agencies as a structural element of their administrative and legal status]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 1. S. 441–444 [in Ukrainian].
3. Bandurka, O. M. (1998). Upravlinnia v orhanakh vnutrishnikh sprav Ukrainy [Management in the internal affairs bodies of Ukraine]. Kharkiv: Un-t vnutr. sprav [in Ukrainian].
4. Shvets, D. V. (2017). Zakhyst prav i svobod liudyny ta hromadianyna – priorytet diialnosti Natsionalnoi politzii Ukrainy [Protection of human and civil rights and freedoms is a priority of the National Police of Ukraine]. *Pravookhoronna funktsiia derzhavy: teoretyko-metodolohichni ta istoryko-pravovi problemy: tezy dop. Kruhloho stolu, m. Kharkiv, 27 zhovt. 2017 r. / MVS Ukrainy, Kharkivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav*. Kharkiv, S. 13–15 [in Ukrainian].
5. Pro Natsionalnu politsiuu Ukrainy [About the National Police of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 2 lypnia 2015 r. № 580–VIII (2015). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № № 40–41. St. 379 [in Ukrainian].
6. Yevdokimenko, S. A. (2020). Problemni pytannia systemy Natsionalnoi politzii Ukrainy, yii pravookhoronna funktsiia [Problematic issues of the National Police of Ukraine system, its law enforcement function]. *Pravo.ua*. № 2. S. 154–158 [in Ukrainian].
7. Kapitonova, N. V. Funktsii pravookhoronnykh orhaniv [Functions of law enforcement agencies]: Zbirnyky naukovykh prats (materialy konferentsii, seminariv, kruhlykh stoliv). 2016. Retrieved from: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/14732/1/%d0%9a%d0%b0%d1%84%d0%b5%d0%b4%d1%80%d0%b0%20%d1%82%d0%b5%d0%be%d1%80%d1%96%d1%8f%20%d0%b4%d0%b5%d1%80%d0%b6%d0%b0%20%d0%b2%d0%b8%20%d1%82%d0%b0%20%d0%bf%d1%80%d0%b0%20%2802.06.2016%29_p166-168.pdf [in Ukrainian].
8. Terekhov, V. Iu. (2021). Suchasni aspekty teoretyko-pravovoho zabezpechennia realizatsii pravookhoronnoi funktsii derzhavy [Modern aspects of theoretical and legal support for the implementation of the law enforcement function of the state]. *Naukovi zapysky. Seriia "Pravo"*. Vyp. 11. S. 91–96 [in Ukrainian].

9. Vasyliieva, V. I., Nevzorov, I. L. Poniattia ta sutnist pravookhoronnoi funktsii derzhavy [The concept and essence of the law enforcement function of the state]. *Priorytetni napriamy diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy*. Kharkiv, S. 38–41 [in Ukrainian].
10. Arabadzhy, N. B. (2022). Pravookhoronna funktsiia Natsionalnoi politsii [Law enforcement function of the National Police]. *Aktualni problemy polityky*. Vyp. 70. S. 10–15 [in Ukrainian].
11. Bezpalova, O. I. (2014). Administratyvno-pravovyi mekhanizm realizatsii pravookhoronnoi funktsii derzhavy [Administrative and legal mechanism for implementing the law enforcement function of the state]. Kharkiv: Nika Nova [in Ukrainian].
12. Sokolenko, O. L. (2012). Poniattia ta oznaky pravookhoronnoi funktsii derzhavy yak osnovy pravookhoronnoi diialnosti [The concept and characteristics of the law enforcement function of the state as the basis of law enforcement activities]. *Forum prava*. № 4. S. 847–852 [in Ukrainian].
13. Kharchenko, V. M. (2017). Pravookhoronna funktsiia derzhavy yak objekt administratyvno-pravovoho zabezpechennia [The law enforcement function of the state as an object of administrative and legal support]. *Naukovi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava*. Vyp. 6. T. 4. S. 271–278 [in Ukrainian].
14. Orhanizatsiia pravookhoronnoi diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy [Organization of law enforcement activities of the National Police of Ukraine]: navch.-metod. posib. z navchalnoi dystsypliny “Orhanizatsiia pravookhoronnoi diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy” (haluz znan 26 “Tsyvilna bezpeka”, druhyi (mahisterskyi) riven, spetsialnist 262 “Pravookhoronna diialnist”) dlia studentiv I kursu mahistratury zaochnoi formy navchannia / N. M. Bakaianova, A. V. Kubaienko, O. H. Svyda (2020). Odesa: Feniks [in Ukrainian].
15. Plishkin, V. M. (1999). Teoriia upravlinnia orhanamy vnutrishnikh sprav [Theory of management of internal affairs bodies]: pidruchnyk / za red. Yu. F. Kravchenka. Kyiv: Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav Ukrainy [in Ukrainian].
16. Bud, O. A. (2018). Politseiski zakhody v systemi zasobiv realizatsii pravookhoronnoi funktsii politsii [Police measures in the system of means of implementing the law enforcement function of the police]. *Pravo i suspilstvo*. № 6, Ch. 2. S. 82–88 [in Ukrainian].
17. Buhaichuk, K. L. (2017). Natsionalna politsiia Ukrainy yak subiekt realizatsii pravookhoronnoi funktsii derzhavy [The National Police of Ukraine as a subject of the implementation of the law enforcement function of the state]. *Pravookhoronna funktsiia derzhavy: teoretykometodolohichni ta istoryko-pravovi problemy: tezy dop. Kruhloho stolu, m. Kharkiv, 27 zhovt. 2017 r.* / MVS Ukrainy, Kharkivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav. Kharkiv, S. 30–33 [in Ukrainian].
18. Ulynets, V. I. (2024). Funktsii politsii suchasnoi demokratychnoi derzhavy: sutnist ta klasyfikatsiia [Police functions of a modern democratic state: essence and classification]. *Elektronne naukove vydannia “Analitychno-porivnialne pravoznavstvo”*. № 4. S. 40–44 [in Ukrainian].
19. Skakun, O. F. (2000). Teoriia derzhavy i prava [Theory of State and Law]: pidruchnyk. Kharkiv [in Ukrainian].
20. Husarov, S. M. (2011). *Administratyvno-yurysdyktsiina diialnist orhaniv vnutrishnikh sprav Ukrainy [Administrative and jurisdictional activities of the internal affairs bodies of Ukraine]*: navch. posib. Kharkiv: Nika Nova [in Ukrainian].
21. Administratyvna diialnist orhaniv politsii Ukrainy (2024). [Administrative activities of the police of Ukraine]: Akademichnyi kurs: pidruchnyk / za zah. red. P. A. Trachuka. Uzhhorod: TOV “RIK-U” [in Ukrainian].
22. Kolesnyk, Ya. V. (2020). Prynysy realizatsii pravookhoronnoi funktsii derzhavy orhanamy Natsionalnoi politsii Ukrainy [Principles of implementation of the law enforcement function of the state by the bodies of the National Police of Ukraine]. *Extended abstract of Candidate’s thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
23. Tsebynoha, V. Iu. (2017). Rol Natsionalnoi politsii Ukrainy u protsesi realizatsii pravookhoronnoi funktsii derzhavy [The role of the National Police of Ukraine in the implementation of the law enforcement function of the state]. *Pravookhoronna funktsiia derzhavy: teoretyko-metodolohichni ta istoryko-pravovi problemy: tezy dop. Kruhloho stolu, m. Kharkiv, 27 zhovt. 2017 r.* / MVS Ukrainy, Kharkivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav. Kharkiv, S. 215–216 [in Ukrainian].
24. Buhaichuk, K. L. (2017). Natsionalna politsiia Ukrainy yak subiekt realizatsii pravookhoronnoi funktsii derzhavy [The National Police of Ukraine as a subject of the implementation of the law enforcement function of the state]. *Pravookhoronna funktsiia derzhavy: teoretyko-metodolohichni ta istoryko-pravovi problemy: tezy dop. Kruhloho stolu, m. Kharkiv, 27 zhovt. 2017 r.* / MVS Ukrainy, Kharkivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav. Kharkiv, S. 30–33 [in Ukrainian].

Prykhodkov Mykhailo,

Postgraduate Student at the Research Laboratory on Problems of Criminal Offense Prevention of the Faculty № 3 (Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-9166-6001>

NATIONAL POLICE OF UKRAINE AS AN ENTITY PERFORMING THE LAW ENFORCEMENT FUNCTION OF THE STATE

The article considers the National Police of Ukraine as a key subject of the implementation of the law enforcement function of the state. The legal status, tasks and powers of the police in the context of ensuring public order, protecting the rights and freedoms of citizens are analyzed. It is proved that the National Police of Ukraine is a key element in the system of ensuring the law enforcement function of the state, playing an important role in maintaining public order, protecting the rights and freedoms of citizens, combating crime and guaranteeing national security. Its activities are based on the principles of legality, transparency, openness and respect for human rights, which confirms the foundations of a democratic state based on the rule of law. The study of the legal status and functional responsibilities of the National Police emphasizes its multifaceted function in the implementation of state policy in the field of law and order. However, the effectiveness of the implementation of these tasks directly depends on the proper regulatory framework, professional training of personnel and the level of trust of citizens. Thus, for further improvement of the activities of the National Police, a comprehensive approach is necessary, which should include both legislative initiatives and structural and organizational reforms. These measures should be aimed at increasing the efficiency, transparency and accountability of police agencies to society.

Key words: National Police of Ukraine, law enforcement function, security, law and order.

УДК 351.74:342.9 (477) (045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-2-14-3>**Цикало Віталій Вікторович,**

аспірант науково-дослідної лабораторії із проблем запобігання кримінальним правопорушенням факультету № 3

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-4470-5145>**ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ
В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ**

У статті розглядаються особливості реалізації адміністративного примусу в діяльності Національної поліції України. Визначено, що адміністративний примус є важливим складником діяльності Національної поліції України, спрямованої на підтримання публічної безпеки, правопорядку та забезпечення виконання законних вимог держави. У процесі дослідження встановлено, що адміністративний примус виконує не лише каральну, але й профілактичну та захисну функції. Його ефективність значною мірою залежить від професійної підготовки працівників поліції, чіткості нормативної бази та належного контролю за дотриманням прав людини. Водночас чинне законодавство потребує вдосконалення в аспектах чіткого регулювання підстав, меж і порядку застосування адміністративного примусу.

Ключові слова: примус, адміністративний примус, Національна поліція України, правоохоронні органи.

Постановка проблеми. Кожна держава має обов'язок забезпечувати правопорядок і стабільність у суспільстві. Наявність на законодавчому рівні закріплених прав і свобод людини вимагає від держави їх підтримки та гарантованого захисту, зокрема у примусовому порядку. Однією із ключових функцій органів публічної влади в цій сфері є запобігання правопорушенням і оперативне реагування на них. Виконання цієї функції значною мірою покладається на правоохоронні органи, з-поміж яких важливу роль відіграє Національна поліція. Під час виконання своїх обов'язків поліція застосовує заходи, які можуть обмежувати деякі права і свободи громадян, особливо під час реалізації заходів примусу. Важливо, щоб надані Законом повноваження поліції сприяли підтриманню правопорядку, водночас гарантували дотримання прав людини. Неправомірне використання таких заходів може створити ілюзію їхньої законності, що здатне виглядати як зловживання владою. Україна, як правова демократична держава, прагне досягти високих стандартів у забезпеченні прав і свобод громадян. На особливу увагу заслуговує сфера застосування поліцією примусових заходів. Згідно зі ст. 42 Закону України «Про Національну поліцію», поліція уповноважена застосовувати такі види примусу: фізичний вплив (сила), використання спеціальних засобів і застосування вогнепальної зброї під час виконання своїх завдань відповідно до законодавства [1]. З урахуванням різновидів поліцейських заходів примусу стає зрозумілим, що вони здебільшого можуть обмежити права і свободи людини і громадянина, тому їх застосування повинно бути необхідним і обґрунтованим. Тобто повинна бути чітка підстава для їх застосування [2, с. 393].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливості реалізації адміністративного примусу в діяльності Національної поліції України були предметом наукових досліджень таких науковців, як А. Т. Комзюк, Т. О. Коломоєць, А. І. Кисько, Я. Є. Меженний, М. І. Пелех, О. А. Присяжнюк та інші. Однак низка аспектів досліджуваної проблеми потребує додаткового опрацювання.

Метою статті є визначення особливостей реалізації адміністративного примусу в діяльності Національної поліції України.

Виклад основного матеріалу. Адміністративний примус, як один із видів державного примусу, що реалізується державними органами, використовується як спосіб захисту суспільних відносин проти протиправних посягань і спрямований на забезпечення дотримання нормативно-правих актів, що регулюють правопорядок і встановлюють громадську безпеку [3, с. 181].

Кодекс України про адміністративні правопорушення є ключовим нормативним актом, що регулює порядок застосування адміністративного примусу в разі вчинення правопорушень. Додаткову роль відіграють закони та підзаконні акти, які уточнюють процедури використання примусових засобів і визначають механізми їх запровадження. Застосування таких заходів можливе суто на законодавчій основі, що забезпечує їхню правомірність і обґрунтованість. Органи влади, уповноважені здійснювати адміністративний примус, повинні діяти в рамках своїх компетенцій, з дотриманням принципів законності, справедливості та пропорційності [4, с. 153].

А. Т. Комзюк у своїх дослідженнях цілком слушно вказує на те, що, незважаючи на широкий спектр використання заходів адміністративного примусу, нонсенсом є те, що натепер у законодавстві України відсутнє легальне визначення поняття «адміністративний примус», натомість у низці нормативно-правових актів згадується «адміністративний вплив». Намагаючись дотримуватися єдності юридичної термінології, науковець зауважував, що поняття «адміністративний вплив» не є цілком тотожним поняттю «адміністративний примус», адже поняття «адміністративний вплив» включає в себе не тільки здійснення примусових заходів, а й застосування заходів переконання [5, с. 23].

Т. О. Коломоєць уважає, що адміністративний примус – це особливий різновид державно-правового примусу, тобто визначені нормами адміністративного

права способи офіційного фізичного або психологічного впливу уповноважених державних органів, а в деяких випадках і громадських організацій, на фізичних і юридичних осіб у формі особистих, майнових, організаційних обмежень їхніх прав, свобод та інтересів у разі вчинення цими особами протиправних діянь (у сфері відносин публічного характеру) або в умовах надзвичайних обставин, у межах окремого адміністративного провадження, для запобігання протиправним діянням і припинення таких, забезпечення провадження у справах про правопорушення, притягнення винних осіб до відповідальності, запобігання, локалізації наслідків надзвичайних ситуацій [6, с. 160].

Так, С. Л. Дембіцька визначає адміністративний примус як засіб забезпечення й охорони правопорядку у сфері державного управління, який виконує каральну роль і полягає у психічному, матеріальному або фізичному впливі на свідомість і поведінку людей. Серед адміністративних методів застосування саме такого примусу органами державної влади є необхідним, адже за відсутності владних методів управлінської діяльності в суспільстві пануватимуть хаос, безвладдя і свавілля. Адміністративний примус загалом виконує завдання охорони, розвитку та зміцнення нормальних управлінських відносин, викорінення правопорушень, усунення їхніх наслідків, які можуть завдати шкоди суспільним або державним інтересам. Він є правовим засобом захисту суспільних відносин від протиправних дій, відновлення правомірного стану, забезпечення можливості практичної охорони громадського порядку, а також покарання винних осіб, які скоїли адміністративні правопорушення [7, с. 123].

А. Т. Комзюк зазначає, що під час проведення аналізу заходів адміністративного примусу правильним є підхід до їх класифікації не тільки з погляду мети, способу забезпечення правопорядку, а й з урахування суто правових чинників, які в сукупності можуть становити критерій для більш детальної класифікації [8]. Учений пропонує розподілити їх так: 1) адміністративно-запобіжні заходи (перевірка документів; поверхнева перевірка; зупинення транспортного засобу; обмеження доступу на визначену територію; проникнення до житла чи іншого володіння особи; перевірка дотримання вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ; застосування технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінознімання, відеозапису; поліцейське піклування); 2) заходи адміністративного припинення (обмеження пересування особи чи транспортного засобу або фактичного володіння річчю (доставлення порушника, адміністративне затримання, вилучення речей і документів, тимчасове вилучення посвідчення водія, тимчасове затримання транспортних засобів, відсторонення осіб від керування транспортними засобами); закриття об'єктів дозвільної системи; заходи фізичного впливу; застосування спеціальних засобів; застосування вогнепальної зброї); 3) адміністративно-юрисдикційні заходи або адміністративні стягнення (у позасудовому порядку правоохоронні органи мають право застосувати лише такі адміністративні стягнення, як попередження та штраф) [9, с. 49–50].

Необхідно відзначити, що провідним правоохоронним органом, який найчастіше та в найбільших обсягах використовує всі три категорії заходів адміністративного примусу у своїй діяльності, беззаперечно, виступає Національна поліція України. Варто підкреслити, що

положення Закону України «Про Національну поліцію України», зокрема розділ «Поліцейські заходи», детально визначають конкретні заходи адміністративного примусу перших двох класифікаційних груп. У цьому контексті законодавець надає поліцейським пряме право застосовувати такі заходи, спрямовані на обмеження окремих прав і свобод людини. Інакше кажучи, держава уповноважує Національну поліцію мати відповідний правовий інструментарій для застосування примусових заходів, які безпосередньо обмежують права та свободи громадян [9, с. 50].

Адміністративний примус, що застосовується Національною поліцією України, являє собою особливий тип державного примусу, який здійснюється в рамках публічно-владних повноважень. Він допускає обмеження суб'єктивних прав і свобод особи з метою захисту суспільних інтересів, підтримання публічного порядку та забезпечення законності. Використання такого примусу визначається необхідністю оперативного реагування на правопорушення чи надзвичайні ситуації, а також виконанням превентивних і правоохоронних функцій, що покладені на поліцію [10, с. 457].

Як зазначає Я. С. Меженний, якщо проаналізувати концептуально-практичні моменти застосування адміністративно-правового примусу в діяльності органів Національної поліції, можна відмітити наявність значного кола проблемних аспектів у механізмі реалізації даного напряму поліцейської діяльності, а також юридичних та інших засад його функціонування загалом. Так, принципова важливість розвитку поліції, а також інших владних структур правоохоронного сектору держави, зокрема і шляхом удосконалення механізмів застосування в їхній роботі правових і організаційних засад адміністративно-правового примусу, неодноразово відмічалась на офіційному рівні [11, с. 192].

М. І. Пелех зазначає, що адміністративний примус у діяльності Національної поліції спрямований на виконання одразу декількох завдань, які стоять перед вказаним органом, а саме: гарантування публічної безпеки і порядку й охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави [12, с. 78]. Адміністративному примусу, що здійснюється уповноваженими особами та підрозділами Національної поліції, притаманні характерні ознаки, що відрізняють вказану діяльність від схожої діяльності інших органів державної влади [13, с. 50].

Як зазначає у своїх роботах А. І. Кисько, адміністративний примус є важливим елементом у системі гарантування публічної безпеки, яку здійснює Національна поліція України. Його правова суть полягає в публічно-владному та нерівноправному характері впливу на громадян, який допускає легітимне обмеження їхніх прав і свобод у разі, коли це виправдано суспільною необхідністю. В основі його застосування лежать принципи законності, пропорційності, своєчасності, мінімального втручання, поваги до прав людини та недопущення жорстокого поводження. У правовій доктрині адміністративний примус визначається як комплекс превентивних, припиняльних і каральних заходів. Щодо діяльності Національної поліції України, найбільш поширеними є саме припиняльні заходи, які дозволяють оперативно зупинити протиправні дії та нейтралізувати загрозу [10, с. 458].

У загальному розумінні адміністративний примус виступає правовим механізмом захисту суспільства, людини та держави від будь-яких протиправних пося-

гань на їхні права, свободи й інтереси. Застосування адміністративного примусу можливе суто в межах, визначених законом, та виконується уповноваженими на це суб'єктами, зокрема органами поліції. Також варто зазначити, що адміністративний примус виконує такі функції, як охоронна, превентивна та відновлювальна. Отже, адміністративно-правовий примус поліції найдоцільніше розуміти як комплекс передбачених чинним законодавством спеціальних заходів примусового характеру. Ці заходи спрямовані на запобігання правопорушенням, їх припинення, а також притягнення винних осіб до відповідальності для охорони та забезпечення громадського порядку, публічної безпеки. Варто наголосити на існуванні численних наукових підходів до класифікації заходів адміністративного примусу. Наприклад, деякі дослідники виділяють окрему групу заходів, які складно повноцінно вважати примусовими, тоді як інші класифікують однорідні адміністративно-примусові дії на окремі групи [14, с. 81].

Діяльність Національної поліції із застосування заходів адміністративного примусу також ґрунтується на цілій низці правових принципів, які є основою для встановлення регулювання вказаної діяльності, а також її проведення уповноваженими особами підрозділів Національної поліції України. Тобто можемо констатувати, що діяльності Національної поліції із застосування заходів адміністративного примусу притаманні такі групи принципів права: загальні принципи, які притаманні здійсненню будь-якої діяльності у правовій державі (містяться в положеннях Конституції України, Кодексі України про адміністративні правопорушення тощо); спеціальні принципи, які притаманні діяльності Національної поліції під час здійснення покладених на неї завдань (містяться в розд. II Закону України «Про Національну поліцію»); спеціалізовані принципи, які притаманні діяльності Національної поліції під час здійснення заходів адміністративного примусу (у ст. 29 Закону України «Про Національну поліцію», яка регламентує здійснення адміністративного примусу Національною поліцією) [13, с. 53].

Отже, те, що законодавець називає «поліцейськими заходами», з погляду науки й по суті є заходами адміністративного примусу (окрім заходів кримінально-процесуального характеру). Відповідно до ст. 29 Закону, поліцейський захід – це дія або комплекс дій превентивного або примусового характеру, що обмежує певні права і свободи людини та застосовується поліцейськими відповідно до закону для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень. Ст.

30 Закону визначає види поліцейських заходів, поліція для виконання покладених на неї завдань уживає заходи з реагування на правопорушення, визначені Кодексом України про адміністративні правопорушення та Кримінальним процесуальним кодексом України, на підставі та в порядку, визначених законом (ч. 1 ст. 30). Поліція для охорони прав і свобод людини, запобігання загрозам публічній безпеці й порядку або припинення їх порушення також застосовує в межах своєї компетенції поліцейські превентивні заходи та заходи примусу, визначені цим Законом (ч. 2 ст. 30). Поліція для виконання покладених на неї завдань може застосовувати інші заходи, визначені окремими законами (ч. 3 ст. 30) [1; 15, с. 83–84].

Отже, адміністративно-примусові поліцейські заходи посідають основне місце в адміністративній діяльності поліції, оскільки вони забезпечують, зокрема: безперешкодне проведення профілактичних заходів щодо запобігання вчиненню правопорушень; охорону прав, свобод та інтересів людини і громадянами, громадського порядку та суспільної безпеки; припинення вчинюваних правопорушень; збирання доказів; установа та затримання особи правопорушника; притягнення винних осіб до відповідальності; відновлення справедливості в суспільстві тощо. Що ефективніші будуть заходи адміністративного примусу, які зможуть застосовувати органи Національної поліції України, то якіснішою буде протидія злочинності та більш дієвим процес запобігання правопорушенням [14, с. 84].

Висновки. Отже, адміністративний примус є важливим складником діяльності Національної поліції України, спрямованою на підтримання публічної безпеки, правопорядку та забезпечення виконання законних вимог держави. Його використання має здійснюватися суто в межах чинного законодавства, з дотриманням принципів пропорційності, необхідності та законності. У процесі дослідження встановлено, що адміністративний примус виконує не лише каральну, але й профілактичну та захисну функції. Його ефективність значною мірою залежить від професійної підготовки працівників поліції, чіткості нормативної бази та належного контролю за додержанням прав людини. Водночас чинне законодавство потребує вдосконалення в аспектах чіткого регулювання підстав, меж і порядку застосування адміністративного примусу. Необхідно також посилити механізми громадського та судового контролю за його реалізацією. Це сприятиме підвищенню довіри громадян до правоохоронних органів і забезпеченню балансу між публічними інтересами та правами кожної особи.

Список використаних джерел

1. Про Національну поліцію України : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580–VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № № 40–41. Ст. 379.
2. Мкртчян Р. С., Горішній О. О. Підстави та порядок застосування поліцейських заходів примусу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 393–395.
3. Троянський О. А. Місце та роль адміністративно-запобіжних заходів у системі заходів адміністративного примусу. *Південноукраїнський правовий часопис*. 2007. № 3. С. 181–184.
4. Романенко І. В. Актуальні питання застосування заходів адміністративного примусу в умовах дії правового режиму воєнного стану. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. № 3. С. 151–157.
5. Комзюк А. Т. Адміністративний примус у правоохоронній діяльності міліції в Україні : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2002. 408 с.
6. Адміністративне право України : підручник / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. 2-ге вид., змін. і доп. Київ : Істина, 2012. 528 с.
7. Дембіцька С. Л. Адміністративний примус як беззаперечний метод здійснення державної влади. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2015. Вип. 31. Т. 2. С. 121–124.

8. Комзюк А. Т. Заходи адміністративного примусу у правоохоронній діяльності міліції: поняття, види та організаційно-правові питання реалізації : монографія. Харків : НУВС, 2002. 336 с.
9. Присяжнюк О. А. Деякі особливості застосування правоохоронними органами України заходів адміністративного примусу у період воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2024. Вип. 86. Ч. 4. С. 46–51.
10. Кисько А. І. Заходи адміністративного примусу, що застосовуються Національною поліцією України для забезпечення публічної безпеки і порядку в Україні. *Право та державне управління*. 2024. № 4. С. 456–460.
11. Меженний Я. Є. Напрями вдосконалення правових та організаційних засад застосування адміністративно-правового примусу органами поліції. *Юридична наука*. 2020. № 3 (105). С. 191–197.
12. Пелех М. І. Щодо визначення поняття та ознак адміністративного примусу в діяльності національної поліції України. *Теорія і практика сучасної юриспруденції* : Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 7–8 грудня 2018 р. Київ : Центр правових наукових досліджень, 2018. С. 77–80.
13. Пелех М. І. Адміністративно-правові засади здійснення адміністративного примусу органами національної поліції України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2021. 229 с.
14. Меженний Я. Є. Види заходів, що реалізуються органами Національної поліції, та місце серед них адміністративного примусу. *Юридична наука*. 2020. № 4 (106). Т. 1. С. 79–85.
15. Комзюк А. В., Комзюк В. Т. Адміністративний примус у діяльності Національної поліції України. URL: https://eprints.cdu.edu.ua/2385/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84_%D0%A7%D0%9D%D0%A3_2019%20%281%29-81-86.pdf.

References

1. Pro Natsionalnu politsiuu Ukrainy [About the National Police of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 2 lypnia 2015 r. № 580–VIII (2015). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № № 40–41. St. 379 [in Ukrainian].
2. Mkrtchian, R. S., & Horishnii, O. O. (2021). Pidstavy ta poriadok zastosuvannya politseiskykh zakhodiv prymusu [Grounds and procedure for applying police coercive measures]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 10. S. 393–395 [in Ukrainian].
3. Troianskyi, O. A. (2007). Mistse ta rol administratyvno-zapobizhnykh zakhodiv u systemi zakhodiv administratyvnoho prymusu [The place and role of administrative preventive measures in the system of administrative coercive measures]. *Pivdenoukrainskyi pravovyi chasopys*. № 3. S. 181–184 [in Ukrainian].
4. Romanenko, I. V. (2024). Aktualni pytannia zastosuvannya zakhodiv administratyvnoho prymusu v umovakh dii pravovo-ho rezhymu voiennoho stanu [Current issues of applying administrative coercion measures under the legal regime of martial law]. *Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii*. № 3. S. 151–157 [in Ukrainian].
5. Komziuk, A. T. (2002). Administratyvnyi prymus v pravookhoronniï diïalnosti militsii v Ukraini [Administrative coercion in law enforcement activities of the police in Ukraine]. *Doctor's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
6. Administrative Law of Ukraine (2012). [Administrative law of Ukraine]: Textbook / General editor. T. O. Kolomoiets. Ed. 2, changes and additions. Kyiv: Istina [in Ukrainian].
7. Dembitska, S. L. (2015). Administratyvnyi prymus yak bezzaprechnyi metod zdiïsnennia derzhavnoi vlady [Administrative coercion as an unconditional method of exercising state power]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia "Pravo"*. Vyp. 31. T. 2. S. 121–124 [in Ukrainian].
8. Komziuk, A. T. (2002). *Zakhody administratyvnoho prymusu v pravookhoronniï diïalnosti militsii: poniattia, vydy ta orhanizatsiino-pravovi pytannia realizatsii [The entry of the administrative primus into the law enforcement activities of the police: concepts, types of organizational and legal implementation]*: monohrafiia. Kharkiv: NUVS [in Ukrainian].
9. Prysiazhniuk, O. A. (2024). Deiaki osoblyvosti zastosuvannya pravookhoronnymy orhanamy Ukrainy zakhodiv administratyvnoho prymusu u period voiennoho stanu [Some peculiarities of the law enforcement agencies of Ukraine's entry into the administrative primus during the war period.]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriia "Pravo"*. Vyp. 86, Ch. 4. S. 46–51 [in Ukrainian].
10. Kysko, A. I. (2024). Zakhody administratyvnoho prymusu, shcho zastosovuiutsia Natsionalnoiu politsiieiu Ukrainy dlia zabezpechennia publichnoi bezpeky i poriadku v Ukraini [Calls of the administrative primus to assist the National Police of Ukraine to ensure public safety and order in Ukraine]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*. № 4. S. 456–460 [in Ukrainian].
11. Mezhenyi, Ya. I. e. (2020). Napriamky vdoskonalennia pravovykh ta orhanizatsiinykh zasad zastosuvannya administratyvno-pravovoho prymusu orhanamy polit sii [Directions for a thorough understanding of legal and organizational ambushes and the establishment of administrative and legal authority by police authorities]. *Yurydychna nauka*. № 3 (105). S. 191–197 [in Ukrainian].
12. Pelekh, M. I. (2018). Shchodo vyznachennia poniattia ta oznak administratyvnoho prymusu u diïalnosti natsionalnoi polit sii Ukrainy [This is a clear understanding of the sign of administrative primacy in the activities of the National Police of Ukraine]. *Teoriia i praktyka suchasnoi yurysprudentsii*: Mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Kyiv, 7–8 hrudnia 2018 r. Kyiv: Tsent r pravovykh naukovykh doslidzhen, S. 77–80 [in Ukrainian].
13. Pelekh, M. I. (2021). Administratyvno-pravovi zasady zdiïsnennia administratyvnoho prymusu orhanamy natsionalnoi polit sii Ukrainy [Administrative and legal ambushes of the current administrative authorities of the national police of Ukraine]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
14. Mezhenyi, Ya. I. e. (2020). Vydy zakhodiv, shcho realizuiutsia orhanamy Natsionalnoi polit sii ta mistse sered nykh administratyvnoho prymusu [Types of approaches that are implemented by the National Police and the middle administrative authorities]. *Yurydychna nauka*. № 4 (106). Т. 1. S. 79–85 [in Ukrainian].
15. Komziuk, A. V., Komziuk, V. T. Administratyvnyi prymus v diïalnosti Natsionalnoi polit sii Ukrainy [Administrative flavor in the activities of the National Police of Ukraine]. Retrieved from: https://eprints.cdu.edu.ua/2385/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84_%D0%A7%D0%9D%D0%A3_2019%20%281%29-81-86.pdf [in Ukrainian].

Tsykalo Vitalii,

Postgraduate Student at the Research Laboratory on Problems of Criminal Offense Prevention of the Faculty № 3
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-4470-5145>

FEATURES OF THE IMPLEMENTATION OF ADMINISTRATIVE COERCION IN THE ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

The article examines administrative coercion in the activities of the National Police of Ukraine. It is determined that administrative coercion is an important component of the activities of the National Police of Ukraine, aimed at maintaining public safety, law and order and ensuring the implementation of the legitimate requirements of the state. It is proved that its use should be carried out exclusively within the framework of current legislation in compliance with the principles of proportionality, necessity and legality. The study found that administrative coercion performs not only a punitive, but also a preventive and protective function. Its effectiveness largely depends on the professional training of police officers, the clarity of the regulatory framework and proper control over the observance of human rights. At the same time, the current legislation requires improvement in aspects of clear regulation of the grounds, limits and procedure for the application of administrative coercion. It is also necessary to strengthen the mechanisms of public and judicial control over its implementation. This will contribute to increasing citizens' trust in law enforcement agencies and ensuring a balance between public interests and the rights of each person.

Key words: coercion, administrative coercion, National Police of Ukraine, law enforcement agencies.

ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-2-14-4>

Агаманенко Юлія Юріївна,

кандидат технічних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблемних питань правоохоронної діяльності факультету № 2
Криворізького навчально-наукового інституту
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7423-9880>

Бруско Костянтин Мирославович,

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблемних питань правоохоронної діяльності факультету № 2
Криворізького навчально-наукового інституту
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-1602-0741>

ОРТОФОТОПЛАН МІСЦЯ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ ПРИГОДИ ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ДЖЕРЕЛО ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Статтю присвячено дослідженню питання вдосконалення роботи слідчих підрозділів щодо огляду місця скоєння дорожньо-транспортних пригод завдяки впровадженню та застосуванню нового процесуального методу отримання доказів. З метою фіксації доказів, які можуть бути використані для аналізу та візуалізації в суді, запропоновано на місці скоєння аварії виконувати знімання за допомогою безпілотного літального апарата. Охарактеризовано підстави, за наявності яких, із правового погляду, ортофотоплан має таку саму доказову силу, як і матеріали традиційного наземного знімання.

Ключові слова: доказ, кримінальне провадження, ортофотоплан, аерознімання, безпілотний літальний апарат, дорожньо-транспортна пригода.

Постановка проблеми. Питання вдосконалення роботи слідчих підрозділів дедалі частіше стає предметом обговорення, адже для підвищення ефективності досудового розслідування необхідно забезпечити використання новітніх пристроїв і технологій під час посилення доказової бази. Натепер науковий прорив дозволяє застосувати під час огляду місця дорожньо-транспортної пригоди (далі – ДТП) передові технології, як-от безпілотні літальні апарати (далі – БпЛА), проте питання щодо віднесення ортофотоплану місця аварії до процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні залишається таким, що потребує детального дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливості застосування безпілотних літальних апаратів

органами та підрозділами поліції та актуальні питання щодо використання безпілотних літальних апаратів під час огляду місця події активно обговорюються суспільством та є предметом досліджень як науковців, так і юристів-практиків і фахівців у галузі дорожньої безпеки. Зокрема, цій тематиці були присвячені праці таких науковців, як: Є. В. Білозьоров, І. М. Єфіменко, Б. В. Защенко, А. В. Захарко, С. І. Кравченко, С. М. Науменко, А. А. Патик, І. В. Піріг, В. Д. Поливанюк, А. А. Саківський, Д. Б. Санакоєв. Питання криміналістичного забезпечення використання безпілотних літальних апаратів (дронів) у досудовому розслідуванні є темою дослідження низки українських науковців, серед яких А. О. Антошук, Р. В. Перцев, Д. М. Тичина. Однак, по-

при ґрунтовну й комплексну науково-теоретичну базу, багато питань щодо достовірності доказів у кримінальному провадженні у формі ортофотопланів, отриманих у результаті аерознімання, залишаються дискусійними.

Метою статті є дослідження ортофотоплану як електронного доказу у кримінальному провадженні, отриманого в результаті знімання місця скоєння дорожньо-транспортної пригоди за допомогою безпілотного літального апарата.

Виклад основного матеріалу. Місце дорожньо-транспортної пригоди є первинним джерелом фізичних доказів, як-от сліди гальмування, уламки транспортних засобів, плями крові чи пошкодження інфраструктури. Ці докази є унікальними та можуть бути втрачені через природні чинники (дощ, вітер) або людську діяльність. Якісний огляд забезпечує їх фіксацію у первинному стані, що відповідає вимогам ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), де речові докази визначено як одне з основних джерел доказів. Належне документування цих слідів забезпечує об'єктивність і достовірність подальшого розслідування. Огляд місця ДТП є критично важливим етапом кримінального провадження, оскільки забезпечує комплексний і об'єктивний збір доказів, сприяє точній реконструкції подій і гарантує дотримання принципів законності та справедливості. Успішне проведення огляду підвищує ефективність кримінального провадження, допомагає знизити ризик помилкових рішень і зміцнює довіру суспільства до системи правосуддя.

Детальний огляд місця пригоди дозволяє відтворити послідовність подій, що передували ДТП. Аналіз траєкторій руху, точок зіткнення, швидкості транспортних засобів та інших параметрів допомагає встановити причинно-наслідкові зв'язки, що мають критичну важливість для визначення, чи було порушення правил дорожнього руху, технічна несправність чи інші фактори, що вплинули на аварію. Така реконструкція слугує основою для експертних досліджень та доказування вини в судовому процесі.

Зібрані під час огляду докази мають бути належним чином задокументовані, адже допустимими визнаються лише ті докази, які були отримані в порядку, установленому КПК України.

Сучасний рівень розвитку науки і техніки дозволяє застосувати під час огляду місця ДТП передові технології, як-от 3D-сканування, аерознімання за допомогою дронів і програмне забезпечення для моделювання аварій [1]. Ці методи підвищують точність фіксації доказів і дозволяють створювати цифрові моделі місця події, які можуть бути використані для аналізу та візуалізації в суді. Такі інновації суттєво посилюють доказову базу й ефективність досудового розслідування [2].

Використання безпілотних літальних апаратів для огляду місця ДТП, як додатковий засіб фіксації обстановки на місці події, дає низку суттєвих переваг порівняно із традиційними методами, як-от: оперативність і швидкість реагування, висока роздільна здатність і деталізація, 3D-моделювання та картографування, доступ до важкодоступних або небезпечних ділянок, економія ресурсів і зниження витрат тощо. Упровадження та застосування нового процесуального методу отримання доказів є непростим завданням, але такий сучасний технологічний інструмент є потужним засобом застосування в розслідуванні кримінальних правопорушень. Використання БПЛА у правоохоронних органах і у криміналістиці, зокрема, може вивести її на новий рівень розвитку [3].

Правові підстави для застосування фотознімання та відеозапису у кримінальному провадженні визначаються положеннями ст. ст. 84, 98, 99, 104–107, 224, 228, 231, 236, 237–241, 245–1, 252, 256, 269, 361, 520, 567, 615 КПК України. Зокрема, законом передбачається, що перебіг і результати процесуальної дії під час досудового розслідування можуть, а за клопотанням учасників та під час судового провадження обов'язково повинні бути зафіксовані за допомогою технічних засобів, що зазначається у протоколі; аудіо-, відеозапис процесуальної дії, фототаблиці, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали є додатками до протоколу. Матеріали фотознімання, звукозапису, відеозапису й інші носії інформації (електронні також), згідно із ч. 2 ст. 84, ч. 2 ст. 99 КПК України, є процесуальними джерелами доказів – документами [4, с. 15].

Отже, із правового погляду матеріали аерознімання мають таку саму доказову силу, як і матеріали традиційного наземного знімання, і нічим не відрізняються від останніх.

Проте широкого застосування у практичній діяльності слідчих підрозділів використання БПЛА для огляду місця ДТП не набуло. Однією з найвагоміших причин цієї непопулярності можна вважати відносно складну процедуру виконання польотів і характерну особливість опрацювання знімків із БПЛА за допомогою спеціального програмного забезпечення.

Так, відповідно до Інструкції із застосування органами та підрозділами поліції технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС) України від 18 грудня 2018 р. № 1026, безпілотним літальним апаратом вважається повітряне судно, призначене для виконання польоту без пілота на борту, керування польотом якого і контроль за яким здійснюються за допомогою спеціальної станції керування, що розташована поза повітряним судном. Польоти БПЛА здійснюються відповідно до законодавства в галузі державної авіації України. Підготовка та розроблення польотного завдання, у якому визначаються початок і кінець роботи систем фото- і відеозапису, розміщених на БПЛА, здійснюються в порядку, визначеному законодавством, з дотриманням відповідних вимог, польотне завдання затверджує керівник органу підрозділу поліції. Після виконання польотного завдання інформація з карти пам'яті або флеш-карти БПЛА експортується (переноситься) на носій інформації (карту пам'яті або флеш-карту) працівника поліції, який ставив завдання, про що робиться відмітка в польотному завданні [5].

За класифікацією безпілотних літальних апаратів для потреб Національної поліції України щодо оформлення матеріалів ДТП доцільно використовувати БПЛА I класу «Легкі», категорії «мікро», що мають злітну масу менш ніж 2 кг; радіусом дії до 5 км; спеціального призначення; вертолітного типу наземного базування з ручним пілотуванням [6, с. 180].

Оскільки аерознімання неодмінно проводиться з використанням повітряного простору, польоти безпілотних повітряних суден організуються та здійснюються згідно з вимогами нормативно-правових актів України в галузі цивільної та державної авіації з дотриманням правил польотів у повітряному просторі України й Авіаційних правил України «Правила використання повітряного простору України», затверджених спільним наказом Державної авіаційної служби України та Міністерства оборони України № 430/210 від 11 травня 2018 р.

Державні повітряні судна підлягають обов'язковій реєстрації в реєстрі державних повітряних суден України, який веде Головне управління державної авіації України. Процедура реєстрації державних повітряних суден у реєстрі здійснюється відповідно до затверджених Правил реєстрації державних повітряних суден України [7].

На зовнішній поверхні БпЛА наносяться розпізнавальні знаки (два концентричні кола жовтого та синього кольорів, символ державної авіації, бортовий номер). А в разі, якщо розмір або конфігурація БпЛА унеможливає нанесення цих знаків, на БпЛА встановлюється розпізнавальна табличка.

Відповідно до п. 1 гл. 11 розд. IV Правил технічної експлуатації безпілотних авіаційних комплексів I класу державної авіації України [8], до польотів допускаються справні БпЛА з оформленою встановленою документацією, які підготовлені відповідно до завдання, зареєстровані в реєстрі державних повітряних суден і мають допуск до виконання польотів (перельотів) безпілотним літальним апаратом, який належить до I класу. Цей допуск встановлює, що БпЛА I класу придатні для безпечних польотів (перельотів) у межах обмежень, що діють.

Допуск до виконання польотів БпЛА видає експлуатуюча організація на підставі реєстраційного посвідчення державного повітряного судна й інших документів, що регулюють питання державної авіації України, за підписом керівника (командира) експлуатуючої організації, завірений у встановленому законодавством порядку. Строк дії допуску до виконання польотів (перельотів) БпЛА I класу не може перевищувати один рік.

Зовнішнім пілотам (операторам), які входять до складу зовнішнього екіпажу, надається право на виконання польотів за умови отримання відповідного допуску та придатності до польотів за висновком лікарсько-льотної комісії, окрім зовнішніх пілотів (операторів) БпЛА безпілотних авіаційних комплексів (далі – БпАК) I класу «мікро» [9].

З урахуванням вимог, зазначених у Правилах технічної експлуатації безпілотних авіаційних комплексів I класу державної авіації України, до експлуатації БпЛА I класу «мікро» може бути допущений особовий склад, який пройшов теоретичне і практичне навчання (перенавчання) і стажування, після перевірки засвоєння ним конструкції БпЛА, правил його експлуатації, вимог безпеки та практичних навичок роботи в обсязі посадових обов'язків і отримання відповідного допуску (сертифіката), без проходження лікарсько-льотної експертизи.

Отже, для фіксації обстановки на місці ДТП за допомогою БпЛА, окрім самого повітряного судна державної авіації, повинен бути фахівець, який допущений до його експлуатації та має відповідний сертифікат.

На місце дорожньо-транспортної пригоди, унаслідок якої спричинено середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження або загибель людей, для проведення огляду направляється слідчий підрозділу з розслідування ДТП слідчого управління (відділу) ГУНП, слідчий територіального органу, підрозділу поліції, який спеціалізується на розслідуванні таких кримінальних правопорушень, спеціаліст-криміналіст, працівники уповноваженого підрозділу Національної поліції у сфері убезпечення дорожнього руху.

Проведення огляду місця ДТП, унаслідок якої її учасникам спричинено тілесні ушкодження або загибель людей, доручається слідчому за цією спеціалізацією, який безпосередньо складає протокол і схему до нього. Проведення орієнтувального й оглядового фотографування

та відеозапису на місці пригоди, а в разі необхідності – вилучення слідів кримінального правопорушення слідчий доручає спеціалісту-криміналісту [10].

З урахуванням такої специфіки організації взаємодії членів слідчо-оперативної групи саме на спеціаліста-криміналіста має бути покладена функція проведення знімання місця ДТП із застосуванням БпЛА. Тому для виконання таких завдань співробітники підрозділів криміналістичного забезпечення повинні мати ґрунтовні знання конструкції БпЛА, правил його експлуатації, вимог безпеки та практичні навички роботи, необхідні для виконання службових обов'язків, а також отримати відповідний допуск (сертифікат).

Участь спеціаліста-криміналіста у проведенні огляду місця ДТП обов'язково має бути зафіксована у протоколі такого огляду. Окрім того, повинні бути зазначені відомості про БпЛА, зокрема його модель, бортовий номер та індивідуальні характеристики карти пам'яті, на якій будуть збережені файли.

Важливим аспектом документування обстановки на місці ДТП є вибір висоти аерознімання та фіксація її числових показників у протоколі огляду місця події.

Висоту польоту над місцем скоєння аварії доцільно вибирати з урахуванням меж місця ДТП, ширини проїзної частини та технічних можливостей знімальної апаратури конкретної моделі БпЛА.

Водночас варто враховувати, що Правилами використання повітряного простору України [11] встановлені обмеження максимальної висоти польоту, зокрема:

- 120 м над рівнем земної (водної) поверхні поза межами диспетчерських зон (control zone), аеродромних зон польотної інформації (aerodrome flight information zone), районів управління повітряним рухом відомчим органом управління повітряним рухом (air traffic control area), зонами управління повітряним рухом відомчим органом управління повітряним рухом (air traffic control zone), спеціально встановлених зон, зарезервованого повітряного простору для забезпечення польотів за спеціально встановленими маршрутами польотів державної авіації;

- 50 м над рівнем земної (водної) поверхні в межах таких зон або якщо інформація про фактичний статус елементів структури повітряного простору на час виконання польоту відсутня;

- 50 м над статичними перешкодами на горизонтальній відстані не більш ніж 100 м від таких перешкод, як відхилення від зазначених вище обмежень за висотою, на запит власника такого об'єкта.

Зазвичай слідчо-оперативна група, що виїжджає для огляду місця події, не володіє інформацією про статус елементів структури повітряного простору над місцем скоєння ДТП. Тому доцільно не перевищувати 50-метрову висоту польоту, яка є достатньою для інформативного відображення всієї дорожньої обстановки. Так, вченими Донецького державного університету внутрішніх справ запропоновано обирати висоту польоту з урахування ширини проїзної частини дороги. У такому разі, висота аерознімання може складати від 6 до 32 метрів, залежно від категорії автодоріг [6, с. 155].

Отриманий за допомогою БпЛА ортофотоплан має бути додатком до протоколу огляду місця ДТП та, відповідно до ст. 105 КПК України, повинен бути належним чином виготовлений, упакований із метою надійного збереження, а також засвідчений підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у його виготовленні. На відміну від речових доказів, електронні докази (електронні документи) не мають

зв'язку з конкретним матеріальним джерелом, а лише існують у його пам'яті, а тому можуть бути долучені до матеріалів справи на будь-якому носії, призначеному для зберігання таких електронних доказів (електронного документа). Указаним носієм не обов'язково повинен бути пристрій, який відтворює його зміст із метою доступного сприйняття та оцінювання, ним може бути просто накопичувач (віртуальна пам'ять) [12].

Така позиція підтверджується й судовою практикою, адже процесуальний закон не містить застережень щодо виду та найменування носія, на якому може бути зафіксована та чи інша інформація, а тому долучення іншого носія інформації (наприклад, лазерного DVD-диска), а не карти пам'яті, на який здійснювався запис під час фіксації огляду місця події, не є підставою визнання протоколу огляду недопустимим доказом. Записані на оптичний диск електронні файли з інформацією є оригіналом (відображенням) електронного документа, здобутого під час проведення процесуальної дії. Матеріальний носій – це лише спосіб збереження інформації, який має значення тільки коли електронний документ виступає речовим доказом. Головною особливістю електронного документа є відсутність жорсткої прив'язки до конкретного матеріального носія. Той самий електронний документ може існувати на різних носіях. Усі ідентичні за своїм змістом екземпляри електронного документа можуть розглядатися як оригінали та відрізнятися один від одного тільки часом і датою створення [13].

Особливою вимогою, яка висувається саме до електронних документів, є електронний підпис, накладання якого завершується створення електронного документа. В електронному вигляді електронний цифровий підпис гарантує цілісність документа, тобто після того, як автор підписав документ електронним підписом, неможливо внести жодні зміни в документ. Зміну хоча б одного символу в електронному документі буде виявлено під час перевірки електронного цифрового підпису. У такому разі цей документ буде вважатися непідписаним. Саме тому з погляду процесуального права наявність електронного підпису є обов'язковим елементом для визнання електронного документа належним доказом у справі.

Отримання ортофотоплану місця ДТП є результатом аерознімання за допомогою БПЛА й опрацювання аерознімків засобами ГІС-технологій.

БПЛА є вимірювальною системою, тобто сукупністю вимірювальних пристроїв та інших технічних засобів, об'єднаних для створення сигналів вимірювальної інформації про декілька вимірюваних фізичних величин.

Окрім безпосередньо отримання вимірювальної інформації від об'єкта дослідження, вимірювальні системи виконують її обробку, передачу, подання оператору та/або комп'ютеру, запам'ятовування, відображають і формують керівні впливи. Вимірювальні системи є специфічним різновидом засобів вимірювальної техніки, тому всі організаційно-правові положення, що діють стосовно цих засобів, поширюються також на вимірювальні системи [14].

Як засоби вимірювальної техніки БПЛА повинні відповідати вимогам щодо точності, регламентованим для

таких засобів у встановлених умовах їхньої експлуатації, та забезпечувати високий рівень метрологічної достовірності, щоб будь-яка сторона була впевнена в результаті вимірювань. Тому, відповідно до Закону України «Про метрологію та метрологічну діяльність» [15], на них має бути виданий сертифікат перевірки типу засобів вимірювальної техніки. Окрім того, кожен БПЛА підлягає повірці Центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері метрології та метрологічної діяльності.

Висновки. Результати дослідження свідчать, що ортофотоплан, отриманий у результаті опрацювання аерознімків місця ДТП, відображає просторово-часові параметри аварійної обстановки з високою метричною точністю. Це дозволяє вважати його не просто ілюстративним матеріалом, а джерелом процесуальних доказів, що відповідає вимогам ст. ст. 84 та 105 КПК України щодо документування доказів у досудовому розслідуванні.

Використання БПЛА забезпечує миттєву фіксацію розташування транспортних засобів, слідів та інших доказів на місці ДТП. Такий підхід значно скорочує час блокування місця пригоди, гарантує недоторканість початкової обстановки та мінімізує ризик спотворення доказів.

Упровадження БПЛА в роботу слідчих підрозділів потребує розроблення єдиних стандартів оформлення польотних завдань, реєстрації апаратури та сертифікації операторів. Проведене дослідження демонструє, що чітка нормативна база та належне навчання спеціалістів-криміналістів є ключовими факторами для легітимності отриманих доказів і забезпечення їх прийнятності в суді.

Оскільки БПЛА виступають вимірювальними системами, на них поширюються положення Закону України «Про метрологію та метрологічну діяльність». Сертифікація типу апаратури, повірка датчиків позиціонування та фотокамер гарантують, що отримані цифрові зображення можуть бути використані як авторитетні дані для подальших експертних висновків.

Забезпечення прозорості процедури огляду місця ДТП за допомогою БПЛА сприятиме підвищенню довіри населення до органів правопорядку. Адже можливість оперативного ознайомлення учасників кримінального провадження з матеріалами огляду сприяє зниженню соціального напруження та мінімізації ризику оскарження доказів у суді.

Після проведення комплексного аналізу чинного законодавства та практики застосування БПЛА автори вважають пріоритетним напрямом подальших досліджень питання автоматизації процесу опрацювання аерознімків із застосуванням штучного інтелекту для виявлення і класифікації слідів ДТП. Це відкриє нові можливості для підвищення швидкості та якості проведення криміналістичних експертиз.

Результати аналізу вказують на доцільність розроблення методичних рекомендацій щодо вибору висоти аерознімання місця скоєння аварії, застосування єдиної процедури розміщення контрольних точок і формату опрацювання аерознімків з метою створення ортофотопланів місця ДТП.

Список використаних джерел

1. Червінчук А. В., Пилипенко Є. О. Правова визначеність статусу окремих учасників дорожнього руху в сучасному законодавстві України. *Правовий часопис Донбасу*. 2024. Вип. 2. С. 9–13. DOI: 10.32782/2523-4269-2024-87-9-13.
2. Лоскутов Т. О. Нормативне забезпечення стандартів ефективного досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. Вип. 1. С. 465–468. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-1/109.

3. Тичина Д. М., Антошук А. О., Перцев Р. В. Криміналістичне забезпечення використання безпілотного літального апарату (дрона) у досудовому розслідуванні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Вип. 78. С. 291–297. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.78.2.46.
4. Використання безпілотних літальних апаратів під час огляду місця події : методичні рекомендації / кол. авт. : А. В. Захарко та ін. Дніпро : Дніпровський державний університет внутрішніх справ, 2024. 32 с. URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/13538/1/%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82_%D0%91%D0%9F%D0%9B%D0%90.pdf.
5. Про затвердження Інструкції із застосування органами та підрозділами поліції технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 18.12.2018 р. № 1026. Дата оновлення: 08.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0028-19#Text> (дата звернення: 24.04.2025).
6. Правові та технологічні аспекти реєстрації дорожньо-транспортних пригод із використанням безпілотних літальних апаратів : монографія / А. В. Червінчук та ін. ; за заг. ред. С. С. Вітвіцького. Київ : ВД «Дакор», 2021. 192 с.
7. Про затвердження Правил реєстрації державних повітряних суден України та Правил сертифікації екземпляра державного повітряного судна України : наказ Міністерства оборони України від 07.02.2012 р. № 63. Дата оновлення: 18.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0334-12#Text> (дата звернення: 24.04.2025).
8. Про затвердження Правил технічної експлуатації безпілотних авіаційних комплексів I класу державної авіації України : наказ Міністерства оборони України від 10.08.2018 р. № 401. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1062-18?find=1&text> (дата звернення: 24.04.2025).
9. Про затвердження Правил виконання польотів безпілотними авіаційними комплексами державної авіації України : наказ Міністерства оборони України від 08.12.2016 р. № 661. Дата оновлення: 11.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0031-17#Text> (дата звернення: 24.04.2025).
10. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07.07.2017 р. № 575. Редакція від 14.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#n14> (дата звернення: 23.04.2025).
11. Про затвердження Авіаційних правил України «Правила використання повітряного простору України» : наказ Державної авіаційної служби України, Міністерства оборони України від 11.05.2018 р. № 430/210. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1056-18#Text> (дата звернення: 23.04.2025).
12. Казачук І. В. Докази і доказування в адміністративно-деліктному процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2015. 14 с.
13. Постанова колегії суддів Третньої судової палати ККС ВС від 10.04.2024 р. у справі № 320/2919/20 (№ 937/2929/20) (провадження № 51–7227км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118356542> (дата звернення: 23.04.2025).
14. Штефан І. Ю., Штефан Н. В. Організаційно-правові проблеми метрологічного забезпечення вимірювальних систем. *Системи обробки інформації*. 2016. № 6. С. 185–187.
15. Про метрологію та метрологічну діяльність : Закон України від 05.06.2014 р. № 1314–VII. Дата оновлення: 01.05.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1314-18#n165> (дата звернення: 23.04.2025).

References

1. Chervinchuk, A. V., & Pylypenko, Ye. O. (2024). Pravova vyznachenist statusu okremykh uchasyukiv dorozhnoho rukhu v suchasnomu zakonodavstvi Ukrainy [Legal certainty of the status of individual road users in modern Ukrainian legislation]. *Pravohyby chasopys Donbasu*. Vyp. 2. S. 9–13. DOI: <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2024-87-9-13> [in Ukrainian].
2. Loskutov, T. O. (2023). Normatyvne zabezpechennia standartiv efektyvnoho dosudovoho rozsliduvannia v umovakh voiennoho stanu [Regulatory support for the standards of effective pre-trial investigation under martial law]. *Yurydychnyi naukovo-yi elektronnyi zhurnal*. Vyp. 1. S. 465–468. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/109> [in Ukrainian].
3. Tychyna, D. M., Antoshchuk, A. O., & Pertsev, R. V. (2023). Kryminalistychnе zabezpechennia vykorystannia bezpilotnoho litalnogo aparatu (dronu) u dosudovomu rozsliduvanni [Forensic support for the use of unmanned aerial vehicles (drones) in pre-trial investigations]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnogo Universytetu*. Vyp. 78. S. 291–297. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.46> [in Ukrainian].
4. Zakharko, A. V., Pyrih, I. V., Polyvaniuk, V. D., & Sanakoiev, D. B. (2024). Vykorystannia bezpilotnykh litalnykh aparativ pid chas ohliadu mistsia podii [Use of unmanned aerial vehicles during scene inspection]: metod. rekomendatsii. Dnipro : Dniprovskiy derzhavnyi universytet vntrishnikh sprav. Retrieved from: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/13538/1/%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82_%D0%91%D0%9F%D0%9B%D0%90.pdf [in Ukrainian].
5. Pro zatverdzhennia Instruksii iz zastosuvannia orhanamy ta pidrozdilamy politsii tekhnichnykh pryladiv i tekhnichnykh zasobiv, sheho maiut funksii foto- i kinoziomky, videozapysu, zasobiv foto- i kinoziomky, videozapysu [On approval of the Instructions on the use by police bodies and units of technical devices and technical means that have the functions of photo and film shooting, video recording, means of photo and film shooting, video recording]: nakaz Ministerstva vntrishnikh sprav Ukrainy vid 18.12.2018 r. № 1026. Data onovlennia: 08.02.2019 (2019). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0028-19#Text> (data zvernennia: 24.04.2025) [in Ukrainian].
6. Chervinchuk, A. V., Atamanenko, Yu. Yu., Pylypenko, Ye. O., & Rudiuk, O. I. (2021). *Pravovi ta tekhnologichni aspekty reiestratsii dorozhno-transportnykh pryhod iz vykorystanniam bezpilotnykh litalnykh aparativ [Legal and technological aspects of recording road accidents using unmanned aerial vehicles]*: monohrafiia. Za zah. red. S. S. Vitvitskoho. Kyiv: VD “Dakor” [in Ukrainian].
7. Pro zatverdzhennia Pravyl reiestratsii derzhavnykh povitrianykh suden Ukrainy ta Pravyl sertyfikatsii ekzempliara derzhavnoho povitrianoho sudna Ukrainy [On approval of the Rules for registration of state aircraft of Ukraine and the Rules for certification of a state aircraft of Ukraine]: nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 07.02.2012 r. № 63. Data onovlennia: 18.04.2023 (2023). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0334-12#Text> (data zvernennia: 24.04.2025) [in Ukrainian].

8. Pro zatverdzhennia Pravyl tekhnichnoi ekspluatatsii bezpilotnykh aviatsiinykh kompleksiv I klasu derzhavnoi aviatsii Ukrainy [On approval of the Rules for technical operation of unmanned aircraft complexes of class I of state aviation of Ukraine]: nakaz Ministerstva obrony Ukrainy vid 10.08.2018 r. № 401 (2018). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1062-18?find=1&text> (data zvernennia: 24.04.2025) [in Ukrainian].

9. Pro zatverdzhennia Pravyl vykonannia polotiv bezpilotnykh aviatsiinykh kompleksamy derzhavnoi aviatsii Ukrainy [On approval of the Rules for flights by unmanned aircraft complexes of the state aviation of Ukraine]: nakaz Ministerstva obrony Ukrainy vid 08.12.2016 r. № 661. Data onovlennia: 11.02.2020 (2020). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0031-17#Text> (data zvernennia: 24.04.2025) [in Ukrainian].

10. Pro zatverdzhennia Instruksii z orhanizatsii vzaiemodii orhaniv dosudovoho rozsliduvannia z inshymy orhanamy ta pidrozdilamy Natsionalnoi politsii Ukrainy v zapobihanni kryminalnym pravoporushenniam, yikh vyavlenni ta rozsliduvanni [On approval of the Instructions on organizing interaction between pre-trial investigation bodies and other bodies and units of the National Police of Ukraine in preventing, detecting and investigating criminal offenses]: nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy vid 07.07.2017 r. № 575. Redaktsiia vid 14.08.2024 (2024). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#n14> (data zvernennia: 23.04.2025) [in Ukrainian].

11. Pro zatverdzhennia Aviatsiinykh pravyl Ukrainy “Pravyla vykorystannia povitrianoho prostoru Ukrainy” [On approval of the Aviation Rules of Ukraine “Rules for the Use of Ukrainian Airspace”]: nakaz Derzhavnoi aviatsiinoi sluzhby Ukrainy, Ministerstva obrony Ukrainy vid 11.05.2018 r. № 430/210 (2018). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1056-18#Text> (data zvernennia: 23.04.2025) [in Ukrainian].

12. Kazachuk, I. V. (2015) Dokazy i dokazuvannia u administratyvno-deliktному protsesi [Evidence and substantiation in administrative tort proceedings]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Natsionalnyi aviatsiinyi universytet. Kyiv [in Ukrainian].

13. Postanova kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty KKS VS vid 10.04.2024 r. u spravi № 320/2919/20 (№ 937/2929/20) [Resolution of the panel of judges of the Third Judicial Chamber of the Supreme Judicial Council] (provadzhennia № 51–7227km23). Retrieved from: <https://reestr.court.gov.ua/Review/118356542> (data zvernennia: 23.04.2025) [in Ukrainian].

14. Shtefan, I. Yu., & Shtefan, N. V. (2016). Orhanizatsiino-pravovi problemy metrolohichnoho zabezpechennia vymiriuvalnykh system [Organizational and legal problems of metrological support of measuring systems]. *Systemy obrobky informatsii*. № 6. S. 185–187 [in Ukrainian].

15. Pro metrolohiu ta metrolohichnu diialnist [About metrology and metrological activities]: Zakon Ukrainy vid 05.06.2014 r. № 1314–VII. Data onovlennia: 01.05.2021 (2021). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1314-18#n165> (data zvernennia: 23.04.2025) [in Ukrainian].

Atamanenko Yuliia,

Candidate of Technical Sciences, Senior Researcher

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7423-9880>

Brusso Kostiantyn,

Candidate of Legal Sciences

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-1602-0741>

ORTHOPHOTOMAP OF THE PLACE OF A ROAD ACCIDENT AS A PROCEDURAL SOURCE OF EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

The article is devoted to the study of the issue of improving the work of investigative units in inspecting the scene of a road accident by introducing and applying a new procedural method of obtaining evidence. In order to record evidence that can be used for analysis and visualization in court, it is proposed to perform filming at the scene of a road accident using an unmanned aerial vehicle. The grounds are described, if available, from a legal point of view, orthophotos have the same evidentiary value as materials from traditional ground photography. Since aerial filming of a road accident is necessarily carried out using airspace, the work has formed certain requirements for the unmanned aerial vehicle used for filming and the forensic specialist, in particular, this concerns flight tasks, equipment registration, verification of the unmanned aerial vehicle by the Central Executive Body, certification of operators, etc. It is noted that the accident scene inspection report should include the following information (including the model, serial number, and individual characteristics of the memory card on which the files will be stored). The flight altitude above the accident scene deserves special attention, as it is selected taking into account the boundaries of the accident scene, the width of the roadway, and the technical capabilities of the imaging equipment of a specific model of unmanned aerial vehicle.

The orthophotograph obtained using an unmanned aerial vehicle must be an appendix to the accident scene inspection report and, in accordance with Article 105 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, must be properly produced, packaged for safekeeping, and certified by the signatures of the investigator, prosecutor, specialist, and other persons who participated in its production. It should be noted that electronic evidence (electronic documents) may be attached to the case file on any medium intended for storing electronic evidence. Therefore, ensuring transparency in the procedure for inspecting a road accident scene using an unmanned aerial vehicle will help increase public trust in law enforcement agencies and improve the work of investigative units in obtaining reliable evidence.

Key words: evidence, criminal proceedings, orthophoto, aerial photography, unmanned aerial vehicle, road accident.

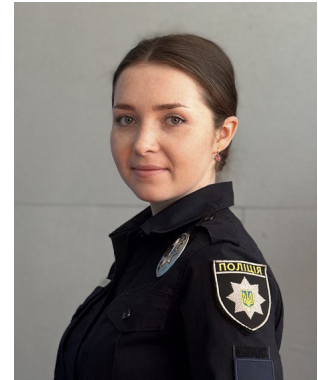
УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-2-14-5>**Груздь Олександр Іванович,**

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу
та криміналістики факультету № 1
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0370-3791>

Козачок Єлизавета Валеріївна,

дізнавач сектору дізнання відділення поліції № 2, лейтенант поліції
(Вознесенське районне управління поліції ГУНП
в Миколаївській області, м. Вознесенськ)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-4154-551X>

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНЬОГО

У статті розкрито сутність процесу допиту неповнолітнього як однієї з найчутливіших слідчих дій у кримінальному провадженні, визначено його специфічні психологічні та правові особливості. На основі аналізу чинного кримінального процесуального законодавства України та рекомендацій міжнародних організацій досліджено ключові проблеми захисту прав дитини під час допиту, зокрема ризики вторинної травматизації та маніпуляції свідченнями. Установлено, що застосування структурованих інтерв'ю, використання візуальних підказок і медіаінструментів сприяє підвищенню достовірності показань і зниженню стресу в неповнолітніх.

Ключові слова: слідчі (розшукові) дії, дружнє до дитини правосуддя, кримінальне провадження, тактика допиту, «Зелена кімната», модель «Барнахус».

Постановка проблеми. Допит неповнолітніх є важливим елементом правозастосування, адже від його правильності й ефективності залежить не лише встановлення істини в конкретному кримінальному провадженні, а й захист прав дитини як особливо вразливої категорії громадян. У сучасних умовах, коли права людини та гуманізація правосуддя є пріоритетами для України, питання проведення допиту неповнолітніх набуває особливої актуальності. Україна, як учасниця Конвенції ООН про права дитини, зобов'язана дотримуватись принципів найкращих інтересів дитини, що передбачає особливий підхід до проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх, з урахуванням їхніх психологічних і вікових особливостей. Саме тому 1 червня 2023 р. було запроваджено пілотний проєкт щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність (наказ № 150/445/2077/5/187) [1]. Зазначені стандарти сприяють здійсненню досудового розслідування з урахуванням найкращих інтересів неповнолітніх і врахування практики та методики роботи з ними.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останніми роками вітчизняні та зарубіжні вчені активно досліджують особливості допиту неповнолітніх у кримінальному процесі, наголошують на потребі врахування їхніх вікових, психологічних і соціальних характеристик.

Дисертаційна праця О. Г. Бабенко «Досудове розслідування щодо неповнолітнього підозрюваного» є комплексним дослідженням, присвяченим особливостям проведення окремих процесуальних і слідчих (розшукових) дій щодо неповнолітнього підозрюваного, зокрема й в умовах правового режиму воєнного стану.

У роботі І. В. Ольшачького «Криміналістичні технології опитування вразливих категорій свідків» автор розробляє класифікацію «вразливих» свідків (діти, особи з інвалідністю, жертви торгівлі людьми) і описує методики їх допиту з урахуванням психологічних бар'єрів. Особливу увагу приділено технікам зниження стресу (створення комфортного фізичного середовища, використання візуальних підказок) і захисту прав свідка під час протоколювання.

Г. М. Степанова розглядає допит потерпілих-дітей як окремий різновид слідчої дії. Її дослідження ґрунтуються на аналізі понад 80 протоколів із практики поліції та судів, виявляє типові помилки (нехтування віковими особливостями, застосування стандартизованих форм замість індивідуалізації) і пропонує адаптовану схему складання запитань.

І. В. Гловюк присвячує окремий розділ проблематиці допиту в цифровому середовищі, зокрема допиту через відеозв'язок, збиранню «екранних свідчень». Автор демонструє, як інтеграція цифрових доказів із

класичними методами (опитування, ДНК, відбитки) формує комбіновані стратегії ідентифікації свідків, неповнолітніх також.

Метою статті є проведення глибокого аналізу та систематизації окремих процесуально-психологічних, правових і методичних аспектів допиту неповнолітніх у кримінальному провадженні з урахуванням їхніх вікових особливостей і вимог сучасної практики.

Виклад основного матеріалу. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх є особливою формою досудового розслідування, яка вимагає від органів досудового розслідування, прокурора та суду особливого порядку виконання всіх слідчих (розшукових) і процесуальних дій. Через неповнолітній вік, несформовану психіку та відсутність життєвого досвіду діти є вкрай вразливими під час досудового розслідування, тому потребують особливого ставлення та процедури проведення кримінального процесу.

Погодисьмо із думкою О. Г. Бабенко про те, що досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх ґрунтується на загальних принципах судочинства, однак є деякі особливості такого процесу, які відрізняють провадження стосовно дорослих від розслідування щодо неповнолітніх підозрюваних. Серед таких особливостей процесу вчена виділяє подвійне представництво неповнолітнього підозрюваного законним представником і адвокатом [2, с. 90–91]. Окрім представництва, серед додаткових гарантій захисту прав неповнолітньої на стадії досудового розслідування визначають: обмежений перелік запобіжних заходів, скорочений час допиту, спеціальні методики опитування, здійснення слідчих і процесуальних дій спеціально уповноваженими особами.

Однією з найпоширеніших і емоційно затратних для дитини й інших учасників кримінального процесу слідчих (розшукових) дій є допит.

Відповідно до ч. ч. 1 та 2 ст. 226 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря. Допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день [3]. У ч. 1 ст. 490 КПК України зазначено, що допит неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого здійснюється згідно із правилами, передбаченими КПК України, у присутності захисника [4]. Тобто законодавцем встановлено перелік осіб, які обов'язково мають бути присутніми під час допиту неповнолітнього, та встановлено обмеження щодо тривалості.

Варто зауважити, що у КПК України зазначено спеціалізацію слідчого та дільничного, які уповноважені керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх (ч. 1 ст. 484 КПК України), що підкреслює важливість міжнародного стандарту, зазначеного у правилі 12 «Пекінських правил» про те, що для виконання своїх функцій найкращим чином поліцейські, які часто або суто опікуються неповнолітніми або які переважно відповідають за запобігання злочинності неповнолітніх, повинні пройти спеціальний інструктаж і підготовку [4].

У наказі «Про запровадження та реалізацію пілотного проекту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність» законодавцем ужито такі поняття, як «ювенальний слідчий», «дільничний», «прокурор», під якими розуміють слідчого, дільничного органів Національної

поліції, уповноважених на здійснення досудового розслідування та дільничного, прокурора, уповноваженого на здійснення процесуального керівництва у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх [1]. Зазначений нормативно-правовий акт є вкрай важливим, оскільки суб'єкти, уповноважені на здійснення кримінального провадження за участю дітей, мають бути кваліфікованими фахівцями з даного напрямку.

Ми переконані, що під час розслідування кримінального провадження за участю неповнолітнього мають бути залучені слідчі, які матимуть спеціальні навички роботи з дітьми, спокійний і врівноважений характер. Уважаємо, що слідчі, які мають великий досвід у розслідуванні злочинів за участі повнолітніх, не завжди можуть бути гарними ювенальними слідчими.

Окрім цього, у п. 3.1 наказу «Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству» зазначено, що безпосереднє виконання функцій прокуратури щодо захисту інтересів дітей і протидії насильству необхідно доручати прокурорам, які мають високі моральні, ділові та професійні якості (ювенальні прокурори). Цим наказом рекомендується ювенальним прокурорам у найкоротший строк проходити навчання за спеціалізацією у Тренінговому центрі прокурорів України або його регіональних відділеннях з отриманням документа про проходження спеціального навчання [5]. Завдання ювенального прокурора має полягати в тому, щоб дотримуватися захисту прав дитини, яка тим чи іншим чином потрапила у сферу кримінального судочинства, під час усіх необхідних стадій кримінального процесу. Це дуже важлива й соціально відповідальна посада, яка має на меті створення безпечного середовища для дітей, а також справедливого правосуддя для всіх учасників процесу.

Важливо зазначити, що у КПК України також передбачено можливість здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх спеціальним суддею (ч. 14 ст. 31 КПК України). Відмітимо, що в контексті здійснюваного нами дослідження участь слідчого судді під час допиту неповнолітнього можлива в порядку ст. 225 КПК України.

На нашу думку, ювенальний суддя – це суддя, який розглядає кримінальні провадження за участю неповнолітніх. Він зобов'язаний урахувати особливості психіки, рівень розвитку та соціальний контекст неповнолітнього, щоб ухвалювати рішення, які відповідають його найкращим інтересам. Суддя має забезпечувати справедливе судочинство, зокрема, застосування до неповнолітніх спеціальних виховних заходів, а не лише каральних санкцій.

Наголосимо на тому, що поняття «ювенальний» слідчий, прокурор чи суддя у КПК не передбачено, там наголошується тільки на спеціалізації «у провадженнях за участю неповнолітніх», проте міжвідомчі нормативно-правові акти розкривають зазначені дефініції, що повною мірою відповідає міжнародним стандартам у сфері захисту неповнолітніх.

І. В. Ольшецький стверджує, що коли ювенальний суддя, прокурор і слідчий є представниками органів державної влади, яких вона в межах закріплених функцій уповноважує на захист прав і свобод дітей, адвокатська діяльність являє собою незалежну професійну діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги будь-якому клієнту (неповнолітньому також) [6, с. 51]. Тому до адвоката, як і до лікаря, необхідно звертатися вчасно, що буде запорукою належного захисту, представництва чи

надання інших видів правової допомоги в усіх видах судочинства. Але це не стосується неповнолітнього, який потрапив у конфлікт із законом, оскільки держава гарантує такої особі обов'язкову участь захисника [6, с. 51].

Обґрунтовуючи свою думку стосовно необхідності запровадження у КПК України спеціалізації ювенальних адвокатів, О. Г. Литвиненко стверджує, що Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги доречно буде закріпити конкретних адвокатів за спеціальністю для захисту прав неповнолітніх підозрюваних, як це відбувається в органах слідства та суду. На думку вченої, це могло б покращити ефективність діяльності захисника під час захисту прав неповнолітніх. Адвокат, «закріпленний» за захистом прав неповнолітніх, здійснював би захист лише у провадженнях щодо осіб, які не досягли 18 років, вивчав би специфіку психології їхньої поведінки, знаходив би підхід до кожного підзахисного та ретельно застосовував би всі особливості кримінального процесуального законодавства [7, с. 83]. Варто погодитись із зазначеним, оскільки адвокат є обов'язковим учасником будь-якого кримінального процесу за участю неповнолітнього, саме тому він має бути обізнаний у сфері дитячої психології і мати навички спілкування з дітьми. Його завдання – захищати права дитини, надавати правову допомогу, а також представляти інтереси неповнолітнього під час досудового розслідування і в суді. Адвокат також контролює, щоб усі дії щодо дитини відбувалися в межах закону й не порушували її прав.

Зазначені учасники кримінального провадження мають працювати у взаємодії, щоб забезпечити справедливий і гуманний процес щодо неповнолітніх, з урахуванням їхніх вікових особливостей і соціальної вразливості. Суто у спільній співпраці зазначених уповноважених осіб можна досягти захисту найкращих інтересів неповнолітніх, які потрапили у сферу кримінального судочинства в тому чи іншому статусі.

Під час дослідження особливостей проведення допиту неповнолітнього, окрім зазначених обов'язкових учасників, варто звернути увагу на методику проведення такої слідчої (розшукової) дії.

Так, П. І. Пархоменко зазначає, що для правосуддя, дружнього до дитини, категорія «опитування» є універсальною та більш дружньою порівняно з «допитом», навіть за назвою буде орієнтувати осіб, які працюють із дітьми, до більш дружнього поводження з останніми [8, с. 155]. На нашу думку, зазначене формулювання використовується для того, щоб не травмувати дитину процесуальними термінами. Проте травматизація дитини може бути спричинена й навколишньою обстановкою, у якій перебуває неповнолітній.

У цьому контексті позитивним є ухвалення наказу «Про запровадження та реалізацію пілотного проекту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність», у п. 36 якого говориться про необхідність проведення слідчих (процесуальних) дій не лише за місцем здійснення досудового розслідування, зокрема в умовах, дружніх до дитини, за:

- а) методикою «Зелена кімната»;
- б) у спеціально облаштованому приміщенні;
- в) в іншому місці, за погодженням особи, яка бере участь у слідчій дії;
- г) на базі спеціально облаштованих приміщень центрів із надання безоплатної правничої допомоги;
- г) у приміщенні органу досудового розслідування, дізнання, прокуратури [1].

Зазначеним пілотним проектом пропонується широкий перелік місць, які будуть дружніми для дитини, яка потрапила у сферу кримінального судочинства.

У ч. 1 ст. 35 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства зазначаються особливості процедури опитування неповнолітніх. Зокрема щодо необхідності проведення опитувань дитини: без необґрунтованої затримки, відразу після повідомлення фактів компетентним органам; якщо це необхідно, у спеціально облаштованому та обладнаному для цих цілей приміщенні; особою, спеціально підготовленою для цих цілей; тими самими особами, якщо це можливо та де це доцільно; у якомога меншій кількості, наскільки це є вкрай необхідним для цілей кримінального провадження; за участю законного представника або інших дорослих, з яким їй буде комфортно [9]. Саме зазначені Стандарти мають бути імплементовані в національне кримінальне процесуальне законодавство, що зменшить перебування дитини у кримінальному процесуальному просторі. Міжнародні стандарти захисту прав неповнолітніх наголошують на мінімізації повторних опитувань дитини, здійсненні таких опитувань у спеціально облаштованих кімнатах. Зазначені стандарти створені для того, щоб дитина в конфлікті чи контакті із законом почувала себе комфортно та не піддавалась повторній травматизації. Альтернативою класичному проведенню слідчих (розшукових) дій за участю дитини в кабінеті слідчого є використання методики «Зелена кімната» або моделі «Барнахус».

Методика «Зелена кімната» може застосовуватись слідчими та ювенальними поліцейськими для проведення інтерв'ювання (допиту/опитування) дитини з урахуванням її вікових і психологічних особливостей в умовах, що мінімізують і не допускають повторної травматизації психіки дитини. Метою методики «Зелена кімната» є отримання достовірних показань дитини під час проведення її допиту/опитування в умовах мінімізації та недопущення повторної травматизації її психіки [11, с. 10]. Проте, на наш погляд, головним у цій методиці є дружнє ставлення до дитини, відсутність страху бути непочутим, можливість отримати підтримку.

На думку О. Ю. Хахуцяк, головною метою створення і функціонування таких кімнат є соціальний і правовий захист дітей, виявлення та документування правопорушень, скоєних дітьми чи проти них; запобігання повторній травматизації психіки дитини під час слідчих і процесуальних дій за допомогою спеціальних методик, створення психологічно комфортної атмосфери, технічного оснащення, що дозволяє коректно вести відеозапис допиту та надалі використовувати його для ведення слідства без здійснення повторних допитів [11, с. 272]. Автором слушно зазначено можливість застосування відеозапису під час допиту дитини, оскільки надалі це мінімізує проведення повторних допитів у суді, а результати аналізу відеозапису дозволять працювати з показаннями в будь-який зручний для слідчого час. Окрім класичних учасників кримінального процесу – слідчого, прокурора та слідчого судді, відеозапис є досить важливим для психолога під час проведення судових експертиз, оскільки аналіз відео надає можливість опрацювати міміку та жести неповнолітнього та зробити висновок про те, чи правду говорить допитуваний, у якому психологічному стані він перебуває, що є вкрай важливим під час розслідування кримінальних правопорушень за участю дітей.

Методика «Зелена кімната» може бути застосована у взаємодії з дітьми різних процесуальних статусів, а саме: потерпілими; свідками; підозрюваними; обвинуваченими;

дитиною, яка не досягла віку кримінальної відповідальності / дитиною щодо якої розглядається питання про застосування примусових заходів виховного характеру [11, с. 8]. Зазначена методика насамперед спрямована на: дружнє ставлення до дитини, незалежно від її процесуального, сімейного чи соціального статусу; налагодження контакту з дитиною; отримання показань, у зв'язку з якими вона опинилась у сфері кримінального судочинства.

На відміну від методики «Зелена кімната», модель «Барнахус» застосовується суто до неповнолітніх у статусі потерпілих або свідків, оскільки охоплює більш розширений перелік механізмів і процедур роботи з дитиною, зокрема таких, як медичне освідчування, психологічна підтримка та здійснення процесуальних дій у спеціально облаштованих приміщеннях.

Ключовою метою моделі «Барнахус» визначено об'єднання всіх служб і органів, задіяних до реагування на виявлені факти насильства та жорстокого поводження з дітьми, щоб забезпечити скоординовану відповідь. Уважається, що така скоординована реакція зменшить навантаження на дитину під час участі у кримінальному процесі, підвищить якість розслідувань і, можливо, приведе до зростання числа розкритих справ і винесених злочинцям вироків. Інша не менш важлива мета – забезпечити дітям та їхнім сім'ям необхідну підтримку [12, с. 8]. Тобто зазначена модель спрямована на комплексну роботу з дітьми, які постраждали від злочину, та спрямована на надання таких видів допомоги, як психологічна, медична та правнича, що є дуже зручним і ефективним.

Варто зазначити, що у КПК України процесуально не регламентовано застосування методики «Зелена кімната» чи використання моделі «Барнахус», проте іноді це є предметом обговорення в судах.

Так, у рішенні Верховного Суду колеґії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду сторона захисту стверджувала, що допит дітей проводився в нічний час із порушенням методики допиту неповнолітніх дітей «Зелена кімната». Суд зазначив, що посилання захисника на те, що допит малолітніх проводився без урахування методики допиту цієї категорії осіб «Зелена кімната» є безпідставним. Опитування в «Зеленій кімнаті» становить собою лише спеціальний спосіб проведення допиту чи опитування, результатом якого мають стати відомості, що містяться в показаннях особи, яку опитують, а сама методика має суто методичний характер, тому істотних порушень вимог КПК не допущено [25].

Аналогічне обґрунтування було надано й у постанові Верховного Суду колеґії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 17 січня 2023 р. [13]. Відмітимо, що в зазначених рішеннях мова йде про відсутність істотних порушень саме норм Кримінального процесуального кодексу України, у яких не регламентовано обов'язковість допиту дітей за методикою «Зелена кімната». Однак під час роботи з неповнолітніми варто дотримуватись вимог Міжнародних стандартів захисту прав та інтересів дітей, які закріплюють за правосуддям доброзичливе ставлення до дитини, незалежно від того, хто вона і що вчинила, незалежно від її процесуального статусу. Зазначені особливості слугують найкращим інтересам дитини у кримінальному провадженні, саме тому їх дотримання є дуже важливим під час досудового розслідування.

Отже, варто зробити висновок про те, що необхідно внести зміни до нормативно-правових актів, які стосуватимуться процесуальної регламентації здійснення слідчих (розшукових) дій за участі неповнолітніх із використанням альтернативних методик, як-от «Зелена

кімната» чи модель «Барнахус», що сприятиме уникненню оскаржень і найкращим інтересам дитини.

Під час дослідження питання допиту неповнолітнього варто відмітити, що міжнародні стандарти наголошують на мінімізації перебування дитини в органах поліції, кількості допитів тощо. Так, у «Пекінських правилах» установлено, що будь-яку справу неповнолітнього від початку варто вести швидко, без будь-яких непотрібних затримок (правило 20.1) [4].

Згідно з вимогами ст. 23 КПК України щодо безпосереднього дослідження показань, варто погодитись із думкою О. Г. Бабенко щодо доцільності проведення допиту неповнолітнього на досудовому слідстві та здійснення слідчим «подвійної» роботи через повторні показання дитини із травмуванням її несформованої психіки, адже в суді надані підозрюваним показання не будуть ураховані, а підлягатимуть безпосередньому дослідженню судом [2, с. 114].

Варто погодитись із колективом авторів, які стверджують, що процедурами, які можна визнати такими, що сприяють мінімізації допитів, є депонування доказів у порядку ст. 225 КПК України, також зазначено, що неповноліття як підстава для депонування визнається в судовій практиці [14, с. 60].

Таку думку підтримують інші науковці [15], проте вони відзначають, що процедура допиту під час досудового розслідування в судовому засіданні передбачена лише для свідка та потерпілого, пропонують до списку суб'єктів допиту в порядку ст. 225 КПК України внести неповнолітнього підозрюваного. В обґрунтування своєї думки науковці зазначають, що такий порядок отримання показань максимально убезпечить дитину від багатократного допитування, починаючи від стадії досудового розслідування та закінчуючи судовим розглядом, тим самим забезпечить додатковими гарантіями захисту прав [15].

У результаті дослідження досвіду іноземних держав щодо застосування новітніх електронних комунікаційних платформ під час кримінального провадження, зокрема КПК Республіки Казахстан, науковці встановили, що зазначений кримінально-процесуальний закон містить досить широке обґрунтування необхідності депонування свідчень. Серед усіх інших підстав звернено увагу на депонування показань неповнолітнього, з метою запобігання наступним допитам у процесуальному статусі неповнолітніх свідків і потерпілих для відвернення впливу, що спричинятиме травмування їхньої психіки [16, с. 152].

Висновки. У підсумку варто зазначити, що здійснення допиту за участю неповнолітнього є складною слідчою (розшуковою) дією, яка потребує ретельної підготовки та полягає у виборі місця проведення допиту, кола учасників, а також у вжитті заходів для мінімізації таких опитувань.

Саме тому вважаємо за необхідне, з урахуванням найкращих інтересів неповнолітніх, здійснювати допит неповнолітнього в порядку ст. 225 КПК України. Ми переконані, що це забезпечить отримання показань від неповнолітнього підозрюваного слідчим суддею, а надалі збереже ці показання, не буде необхідності в повторних допитах дитини. Проте дуже важливим є внесення змін до ст. 225 КПК України в частині доповнення її змісту такою підставою, як неповнолітній вік особи, а також таким суб'єктом, як неповнолітній підозрюваний. Уважаємо за потрібне передбачити на національному рівні такі зміни, оскільки під час практичної діяльності можуть поставати спірні питання між дотриманням норм кримінального процесуального права й інших нормативно-правових актів, які регламентують провадження щодо неповнолітніх.

Список використаних джерел

1. Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність : наказ Офісу Генерального прокурора України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України від 01.06.2023 р. № 150/445/2077/5/187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150905-23#Text> (дата звернення: 15.01.2025).
2. Бабенко О. Г. Досудове розслідування щодо неповнолітнього підозрюваного : дис. ... докт. філософ. : 081. Маріуполь, 2020. 261 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n696> (дата звернення: 10.02.2025).
4. Мінімальні стандартні правила ООН, які стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»), від 29.11.1985 р. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_211#Text (дата звернення: 10.02.2025).
5. Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству : наказ Офісу Генерального Прокурора від 04.11.2020 р. № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0509905-20#Text> (дата звернення: 03.03.2025).
6. Ольшевський І. В. Ювенальна юстиція: проблеми законодавчого врегулювання її органів в Україні (ювенальний суддя, прокурор, слідчий, адвокат). *Правова держава*. 2020. № 37. С. 45–56.
7. Литвиненко О. Г. Досудове розслідування щодо неповнолітнього підозрюваного : монографія. Київ : ВД «Дакор», 2023. 220 с.
8. Пархоменко П. І. Правові основи та механізми опитування дитини як елемент правосуддя, дружнього до дитини. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 1. С. 153–159
9. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text (дата звернення: 10.03.2025).
10. Методичні рекомендації щодо організації роботи з дітьми за методикою «Зелена кімната» для слідчих та ювенальних поліцейських. Київ, 2021. 48 с.
11. Хахуцяк О. Ю., Степанова Г. М. «Зелена кімната» в Україні. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 28 травня 2021 р. / редкол. : В. В. Черней та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 271–272.
12. Модель «Барнахус»: Загальна характеристика і впровадження в Україні. *Збірка матеріалів із впровадження моделі «Барнахус» в Україні*. 49 с. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/20941/file/BARNAHUS_web.pdf (дата звернення: 02.11.2024).
13. Постанова Верховного Суду колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 17.01.2023 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108526645> <https://www.hsa.org.ua/blog/ci-mozna-vvazati-nedopustimimi-dokazi-urazi-iaکشhho-ne-bulo-zastovano-metodiku-zelena-kimnata-pri-dopiti-ditini> (дата звернення: 17.04.2025).
14. Гловюк І. В., Дроздов О. М., Мельченко В. І. Міжнародні стандарти опитування дітей-жертв і дітей-свідків та національне законодавство і практика: питання кореляції у кримінальному провадженні. *Право України*. 2022. № 12. С. 53–75.
15. Литвиненко О. Г., Груздь О. І., Ємельянов Р. О. Окремі питання депонування показань неповнолітніх. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. Вип. 4 (51). С. 123–128.
16. Швець О. А., Канцір В. С., Палюх А. І. Застосування новітніх електронних комунікаційних платформ під час кримінального провадження: досвід окремих держав. *Право. ua*. 2020. № 3. С. 147–154.

References

1. Ofis Heneralnoho prokurora Ukrainy, Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy, Ministerstvo yustytzii Ukrainy, & Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy (2023, June 1). Pro zaprovadzhennia ta realizatsiiu pilotnoho proiektu shchodo implemetatsii mizhnarodnykh standartiv pravosuiddia, druzhnogo do dytyny, u praktychnu dialnist [On implementation of child-friendly justice standards in practice]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150905-23#Text> [in Ukrainian].
2. Babenko, O. H. (2020). Dosudove rozsliduvannia shchodo nepovnlitnoho pidozriuvanoho [Pre-trial investigation concerning a minor suspect]. *Doctor's thesis*. Mariupol [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy (2012, April 13). Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedural Code of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n696> [in Ukrainian].
4. Orhanizatsiia Obiednanykh Natsii (1985, November 29). Minimalni standartni pravyla OON shchodo pravosuiddia vidnosno nepovnlitnykh (“Pekinski pravyla”) [UN Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (Beijing Rules)]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_211#Text [in Ukrainian].
5. Ofis Heneralnoho prokurora (2020, November 4). Pro osoblyvosti vykonannia funktsii prokuratury z pytan zakhystu interesiv ditei ta protydii nasyilstvu [On specifics of the prosecutor’s role in child protection and combating violence]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0509905-20#Text> [in Ukrainian].
6. Olshatskyi, I. V. (2020). Yuvenalna yustytysiia: problemy zakonodavchoho vrehuliuvannia yii orhaniv v Ukraini (yuvenalni sudia, prokuror, slidchiy, advokat) [Juvenile justice: legislative regulation issues in Ukraine]. *Pravova derzhava – Legal State*, 37, 45–56 [in Ukrainian].
7. Lytvynenko, O. H. (2023). Dosudove rozsliduvannia shchodo nepovnlitnoho pidozriuvanoho: monohrafiia [Pre-trial investigation concerning a minor suspect: monograph]. Kyiv: VD “Dakor” [in Ukrainian].
8. Parkhomenko, P. I. (2023). Pravovi osnovy ta mekhanizmy opytuvannia dytyny yak element pravosuiddia, druzhnogo do dytyny [Legal grounds and mechanisms of child interviewing in child-friendly justice]. *Aktualni problemy vitchyzniano yurysprudentsii – Current Issues in National Jurisprudence*, 1, 153–159 [in Ukrainian].
9. Rada Yevropy. (n.d.). Konventsiiia pro zakhyst ditei vid seksualnoi eksploatatsii ta seksualnoho nasyilstva [Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text [in Ukrainian].

10. Metodichni rekomendatsii shchodo orhanizatsii roboty z ditmy za metodykoiu “Zelena kimnata” dlia slidchykh ta yu-venalnykh politseyskykh [Guidelines for working with children using the “Green Room” method] (2021). Kyiv [in Ukrainian].
11. Khakhutsiak, O. Yu., & Stepanova, H. M. (2021). “Zelena kimnata” v Ukraini [“Green Room” in Ukraine]. In V. V. Chernei, S. D. Husariev, & S. S. Cherniavskiy (Eds.), *Kryminalne sudochynstvo: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku – Criminal Justice: Current State and Development Prospects* (pp. 271–272). Kyiv: Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].
12. Model “Barnahus”: Zahalna kharakterystyka i vprovadzhennia v Ukraini [The “Barnahus” Model: General Characteristics and Implementation in Ukraine]. (n.d.). Retrieved from: https://www.unicef.org/ukraine/media/20941/file/BARNAHUS_web.pdf [in Ukrainian].
13. Verkhovnyi Sud (2023, January 17). Postanova kolohii suddiv Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnogo sudu [Ruling of the Supreme Court]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108526645> [in Ukrainian].
14. Hlovliuk, I., Drozdov, O., & Melchenko, V. (2022). Mizhnarodni standarty opytuvannia ditei-zhertv i ditei-svidkiv ta natsionalne zakonodavstvo i praktyka: pytannia koreliatsii u kryminalnomu provadzhenni [International standards for child victims/witnesses and national law and practice: correlation issues]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 12, 53–75 [in Ukrainian].
15. Lytvynenko, O. H., Hruz, O. I., & Yemelianov, R. O. (2023). Okremi pytannia deponuvannia pokazan nepovnolitnikh [Some issues of deposition of minors’ testimonies]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk – Prykarpattia Law Bulletin*, 4 (51), 123–128 [in Ukrainian].
16. Shvets, O. A., Kantsir, V. S., & Paliukh, A. I. (2020). Zastosuvannia novitnikh elektronnykh komunikatsiinykh platform pid chas kryminalnogo provadzhennia: dosvid okremykh derzhav [Use of modern electronic communication platforms during criminal proceedings: experience of selected countries]. *Pravo.ua*, 3, 147–154 [in Ukrainian].

Gruzd Oleksandr,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Criminal Procedure and Criminology of the Faculty № 1
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0370-3791>

Kozachok Yelizaveta,

Investigator of the Investigation Sector of the Police Department № 2
(Voznesenskyi District Police Department of the Main Police Department in the Mykolaiv Region, Voznesensk)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-4154-551X>

SPECIFIC QUESTIONS FOR INTERROGATING A MINOR

The article examines certain theoretical and practical aspects of the interrogation of minors in criminal proceedings, taking into account their age, psychological and procedural characteristics. The author analyzes modern approaches to ensuring effective and at the same time humane obtaining of evidentiary information from a child acting as a witness or victim.

Particular attention is paid to the implementation in Ukraine of the “Green Room” methodology as a special environment for the interrogation of children, which should minimize psychological trauma and ensure the reliability of testimony. The standards for arranging such premises, the procedure for the participation of a psychologist and a specialist in working with children, as well as technical requirements for video recording are disclosed. Additionally, the “Barnahus” model, which is being introduced into Ukrainian practice with the support of international partners, is considered. This model provides for an interdisciplinary approach: uniting investigators, psychologists, doctors, social workers and prosecutors in one place for comprehensive work with a child who has suffered from a crime.

Based on the analysis of the norms of the Criminal Procedure Code of Ukraine, international acts (the UN Convention on the Rights of the Child, the Beijing Rules, the Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Abuse) and decisions of the Supreme Court, the author identifies problems of law enforcement during the interrogation of minors. In particular, it is about the lack of mandatory use of special techniques, insufficient level of training of investigators, as well as the practice of repeated interrogation without good grounds. The article also considers positive examples of the use of structured interviews, the role of emotional contact, visual materials and interviewing in an adapted environment. It is proposed to expand the practice of “Green Rooms” and integrate elements of the “Barnahus” model.

Key words: *investigative (search) actions, child-friendly justice, criminal proceedings, interrogation tactics, “Green Room”, “Barnahus” model.*

УДК 343.98:004.942

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-2-14-6>**Гусак Андрій Петрович,**

доктор юридичних наук

(Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2142-5193>

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ 3D-МОДЕЛЮВАННЯ В БАЛІСТИЦІ ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ ПОДІЙ ПРИ ВИКОРИСТАННІ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

У статті досліджено ефективність застосування технології 3D-моделювання в судово-балістичних експертизах під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних із використанням вогнепальної зброї. Розкрито потенціал тривимірної реконструкції для просторового відтворення обставин події, зокрема визначення траєкторії пострілу, положення потерпілого та стрільця. Здійснено порівняльний аналіз традиційних методів і сучасних цифрових підходів, окреслено методологічні та практичні переваги 3D-моделювання. Розглянуто приклади зарубіжного і вітчизняного досвіду, включаючи кейси, реалізовані з використанням віртуальної реальності. Визначено технічні, нормативні та процесуальні обмеження, які стримують широке впровадження 3D-технологій у практику досудового розслідування в Україні. Запропоновано напрями вдосконалення нормативного регулювання, підготовки кадрів і технічного забезпечення для впровадження інновацій у роботу експертних і слідчих підрозділів.

Ключові слова: 3D-моделювання, судова балістика, досудове розслідування, реконструкція подій, вогнепальна зброя, цифрові технології.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку криміналістичної науки і практики зростає потреба в упровадженні інноваційних технологій, які дозволяють забезпечити високу точність і наочність під час відтворення обставин кримінальних правопорушень. Однією з таких технологій є 3D-моделювання, яке дедалі активніше використовується для реконструкції подій, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї. Ідеться не лише про технічну можливість візуалізувати траєкторії куль, положення тіл і об'єктів у просторі, а й про здатність забезпечити більш переконливу та зрозумілу для суду реконструкцію події, що особливо важливо тоді, коли свідчення є суперечливими або фрагментарними.

Використання 3D-моделей у криміналістиці відкриває нові горизонти у сфері судової балістики, оскільки дозволяє поєднати результати експертних досліджень, дані з місця події та аналітичні висновки в єдиному цифровому середовищі. Це значно підвищує якість слідчих дій, зменшує ризик помилкових висновків і сприяє формуванню об'єктивної доказової бази. Водночас існує потреба в науковому осмисленні ефективності цієї технології, визначенні її переваг і обмежень, а також формуванні практичних рекомендацій для її впровадження у вітчизняну експертну діяльність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останні дослідження свідчать про зростання уваги науковців до впровадження 3D-моделювання у сферу судово-балістичних експертиз. Цифрові технології розглядаються як ефективний інструмент для реконструкції обставин застосування вогнепальної зброї, забезпечують просто-

росту точність і візуальну наочність. Зокрема, в Україні, у дослідженні Ю. Змієвської та співавторів проаналізовано застосування фотограмметрії та програм *3Ds Max* і *Agisoft PhotoScan* для відтворення вогнепальних поранень, що дало змогу точно встановити траєкторію кулі. У міжнародному контексті дослідження Л. Гуарнері демонструє ефективність використання віртуальної реальності в поєднанні із 3D-моделюванням для аналізу балістичних слідів, що значно підвищує рівень деталізації доказового матеріалу.

Метою статті є проведення аналізу ефективності використання 3D-моделювання в балістиці як інструменту реконструкції подій, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї. У межах цієї мети поставлено кілька завдань: охарактеризувати технічні можливості сучасного 3D-моделювання в контексті судової балістики; дослідити приклади його практичного застосування в реконструкції злочинів; виявити переваги та недоліки цього методу порівняно із традиційними засобами балістичного аналізу; а також обґрунтувати перспективи й умови впровадження 3D-моделювання у вітчизняну слідчу й експертну практику.

Виклад основного матеріалу. Зарубіжна практика, зокрема у країнах Північної Америки та Західної Європи, уже демонструє широке використання тривимірного моделювання для візуалізації балістичних сценаріїв. У США, Великій Британії, Німеччині та Канаді 3D-реконструкції активно застосовуються під час судових процесів, де вони допомагають експертам, прокурорам і присяжним чітко уявити перебіг подій. Результати таких реконструкцій визнаються судами як доказовий ма-

теріал, що свідчить про високий рівень довіри до цієї технології. В Україні ж використання 3D-моделювання у криміналістиці перебуває на етапі становлення. Попри поодинокі спроби застосування тривимірних моделей у роботі окремих експертних установ, широке впровадження стримується низкою чинників: відсутністю методичних рекомендацій, обмеженістю технічного забезпечення та неналежною кваліфікацією кадрів. У зв'язку із цим постає необхідність наукового осмислення цієї проблеми та формування концептуальних підходів до впровадження 3D-моделювання у практику судово-балістичних досліджень в Україні.

Однією із ключових передумов ефективного використання 3D-моделювання в судовій балістиці є розуміння його теоретичних засад, зокрема понятійного апарату та базових принципів, на яких ґрунтується ця технологія.

Загалом 3D-моделювання – це процес створення тематичного об'ємного цифрового зображення об'єкта або середовища з можливістю подальшої візуалізації, обробки й інтерактивної взаємодії з моделлю. У контексті криміналістики воно дозволяє відтворити просторову структуру місця події, зокрема й положення тіл, траєкторії куль, відстані, кути влучання тощо [1].

Базові принципи 3D-моделювання включають точне геометричне вимірювання реальних об'єктів за допомогою сканерів або фотограмметрії, побудову цифрової сцени із прив'язкою до масштабів і координат, а також інтеграцію аналітичних даних з інших джерел – зокрема й результатів трасологічних і балістичних досліджень. Важливою перевагою такого підходу є можливість не лише статичного перегляду сцени, а також її динамічного аналізу – зміни ракурсів, побудову траєкторій пострілів, симуляції пересування учасників події, що дає змогу наочно оцінити вірогідність окремої версії події [2].

Окрім того, застосування 3D-моделювання у криміналістиці потребує врахування таких принципів, як достовірність джерел даних, верифікація результатів і відповідність моделі реальній ситуації. Лише за дотримання цих умов цифрові реконструкції можуть бути використані як надійний інструмент доказування. Як зазначає Джейсон Хорсвелл, використання тривимірних технологій не має підміняти судову оцінку доказів, однак є потужним допоміжним засобом у формуванні цілісної картини події [3].

Отже, поняття та принципи 3D-моделювання в балістиці формують наукову та методичну основу для практичного застосування цієї технології у процесі реконструкції подій, пов'язаних із використанням вогнепальної зброї.

Одним із ключових чинників ефективності 3D-моделювання в судовій балістиці є технічна база, що включає спеціалізовані пристрої для збору просторових даних, а також програмне забезпечення для обробки та візуалізації цих даних. Найбільш поширеними технічними засобами є **лазерні сканери** (наприклад, FARO Focus або Leica RTC360), які дозволяють створювати точні тривимірні моделі місця події з високою роздільною здатністю. Такі пристрої фіксують геометрію об'єктів у формі хмари точок, що далі трансформуються у 3D-модель за допомогою відповідного програмного забезпечення [4].

У доповнення до лазерного сканування застосовується **фотограмметрія** – метод реконструкції простору на основі обробки серії фотознімків із різних ракурсів. Цей підхід особливо актуальний у випадках,

коли сканування неможливе з технічних причин, або коли потрібна оперативна фіксація події. Програмне забезпечення, як-от **RealityCapture**, **Agisoft Metashape** або **Pix4D**, забезпечує створення текстурованих 3D-моделей за допомогою фотограмметричних алгоритмів [5, с. 269–291].

Щодо програмного забезпечення для аналізу та реконструкції балістичних подій, найчастіше використовуються такі платформи, як **Autodesk 3ds Max**, **Blender**, **SketchUp**, а також спеціалізовані системи – як-от **FARO Zone 3D**, яка дозволяє не лише створювати сцени злочинів, а й анімувати рух осіб, моделювати постріли, їхню траєкторію, влучення та пробивну здатність різних типів куль. На думку Майкла Ваггонера, Джеффа Торнтон та Джастіна Бека [6, с. 123–136], використання FARO Zone 3D значно підвищує точність просторових оцінок під час відтворення траєкторії пострілу.

Якщо порівняти 3D-моделювання із традиційними методами реконструкції подій, то варто відзначити кілька ключових відмінностей. Традиційна методика передбачає використання двовимірних схем, креслень, замірів рулеткою, описових протоколів і фотофіксації. Такий підхід потребує високої просторової уяви від експерта, а також залишає чимало місця для суб'єктивного трактування. Окрім того, візуалізація ситуації в суді для неспеціалістів (зокрема, присяжних) часто ускладнена, що може впливати на об'єктивність оцінювання доказів [7, с. 104–111].

3D-моделювання, навпаки, забезпечує об'єктивну цифрову реконструкцію з високим ступенем точності. Моделі можна переглядати під різними кутами, змінювати освітлення, відтворювати послідовність подій у часі, а також моделювати різні версії розвитку подій. Це дозволяє більш повноцінно аналізувати ситуацію, виявляти невідповідності у свідченнях або версіях сторін, а також обґрунтовувати висновки експертів у більш переконливій формі [8]. Проте варто зазначити, що ефективність 3D-моделювання значною мірою залежить від точності вихідних даних і кваліфікації спеціалістів, що працюють із моделями.

У судовій балістиці 3D-моделювання найчастіше застосовується в ситуаціях, коли необхідно просторово відтворити події, пов'язані із застосуванням вогнепальної зброї, та встановити критично важливі параметри – напрямок пострілу, відстань, кут влучення, кількість пострілів, положення учасників події в момент стрілянини.

Одним із найбільш поширених випадків є **реконструкція сцени стрілянини в замкнутому просторі** – автомобілях, квартирах, підсобних приміщеннях тощо. У таких ситуаціях важливо врахувати не лише траєкторії куль, а й відбитки на поверхнях, взаємне розташування об'єктів і перешкод. Зокрема, дослідження Майкла Талі, Маркуса Брауна, Віллі Бруйшвейлера та Ріхарда Дірнхофера [9, с. 123–129] показує, що тривимірна реконструкція сцени дозволяє встановити точне положення жертви та стрільця, чого неможливо досягти лише за допомогою традиційних схем або описів.

Інша поширена категорія – **інциденти з декількома учасниками або великою кількістю пострілів**, де постає потреба в поетапному відтворенні подій. У такому разі 3D-модель дозволяє не лише зафіксувати траєкторії, але й візуалізувати динаміку переміщення осіб, зіставити це з версіями сторін і показаннями свідків. Цей підхід використовується, наприклад, у разі поліцейсько-господарського застосування зброї, коли важливо підтвердити або спростувати правомірність дій [10, с. 112–134].

Особливо ефективною технологія є у **вивченні траєкторій куль на відкритій місцевості**. За допомогою дронів і фотограмметрії створюються тривимірні моделі місцевості із прив'язкою до координатної системи, що дозволяє з високою точністю визначити напрямок пострілу, відстань до цілі, а також можливі перешкоди на шляху кулі. Відомі випадки використання таких реконструкцій у збройних конфліктах або під час розслідувань дій снайперів [11].

Ще одним напрямом є **відтворення випадків з рикошетом чи деформацією куль**, коли потрібно дослідити взаємодію кулі з різними матеріалами. 3D-моделювання в поєднанні із трасологічним аналізом дозволяє змодельовати ймовірну траєкторію після зіткнення, що особливо корисно у складних експертизах. За даними дослідження Майкла Ваггонера, Джеффа Торнтон та Джастіна Бека [6, с. 123–136], така інтеграція цифрових моделей з фізичними властивостями матеріалів дозволяє уникнути хибних висновків щодо первинного напрямку пострілу.

Отже, типові ситуації, у яких використовується 3D-моделювання в балістиці, охоплюють широкий спектр практичних завдань – від аналізу позицій учасників і траєкторій куль до складних багатофакторних реконструкцій. Це робить технологію незамінним інструментом у проведінні об'єктивного розслідування подій із застосуванням вогнепальної зброї.

У світовій практиці 3D-моделювання вже неодноразово демонструвало свою ефективність у судових справах, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї. Один із найвідоміших зарубіжних прикладів – справа про поліцейське вбивство у США, де за допомогою програмного забезпечення **FARO Zone 3D** було створено повну віртуальну модель місця події з динамічною реконструкцією траєкторії пострілів. Це дозволило експертам довести, що заявлена версія про напад підозрюваного на правоохоронця не відповідала реальним просторовим даним [10, с. 123–134]. Інший приклад – справа у Великій Британії, у якій тривимірна модель кімнати, побудована за даними лазерного сканування, допомогла встановити, що стрілець перебував в іншому місці, ніж указувала сторона обвинувачення, що сприяло перегляду вироку [7, с. 104–111].

У Німеччині також активно застосовується 3D-моделювання, зокрема в контексті реконструкції стрілянини у транспорті або публічних місцях. Так, у справі про стрілянину в поїзді в Ганновері тривимірна візуалізація місця події дозволила змодельовати пересування підозрюваного, порівняти показання свідків із фактичним положенням тіл і просторовими перешкодами, що стало ключовим елементом доказової бази [11].

В Україні практика 3D-моделювання поки що перебуває на початковій стадії, однак уже є приклади його успішного застосування. Зокрема, у 2021 р. в рамках судової справи про умисне вбивство, яка розглядалася у Львівській області, експертами Львівського науково-дослідного інституту судових експертиз було використано фотограмметрію та 3D-візуалізацію для відтворення сцени стрілянини у приватному будинку. Модель дозволила відтворити ймовірне положення сторін, напрямки пострілів і послідовність подій, чим підтвердила версію слідства про самооборону [12, с. 222–230].

Іншим прикладом є використання 3D-реконструкції під час повторної експертизи у справі щодо летального поранення на охоронюваному об'єкті в Київській об-

ласті. Завдяки моделюванню вдалося відтворити кут влучення кулі, що спростило початковий висновок про випадковий постріл, привело до перекваліфікації дій обвинуваченого [13, с. 457–460].

У європейській практиці також відзначено ефективність 3D-моделювання. Зокрема, дослідження, проведене в Данії, демонструє, як поєднання комп'ютерної томографії та фотограмметрії дозволяє створювати точні тривимірні моделі тіл та місць подій, що значно покращує якість судово-медичних експертиз [14].

Ці приклади демонструють, що незалежно від юрисдикції, застосування 3D-моделей значно підвищує рівень доказовості у справах, пов'язаних із вогнепальною зброєю, зменшує ризики помилок і сприяє формуванню об'єктивної судової картини [15].

В Україні також відзначено позитивний досвід упровадження 3D-технологій у судову практику. Зокрема, у дослідженні Ю. Змієвської, І. Савки, І. Балука, В. Гринюка й А. Бізера акцентується на прикладному значенні 3D-моделювання для реконструкції вогнепальних поранень, що дозволяє більш точно визначити траєкторію кулі та характер ушкоджень, зокрема в аспекті диференційної діагностики виду травмивного снаряда [16, с. 42–50].

Використання 3D-моделювання в судово-балістичних дослідженнях відкриває нові можливості для підвищення точності та наочності реконструкції подій, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї. Однак, поряд із беззаперечними перевагами, ця технологія має низку технічних та, що важливо, правових обмежень, які необхідно враховувати під час її впровадження у практику [17, с. 22–26].

Правові обмеження пов'язані з відсутністю чітких нормативно-правових актів, що регулюють використання 3D-моделювання в судовій практиці, що може викликати сумніви щодо допустимості таких доказів у суді [18, с. 86–89].

Питання допустимості 3D-моделей як доказів у судовому процесі є актуальним. Згідно із Кримінальним процесуальним кодексом України, доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, установленому законом, і відповідає вимогам належності та достовірності. Отже, для визнання 3D-моделей допустимими доказами необхідно забезпечити їх отримання та обробку відповідно до встановлених процедур, а також підтвердити їхню достовірність і зв'язок з обставинами справи [19].

Для ефективного застосування 3D-моделювання в українських реаліях необхідно створити належні організаційні, технічні та правові умови. У цьому контексті важливо окреслити основні перспективи впровадження 3D-технологій у вітчизняну судово-експертну практику.

Для ефективного впровадження 3D-технологій у судово-експертну практику України необхідно створити комплексну систему, що охоплює технічне, організаційне й освітнє забезпечення. Це передбачає наявність сучасного обладнання, кваліфікованих фахівців, нормативно-правової бази й інтеграцію інноваційних методів у навчальні програми.

Однією із ключових умов є оснащення експертних установ сучасними 3D-сканерами та програмним забезпеченням, що дозволяє створювати точні тривимірні моделі об'єктів дослідження. Зокрема, використання системи **BalScan**, яка вже застосовується в Україні, демонструє ефективність 3D-сканування в балістичних експертизах. Однак для широкого впровадження

необхідно забезпечити доступність такого обладнання в усіх регіонах, навчити фахівців його використовувати [20, с. 267–278].

Окрім технічного забезпечення, важливою є підготовка кадрів. Це передбачає проведення тренінгів і курсів підвищення кваліфікації для експертів і слідчих, де вони можуть ознайомитися з новітніми методами 3D-моделювання та їх застосуванням у криміналістиці. Наприклад, бінарні заняття, проведені в університетах внутрішніх справ, сприяють формуванню практичних навичок у курсантів і молодих фахівців [21].

Не менш важливе запровадження 3D-технологій в освітній процес. Включення дисциплін, пов'язаних із 3D-моделюванням, у навчальні програми юридичних і криміналістичних факультетів дозволить майбутнім фахівцям від початку кар'єри володіти необхідними знаннями та навичками. Зокрема, програма «Криміналістична інформатика» передбачає вивчення новітніх інформаційних технологій у розслідуванні кримінальних правопорушень [22].

Окрім того, важливо розробити та впровадити нормативно-правові акти, що регулюють використання 3D-моделювання в судовій практиці. Це забезпечить правову визначеність і уніфікацію підходів до застосування цієї технології у кримінальних провадженнях.

Отже, запровадження 3D-технологій у судово-експертну практику України потребує комплексного підходу, що включає технічне оснащення, підготовку кадрів, освітні програми та нормативно-правове забезпечення. Тільки за умови реалізації всіх цих складників можна очікувати на ефективне та широке застосування 3D-моделювання у криміналістиці.

Висновки. Проведене дослідження дозволило ґрунтовно проаналізувати ефективність застосування 3D-мо-

делювання в судовій балістиці для реконструкції подій, пов'язаних із використанням вогнепальної зброї. На основі теоретичного узагальнення та аналізу практичних прикладів доведено, що технологія 3D-моделювання відкриває нові можливості для криміналістичної експертизи, підвищує рівень точності, наочності й об'єктивності досліджень. Вона дозволяє не лише відтворити геометричні параметри місця події, а й візуалізувати динаміку злочинної ситуації, що сприяє кращому розумінню подій усіма учасниками процесу – експертами, слідчими, адвокатами та судом.

Результати роботи підтверджують, що 3D-моделювання ефективно доповнює традиційні методи судово-балістичного аналізу, а в низці випадків – перевершує їх за інформативністю. Водночас виявлено низку чинників, що стримують повномасштабне впровадження цієї технології в Україні: це передусім брак сучасного технічного обладнання, нестача навчених фахівців і відсутність чіткого правового регулювання.

У цьому контексті перспективним напрямом подальших наукових розвідок є розроблення методичних рекомендацій щодо застосування 3D-моделювання в балістичних експертизах, а також створення єдиних стандартів і протоколів для цифрової фіксації місця події. Окрему увагу варто приділити дослідженню можливостей інтеграції 3D-реконструкцій із цифровим кримінальним провадженням і автоматизованими системами криміналістичного аналізу. Окрім того, необхідним є міждисциплінарний підхід, який поєднує знання з технічних наук, інформатики, юриспруденції та психології сприйняття візуальних доказів. Такі дослідження сприятимуть не лише вдосконаленню експертної діяльності, а й підвищенню якості слідства та судового розгляду загалом.

Список використаних джерел

1. Lee H. C., Palmbach T., Miller M. T. *Henry Lee's Crime Scene Handbook*. San Diego : Academic Press, 2001. 416 p.
2. *Forensic Anthropology: Contemporary Theory and Practice* / D. C. Dirkmaat et al. Chichester : Wiley-Blackwell, 2012. 600 p.
3. *The Practice of Crime Scene Investigation* / J. Horswell (Eds.). Boca Raton : CRC Press, 2004. 432 p.
4. Böhler W., Marbs A. 3D scanning and photogrammetry for heritage recording: A comparison. *Proceedings of the 12th International Conference on Geoinformatics*. 2002.
5. Remondino F., El-Hakim S. Image-based 3D modelling : A review. *The Photogrammetric Record*. 2006. Vol. 21. № 115. P. 269–291.
6. Waggoner M., Thornton D., Beck J. Reconstructing shooting incidents using FARO Zone 3D. *Journal of Forensic Identification*. 2017. Vol. 67. № 2. P. 123–136.
7. Juliao T., Bolliger S. A., Thali M. J. The role of forensic 3D documentation and virtual reconstruction in legal medicine : A narrative review. *Forensic Science International*. 2016. Vol. 261. P. 104–111.
8. Evison M. P., Schmitt A. The use of 3D visualization in forensic anthropology. *Handbook of Forensic Anthropology and Archaeology* / S. Blau, D. Ubelaker (Eds.). Walnut Creek : Left Coast Press, 2009. P. 319–330.
9. Thali M. J., Braun M., Brueschweiler W., Dirnhofer R. Matching the Entry and Exit Wounds-Visualization of Gunshot Trajectory Using 3D Multislice Computed Tomography. *Forensic Science International*. 2003. Vol. 138 (1–3). P. 123–129.
10. Ferguson L. Policing and the Use of Force: Visualizing Officer-Involved Shootings with 3D Technology. *Journal of Law and Technology*. 2016. Vol. 23 (2). P. 112–134.
11. Gerold K., Ebert J. 3D Ballistic Reconstruction in Open-Field Crime Scenes: A Case Study Using UAV Photogrammetry. *Forensic Imaging*. 2021. Vol. 26. Article 200452.
12. Дуфенюк О., Мельник Н., Нагорняк Ю., Мельник С. Інноваційний потенціал 3D-технологій у розслідуванні злочинів. *Соціально-правові студії*. 2024. Т. 7. № 4. С. 222–230. DOI: 10.32518/sals4.2024.222.
13. Дуфенюк О. Майбутнє 3D-криміналістики: інновації, які змінюють практику досудового розслідування. *Юридичний електронний журнал*. 2024. № 3. С. 457–460. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-3/110.
14. A Virtual, 3D Multimodal Approach to Victim and Crime Scene Reconstruction. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10486680/> (дата звернення: 19.05.2025).
15. Assessing Forensic Ballistics Three-Dimensionally through Graphical Reconstruction and Immersive Observation. *IPLab – Image Processing Laboratory*. URL: https://iplab.dmi.unict.it/mfs/Forensic-Firearms-Ballistics-VR/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 19.05.2025).
16. Змієвська Ю., Савка І., Балук І., Гринюк В., Бізер А. Прикладне значення 3D-моделювання в аспекті судово-медичної диференційної діагностики виду травмуючого снаряда при ушкодженнях з вогнепальної зброї та наближеної

до неї за своїми характеристиками. *Судово-медична експертиза*. 2023. № 1. С. 42–50. URL: https://forensic.bsmu.edu.ua/article/view/285209/279436?utm_source=chatgpt.com.

17. Александренко О. Сучасні напрями та перспективи використання інформаційних технологій в розслідуванні кримінальних правопорушень. *Сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 5 вересня 2024 р. Одеса : Юридика, 2024. С. 22–26.

18. Бринзелю Д. Вплив інтелектуального потенціалу на ефективність судової експертизи. *Сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 5 вересня 2024 р. Одеса : Юридика, 2024. С. 86–89.

19. Стефанів Н. Належність і допустимість доказів. *Вимоги ЄКПЛ та КПК*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Stefaniv_2022_01_27_.pdf (дата звернення: 19.05.2025).

20. Коваленко А., Остафіїв Б., Стахів Н. Використання 3D-технологій під час проведення судових трасологічних експертиз. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка*. 2023. Вип. 4 (104). С. 267–278.

21. Бінарне заняття із 3D-моделювання огляду місця події. Харківський національний університет внутрішніх справ. URL: <https://univd.edu.ua/uk/news/19380> (дата звернення: 19.05.2025).

22. Теорія і практика криміналістичної інформатики. URL: https://arm.navs.edu.ua/books/kryminalist_inform/nmm/prog.html (дата звернення: 19.05.2025).

References

- Lee, H. C., Palmbach, T., & Miller, M. T. (2001). *Henry Lee's Crime Scene Handbook*. San Diego: Academic Press [in English].
- Dirkmaat, D. C., Cabo, L. L., Ousley, S. D., & Symes, S. A. (2012). *Forensic Anthropology: Contemporary Theory and Practice*. Chichester: Wiley-Blackwell [in English].
- Horswell, J. (Ed.) (2004). *The Practice of Crime Scene Investigation*. Boca Raton: CRC Press [in English].
- Böhler, W., & Marbs, A. (2002). 3D scanning and photogrammetry for heritage recording: A comparison. *Proceedings of the 12th International Conference on Geoinformatics* [in English].
- Remondino, F., & El-Hakim, S. (2006). Image-based 3D modelling: A review. *The Photogrammetric Record*, 21 (115), 269–291 [in English].
- Waggoner, M., Thornton, D., & Beck, J. (2017). Reconstructing shooting incidents using FARO Zone 3D. *Journal of Forensic Identification*, 67 (2), 123–136 [in English].
- Juliao, T., Bolliger, S. A., & Thali, M. J. (2016). The role of forensic 3D documentation and virtual reconstruction in legal medicine: A narrative review. *Forensic Science International*, 261, 104–111 [in English].
- Evison, M. P., & Schmitt, A. (2009). The use of 3D visualization in forensic anthropology. In Blau, S., & Ubelaker, D. (Eds.), *Handbook of Forensic Anthropology and Archaeology* (pp. 319–330). Walnut Creek: Left Coast Press [in English].
- Thali, M. J., Braun, M., Brueschweiler, W., & Dirnhofer, R. (2003). Matching the entry and exit wounds – Visualization of gunshot trajectory using 3D multislice computed tomography. *Forensic Science International*, 138 (1–3), 123–129 [in English].
- Ferguson, L. (2016). Policing and the use of force: Visualizing officer-involved shootings with 3D technology. *Journal of Law and Technology*, 23 (2), 112–134 [in English].
- Gerold, K., & Ebert, J. (2021). 3D ballistic reconstruction in open-field crime scenes: A case study using UAV photogrammetry. *Forensic Imaging*, 26, 200452 [in English].
- Dufeniuk, O., Melnyk, N., Nahorniak, Yu., & Melnyk, S. (2024). Innovatsiyni potentsial 3D-tekhnologii u rozsliduvanni zlochyniv [Innovative potential of 3D technologies in criminal investigation]. *Sotsialno-pravovi studii*, 7 (4), 222–230. <https://doi.org/10.32518/sals4.2024.222> [in Ukrainian].
- Dufeniuk, O. M. (2024). Maibutnie 3D kryminalistyky: innovatsii, yaki zminiuyut praktyku dosudovoho rozsliduvannia [The future of 3D forensic science: innovations transforming pre-trial investigation practice]. *Yurydychnyi elektronnyi zhurnal*, (3), 457–460. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-3/110> [in Ukrainian].
- A Virtual, 3D multimodal approach to victim and crime scene reconstruction (2023). National Library of Medicine. Retrieved May 19, 2025, from <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10486680/> [in English].
- Assessing Forensic Ballistics Three-Dimensionally through Graphical Reconstruction and Immersive Observation (2025). IPLab – Image Processing Laboratory. Retrieved from: https://iplab.dmi.unict.it/mfs/Forensic-Firearms-Ballistics-VR/?utm_source=chatgpt.com [in English].
- Zmiivska, Yu. H., Savka, I. H., Baluk, I. H., Hryniuk, V. V., & Bizer, A. R. (2023). Prykladne znachennia 3D-modelivuvannia v aspekti sudovo-medychnoi dializnostyky pry ushkodzhenni z vohnepalnoi zbroi [Applied value of 3D modeling in forensic diagnosis of injuries from firearms and similar weapons]. *Sudovo-medychna ekspertyza*, 1, 42–50. Retrieved from <https://forensic.bsmu.edu.ua/article/view/285209/279436> [in Ukrainian].
- Aleksandrenko, O. (2024). Suchasni napriamky ta perspektyvy vykorystannia informatsiinykh tekhnologii v rozsliduvanni kryminalnykh pravoporushen [Modern trends and prospects of using IT in crime investigation]. In *Suchasni napriamky rozvytku sudovoi ekspertyzy ta kryminalistyky: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf.* (Odesa, Sept. 5, 2024) (pp. 22–26). Odesa: Yurydyka [in Ukrainian].
- Brynzelю, D. (2024). Vplyv intelektualnogo potentsialu na efektyvnist sudovoi ekspertyzy [Impact of intellectual potential on forensic examination effectiveness]. In *Suchasni napriamky rozvytku sudovoi ekspertyzy ta kryminalistyky: materialy Konf.* (pp. 86–89). Odesa: Yurydyka [in Ukrainian].
- Stefaniv, N. (2022). Nalezhnist i dopustymist dokaziv: Vymohy YEKPL ta KPK [Admissibility of evidence: ECHR and CPC requirements]. Retrieved May 19, 2025, from https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Stefaniv_2022_01_27_.pdf [in Ukrainian].
- Kovalenko, A. V., Ostafiiiv, B. L., & Stakhiv, N. V. (2023). Vykorystannia 3D-tekhnologii pid chas provedennia sudovykh trasolohichnykh ekspertyz [Use of 3D technologies in forensic trace analysis]. *Visnyk LNNI im. E. O. Didorenka*, 4 (104), 267–278 [in Ukrainian].

21. Kharkivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav (2025). Binarne zaniattia z 3D-modeliuvannya ohliadu mist-sia podii [Binary class on 3D-modelling of crime scene inspection]. Retrieved May 19, 2025, from <https://univd.edu.ua/uk/news/19380> [in Ukrainian].

22. Teoriia i praktyka kryminalistychnoi informatyky [Theory and practice of forensic informatics]. (n.d.). Retrieved May 19, 2025, from https://arm.navs.edu.ua/books/kryminalist_inform/nmm/prog.html [in Ukrainian].

Gusak Andrii,

Doctor of Law

(Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2142-5193>

**EFFECTIVENESS OF USING 3D MODELLING IN BALLISTICS
FOR RECONSTRUCTION OF FIREARMS EVENTS**

This article analyzes the effectiveness of using 3D modeling technologies in forensic ballistics, focusing on the reconstruction of events involving firearms. In contemporary investigative practice, the need for precise spatial interpretation of crime scenes has encouraged the adoption of digital tools, with 3D modeling becoming increasingly relevant. This technology enables more accurate reconstruction of bullet trajectories, shooter and victim positions, and wound characteristics, enhancing the objectivity of forensic conclusions.

The article reviews current Ukrainian and international approaches to 3D modeling in forensic contexts. Ukrainian experience is represented by case studies demonstrating the application of photogrammetry and specialized software (e.g., Agisoft PhotoScan, 3Ds Max) for reconstructing gunshot injuries. A study by Zmiievska et al. highlights the value of such methods in determining projectile trajectories and injury types. Internationally, research by Guarnera et al. illustrates the integration of virtual reality (VR) with 3D visualization, allowing for more immersive and accurate evaluation of ballistic evidence.

The paper compares traditional reconstruction techniques with digital modeling, identifying clear advantages in accuracy, visualization, and reproducibility. At the same time, it addresses barriers to wider implementation in Ukraine, including the absence of technical standards, limited access to equipment, and insufficient professional training.

Attention is given to the legal admissibility of 3D reconstructions in court and the importance of procedural safeguards. The authors emphasize the need for integrating these technologies into expert practice, pre-trial investigations, and forensic education. Recommendations are offered for improving technical infrastructure, updating regulations, and enhancing expert preparedness to strengthen the role of 3D modeling in the Ukrainian criminal justice system.

Key words: 3D modelling, forensic ballistics, pre-trial investigation, event reconstruction, firearms, digital technologies.

УДК 343.161.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-2-14-7>

Джу́жа Олександр Миколайович,

доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності
(Національна академія внутрішніх справ, м. Київ)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1347-4937>

Тичина Дмитро Михайлович,

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
із проблем протидії злочинності
(Національна академія внутрішніх справ, м. Київ)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9430-6101>

КРИМІНАЛЬНИЙ РИНОК – СУТТЄВА ОЗНАКА ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті здійснено комплексний науковий аналіз феномену кримінального ринку як системоутворювального елементу організованої злочинної діяльності. Запропонована типологізація кримінального ринку за географічною та функціональною ознаками. Розкрито етапи легалізації («відмивання») злочинних доходів. Особливу увагу приділено трифазовій моделі легалізації (розміщення (placement), шарування (layering), інтеграція (integration)), а також механізмам транснаціонального характеру таких операцій, ролі офшорних зон і фіктивних компаній.

Ключові слова: організована злочинність, кримінальний ринок, легалізація доходів, тіньова економіка, транснаціональна злочинність, фінансові операції, протидія злочинності, офшорні зони, фіктивні підприємства.

Постановка проблеми. Організована злочинність становить одну з найсерйозніших загроз для національної безпеки, правопорядку та стабільного розвитку будь-якої держави, зокрема України. В умовах збройної агресії проти нашої держави її вплив посилюється, набуваючи дедалі складніших форм, інтегрується з новими сферами суспільного життя, адаптується до умов воєнного часу. Водночас організована протиправна діяльність чинить деструктивний вплив на ключові сфери життєдіяльності держави, а наслідками є не лише економічні втрати та відтік інвестицій, але й девальвація авторитету державної влади, зниження довіри до правоохоронних і судових інституцій, руйнування основ правової держави й демократичного устрою.

Ознакою, що суттєво вирізняє організовану злочинність серед інших форм кримінальної діяльності, є систематичне отримання надприбутків унаслідок тривалої, структурованої, конспіративної злочинної діяльності. У цьому контексті організована злочинність постає не лише як соціально-правове явище, а як кримінально-економічна система, що функціонує за логікою ринку із чітко визначеною метою – отримання

нелегального доходу через реалізацію «кримінальних товарів» і послуг, попит на які стабільно підтримується на високому рівні.

Концепція «кримінального ринку» отримала своє емпіричне підтвердження у процесі низки міжнародних міждисциплінарних досліджень. Зокрема, результати проекту LOOK-1, реалізованого під керівництвом професора Уве Зібера (Вюрцбурзький університет) у 1996–2000 рр., охоплювали такі сфери, як незаконна міграція, торгівля людьми, контрабанда та розкрадання транспортних засобів, наркотрафік, проституція та організація нелегальних азартних ігор. Такі напрями були досліджені не лише як окремі форми злочинності, а як елементи кримінального ринку, де злочинні організації функціонують за економічною логікою – з виробничо-збутовим циклом, тіньовими інвестиціями, «маркетинговими» стратегіями прикриття, транснаціональним характером операцій тощо. Надалі, у рамках проекту LOOK-2 (2000–2005 рр.), було проведено дослідження механізмів шахрайства з бюджетними коштами, зокрема із субвенціями Європейського Союзу. У межах цього дослідження експертні групи з Німеччини, Нідерландів та Греції виявили суттєву аналогію між моделями функ-

ціювання злочинних груп і організаційно-правовими формами легального бізнесу. Було встановлено, що організовані злочинні групи вибудовують складні ієрархічні структури управління, аналогічні корпоративному управлінню в законному бізнесі, з тією відмінністю, що ключовими чинниками їхнього функціонування є не лише досягнення фінансового зиску, а й забезпечення конспірації, мінімізація ризиків викриття та забезпечення стійкості до зовнішнього правового тиску.

Зазначені дослідження вказують на об'єктивну потребу у формалізації поняття «кримінальний ринок» у правовій науці. На поточному етапі доктринального осмислення таке поняття може бути визначене як система тіньових кримінально-господарських відносин, що формуються між виробниками, дистриб'юторами, споживачами нелегальних товарів і послуг, а також допоміжними суб'єктами, які забезпечують логістику, фінансування, відмивання доходів і юридичне прикриття діяльності злочинної організації.

Подальше розроблення понятійного апарату, а також системне кримінологічне оцінювання кримінальних ринків потребують поглибленого наукового дослідження. У цьому контексті на особливу увагу заслугоує досвід використання економіко-аналітичних інструментів для ідентифікації ризиків, розроблення індикаторів злочинної активності та формування адаптивної системи кримінально-правового реагування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання щодо запобігання організованій злочинній діяльності, зокрема щодо відмивання коштів, здобутих злочинним шляхом, аналіз міжнародних документів у цій сфері були об'єктом дослідження таких учених, як А. А. Бова, В. С. Батиргареева, О. Ю. Бусол, В. В. Василевич, М. Г. Вербенський, А. А. Вознюк, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, П. С. Єпринцев, Г. П. Жаровська, А. П. Закалюк, О. С. Користін, М. В. Корнієнко, Є. С. Назимко, В. А. Некрасов, В. Г. Севрук, С. С. Чернявський, В. І. Шакун, О. Ю. Шостко й інші. Зазначені й інші дослідники зробили вагомий внесок у розроблення теоретичних засад і практичних механізмів протидії організованій злочинності, адаптації українського законодавства до міжнародних стандартів боротьби з відмиванням коштів. Водночас не досить розробленою в науковій доктрині залишається проблема концептуалізації поняття «кримінальний ринок» як ключового системного елементу сучасної організованої злочинності. Ідеться не лише про економіко-правовий феномен, а про цілісну, внутрішньо структуровану систему тіньових зв'язків між суб'єктами злочинної діяльності, що функціонує за логікою ринкових відносин, із власними механізмами пропозиції, попиту, логістики, інвестування та «диверсифікації» ризиків. Усвідомлення кримінального ринку як інтегрального складника організованої злочинності відкриває нові горизонти для розроблення адекватних моделей кримінального реагування та превенції, що ґрунтуються на міждисциплінарному підході та кримінологічному аналізі.

Метою статі є комплексне дослідження кримінального ринку як суттєвої ознаки організованої злочинної діяльності, способів відмивання коштів злочинним шляхом і шляхів запобігання цьому.

Виклад основного матеріалу. Відзначимо, що у структурі виявлених злочинних формувань упродовж 2020–2024 рр. більшість стабільно становили організовані групи, тоді як частка злочинних організацій залишалася відносно незначною, проте демонструвала тенденцію до поступового зростання. Так, у 2020 р. пи-

тома вага злочинних організацій серед усіх виявлених структур становила 5,5%, у 2021 р. – 6,4%, у 2023 р. – 10,1%, у 2024 р. досягла 10,3%. Усього за аналізований п'ятирічний період було виявлено 173 злочинні організації [1; 2]. На стан і розвиток кримінального ринку впливають багато чинників: географічні (географічне положення країни, природно-кліматичні умови); зовнішньополітичні і внутрішньополітичні, соціально-економічні (рівень економічного розвитку країни, регіону, рівень життя населення; рівень доходів державних службовців), стан і ефективність функціонування державних органів, зокрема, системи адміністративного та фінансового контролю, валютного й експортно-імпортного контролю, правоохоронних органів, судової системи та виконання судових рішень, охорони кордону, корумпування та послуг, заборонених у легальному господарському обігу, система кримінального та кримінально-процесуального законодавства, освітній і культурний рівень населення.

Під структурою ринку економічною теорією розуміється внутрішня будова, розташування, порядок окремих елементів ринку, їхня питома вага в загальному обсязі ринку. Таке розуміння структури ринку є цілком прийнятним і для характеристики кримінального ринку [3, с. 18–20].

Кримінальний ринок, як і легальний, може бути класифікований за географічною ознакою на місцевий, регіональний, національний і транснаціональний (світовий). Його просторовий вимір визначається не лише територією функціонування злочинних груп, але й маршрутизацією логістичних ланцюгів, які охоплюють міжнародні канали постачання, збуту, фінансових трансакцій та інформаційного прикриття. За предметною ознакою кримінальний ринок доцільно поділити на три основні групи секторів залежно від характеру товарів і послуг, які реалізуються: (1) сектори, пов'язані з реалізацією заборонених товарів і послуг (абсолютно протиправний обіг): торгівля ядерними та радіоактивними матеріалами; незаконне знищення токсичних або небезпечних відходів; сексуальна експлуатація та торгівля людьми для сексуального рабства; виробництво та поширення порнографічної продукції, включно з дитячою; контрабанда та нелегальний обіг культурних цінностей, зокрема з територій, охоплених війною чи окупацією; (2) сектори, у яких товари та послуги надаються способом, що порушує закон (змішана форма протиправності): контрабанда товарів широкого вжитку; організація незаконної міграції; експлуатаційні форми торгівлі людьми; незаконна діяльність у сфері міжнародної торгівлі; тіньове виконання судових рішень; протиправна охоронна діяльність («кримінальний дах»); нелегальний гральний бізнес; незаконна торгівля об'єктами дикої природи; (3) сектори, що обслуговують потреби злочинних угруповань (внутрішній ринок обігу): виготовлення, купівля та збут фальшивих документів; відмивання грошових коштів, здобутих злочинним шляхом; замовні вбивства; викрадення майна та людей із метою викупу; вимагання, що відіграє роль «ресурсного реінвестування» у відтворення фінансової бази злочинних структур.

Кримінальний ринок, на відміну від легального, має свою внутрішню функціональну структуру, до складу якої входять виробнича сфера (виготовлення незаконного товару або підготовка послуги), сфера обігу (транспорткування, транзит, логістика), сфера збуту (роздрібна чи оптова реалізація) та тіньова фінансово-банківська інфраструктура, що забезпечує рух коштів, їх конверсію та легалізацію.

Варто наголосити, що кримінальний ринок не є ізольованим від легального, між цими системами спостерігаються взаємопроникнення, конкуренція та гібридизація. Так, легальний бізнес може бути використаний для легалізації доходів або як прикриття злочинної діяльності, а окремі учасники легального ринку – втягнуті у злочинні схеми.

Однак, незважаючи на зовнішню схожість із законними економічними структурами, кримінальний ринок принципово вирізняється за низкою ознак:

- суб'єктний склад: у ролі ключових суб'єктів виступають організовані злочинні групи або злочинні організації, що функціонують за конспіративною, ієрархічною або мережевою моделлю;

- характер продукції: товари та послуги, що реалізуються на кримінальному ринку, за своєю природою або способом надання заборонені законом.

Мета діяльності – окрім максимізації прибутку, притаманної легальному бізнесу, суб'єкти кримінального ринку мають ще одну ключову ціль – уникнення виявлення з боку правоохоронних органів. Досягнення цієї мети забезпечується через системну корупцію, вплив на державні інституції, підкуп посадових осіб, створення власних структур безпеки, розвідки і контррозвідки. У сфері «захисту» кримінального бізнесу застосовуються специфічні методи – шантаж, насильство, усунення конкурентів, залякування, ліквідація свідків, що є типовими для кримінального середовища [4].

Отже, кримінальний ринок є складною нелегітимною економічною системою, що функціонує паралельно з легальним ринком, підриває державну економіку, сприяє транснаціональній злочинності та потребує комплексної міжгалузевої протидії на національному та міжнародному рівнях.

Далі варто наголосити, що злочинні організації, які здійснюють високоприбуткову злочинну діяльність, зосереджують під своїм контролем значні кошти. За оцінками міжнародних експертів, зокрема GAFI (Групи міжнародних фінансових дій), лише світовий обсяг доходів від незаконного обігу наркотиків становить 600–800 мільярдів доларів США на рік. Під час проведення аналізу використання доходів від злочинної діяльності виділяють різні цілі: покриття витрат, пов'язаних з учиненням злочину, на придбання дорогої техніки, обладнання, подальші інвестиції у сфері діяльності злочинної організації з метою розширення злочинного бізнесу, проникнення в нові сфери злочинного бізнесу, інвестиції в легальну економіку. І саме частина доходів, які інвестуються в легальну економіку, потребують «відмивання».

Термін «відмивання грошей» (“money laundering”) уперше з'явився у США у 80–90-х рр. XX ст. у зв'язку зі зростанням доходів від незаконного обігу наркотиків, які інвестуються в американську економіку. Він означає процес перетворення незаконно отриманих «чорних» грошей на такі, що зовні виглядають легальними, тобто мають «законне» походження [5, с. 54]. Як слушно зазначив І. М. Гаєвський [6, с. 374], протягом останніх десятиліть поширеним злочинном у світі стала легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Протидія злочину, який має досить давню історію, з початку 80-х рр. XX ст. стала одним із головних напрямів міжнародної співпраці в боротьбі з міжнародною злочинністю. Перші кроки в розробленні рекомендацій із протидії відмиванню «брудних грошей» на міжнародному рівні були здійснені Комітетом із правил і методів контролю за банківськими

операціями (Базельським комітетом), який реалізував погляди центральних банків розвинених європейських країн, США та Японії. Так, у грудні 1988 р. Комітет ухвалив декларацію «Про запобігання використанню банківської системи з метою відмивання грошей, отриманих злочинним шляхом» [7].

Проникнення нелегальних фінансових потоків, отриманих унаслідок організованої злочинної діяльності, у легальний сектор економіки є однією з найнебезпечніших загроз сучасній фінансовій стабільності та національній безпеці. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, з подальшим установленням контролю над легальними суб'єктами господарювання призводить до фактичного підпорядкування окремих секторів економіки інтересам кримінальних організацій. Така ситуація вже спостерігається в низці держав Латинської Америки, Південно-Східної Азії, а також низці пострадянських країн, де злочинні угруповання поступово набули впливу, співмірного з державними інституціями. Аналогічні ризики, на жаль, залишаються актуальними для України.

У цьому контексті протидія «відмиванню» коштів через механізми кримінального ринку виступає одним із ключових стратегічних напрямів боротьби з організованою злочинністю, що дозволяє реалізувати відразу кілька системних завдань:

1. Захист легального економічного середовища від кримінального впливу й інвестицій, які, будучи інтегрованими в легітимні структури, здатні спотворити конкуренцію, підірвати довіру до інституцій і спричинити економічну залежність від злочинного капіталу.

2. Установлення ланцюгів зв'язків у структурі злочинної організації – від виконавців низової ланки до керівного ядра – через аналіз фінансових потоків, операцій, бенефіціарів і анонімних інструментів, що використовуються для легалізації прибутку.

3. Конфіскація злочинних доходів як засіб підризу економічної основи існування та розвитку злочинних організацій. Оскільки головною метою діяльності організованих злочинних угруповань є отримання прибутку, позбавлення їх цієї фінансової бази робить таку діяльність нерациональною і неефективною.

Водночас розслідування злочинів, пов'язаних із легалізацією кримінальних доходів, є надзвичайно складним завданням, що потребує міждисциплінарного підходу, поєднання правових, фінансових, аналітичних, банківських, податкових і бухгалтерських знань. Особливої уваги потребує класифікація найбільш поширених схем легалізації коштів, що дозволяє уніфікувати методику розслідування та виявлення кримінального капіталу [5, с. 75].

У світовій практиці, зокрема згідно з рекомендаціями Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), найпоширенішою визнано трифазову модель легалізації, що умовно поділяє процес «відмивання» на три послідовні етапи:

1. *Розміщення (placement)* – фізичне або безготівкове введення готівкових коштів у фінансову систему через депозити, інвестиції, обмін валют, купівлю товарів або послуг, або ж дроблення суми на дрібні операції (“smurfing”). Початковий етап процесу відмивання злочинних доходів – фаза розміщення (placement) – передбачає введення готівкових коштів, одержаних унаслідок протиправної діяльності, у легальний господарський обіг. Цей етап вважається найбільш ризикованим для злочинців, оскільки пов'язаний із прямим контактом готівки з фінансовою системою. З метою ускладнення

виявлення джерела походження коштів використовуються різноманітні способи дроблення, маскування та приховування.

Найбільш поширеними формами реалізації першої фази є: використання підставних осіб або фіктивних підприємств, через які здійснюється депонування або обіг коштів, без розкриття реального бенефіціара фінансових операцій; підкуп або залякування службових осіб фінансових установ, зокрема банківських працівників, відповідальних за проведення процедури ідентифікації та верифікації клієнтів, з метою уникнення належного контролю; організована скупка товарно-матеріальних цінностей, що легко конвертуються в готівку або зберігають високу ринкову вартість, як-от дорогоцінні метали, автомобілі, криптовалюта, твори мистецтва. Операції поділяються на дрібні транзакції, які не перевищують порогові суми, визначені для обов'язкової фінансової ідентифікації; здійснення платежів малими сумами на один або декілька банківських рахунків з метою уникнення фіксації підозрілої активності; обмін грошових коштів на купюри іншого номіналу чи іншу валюту без використання банківської інфраструктури, зокрема через нелегальні обмінні пункти; використання підприємств із великим обігом готівки (ресторани, казино, розважальні заклади, АЗС, торгові мережі), в операційну звітність яких «домішуються» нелегальні кошти, представлені як частина легального виторгу; створення фіктивних підприємств, які декларують злочинні доходи як виручку від законної господарської діяльності, що дозволяє вводити «брудні» кошти в систему без викриття їхнього злочинного походження.

Особливо поширеним є механізм так званого «переведення в готівку»: злочинні організації створюють фіктивні фірми, які продають легальним підприємствам готівкові кошти за безготівкової транзакції з комісією в розмірі 1–8%. У таких схемах активно використовуються підставні особи як формальні власники та керівники підприємств, а реєстрація компаній часто здійснюється на підставі фальшивих або викрадених документів. Життєвий цикл таких фірм зазвичай не перевищує трьох-чотирьох місяців, після чого вони ліквідуються або переводяться у «сплячий» режим для уникнення перевірок. Ще одним каналом є використання благодійних фондів і некомерційних організацій, через які в систему вводяться невеликі суми як пожертви та добровільні внески, що не підлягають оподаткуванню або фінансовому моніторингу в повному обсязі. Цей механізм дозволяє легітимізувати великі суми коштів, маскуючи їх під діяльність із соціально позитивним іміджем.

Отже, фаза розміщення є критично важливою для подальшої трансформації злочинного доходу в «чистий» актив, і саме на цьому етапі правоохоронні та фінансові органи мають зосередити підвищену увагу, застосовувати сучасні методи фінансового моніторингу, аналізу підозрілих транзакцій, автоматичного обміну інформацією та міжвідомчої взаємодії.

2. *Шарування (layering)* – створення складної мережі фінансових операцій для ускладнення трасування джерела походження коштів (наприклад, через міжнародні перекази, трасти, офшори, криптовалютні транзакції).

Метою другої фази легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, є відрив коштів від їхнього первинного (незаконного) джерела походження шляхом проведення складних, багатоступінних фінансових операцій. Ця стадія передбачає активне «шарування» – розміщення коштів у численних структурах і юрисдикціях з метою

унеможливлення простежування шляху їхнього походження, що забезпечує високий рівень анонімності майнових активів.

Одним із характерних механізмів, що використовуються в цій фазі, є діяльність так званих «підпільних» концернів – структурованих об'єднань підприємств однієї галузі, які перебувають у взаємозв'язку через вертикальні (збутові) і горизонтальні (суміжні) зв'язки. У межах таких схем злочинно здобуті кошти вводяться в обіг як виручка від роздрібної торгівлі. Далі ці кошти використовуються для закупівлі оптових партій швидкокопсуваних товарів, які в обліковій документації згодом списуються як зіпсовані або знищені, що дозволяє легалізувати кошти без фактичного товарного обігу.

Особливу роль у шаруванні відіграють транскордонні фінансові операції, що здійснюються за допомогою офшорних юрисдикцій і країн із низьким рівнем фінансового контролю, спрощеним режимом реєстрації підприємств і відсутністю прозорості власності. У таких умовах створюються фіктивні компанії, трастові структури, номінальні рахунки, які дозволяють розірвати логічний зв'язок між бенефіціаром, злочинцем і легалізованим активом.

Найбільш поширені юрисдикції, які використовуються для реалізації операцій другої фази, охоплюють:

1. Європейський регіон: Андорра, Кампіоне-д'Італія (анклав на території Швейцарії), Гібралтар, Ліхтенштейн, Монако, Кіпр.

2. Африканський і арабський регіони: Абу-Дабі, Дубай, Бахрейн, Кувейт, Оман, Сейшельські острови, Об'єднані Арабські Емірати.

3. Південно-Східну Азію та Океанію: Таїланд, Шрі-Ланка, Гонконг, Сінгапур, Австралія, Нова Каледонія, Нова Гвінея.

4. Латинську Америку та Карибський регіон: Багами, Барбадос, Бермуди, Кайманові острови, Коста-Ріка, Гаїті, Нікарагуа, Панама, Венесуела, Ямайка.

Юрисдикції, що традиційно асоціюються з «фінансовими гаванями», активно використовуються організованими злочинними угрупованнями з огляду на обмежений доступ правоохоронних органів до банківської інформації, наявність банківської та комерційної таємниці, а також не досить розвинені механізми міжнародної правової допомоги.

Отже, друга фаза є критично важливою з погляду фінансового аналізу та протидії легалізації доходів, оскільки саме на цьому етапі руйнується причинно-наслідковий зв'язок між злочинцем і майном. Ефективне виявлення схем шарування потребує міжвідомчої співпраці, доступу до міжнародних баз даних, участі аналітичних підрозділів фінансової розвідки та застосування спеціалізованих ІТ-інструментів (наприклад, AML-платформ на основі AI).

3. *Інтеграція (integration)* – фінальна фаза процесу легалізації (відмивання) кримінальних доходів, на якій злочинно отримані кошти остаточно набувають вигляду законного капіталу та вільно використовуються в легальному економічному обігу. Метою цього етапу є остаточно маскувати незаконного походження активів шляхом інвестування їх у прибуткові галузі або структури, які не викликають підозри з боку фінансових інституцій або державних органів.

Серед найбільш поширених механізмів реалізації операцій третьої фази варто виділити такі: а) трансфертне ціноутворення (трансферпрайсинг) – злочинна схема, яка широко використовується у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Вона полягає в укладенні двох

контрактів: реального, що відповідає фактичним умовам операції, та фіктивного – із завищеною або заниженою вартістю товару чи послуг. Різниця в цінах дозволяє переводити кошти між афілійованими суб'єктами та вводити «брудні» гроші в легальний обіг за допомогою каналів міжнародної торгівлі; б) легалізація через азартні ігри та лотереї – полягає в тому, що готівкові кошти вносяться в касу казино, після чого особа нібито виграє частину цих коштів, а решту програє. Надалі виграш декларується як законно отриманий дохід. Подібні схеми можуть реалізовуватись також через легальні лотереї, букмекерські контори, покерні клуби тощо; в) позики та фіктивне нарахування відсотків – схема, коли особа або підприємство розміщує кошти на рахунках офшорної компанії або підконтрольної іноземної структури, після чого така компанія оформлює позику назад як інвестиції або кредити. Додатково можуть нараховуватись відсотки за користування цими коштами, що маскуються під доходи від легальної господарської діяльності.

Вибір конкретного способу інтеграції залежить від розміру капіталу, рівня обізнаності учасників злочинної схеми, а також від професіоналізму консультантів, які можуть надавати юридичне або фінансове прикриття таким операціям. Часто для цього використовуються трастові структури, інвестиційні фонди, компанії спеціального призначення (SPV), а також криптовалютні інструменти, що ускладнюють верифікацію джерел активів [8].

У підсумку, відмивання кримінального капіталу треба розуміти як будь-яку умисну дію, фінансову операцію чи правочин, спрямовані на приховування або маскування джерел походження, справжніх власників, місця розміщення, способу набуття, руху чи використання коштів або майна, отриманих унаслідок учинення злочину. Такі дії створюють ілюзію легальності відповідного активу, знищують зв'язок між ним і кримінальним правопорушенням, що становить особливу загрозу для економічної безпеки держави та верховенства права.

Система запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, формувалася на основі міжнародних правових актів, які стали реакцією світової спільноти на трансформацію фінансових систем і стрімку еволюцію форм організованої злочинності, як от Конвенція ООН проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20 грудня 1988 р. (Віденська конвенція) [9], яка вперше в міжнародному праві встановила зобов'язання держав-учасниць криміналізувати відмивання злочинних доходів. Надалі ця норма отримала подальший розвиток у таких важливих міжнародно-правових актах, як Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт і конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом (1990 р.) [10]; Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму (1999 р.) [11]; Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності (2000 р.) [12]; Конвенція ООН проти корупції (2003 р.) [13]; Політична декларація щодо протидії незаконному обігу наркотиків, ухвалена Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН (1998 р.) [14]. Окрім того, резолюції Ради Безпеки ООН і правові позиції інших органів міжнародного співтовариства стали підґрунтям для подальшого формування стандартів протидії фінансовим злочинам [15].

На регіональному рівні, особливо в межах Європейського Союзу та Ради Європи, було розроблено низку нормативних актів, які суттєво вплинули на правові системи держав-членів. Зокрема, Конвенція Ради Європи № 141 «Про відмивання, виявлення, вилучення та конфіскацію доходів від злочинної діяльності» (8 листо-

пада 1990 р.) та Директива Ради ЄС 91/308 від 10 липня 1991 р. стали одними з перших спроб запровадити уніфіковані підходи до AML-регулювання (Anti-Money Laundering) у європейському просторі [6, с. 373].

Такі нормативно-правові акти не лише заклали засади сучасної антикримінальної політики, а й стали основою для національних законодавчих змін у низці країн, зокрема в Україні.

Особливе місце у формуванні міжнародної політики протидії легалізації злочинних доходів посідає діяльність Групи з розроблення фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF, GAFI), створеної країнами «Великої сімки». Результатом її роботи стала система із 40 рекомендацій FATF, яка набула характеру світового стандарту у сфері запобігання відмиванню коштів і фінансуванню тероризму. Рекомендації впроваджуються як державами-членами, так і низкою країн, що не є членами FATF, Україною також [16].

Відзначимо, що ефективна боротьба з організованою злочинністю, що формує кримінальний ринок, може бути забезпечена одним із двох законодавчих підходів:

1. Ухваленням єдиного уніфікованого комплексного нормативного акта, який би інтегрував положення адміністративного, кримінального, кримінально-процесуального й оперативно-розшукового законодавства в єдину правову систему протидії злочинності.

2. Внесенням системних і узгоджених змін до чинних галузевих актів, зокрема до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, законів України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про банки і банківську діяльність» та інших.

Кожен із зазначених підходів має як переваги, так і обмеження. Ухвалення спеціального закону забезпечує нормативну цілісність і логічну структурованість правового механізму, проте ризикуює створити колізії з галузевими актами, у яких відповідні положення розроблені значно глибше. Натомість внесення змін до наявних нормативно-правових актів зберігає стабільність правової системи, але потребує високого рівня міжгалузевої узгодженості, що ускладнює реалізацію на практиці.

Однак є й серйозні контрагументи щодо такого підходу. Поседнання в одному законопроекті норм адміністративного, кримінального процесуального, кримінально-правового, оперативно-розшукового законодавства може спричинити суттєву неповноту правового регулювання кожного із галузевих складників.

З урахуванням обох можливих підходів, новий Закон «Про боротьбу з організованою злочинністю» може являти собою компроміс між вказаними варіантами нормативного регулювання. Він містить набір «взаємозумовлених», «взаємопов'язаних» норм, що регулюють найбільш істотні проблеми боротьби з організованою злочинністю. Закон може бути сконструйований так, щоб він міг виступати і як єдиний цілісний законодавчий акт, і як своєрідна конструкція, складові частини якої без шкоди для цілісності всієї системи законодавства можна було б запровадити в галузеві закони.

Висновки. Кримінальний ринок як феномен сучасної організованої злочинності є не лише її характерною ознакою, а й ключовою умовою її існування, розвитку та відтворення. Сформована система кримінально-господарських відносин, спрямована на отримання стійкого надприбутку в умовах незаконної, протиправної діяльності, свідчить про високий рівень адаптації злочинних угруповань до змін у соціальному, економічному й інформаційному середовищі.

Організована злочинність, діючи за ринковими законами тіньової економіки, вибудовує складні структури управління, логістики, збуту та фінансового забезпечення, які нерідко імітують легальні бізнес-моделі. Така системна організація дозволяє злочинним утворенням ефективно розподіляти ресурси, уникати кримінального переслідування та втручання держави, зберігати водночас високий рівень прибутковості.

Результати міжнародних досліджень (зокрема, проєктів LOOK-1 і LOOK-2) засвідчили, що організована злочинність фактично створює паралельні економіки – кримінальні ринки, які пронизують легальні фінансові, торговельні й соціальні структури. У цьому зв'язку

подальше наукове розроблення поняття «кримінальний ринок» є вкрай необхідним для вдосконалення теоретичних основ кримінального права та кримінології, а також для формування ефективних механізмів протидії організованій злочинності.

Отже, кримінальний ринок варто розглядати не як побічне явище злочинної активності, а як структурну, функціональну й цільову характеристику організованої злочинності. Його існування зумовлює потребу в переосмисленні підходів до кваліфікації злочинів, кримінально-правової політики держави, пріоритетів правоохоронної діяльності та формування спеціальних інструментів запобігання економічному укоріненню організованих злочинних угруповань.

Список використаних джерел

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.
2. Кримінальна ситуація в Україні в умовах війни: основні тенденції. 2023 р. : монографія / авт. кол. : М. Г. Вербеньський та ін. ; за заг. ред. М. Г. Вербеньського. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2024. 306 с.
3. Бова А. А. Експертна оцінка організованої злочинності в Україні: фактори, тенденції, прогнози. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2003. № 5. С. 16–21.
4. Шостко О. Ю. Протидія організованій злочинності в європейських країнах : монографія. Харків : Право, 2009. 400 с.
5. Фінансові розслідування у сфері протидії легалізації злочинних доходів в Україні : методичні рекомендації / С. С. Чернявський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 164 с.
6. Гаєвський І. М. Аналіз і характеристика міжнародно-правових документів у сфері фінансового моніторингу. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2018. № 4 (109). С. 373–384.
7. Basel Committee on Banking Supervision. *Principles for the Management of Interest Rate Risk*. Basel, September 1997. URL: <http://www.bis.org/publ/pdf>.
8. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації : монографія / за ред. З. С. Варналія. Київ : Вид-во НІСД, 2016. 576 с.
9. Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : Конвенція ООН від 20.12.1988 р. *Міжнародне право в документах* / за ред. М. В. Буроменського. Харків, 2006. С. 278–283.
10. Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, міжнар. док. від 08.11.1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_029.
11. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму, міжнар. док. від 09.12.1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_518.
12. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, міжнар. док. від 15.11.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789.
13. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції, міжнар. док. від 31.10.2003 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.
14. Resolution Adopted by The General Assembly. United Nations. Political Declaration. 21 October 1998 № A/RES/S-20/2. URL: <https://undocs.org/en/A/RES/S-20/2>.
15. Спринцев П. С. Організована злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання : монографія. Одеса : Юридика, 2023. 560 с.
16. Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей – FATF. *Держфінмоніторинг*. URL: <https://fiu.gov.ua/content/uk/fatf.htm>.

References

1. Pro zareyestrovani kryminal'ni pravoporushennya ta rezultaty yikh dosudovoho rozsliduvannya [About registered criminal offenses and the results of their pre-trial investigation]. *Ofis Heneral'noho prokurora Ukrainy*. Retrieved from: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html> [in Ukrainian].
2. Kryminalna sytuatsiia v Ukraini v umovakh viiny: osnovni tendentsii. 2023 r. (2024). [Criminal situation in Ukraine during the war: main trends]: monohrafiia / avt. kol.: M. H. Verbenskyi, O. H. Kulyk, I. V. Naumova ta in.; za zah. red. d-ra yuryd. nauk, prof. M. H. Verbenskoho. Vinnytsia: TOV "TVORY" [in Ukrainian].
3. Bova, A. A. (2003). Ekspertna otsinka orhanizovanoyi zlochynnosti v Ukrayini: faktory, tendentsiyi, prohnozy [Expert assessment of organized crime in Ukraine: factors, trends, forecasts]. *Naukovyi visnyk Natsional'noyi akademiyi vnutrishnikh sprav Ukrayiny*, № 5, 16–21 [in Ukrainian].
4. Shostko, O. Yu. (2009). *Protydiya orhanizovaniy zlochynnosti v yevropeys'kykh krayinakh [Countering organized crime in European countries]*: monohrafiya. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
5. Finansovi rozsliduvannia u sferi protydiy lehalizatsii zlochynnykh dokhodiv v Ukraini (2017). [Financial investigations in the field of combating the legalization of criminal proceeds in Ukraine]: metod. rekom. / S. S. Cherniavskyi, O. Ye. Korystin, V. A. Nekrasov ta in. Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav [in Ukrainian].
6. Haievskyi, I. M. (2018). Analiz i kharakterystyka mizhnarodno-pravovykh dokumentiv u sferi finansovoho monitorynhu [Analysis and characteristics of international legal documents in the field of financial monitoring]. *Naukovyi visnyk Natsional'noyi akademiyi vnutrishnikh sprav*, № 4 (109), 373–384 [in Ukrainian].

7. Basel Committee on Banking Supervision. *Principles for the Management of Interest Rate Risk*. Basel, September 1997. Retrieved from: <http://www.bis.org/publ/.pdf> [in English].
8. Tinova ekonomika: sutnist, osoblyvosti ta shliakhy lehalizatsii (2016). [Shadow economy: essence, features and ways of legalization]: monohrafiia / za red. Z. S. Varnaliia. Kyiv: Vyd-vo NISD [in Ukrainian].
9. Pro borotbu proty nezakonnoho obihu narkotychnykh zasobiv i psykhotropnykh rehovyn: Konventsiiia OON vid 20.12.1988 r. Mizhnarodne pravo v dokumentakh (2006). [On the fight against illicit trafficking in narcotic drugs and psychotropic substances: UN Convention of 20.12.1988. International law in documents] / za red. M. V. Buromenskoho. Kharkiv, 278–283 [in Ukrainian].
10. Konventsiiia pro vidmyvannia, poshuk, areshyt ta konfiskatsiiu dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom: mizhnar. dok. vid 08.11.1990 r. [Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds of Crime: int. doc. of 08.11.1990] (1990). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_029 [in Ukrainian].
11. Mizhnarodna konventsiiia pro borotbu z finansuvanniam teroryzmu: mizhnar. dok. vid 09.12.1999 r. [International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism: int. doc. of 09.12.1999] (1999). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_518 [in Ukrainian].
12. Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty transnatsionalnoi orhanizovanoi zlochynnosti: mizhnar. dok. vid 15.11.2000 r. [United Nations Convention against Transnational Organized Crime: int. doc. of 15.11.2000] (2000). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789 [in Ukrainian].
13. Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty koruptsii: mizhnar. dok. vid 31.10.2003 r. [United Nations Convention against Corruption: int. doc. of 31.10.2003] (2003). Retrieved from: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16 [in Ukrainian].
14. Resolution Adopted by The General Assembly. United Nations. Political Declaration. 21 October 1998 № A/RES/S-20/2 (1998). Retrieved from: <https://undocs.org/en/A/RES/S-20/2> [in English].
15. Yeprintsev, P. S. (2023). *Orhanizovana zlochynnist' v Ukrayini: fenomen, determinatsiya, zapobihannya [Organized crime in Ukraine: phenomenon, determination, prevention]: monohrafiya*. Odesa: Yuridyka [in Ukrainian].
16. Hrupa z rozrobky finansovykh zakhodiv borotby z vidmyvanniam hroshei – FATF [Financial Action Task Force (FATF)]. *Derzhfinmonitorynh*. Retrieved from: <https://fii.gov.ua/content/uk/fatf.htm> [in Ukrainian].

Dzhuzha Oleksandr,

Doctor of Law, Professor,

Chief Researcher at the Department of Organization of Scientific Activity and Protection of Intellectual Property Rights
(National Academy of Internal Affairs, Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1347-4937>

Tychyna Dmytro,

Doctor of Law, Senior Researcher,

Chief Researcher of the Research Laboratory on the Problems of Combating Crime
(National Academy of Internal Affairs, Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9430-6101>

CRIMINAL MARKET – AN ESSENTIAL SYMPTOM OF ORGANIZED CRIMINAL ACTIVITY

The article provides a comprehensive scientific analysis of the phenomenon of the criminal market as a system-forming element of organized criminal activity. It is emphasized that modern organized crime functions not only as an association of individual criminals or criminal groups, but as a structured criminal segment, which in terms of logic, tools and goals is close to the legal market. It is substantiated that the main purpose of the functioning of the criminal market is to obtain excess profits through the sale of prohibited or illegal goods and services under conditions of conspiracy, resistance to disclosure and influence on state institutions.

The authors typologize the criminal market according to geographical and functional characteristics (local, regional, national and global market). The connection between organized crime and the penetration of criminal capital into the legal economy is also highlighted, which causes dangerous consequences – from the shadow economy to the reduction of the efficiency of public administration and corruption of government bodies.

The authors reveal in detail the stages of legalization (“laundering”) of criminal proceeds: the introduction of “dirty” money into circulation, multiple movements to hide the origin, and the final legalization of capital. Special attention is paid, in accordance with the recommendations of the Financial Action Task Force (FATF), to the three-phase model of legalization (placement, layering, integration), as well as to the mechanisms of the transnational nature of such operations, the role of offshore zones and shell companies.

It is stated that effective counteraction to the criminal market as a manifestation of organized crime requires a multi-level, cross-sectoral strategy that includes not only a force component, but also measures of financial control, analytical intelligence, international cooperation and legal reform. A doctrinal understanding of the term “criminal market” as a category that requires further scientific development and consolidation in domestic legislation is proposed.

Key words: organized crime, criminal market, money laundering, shadow economy, transnational crime, financial transactions, combating crime, offshore zones, shell companies.

УДК 343.985:343.773

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-2-14-8>

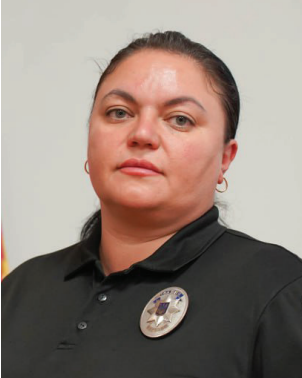

Одерій Олексій Володимирович,

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6999-4387>

Дробенко Діна Федорівна,

викладач кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1, підполковник поліції

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-9950-6283>

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОЇ ПОРУБКИ АБО НЕЗАКОННОГО ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ЗБУТУ ЛІСУ, ЩО ВЧИНЕНІ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ (ОКРЕМИЙ АСПЕКТ)

Незаконна порубка лісу є проблемою, яка завдає значної шкоди екології, економіці та суспільству. Вона сприяє деградації довкілля, втраті біорізноманіття, зміні клімату та порушенню прав людини. Своєю чергою ефективність досудового розслідування розглядуваних злочинів прямо залежить від якості розробки криміналістичної характеристики, яка є структурним елементом криміналістичної методики розслідування будь-яких злочинів. З огляду на це статтю присвячено аналізу криміналістичної характеристики (її окремих елементів) незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, що вчинені саме в умовах надзвичайних правових режимів та впливу останніх на її формування.

Ключові слова: злочини проти довкілля, незаконна порубка лісу, досудове розслідування, криміналістична характеристика, надзвичайні правові режими, воєнний стан.

Постановка проблеми. На міжнародному рівні останнім часом висловлюється суттєве занепокоєння щодо збільшення кількості злочинів проти довкілля. Зокрема, у звіті Європейського Парламенту та Ради щодо заміни Директиви про захист довкілля за допомогою кримінального права 2008/99/ЄС вказано, що «... за кілька десятиліть екологічна злочинність стала четвертим за величиною кримінальним сектором у світі, зростаючи в два-три рази швидше, ніж світова економіка, і зараз є такою ж прибутковою, як і торгівля наркотиками. Такі злочини становлять загрозу довкіллю і тому потребують пропорційної, адекватної та ефективної відповіді, що вимагає ефективного трансграничного співробітництва» [1].

Ліси України є її національним багатством і за своїм призначенням та місцезональним виконанням здебільшого водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні, інші функції та є джерелом для задоволення потреб суспіль-

ства в лісових ресурсах. Усі ліси на території України, незалежно від того, на землях яких категорій за основним цільовим призначенням вони зростають, та незалежно від права власності на них, становлять лісовий фонд України і перебувають під охороною держави. Незаконна порубка лісу є однією з найактуальніших екологічних та економічних проблем сучасності. Неконтрольована вирубка лісових насаджень призводить до деградації лісових екосистем, порушення біорізноманіття, змін клімату, а також завдає значних збитків економіці. Для України проблема незаконної вирубки є досить гострою, оскільки лісові ресурси відіграють важливу роль у формуванні екологічного балансу та забезпеченні сталого розвитку країни. Особливого значення це питання набуває в умовах надзвичайних правових режимів (надалі – НІПР), коли, наприклад, на території, де ведуться активні бойові дії, практично відсутня реальна можливість повноцінно протидіяти незаконній діяльності, що передбачена ст. 246 Кри-

мінального кодексу України [18]¹, а при цьому попит на деревину в Україні лише зростає [3]. До того ж на масштаби знищення лісу впливають і наслідки збройної агресії РФ на Україну [4].

Ефективність досудового розслідування розглядуваних злочинів прямо залежить від якості розробки криміналістичної характеристики (надалі – КХ), яка є структурним елементом будь-якої методики розслідування окремих видів злочинів. Значущість її зводиться до того, що вона сприяє більш успішній реалізації службової функції криміналістики, а саме: а) підвищенню рівня навчально-методичної роботи, яку здійснюють у слідчих підрозділах; б) підвищенню якості рекомендацій, які адресовано слідчій практиці; в) розробці методичних рекомендацій щодо виявлення, розкриття певних категорій злочинів та викриття осіб, що їх вчинили [5, с. 95]. А тому цілком правильно зазначає В. А. Журавель, що криміналістична характеристика – це не лілізія, а реально існуюча й дуже важлива в науково-теоретичному і практичному плані категорія, яка ще повністю не вичерпала свій внутрішній потенціал і тому потребує на подальше розроблення [6, с. 143]. У контексті наведеного з'ясування впливу НПР на певні її елементи (КХ) потребують свого дослідження, що і зумовлює актуальність проблематики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема протидії незаконній порубці лісу була і є актуальною темою для українських науковців. Окремі криміналістичні аспекти розслідування згадуваних злочинів знайшли своє відображення у працях, присвячених методиці розслідування злочинів проти довкілля (С. О. Книженко «Криміналістична характеристика та основні положення розслідування злочинів проти довкілля» (2005) [7], О. В. Одерія «Проблеми теорії та практики розслідування злочинів проти довкілля» (2015) [8], О. М. Пилипенко «Основи методики розслідування незаконної порубки лісу» (2018) [9], А. О. Новицького «Особливості розслідування незаконної порубки і контрабанди лісу, вчиненої організованою злочинною групою» (2021) [10], Р. Р. Романенко «Виявлення та розслідування підрозділами Національної поліції України розкрадання лісодеревини» (2021) [11], Д. Є. Федорко «Розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу в Україні» (2022) [12], у практичному poradnikу «Досудове розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу» (2023) [13] та ін. У контексті організації саме протидії розкраданню лісодеревини присвятили свою роботу І. А. Федчак, Б. М. Марель (2016) [14], а О. В. Ткаченко – кримінально-правовим та кримінологічним заходам запобігання незаконній порубці або незаконному перевезенню, зберіганню, збуту лісу в Україні [15].

Своєю чергою окремим аспектам кримінального провадження в умовах НПР приділено увагу науковцями: Р. А. Авраменком, С. В. Албулом, А. М. Безноською, Г. І. Вишнею, К. Д. Волковою, А. Ф. Волобуєвим, І. В. Гловюк, В. М. Григор'євим, Г. О. Гановою, О. В. Капліною, А. Г. Катковою, Д. О. Ковалем, С. С. Кудіновим, О. В. Лазуковою, М. О. Лисенковим, С. В. Маліковим, А. В. Магіосом, О. О. Мілевським, О. О. Нагорнюком-Данилюком, І. В. Рогатюком, М. В. Савчуком, С. Б. Сергєєвим, Г. К. Тетерятник, О. М. Толочком, М. С. Турктою, І. В. Савельєвою, М. С. Цуцкірідзе, І. В. Цюприком, О. Ф. Шкітовим, М. О. Янковим та ін. Серед сучасних

вітчизняних робіт доречно виокремити монографічні дослідження О. В. Лазукової [16] «Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення Антитерористичної операції» (Харків, 2018) та Г. К. Тетерятник [17] «Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи» (Одеса, 2021 р.). Разом із тим дослідження питання щодо впливу НПР на формування криміналістичної характеристики залишилося поза увагою.

Метою статті є з'ясування наявності/відсутності факторів, що впливають на формування КХ (окремих її елементів) незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, що вчинені в умовах НПР.

Виклад основного матеріалу. Одним із основних та головних завдань кримінального законодавства, визначених у ст. 1 Кримінального кодексу України, є правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, *довкілля*, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам [18].

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав» № 2125-ІХ від 15.03.2022 було змінено назву розділу ІХ-1 КПК України на «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України» [19]. Навіть виходячи з назви зазначеного розділу кримінального процесуального кодексу України, можна констатувати, що законодавець окремо виділяє специфіку кримінальної процесуальної діяльності для таких НПР, як:

1) воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень (відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. № 389-VIII) [20];

2) надзвичайний стан – це особливий правовий режим, який може тимчасово вводиться в Україні чи в окремих її місцевостях у разі виникнення надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або у разі спроби захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування відповідно до цього Закону повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здо-

¹ За даними Єдиного реєстру судових рішень за період 2023 та 2024 років за ст. 246 КК України було винесено вироків (відповідно): у Донецькій області – 8/3; Харківській – 28/40; Запорізькій – 17/9; Закарпатській – 53/58; Львівській – 53/58 [2].

ров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень (відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16.03.2000 р. № 1550-III) [21];

3) антитерористична операція – комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення терористичної діяльності, звільнення заручників, забезпечення безпеки населення, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичної діяльності; район проведення антитерористичної операції – визначені керівництвом антитерористичної операції ділянки місцевості або акваторії, транспортні засоби, будівлі, споруди, приміщення та території чи акваторії, що прилягають до них і в межах яких проводиться зазначена операція (відповідно до ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20.03.2003 р. № 638-IV) [22];

4) заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації та/або інших держав проти України.

Таким чином, наведені правові режими належать до надзвичайних, введення яких зумовлене саме надзвичайними обставинами, має відповідну процедуру, визначений законодавством строк, територію поширення.

Серед факторів, які детермінують особливості кримінального провадження в умовах НПП, виділяють такі: 1) фактори небезпеки; 2) відсутність доступу до окремих територій, на яких здійснюється кримінальне провадження; 3) повне або часткове обмеження функціонування органів державної влади, у т.ч. правоохоронних, судових органів України на територіях вчинення кримінальних правопорушень; 4) особливості правового регулювання не тільки нормами КПК України, але й надзвичайним законодавством, міжнародними нормативно-правовими актами, які активуються за умов НПП; 5) специфічні організаційно-управлінські основи проведення окремих процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень, які залежать не тільки від рішень суб'єктів кримінального процесу, але й від рішень та порядку взаємодії з іншими владними суб'єктами; 6) часткове або повне блокування функціонування окремих процесуальних інститутів та поява нових процесуальних засобів, способів, гарантій кримінального провадження в екстраординарних умовах та ін. [23, с. 5].

З 2014 року в Україні триває збройна агресія російської федерації², яка з 24 лютого 2022 року переросла у повномасштабну, внаслідок чого в країні було введено воєнний стан [27], який періодично подовжується [28], а тому за таких умов постає питання його впливу та інших НПП на формування криміналістичної характеристики злочинів (її окремих елементів), передбачених ст. 246 КК України, що загалом впливає й на побудову відповідних криміналістичних методик.

² Вже з 14 квітня 2014 року в Україні було введено режим антитерористичної операції (АТО) [24], яка тривала до 30 квітня 2018 року. Указом Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 квітня 2018 року «Про широкомасштабну антитерористичну операцію в Донецькій та Луганській областях» № 116/2018 АТО була переформатована у широкомасштабну АТО [25]. Крім того, з цієї дати відповідно до ЗУ «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» № 2268-VIII від 18.01.2018 р.» була розпочата операція об'єднаних сил [26].

Натепер наявна значна кількість наукових досліджень, присвячених криміналістичній характеристиці злочинів. На підставі їх аналізу можна виокремити два погляди щодо її поняття та змісту: а) КХ злочинів є системою криміналістично значущих ознак злочинів певного виду, яка розглядається як інформаційна модель, яка слугує побудові і перевірці слідчих версій у розслідуванні конкретних злочинів [29, с. 15; 30, с. 12; 31, с. 178]. Вона «накладається» на конкретний випадок та дозволяє будувати ймовірну його модель, в чому і є її практичне значення; б) виділення кількох рівнів криміналістичної характеристики злочинів – загальну, родову і видову криміналістичну характеристики злочинів [32, с. 20; 33, с. 112–114]. Не торкаючись детального аналізу та дискусії щодо уточнення поняття, змісту та структури розглядуваної категорії, розглянемо окремі аспекти певних елементів КХ незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу в контексті заявленої статті.

Традиційно до моделі КХ входять відомості про такі елементи: 1) предмет посягання; 2) спосіб (механізм) вчинення злочину; 3) обстановка вчинення злочину (час, місце); 4) характеристика особи злочинця; 5) характеристика особи потерпілого; 6) типова слідова картина. Наведений типовий набір криміналістично значущих ознак покликаний забезпечити службову функцію криміналістичної характеристики³. Розглянемо окремі з них.

Предмет посягання – це найрізноманітніші фізичні об'єкти (речі і предмети) органічного і неорганічного походження, що є матеріальним вираженням суспільних відносин [36, с. 420]. В нашому випадку предметом злочину, передбаченого ст. 246 КК України, є дерева та чагарники⁴, які зростають у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, у заповідниках або на територіях і об'єктах природно-заповідного фонду. Аналіз матеріалів судової та слідчої практики засвідчує, що за мирного часу предметами злочинного посягання зазвичай ставали сосна, смерека, ялина, дуб, акація та ін. Але в період НПП поряд з іншими відомими позитивними функціями слід враховувати той факт, що під час, наприклад, воєнного стану (читай – в умовах війни) значно зростає стратегічне значення лісів (дерев, чагарників) як природного укриття, буферної зони, а також *джерела деревини для військових потреб (укриття, бліндажі, оборонні споруди тощо)* (курсив наш – О. О., Д. Ф.), що може вплинути на мотивацію вчинення розглядуваних злочинів⁵ та інші елементи КХ.

Одним з таких є спосіб вчинення злочину, який розглядають як систему взаємоз'язаних дій суб'єкта (або утримання від них), що вчиняються з певною черговістю, із використанням різноманітних знарядь та засобів і спрямовані на досягнення цілі злочину [38, с. 38]. Його структура є категорією непостійною. Залежно від своєрідності винної поведінки, особливостей ситуацій, що виникають до і після вчинення злочину та інших обставин, вона може бути триланковою (включає дії по підготовці, вчиненню

³ Однак щодо окремих видів кримінальних правопорушень цей набір може видозмінюватися (скорочуватися або розширюватися). Так, у розглядувану криміналістичну категорію злочинів проти довкілля обгрунтовано включають такий елемент, як наслідки [34; 35].

⁴ Деревя – це багаторічні рослини із чітко вираженим твердим стовбуром і гілками, які утворюють крону. Чагарники – багаторічні рослини, які в дорослому стані не мають головного стовбура (стебло чітко виражене лише у перший рік життя), із деревоподібними гілками, що починають рости з поверхні ґрунту. До чагарників слід також відносити і піали – рослини з тонким гнучким стеблом, які не здатні без опори зберігати вертикальне положення [37].

⁵ Такими можуть бути як «патріотичні», «гуманітарні» або виправдані «воєнною необхідністю», так і пов'язані з правовим нігілізмом («війна все спіше»).

та приховуванню злочину), дволанковою (у різних комбінаціях) й одноланковою (характеризує поведінку суб'єкта лише під час вчинення злочину) [39, с. 9]. Але у будь-якому разі безпосередня незаконна порубка завжди пов'язана з активними діями, які спрямовані на повне відокремлення стовбура дерева від кореневої системи шляхом спилування, зрубання, корчування або викопування з подальшим розпилом або розрубанням [9, с. 54]. Проте під час ННР (наприклад, воєнного стану) цей перелік може доповнитися і таким способом, як підлив вибухівкою дерев з подальшим їх розрубанням або розпилом, хоча останній має технологічні ризики, оскільки застрягли від вибухівки в дереві уламки можуть пошкодити (а то й вивести з ладу) засіб розпилу.

Щодо способів приховування, то загалом вони спрямовані на знищення, маскуванню та фальсифікацію інформації (чи її носіїв) про злочин [39, с. 11]. Так, стосовно розглядуваного злочину Д. Є. Федорко та Р. Р. Романенко у своїх роботах такими вважають: підкуп або залякування працівників лісового господарства з метою недопущення перешкоджання злочинній діяльності; підкуп працівників правоохоронних та митних органів задля безпечного транспортування деревини та її вивезення за кордон; виготовлення або отримання фіктивних документів для проведення порубки, транспортування та подальшої легалізації незаконно добутої деревини; незалучення до етапу авантаження та перевезення незаконно добутої деревини осіб, які безпосередньо здійснювали незаконну порубку; маскуванню пеньків, залишених після порубки, мохом, листям, гілками дерев; швидка реалізація або видозмінення незаконно добутої деревини (пов'язано з її розпилом на будівельні матеріали або порубкою на дрова); підпал ділянки, де здійснювалася незаконна порубка [12, с. 70; 11, с. 52–54]. Своєю чергою під час ННР (воєнного стану – у зоні активних бойових дій або найближчих до них територій) цей перелік можна доповнити (уточнити) таким: незаконні порубки можуть здійснюватися під виглядом оборонних або гуманітарних потреб; швидке вивезення деревини головним чином пов'язано через ризики обстрілів. Так, у зв'язку з виконанням завдань за призначенням, пов'язаних із захистом незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України під час воєнного стану, одна з військових частин була передислокована на території Донецької області. Військовослужбовець згадуваної частини сержант «А» під виглядом оборонних потреб у вересні 2023 року між с. Пришиб та с. Сидорове Краматорського району Донецької області, не маючи лісорубного квитка (ордера) та використовуючи заздалегідь приготовлений інструмент (бензопили марки STIHL та АPRO), в порушення Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», здійснив незаконну порубку двох сироростучих дерев породи «Ясень» до ступеня припинення росту шляхом його повного відокремлення від кореня у спосіб спилування, які відразу вивіз на автомобілі марки «КАМАЗ», що належав військовій частині, заповдявши своїми діями Донецькій обласній військовій адміністрації матеріальну шкоду в розмірі 39 973 гривні 32 копійки. Під час досудового розслідування правопорушник пояснив свої дії потребою виконання оборонних завдань [40].

Наведений приклад прямо ілюструє, що: а) злочинець діяв не просто в порушення чинного законодавства, а певним чином «використав» ННР (воєнний стан), виправдовуючись (приховуючи) оборонною необхідністю у потребах деревини, для чого як засобами злочину скористався майном військової частини (вантажним авто та бензопалами); б) серед суб'єктів розглядуваного злочину (як загальних, так і спеціальних [41]) стали фігурувати військовослужбовці, які вчиняють злочин і під час несення служби.

У розвиток та для всебічності дослідження не можна пройти повз питання, пов'язане з вчиненням розглядуваного злочину й на окупованих територіях. З огляду на положення кримінального права в таких випадках слід виходити з того, що: а) відповідно до ч. 1 ст. 6 КК «особи, які вчинили кримінальні правопорушення на території України, підлягають кримінальній відповідальності за цим Кодексом» [18]; б) випадки знищення або пошкодження лісових масивів та інших об'єктів рослинного світу, що вчиняють російські військові в Україні, підпадають під поняття «інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» [18] та підлягають кваліфікації за ст. 438 КК лише у тому разі, якщо доведено, що вони вчинені в контексті та у зв'язку з веденням бойових дій, а також спричинили широку, довготривалу і серйозну шкоду навколишньому природному середовищу⁶. Таким чином, як слушно зауважує В. Г. Хашев, якщо зв'язок з веденням воєнних дій відсутній, то масове знищення рослинного світу підлягає кваліфікації як екоцид за ст. 441 КК, а якщо при цьому масовість знищення таких об'єктів відсутня, то ці діяння можливо кваліфікувати за ст. 245 або ст. 246 КК, але також лише у тих випадках, коли відсутній зв'язок з веденням воєнних дій. У випадку, якщо окремих чи група російських військових знищують або пошкоджують об'єкт рослинного світу, але тим самим широкою, довготривалою і серйозною шкодою не буде заподіяно, але є контекстуальний зв'язок із веденням бойових дій, то такі діяння також мають підлягати кваліфікації, залежно від предмета та/або способу впливу на об'єкти рослинного світу (за ст. 245 КК або ст. 246 КК) [42, с. 161].

З криміналістичної точки зору наведено: а) підтверджує про міждисциплінарне значення та (особливо) характер КХ розглядуваних злочинів, а значить необхідність застосування комплексного підходу у дослідженні, оскільки для її формування, розвитку та використання необхідно залучити не тільки криміналістичні знання, а й кримінально-правові, кримінально-процесуальні, кримінологічні та ін.; б) спонукає на теоретичну можливість подальшого дослідження питання щодо формування многорівневої конструкції криміналістичної характеристики розглядуваного злочину (виду, групи, окремого злочину)⁷.

Що стосується детального розгляду інших елементів криміналістичної характеристики в ракурсі поставленої у статті мети, то вони стануть предметом дослідження у подальшому.

Висновки. Злочини вчиняються у певний період часу, який характеризується (серед інших) економічними, географічними та історичними чинниками, до останнього з яких належить і період ННР, котрі детермінуються певними факторами (небезпека; відсутність доступу до окремих територій та ін. (див. текст статті – *О. О., Д. Д.*), що впливають на особливості кримінального провадження, а значить і КХ злочину як структурного елементу будь-якої методики розслідування. У розглянутих нами елементах це знайшло своє відображення у такому.

Дерева, чагарники (предмет посягання) в період ННР (наприклад, воєнного стану) поряд з іншими відомими

⁶ На думку науковців, наведені ознаки є оціночними, а тому є потреба в ініціюванні на міжнародному рівні розробки та нормативного закріплення чітких критеріїв мінімальної шкоди навколишньому природному середовищу, яка даватиме підстави кваліфікувати заповдяння такої шкоди як воєнний злочин за міжнародним гуманітарним правом [42, с. 161].

⁷ У криміналістичній характеристиці злочинів необхідно чітко розмежувати: теоретичну концепцію як основу формування спеціальних методик розслідування злочинів і робочий (прикладний) інструмент розслідування як систему зібраних та узагальнених даних про криміналістично значущі ознаки певного виду (групи) злочинів, які має використовувати слідчий під час кримінального провадження.

позитивними функціями набувають особливого стратегічного значення – як природного укриття, буферної зони, а також джерела деревини для військових потреб (укриття, бліндажі, оборонні споруди тощо), що може вплинути на мотивацію вчинення розглядуваних злочинів та відбивається на інші елементи КХ.

Перелік способів вчинення злочину доповнюється: а) в частині вчинення – підрив вибухівкою дерев з подальшим їх розрубанням або розпилком, хоча останній має технологічні ризики, оскільки застрягли від вибухівки в дереві уламки можуть пошкодити (а то й вивести з ладу) засіб розпилу; б) в частині приховування – незаконні порубки можуть здійснюватися під виглядом оборонних або гуманітарних потреб; швидке вивезення деревини головним чином пов'язане через ризики обстрілів.

Серед суб'єктів (особа злочинця) розглядуваного правопорушення (як загальних, так і спеціальних) стали фігурувати військовослужбовці, які вчиняють злочин і під час несення служби.

Крім того, в теоретичному контексті проведено дослідження: а) підтверджує міждисциплінарне значення та (особливо) характер КХ розглядуваних злочинів, а значить, необхідність застосування комплексного підходу у дослідженні, оскільки для її формування, розвитку та використання необхідно залучити не тільки криміналістичні знання, а й кримінально-правові, кримінально-процесуальні, кримінологічні та ін.; б) спонукає на дослідження питання щодо формування многорівневої конструкції криміналістичної характеристики розглядуваного злочину (виду, групи, окремого злочину).

Список використаних джерел

1. Report on the proposal for a directive of the European Parliament and of the Council on the protection of the environment through criminal law and replacing Directive 2008/99/EC. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2023-0087_EN.html
2. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>
3. Попит зростає: за минулий тиждень «Ліси України» продали лісоматеріалів на 658 млн гривень. URL: <https://delo.ua/news/popit-zrostaje-za-minulii-tizden-lisi-ukrayini-prodali-lisomaterialiv-na-658-mln-griven-448287/>
4. Оновлена щотижнева інфографіка розкриває жакливу картину збитків, які завдає довкіллю російська федерація внаслідок своєї збройної агресії. *Державна екологічна інспекція України: офіційний вебпортал*. Повідомлення від 08.04.2024. URL: <https://www.dei.gov.ua/post/2870>
5. Одерій О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля : монографія. Харків : Діса плюс, 2015. 528 с.
6. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : монографія. Харків : Апостіль, 2012. 304 с.
7. Книженко С. О. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування екологічних злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2005. 207 с.
8. Одерій О. В. Проблеми теорії та практики розслідування злочинів проти довкілля : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2015. 508 с.
9. Пилипенко О. М. Основи методики розслідування незаконної порубки лісу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Северодонецьк, 2018. 199 с.
10. Новицький А. О. Особливості розслідування незаконної порубки і контрабанди лісу, вчиненої організованою злочинною групою : дис. ... д-ра філософ. : 081 «Право». Харків, 2021. 250 с.
11. Романенко Р. Р. Виявлення та розслідування підрозділами Національної поліції України розкрадання лісодеревини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2021. 215 с.
12. Федорко Д. Є. Розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу в Україні : дис. ... д-ра філософ. : 081 «Право». Київ, 2022. 272 с.
13. Досудове розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу : практичні поради / Є. О. Письменський, А. В. Коваленко, О. М. Пилипенко та ін. ; за ред. проф. В. В. Коваленка та проф. Є. О. Письменського. Івано-Франківськ : Супрун В. П., 2023. 204 с.
14. Організація протидії розкраданню лісодеревини підрозділами захисту економіки Національної поліції України : монографія / І. А. Федчак, Б. М. Марець. Львів : ПАЮ, 2016. 200 с.
15. Ткаченко О. В. Кримінально-правові та кримінологічні заходи запобігання незаконній порубці або незаконному перевезенню, зберіганню, збуту лісу в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Маріуполь, 2021. 265 с.
16. Лазукова О. В. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції : монографія. Харків : Право. 2018. 280 с.
17. Тетерятник Г. К. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та прагматичні основи : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 500 с.
18. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.05.2025).
19. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав : Закон України від 15.03.2022 р. № 2125-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2125-20#Text>
20. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
21. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16.03.2000 р. № 1550-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text>
22. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20 березня 2003 р. № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>
23. Гловіук І., Тетерятник Г., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України : науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Електронне видання. Львів–Одеса, 2022. Станом на 25 березня 2022. 31 с.

24. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України»: Указ Президента України від 14.04.2014 року № 405/2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405/2014#Text>
25. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 квітня 2018 року «Про широкомасштабну антитерористичну операцію в Донецькій та Луганській областях»: Указ Президента України від 30.04.2018 р. № 116/ 2018. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1162018-24086>.
26. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях: Закон України від 18.01.2018 р. № 2268-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#Text>
27. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2>
28. Етапи воєнного стану. Сайт KadrEX. URL: <https://profpressa.com/reference-works/etapi-voennogo-stanu>
29. Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва: монографія Харків: Ун-т внутр. справ, 2000. 336 с.
30. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики: монографія / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2006. 624 с.
31. Одерій О. В. Криміналістична характеристика злочинів проти довкілля: загальні положення. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2012. № 3 (50). С. 173–179.
32. Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів: навчальний посібник. Київ: НТВ «Правник»-НАВСУ, 1997. 41 с.
33. Весельський В. Криміналістична характеристика злочинів. *Право України*. 2001. № 5. С. 112–114.
34. Одерій О. В. Наслідки як елемент криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики*. 2013. Вип. 13. С. 53–61.
35. Одерій О. В. Розслідування злочинів проти довкілля: криміналістична характеристика наслідків. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2014. № 4 (51). С. 145–150.
36. Салтєвський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2005. 588 с.
37. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2 вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
38. Гора І. Поняття «спосіб вчинення злочину» та його значення в розкритті та розслідуванні. 2012. С. 35–38. URL: <http://www.legeasviata.in.ua/archive/2012/9/08.pdf>
39. Даньшин М. В. Класифікація способів приховування злочинів у криміналістиці: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2000. 19 с.
40. Судова справа 243/6914/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115947024>
41. ДБР повідомило про підозру ексочільникам військового лігоспу з Дніпропетровщини, які роками допускали незаконну вирубку лісу. Сайт ДБР. URL: <https://dbr.gov.ua/news/dbr-povidomilo-pro-pidozru-eksochilnikam-vijskovogo-ligospu-z-dnipropetrovshhini-yaki-rokami-dopuskali-nezakonnu-virubku-lisu>
42. Хашев В.Г. Проблемні питання кваліфікації випадків знищення або пошкодження лісових масивів та інших об'єктів рослинного світу, що вчиняють російські військові в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2024. Вип. 83: ч. 3. С. 156–162.

References

1. Report on the proposal for a directive of the European Parliament and of the Council on the protection of the environment through criminal law and replacing Directive 2008/99/EC. Retrieved from: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2023-0087_EN.html [in English].
2. Yedynny derzhavnyy reestr sudovykh rishen' [Unified State Register of Court Decisions]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/> [in Ukrainian].
3. Popyt zrostaє: za mynulu tyzhden' "Lisy Ukrayiny" prodaly lisomaterialiv na 658 mln hryven' [Demand is growing: last week, "Forests of Ukraine" sold timber worth 658 million hryvnias]. Retrieved from: <https://delo.ua/news/popit-zrostaє-za-minulii-tizden-lisi-ukrayini-prodali-lisomaterialiv-na-658-mln-griven-448287/> [in Ukrainian].
4. Onovlena shchotyzhneva infografika rozkryvaye chudovu kartynu zbytkiv, yaki zavdaye dovkillyu rosiys'ka federatsiya vnaslidok svoeyei zbroynoyi ahresiyi [Updated weekly infographic reveals a horrific picture of the damage the Russian Federation is causing to the environment as a result of its armed aggression]. *Derzhavna ekolohichna inspektsiya Ukrayiny: ofitsiynyy vebportal*. Povidomlennya vid 08.04.2024. Retrieved from: <https://www.dei.gov.ua/post/2870>. [in Ukrainian].
5. Oderiy, O. V. (2015). *Teoriya ta praktyka rozsliduvannya zlochyniv proty dovkillya [Theory and practice of investigating environmental crimes]*: monohrafiya. Kharkiv: Disa plyus [in Ukrainian].
6. Zhuravel', V. O. (2012). *Kryminalistychni metodyky: suchasni naukovi kontseptsiyi [Forensic Methods: Modern Scientific Concepts]*: monohrafiya. Kharkiv: Apostil [in Ukrainian].
7. Knyzhenko, S. O. (2005). *Kryminalistychna kharakterystyka ta osnovni polozhennya rozsliduvannya ekolohichnykh zlochyniv [Forensic characteristics and basic provisions of the investigation of environmental crimes]*. *Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
8. Oderiy, O. V. (2015). *Problemy teorii ta praktyky rozsliduvannya zlochyniv proty dovkillya [Problems of theory and practice of investigating crimes against the environment]*. *Doctor's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
9. Pylypenko, O. M. (2018). *Osnovy metodyky rozsliduvannya nezakonnuyi porubky lisu [Basics of the methodology for investigating illegal logging]*. *Candidate's thesis*. Syevyerodonets'k [in Ukrainian].
10. Novyts'kyu, O. O. (2021). *Osoblyvosti rozsliduvannya nezakonnuyi porubky ta kontrabandi lisu, vchynenoyi orhanizovanoyu zlochynnoyu hrupoyu [Peculiarities of the investigation of illegal logging and timber smuggling committed by an organized criminal group]*: dys. ... d-ra filosof.: 081 "Pravo". Kharkiv [in Ukrainian].

11. Romanenko, R. R. (2021). Vyyavlennya ta rozsliduvannya pidrozdilamy Natsional'noyi politsiyi Ukrayiny rozkradannya lisoderevyny [Detection and investigation of timber theft by units of the National Police of Ukraine]. *Candidate's thesis*. Lviv [in Ukrainian].
12. Fedorko, D. Ye. (2022). Rozsliduvannya nezakonnnoi porubky abo nezakonnogo perevezennya, zberihannya, zbutu lisu v Ukrayini [Investigation of illegal logging or illegal transportation, storage, and sale of forest in Ukraine]: dys. ... d-ra filosof.: 081 "Pravo". Kyiv [in Ukrainian].
13. Dosudove rozsliduvannya nezakonnnoi porubky abo nezakonnogo perevezennya, zberihannya, zbutu lisu (2023). [Pre-trial investigation of illegal logging or illegal transportation, storage, or sale of forest]: prakt. porad. / Ye. O. Pysmenskyi, A. V. Kovalenko, O. M. Pylypenko ta in.; za red. prof. V. V. Kovalenka ta prof. Ye. O. Pysmenskoho. Ivano-Frankivsk : Suprun V.P. [in Ukrainian].
14. Orhanizatsiya protydyi rozkradannu lisoderevyny pidrozdilamy zakhystu ekonomiky Natsional'noyi politsiyi Ukrayiny (2016). [Organization of counteraction to timber theft by economic protection units of the National Police of Ukraine]: monohrafiya / I. A. Fedchak, B. M. Marets'. Lviv: PAYU [in Ukrainian].
15. Tkachenko, O. V. (2021). Kryminal'no-pravovi ta kryminolohichni zakhody shchodo zapobihannya nezakonnii porubtsi abo nezakonnomu perevezennu, zberihannu, zbutu lisu v Ukrayini [Criminal law and criminological measures to prevent illegal logging or illegal transportation, storage, and sale of forest in Ukraine]. *Candidate's thesis*. Mariupol [in Ukrainian].
16. Lazukova, O. V. (2018). *Osoblyvyi rezhym dosudovoho rozsliduvannya v umovakh voyennoho, nadzvychaynoho stanu abo v rayoni provedennya antyterorystychnoi operatsiyi [Special regime of pre-trial investigation in conditions of war, state of emergency or in the area of anti-terrorist operation]*: monohrafiya. Kharkiv : Pravo [in Ukrainian].
17. Teteryatnyk, H. K. (2021). *Kryminal'ne provadzheniya v umovakh nadzvychaynykh pravovykh rezhymiv: teoretyko-metodolohichni ta prakseolohichni osnovy [Criminal proceedings under emergency legal regimes: theoretical, methodological and praxeological foundations]*: monohrafiya. Odesa: Vydavnychyy dim «Hel'vetyka» [in Ukrainian].
18. Kryminal'nyy kodeks Ukrayiny vid 5 kvitnya 2001 r. [Criminal Code of Ukraine of April 5, 2001] (2001). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (data zvernennya: 01.05.2025) [in Ukrainian].
19. Pro vnesennya zmin do Kryminal'noho protsesual'noho kodeksu Ukrayiny shchodo porjadku skasuvannya zapobizhnoho zakhodu dlya prokhodzhennya viys'kovoyi sluzhby za pryzvyvom pid chas mobilizatsiyi, na osoblyvyi period abo zminy yoho z inshykh pidstav [On amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding the procedure for canceling a preventive measure for military service upon conscription during mobilization, for a special period or its change on other grounds]: Zakon Ukrayiny vid 15.03.2022 № 2125-IX. (2022). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2125-20#Text> [in Ukrainian].
20. Pro pravovy rezhym voyennoho stanu [On the legal regime of martial law]: Zakon Ukrayiny vid 12.05.2015 r. № 389-VIII (2015). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].
21. Pro pravovy rezhym nadzvychaynoho stanu [On the legal regime of the state of emergency]: Zakon Ukrayiny vid 16.03.2000 r. № 1550-III (2000). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text> [in Ukrainian].
22. Pro borot'bu z teroryzmom [On Combating Terrorism]: Zakon Ukrayiny vid 20.03.2003 r. № 638-IV (2003). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text> [in Ukrainian].
23. Hlovyuk, I., Teteryatnyk, H., Rohal's'ka, V., & Zavtur, V. (2022). Osoblyvyi rezhym dosudovoho rozsliduvannya, sudovoho rozhlyadu v umovakh voyennoho, chrezvychaynoho stanu abo v rayoni provedennya antyterorystychnoi operatsiyi chy zakhodiv iz zabezpechennya natsional'noyi bezpeky i oborony, vidsichi ta strymuvannya zbroynoyi ahresiyi Rosiys'koyi Federatsiyi ta/abo inshykh derzhav proty Ukrayiny [Special regime of pre-trial investigation, trial in conditions of war, state of emergency or in the area of conducting an anti-terrorist operation or measures to ensure national security and defense, repel and deter armed aggression of the Russian Federation and/or other states against Ukraine]. *Elektronne vydannya*. L'viv–Odesa [in Ukrainian].
24. Pro rishennya Rady natsional'noyi bezpeky i oborony Ukrayiny vid 13 kvitnya 2014 roku «Pro nevidkladni zakhody shchodo podolannya terorystychnoyi zahrozy ta zberezhennya terytorial'noyi tsilisnosti Ukrayiny» [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of April 13, 2014 “On urgent measures to overcome the terrorist threat and preserve the territorial integrity of Ukraine”]: Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 14.04.2014 roku № 405/2014 (2014). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
25. Pro rishennya Rady natsional'noyi bezpeky i oborony Ukrayiny vid 30 kvitnya 2018 roku «Pro shyrokomasshtabnu antyterorystychnu operatsiyu v Donets'kiy ta Luhans'kiy oblastiakh [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of April 30, 2018 “On a large-scale anti-terrorist operation in Donetsk and Luhansk regions]: Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 30.04.2018 r. № 116/2018. (2018). Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/1162018-24086> [in Ukrainian].
26. Pro osoblyvosti derzhavnnoi polityky shchodo zabezpechennya derzhavnogo suverenitetu Ukrayiny na tymchasovo okupovanykh terytoriyakh v Donets'kiy ta Luhans'kiy oblastiakh [On the peculiarities of the state policy to ensure the state sovereignty of Ukraine in the temporarily occupied territories in the Donetsk and Luhansk regions]: Zakon Ukrayiny vid 18.01.2018 r. № 2268-VIII (2018). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#Text> [in Ukrainian].
27. Pro vvedennya voyennoho stanu v Ukrayini [On the introduction of martial law in Ukraine]: Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 24.02.2022 r. № 64/2022. (2022). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2> [in Ukrainian].
28. Etapy voyennoho stanu [Stages of martial law]. Sayt KadrEX. Retrieved from: <https://profpressa.com/reference-works/etapi-voiennoho-stanu> [in Ukrainian].
29. Volobuyev, O. F. (2000). *Problemy metodyky rozsliduvannya rozkradan' mayna u sferi pidpryyemnytstva [Problems of the methodology for investigating property theft in the business sector]*: monohrafiya. Kharkiv: Un-t vnutr. sprav [in Ukrainian].
30. Rozsliduvannya zlochniv u sferi hospodars'koyi diyal'nosti: okremi kryminalistychni metodyky (2006). [Investigation of crimes in the field of economic activity: individual forensic methods]: monohrafiya / V. Yu. Shepit'ko, V. O. Konovalova, V. A. Zhuravel' ta in.; za red. V. Yu. Shepit'ka. Kharkiv : Pravo [in Ukrainian].
31. Oderiy, O. V. (2012). Kryminalistychna kharakterystyka zlochniv proty dovkilliya: zahal'ni polozhennya [Forensic characteristics of crimes against the environment: general provisions]. *Problemy pravoznavstva ta pravookhoronnoyi diyal'nosti*. № 3 (50). S. 173–179 [in Ukrainian].

32. Starushkevych, A. V. (1997). *Kryminalistychna kharakterystyka zlochniv [Forensic characteristics of crimes]: navchalnyy posibnyk*. Kyiv : NTV "Pravnyk"-NAVSU [in Ukrainian].
33. Vesel's'kyy, V. (2001). Kryminalistychna kharakterystyka zlochniv [Forensic characteristics of crimes]. *Pravo Ukrayiny*. № 5, S. 112–114 [in Ukrainian].
34. Oderiy, O. V. (2013). Naslidky yak element kryminalistychnoyi kharakterystyky zlochniv proty dovkillya [Consequences as an element of the forensic characterization of crimes against the environment]. *Teoriya ta praktyka sudovoyi ekspertyzy ta kryminalistyky*. Vip. 13. S. 53–61 [in Ukrainian].
35. Oderiy, O. V. (2014). Rozsliduvannya zlochniv proty dovkillya: kryminalistychna kharakterystyka naslidkiv [Investigation of environmental crimes: forensic characterization of consequences]. *Problemy pravoznavstva ta pravookhoronnoyi diyal'nosti*. № 4 (51). S. 145–150 [in Ukrainian].
36. Saltevs'kyy, M. V. (2005). *Kryminalistyka (u suchasnomu vykladi) [Forensic science (in modern terms)]: pidruchnyk*. Kyiv : Kondor, 2005 [in Ukrainian].
37. Naukovo-praktychnyy komentar Kryminal'noho kodeksu Ukrayiny (2018). [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine] / za zah. red. O. M. Dzhuzhi, O. V. Savchenka, V. V. Chernyeya. 2 vyd., pererob. i dop. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
38. Hora, I. (2012). Ponyattya «sposib vchynennya zlochnu» ta yoho znachennya u rozkrytti ta rozsliduvanni [The concept of the method of committing a crime and its importance in detection and investigation]. S. 35–38 [in Ukrainian].
39. Dan'shyn, M. V. (2000). Klasyfikatsiya sposobiv pokhovannya zlochniv u kryminalistytsi [Classification of methods of concealing crimes in forensics]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
40. Sudova sprava 243/6914/23 [Court case 243/6914/23]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115947024> [in Ukrainian].
41. DBR povidomylo pro pidozru eksochil'nykam viys'kovoho lishospu z Dnipropetrovshchyny, yaki protyahom rokiv dopuskaly nezakonnu vyrubku lisu [The State Bureau of Investigation reported suspicions to the former heads of a military forestry enterprise from the Dnipropetrovsk region, who for years allowed illegal logging]. Sayt DBR. Retrieved from: <https://dbr.gov.ua/news/dbr-povidomilo-pro-pidozru-eksochilnikam-vijskovogo-lisgospu-z-dnipropetrovshhini-yaki-rokami-dopuskali-nezakonnu-virubku-lisu> [in Ukrainian].
42. Khashev, V. H. (2024). Problemni pytannya kvalifikatsiyi vypadkiv znyschennya chy poshkodzhennya lisovykh masyviv ta inshykh ob'ektiv roslynnoho svitu, shcho vchynayut' rosiys'ki viys'kovi v Ukrayini [Problematic issues of qualification of cases of destruction or damage to forest areas and other objects of the plant world committed by the Russian military in Ukraine]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu, Seriya PRAVO*. Vyp. 83: ch. 3, S. 156–162 [in Ukrainian].

Oderiy Oleksiy,

Doctor of Law, Professor,

Professor at the Department of Criminal Procedure and Criminalistics Faculty No. 1

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6999-4387>

Drobenko Dina,

Lecturer at the Department of Criminal Procedure and Criminalistics Faculty No. 1,

Police Lieutenant Colonel

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-9950-6283>

FORENSIC CHARACTERIZATION OF ILLEGAL LOGGING OR ILLEGAL TRANSPORTATION, STORAGE, AND SALE OF FORESTS COMMITTED UNDER EMERGENCY LEGAL REGIMES (A SEPARATE ASPECT)

Illegal logging is a problem that causes significant damage to the environment, economy and society. It contributes to environmental degradation, loss of biodiversity, climate change, and human rights violations. In turn, the effectiveness of the pre-trial investigation of the crimes in question directly depends on the quality of the development of a forensic characterization, which is a structural element of the forensic methodology for investigating any crime. With this in mind, the article analyzes the forensic characterization (its individual elements) of illegal logging or illegal transportation, storage, and sale of forests committed under the conditions of emergency legal regimes and the impact of the latter on its formation.

Thus, the study found that trees and shrubs (as an object of encroachment) during the period of emergency legal regimes, along with other known positive functions, acquire special strategic importance – as a natural shelter, buffer zone, and a source of wood for military needs (shelters, dugouts, defensive structures, etc.), which may affect the motivation for committing the crimes in question and affects other elements of forensic characteristics.

In addition, the list of methods of committing the crime is supplemented by: a) in terms of committing – blowing up trees with explosives and then cutting or sawing them, although the latter has technological risks, as fragments stuck in the tree from explosives can damage (or even disable) the sawing tool; b) in terms of concealment – illegal felling can be carried out under the guise of defense or humanitarian needs; rapid removal of wood is mainly due to the risk of shelling.

Key words: crimes against the environment, illegal logging, pre-trial investigation, forensic characterization, emergency legal regimes, martial law.

УДК 343.1 + 343.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-2-14-9>**Пилипенко Дмитро Олексійович,**

доктор юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2

Криворізького навчально-наукового інституту

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Криворізький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1299-6178>

РОЛЬ ПІШОХОДІВ ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ПІДЛЯГАЄ З'ЯСУВАННЮ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЗА СТАТТЕЮ 286 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Сучасна практика кримінальних проваджень за статтею 286 Кримінального кодексу України існує в парадигмі сталої, фактично шаблонної конструкції щодо з'ясування обставин учинення кримінальних правопорушень, передбачених зазначеною статтею Кримінального кодексу України. Така прикладна шаблонність є відлунням теоретично визначеної кримінально-правової характеристики злочину, передбаченого статтею 286 Кримінального кодексу України, які є характерними для всіх злочинів з матеріальним складом. Під час кримінального провадження ознаки вказаного кримінального правопорушення, у вигляді відповідних обставин, підлягають доказуванню відповідно до статті 91 Кримінального процесуального кодексу України. Водночас порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, є кримінальним правопорушенням зі складними суб'єктивною і об'єктивною сторонами, до елементів яких має належати обов'язкове визначення ролі пішохода як невід'ємного складника конструкції цього злочину.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, кримінальне провадження, обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, суб'єктивна сторона злочину, об'єктивна сторона злочину, пішохід, обов'язки пішоходів, порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, дорожньо-транспортна пригода, пом'якшуючи провину обставини.

Постановка проблеми. Порядок здійснення кримінального провадження у кримінальних правопорушеннях щодо порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, передбачає з'ясування більшості елементів складу цього злочину. Попри специфічність цього кримінального правопорушення у вигляді обстановки його вчинення, підхід до здійснення досудового розслідування та подальшого розгляду справи по суті є досить традиційним і деякою мірою тотожним провадженням за іншими злочинами з необережною формою і матеріальним складом. Такий шаблонний підхід здійснення кримінальних проваджень не є релевантним для кримінальних правопорушень, передбачених ст. 286 Кримінального кодексу (далі – КК) України, зважаючи на багатоаспектність обстановки їх учинення, одним із яких є з'ясування ролі пішоходів у дорожньо-транспортній пригоді.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання, пов'язані з дослідженням обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні щодо злочину, передбаченого ст. 286 КК України, розглядалися такими науковцями, як П. В. Берназ, М. П. Климчук, В. В. Коваленко, В. В. Коломієць, М. Й. Коржанський, В. А. Мисливий, В. І. Фаринник, Ю. І. Осадчий та інші. Однак попри вагомий внесок результатів наукових досліджень вказаних учених у вирішення актуальних питань

щодо визначення складу злочину «Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами», нагальне питання визначення ролі пішоходів як обставини кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК України, потребує додаткового теоретичного дослідження.

Метою статті є проведення аналізу актуальних питань щодо ролі пішоходів як обставини, що підлягає з'ясуванню у кримінальних провадженнях за ст. 286 КК України.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 14 Закону України «Про дорожній рух» (далі – ЗУ «Про дорожній рух»). До учасників дорожнього руху належать водії та пасажирів транспортних засобів, пішоходи, особи, які рухаються у кріслах колісних, велосипедисти, погоничі тварин [1]. В умовах дорожньому руху поведінка перелічених учасників є невід'ємним складником дорожньої обстановки, яка передусім ретельно аналізується представниками правоохоронних органів у разі скоєння дорожньо-транспортної пригоди (далі – ДТП). Варто погодитися з тим, що обстановка порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами охоплює сукупність статичних і динамічних особливостей, які впливають (полегшують/обтяжують/сприяють) на порушення правил безпеки під час руху на дорозі

шляхом створення обставин, які зумовлюють механізм кримінально протиправної поведінки суб'єкта. Значний вплив на виникнення і розвиток дорожньо-транспортної події справляють динамічні елементи дорожньої обстановки: інтенсивність і швидкість руху машин і пішоходів, переміщення інших об'єктів по дорожньому полотну, поведінка пішоходів і водіїв транспорту, зміна сигналів регулювання руху, маневри руху автомашин, оглядовість, видимість та інше [2, с. 37].

Для кожної ДТП характерною є наявність суб'єктивних і об'єктивних чинників, що проявляються в кожному конкретному випадку в різноманітних взаємозв'язках. До суб'єктивних відносять: дії водіїв (наприклад, прийом керування транспортним засобом; перевищення встановленої швидкості руху або неправильний вибір швидкості; порушення правил обгону, правил проїзду перехресть, переїздів тощо); поведінка пішоходів, пасажирів та інших осіб, що користуються транспортними засобами та дорогою (а саме: перехід проїжджої частини перед рухомих транспортом; рух уздовж проїжджої частини дороги; перехід проїжджої частини в непризначених для переходу місцях; недотримання дорожніх знаків і сигналів світлофора; ігри дітей і підлітків на проїжджій частині дороги; посадка і висадка пасажирів під час руху транспорту; їзда на підніжках; раптова поява на проїжджій частині пішоходів, проїзд у транспорті пасажирів у стані сп'яніння тощо). Об'єктивними причинами є умови дорожньої обстановки, технічний стан транспорту, метеорологічні умови тощо [3, с. 20].

Обов'язковою для доказування є подія кримінального правопорушення, що прямо корелює з установленням слідчим конкретних обставин злочину. Як видно з аналізу норм Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України, для доказування події кримінального правопорушення обов'язковим є встановлення способу вчинення злочину. Необхідно зауважити, що дорожньо-транспортна пригода за структурою являє собою багатогранне явище, її різновиди залежать від складного комплексу чинників, що характеризуються, з одного боку, дорожньою обстановкою (ситуацією), а з іншого – особистістю учасників руху. Безпека руху зумовлена надійністю елементів системи «водій – автомобіль (транспортний засіб) – дорога – середовище» у їхній взаємодії. Самостійним елементом у механізмі дорожньо-транспортної події варто виділити поведінку інших учасників дорожнього руху (пішоходів, пасажирів, водіїв інших транспортних засобів) [4, с. 247; 5, с. 10].

Варто наголосити, що у змісті чинного КПК України законодавцем висуваються загальні вимоги до обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91). Водночас, як уже було зазначено, дорожньо-транспортна пригода за структурою являє собою багатогранне явище, її різновиди залежать від складного комплексу чинників, що характеризуються, з одного боку, дорожньою обстановкою (ситуацією), а з іншого – особистістю учасників руху.

Варто зазначити, що така думка цілком корелює з позицією Верховного Суду України, визначеною ним у постанові від 23 грудня 2005 р. № 14 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті» (далі – постанова ВСУ). Згідно з п. 20 вказаної постанови ВСУ, під час признання покарання за відповідною частиною ст. 286 КК суди мають ураховувати не тільки наслідки, що настали, а й характер і мотиви допущених особою порушень

правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, її ставлення до цих порушень, поведінку після вчинення злочину, вину інших причетних до нього осіб (пішоходів, водіїв транспортних засобів, працівників, відповідальних за технічний стан і правильну експлуатацію останніх тощо), а також обставини, які пом'якшують і обтяжують покарання, і особу винного [6].

У контексті досліджуваної тематики дозволю собі зауважити, що під час ДТП за участі пішоходів доцільно визначати не лише їхню вину як невід'ємного елементу суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК України, а й фактичну роль пішоходів, яка в межах статті розуміється як прояв їхньої поведінки, ступінь участі та міру впливу на механізм цієї події, настання наслідків від ДТП. Саме ці елементи складу згаданого кримінального правопорушення є вкрай важливими в контексті належного з'ясування всіх обставин справи, що підлягають доказуванню, згідно з положенням ст. 91 КПК України. Окреме фокусування уваги на вищевикладених елементах ролі пішоходів у механізмі ДТП не має створювати ілюзій спроби перекласти тягар кримінальної відповідальності з осіб, які керують транспортними засобами, на пішоходів як учасників дорожнього руху. Адже за таких умов доцільно було б вести мову про кримінальне правопорушення, передбачене ст. 291 КК України.

У цьому контексті цілком поміркованою є позиція Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, який, серед іншого, наголошує, що в разі, коли Правила дорожнього руху (далі – ПДР) порушені кількома учасниками ДТП (зокрема, водієм і пішоходом), до кримінальної відповідальності притягається лише та особа, протиправні дії якої перебували у причинному зв'язку з наслідками, що настали. Протиправна поведінка іншого учасника ДТП в такому разі є умовою спричинення відповідних наслідків і не впливає на підставу кримінальної відповідальності особи, у діях якої встановлено причинний зв'язок з наслідками, що настали [7, с. 11]. Частково погоджуючись із таким умовиводом, варто зазначити, на думку автора, протиправна поведінка інших учасників ДТП, зокрема пішоходів, не впливає саме на підставу кримінальної відповідальності, хоча водночас цілком може та має впливати на межі кримінальної відповідальності особи, яка керує транспортним засобом. Це має відбуватися за умов, коли роль пішоходів у причині та механізмі скоєння ДТП є вагомою. Критерій вагомості, як убачається, варто визначати крізь призму обсягу виконання пішоходами своїх обов'язків, передбачених ПДР, що, урешті-решт, вплинуло на виникнення негативних наслідків, відповідно до ст. 286 КК України.

Варто зазначити, що відповідно до чинної редакції ПДР, під час дорожнього руху в пішоходів виникає низка обов'язків, передбачених розд. 4 цього нормативного документа [8]. Доцільно наголосити, що сучасна практика правоохоронних органів і національних судів свідчить про фактичне ігнорування окремого розгляду та врахування факту виконання пішоходами своїх обов'язків під час проваджень у кримінальних справах за ст. 286 КК України. Так, наприклад, згідно з вироком Хмельницького міськрайонного суду від 26 березня 2014 р. у справі № 686/26568/13-к, водія транспортного засобу було визнано винним у скоєнні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 286 КК України. Згідно з вироком згаданий водій у темну пору доби скоїв наїзд на пішохода, який перетинав проїзну частину за нерегульованим пішохідним переходом, унаслідок чого останній зазнав

тяжких тілесних ушкоджень, що є небезпечними для життя в момент завдання, важкої черепно-мозкової травми. Варто наголосити, що в описовій частині вказаного вироку суд, серед іншого, обґрунтовує своє остаточне рішення у справі, посилаючись на ігнорування водієм п. 18.1 ПДР, а саме обов'язку водія транспортного засобу, що наближається до нерегульованого пішохідного переходу, на якому перебувають пішоходи, зменшити швидкість, а в разі потреби зупинитися, щоб дати дорогу пішоходам, для яких може бути створена перешкода чи небезпека [9]. Зазначений суд жодним чином не звернув увагу та не дослідив факт і порядок виконання пішоходом своїх обов'язків, передбачених ПДР України, які так само не були з'ясовані відповідним правоохоронним органом на стадії досудового розслідування цього кримінального провадження.

Аналогічна ситуація простежується в інших вироках судів, де розглядалися кримінальні справи за ст. 286 КК України, у яких наїзд на пішоходів стався в темну пору доби, зокрема у вироках Дарницького районного суду м. Києва (справа № 753/8520/19) [10], Комінтернівського районного суду Одеської області (справа № 494/1126/23) [11], Кілійського районного суду Одеської області (справа № 502/345/24) [12].

На моє особисте переконання, органи правосуддя під час розгляду згаданої категорії кримінальних проваджень, за умов учинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК України, у вечірній, нічний час або в умовах обмеженої видимості, повинні окремо з'ясувати дотримання пішоходами п. 4.4. ПДР України, а саме: у темну пору доби та в умовах недостатньої видимості пішоходи, які рухаються проїзною частиною чи узбіччям, повинні використовувати світлоповертальні елементи (стрічку, наклейку, жилет тощо) або бути в одязі, який має світлоповертальні елементи, для своєчасного їх виявлення іншими учасниками дорожнього руху [8]. Саме обов'язок пішоходів щодо використання світлоповертальних елементів у темну пору доби та в умовах слабкої видимості є одним із найбільш ігнорованих ними. У цьому можна особисто пересвідчитися під час руху вулицями будь-якого міста в темну пору доби або в умовах недостатньої видимості. Водночас недотримання пішоходами вказаного обов'язку в сучасних реаліях дорожнього руху досить часто відіграє ключову роль у виникненні аварійних ситуацій та, урешті-решт, скоєнні водіями ДТП.

Пішохода в темному одязі, за поганих погодних умов, водій помічає на відстані 30–40 м. Якщо ж на дорозі ожеледиця, уникнути аварії практично неможливо. Якщо пішохід має світловідбивачі, водій побачить людину на дорозі за 150 м. Доведено, що світловідбивачі зменшують у 6 разів ризик аварії за участю пішохода. Пішоходи, які мають на одязі світловідбивачі елемен-

ти, на 85% знижують шанс потрапити в аварію. Адже водії помічають пішоходів раніше і зреагувати можуть швидше [13]. Окрім цього, окремого аналізу у кримінальних провадженнях за ст. 286 КК України в обов'язковому порядку також потребують факт і порядок дотримання пішоходами й інших обов'язків, передбачених розд. 4 ПДР.

Отже, на нашу думку, у разі вчинення водіями кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК України, органи досудового розслідування та суди мають досліджувати всі обставини справи та в обов'язковому порядку з'ясувати факти порушення ПДР України не лише з боку водія транспортного засобу, а й інших учасників дорожнього руху, зокрема пішоходів. Окрім цього, випадки невиконання пішоходами своїх обов'язків, передбачених розд. 4 ПДР, в умовах дорожнього руху, особливо коли це відбувається в обстановці обмеженої видимості (несприятливі погодні умови, вечірній або нічний час), доцільно враховувати як обставини, які впливають на зменшення межі кримінальної відповідальності водіїв, які скоїли кримінальне правопорушення, передбачене ст. 286 КК України.

Висновки. У підсумку варто зазначити, що сучасна національні системи досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень є здебільшого шаблонною в контексті доказової діяльності та з'ясування всіх обставин справи щодо злочинів різних категорій. Така практична аксіома діяльності правоохоронних і судових органів є актуальною і у кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених ст. 286 КК України, у яких з'ясування всіх обставин справи, з урахуванням елементів суб'єктивної і об'єктивної сторін злочину, відбувається суто з урахуванням характеру й наслідків протиправного вчинку осіб, які керують транспортними засобами. У межах статті наголошено, що досліджувана категорія кримінальних правопорушень характеризується багатогранністю її елементів, зважаючи на обстановку дорожньо-транспортної пригоди та кількість її учасників. У роботі сфокусовано увагу на тому, що одним з учасників ДТП, роль у механізмі якої потребує окремого аналізу, є пішохід. У межах кримінальних проваджень щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 286 КК України, в обов'язковому порядку під час доказової діяльності доцільно з'ясувати роль пішоходів, а саме прояв їхньої поведінки, ступінь участі та міру впливу на механізм ДТП, настання відповідних негативних наслідків. Отже, за умов з'ясування фактів ігнорування пішоходами своїх обов'язків, передбачених ПДР, що як наслідок мало вагомий вплив на скоєння ДТП, такі випадки мають враховуватися судами як обставини, що пом'якшують покарання для суб'єктів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 286 КК України [14, с. 155].

Список використаних джерел

1. Про дорожній рух : Закон України від 30.06.1993 р. № 3353–XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3353-12#Text> (дата звернення: 29.05.2025).
2. Коломієць В. В. Методика розслідування порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами : дис. ... докт. філософії : 081. Кропивницький, 2024. 218 с.
3. Климчук М. П. Розслідування злочинів про порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів (криміналістичні та процесуальні аспекти) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2007. 205 с.
4. Берназ П. В. Характеристика окремих елементів системи обставин, які підлягають доказуванню під час досудового розслідування дорожньо-транспортних пригод. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 4. С. 245–249.
5. Червінчук А. В., Пилипенко Є. О. Правова визначеність статусу окремих учасників дорожнього руху в сучасному законодавстві України. *Правовий часопис Донбасу*. 2024. № 2 (87). С. 9–13.
6. Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті : постанова Верховного Суду.

ховного Суду України від 23.12.2005 р. № 14. Дата оновлення: 19.12.2008 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-05#Text> (дата звернення: 29.05.2025).

7. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у кримінальних провадженнях щодо порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 Кримінального кодексу України) / упоряд. В. В. Щепоткіна, правове управління (III) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду. Київ, 2020. 43 с.

8. Про Правила дорожнього руху : постанова Кабінету Міністрів України від 10.10.2001 р. № 1306. Дата оновлення: 04.05.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF#n633> (дата звернення: 29.05.2025).

9. Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 26.03.2014 р. у справі № 686/26568/13-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/38230864>.

10. Вирок Дарницького районного суду м. Києва від 25.02.2020 р. у справі № 753/8520/19. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87846117>.

11. Вирок Комінтернівського районного суду Одеської області від 05.11.2024 р. у справі № 494/1126/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122802531>.

12. Вирок Кілійського районного суду Одеської області від 31.10.2024 р. у справі № 502/345/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122695649>.

13. Світловідбивні елементи в темний час доби: безпека на дорозі. URL: <https://osvita.ua/school/88218/> (дата звернення: 29.05.2025).

14. Пилипенко Д. О. Щодо обставин, які підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях за ст. 286 Кримінального кодексу України. *Розвиток сталої мобільності: глобальні та локальні рішення* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (в авторській редакції), м. Кропивницький, 15 листопада 2024 р. Кропивницький, 2024. 223 с.

References

1. Pro dorozhniy rukh [About road traffic]: Zakon Ukrainy vid 30.06.1993 r. № 3353–XII (1993). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3353-12#Text> (data zvernennia: 29.05.2025) [in Ukrainian].

2. Kolomiets, V. V. (2024). *Metodyka rozsliduvannia porushennia pravyl bezpeky dorozhnoho rukhu abo ekspluatatsii transportu osobamy, yaki keruiut transportnymy zasobamy* [Methodology for investigating violations of road safety rules or transport operation by persons driving vehicles]: dys. ... dokt. filosofii : 081. Kropyvnytskyi [in Ukrainian].

3. Klymchuk, M. P. (2007). *Rozsliduvannia zlochyniv pro porushennia pravyl bezpeky dorozhnoho rukhu ta ekspluatatsii transportnykh zasobiv (kryminalistychni ta protsesualni aspekty)* [Investigation of crimes involving violations of road safety rules and vehicle operation (forensic and procedural aspects)]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

4. Bernaz, P. V. (2020). *Kharakterystyka okremykh elementiv systemy obstavyn, yaki pidliahaiu dokazuvanniu pid chas dosudovoho rozsliduvannia dorozhno-transportnykh pryhod* [Characteristics of individual elements of the system of circumstances that are subject to proof during the pre-trial investigation of road accidents]. *Pivdenoukrajinskyi pravnychi chasopys*, № 4, S. 245–249 [in Ukrainian].

5. Chervinchuk, A. V., & Pylypenko, Ye. O. (2024) *Pravova vyznachenist statusu okremykh uchasykiv dorozhnoho rukhu v suchasnomu zakonodavstvi Ukrainy* [Legal determination of the status of individual road participants in the modern legislation of Ukraine]. *Pravovy chasopys Donbasu*, № 2 (87). S. 9–13 [in Ukrainian].

6. *Pro praktyku zastosuvannia sudamy Ukrainy zakonodavstva u spravakh pro deiaki zlochyny proty bezpeky dorozhnoho rukhu ta ekspluatatsii transportu, a takozh pro administratyvni pravoporushennia na transporti (2005)* [On the practice of applying legislation by the courts of Ukraine in cases of certain crimes against road traffic safety and transport operation, as well as administrative offenses in transport]: postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 23.12.2005 r. № 14. Data onovlennia: 19.12.2008 r. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-05#Text> (data zvernennia: 29.05.2025) [in Ukrainian].

7. *Ohliad sudovoi praktyky Kasatsiinoho kryminalnoho sudu u kryminalnykh provadzhenniakh shchodo porushennia pravyl bezpeky dorozhnoho rukhu abo ekspluatatsii transportu osobamy, yaki keruiut transportnymy zasobamy (st. 286 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy) (2020)* [Review of the judicial practice of the Criminal Court of Cassation in criminal proceedings regarding violation of road safety rules or transport operation by persons driving vehicles (Article 286 of the Criminal Code of Ukraine)] / uporiad. V. V. Shchepotkina, pravove upravlinnia (III) departamentu analitychnoi ta pravovoi roboty aparatu Verkhovnoho Sudu. Kyiv, 2020. 43 s. [in Ukrainian].

8. *Pro Pravyla dorozhnoho rukhu [On the Rules of the Road]: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 10.10.2001 r. № 1306. Data onovlennia: 04.05.2024 r.* Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF#n633> (data zvernennia: 29.05.2025) [in Ukrainian].

9. *Vyrok Khmelnytskoho miskraionnoho sudu Khmelnytskoi oblasti (2014)* [Verdict of the Khmelnytskyi City District Court of the Khmelnytskyi region] vid 26.03.2014 r. u spravii № 686/26568/13-k. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/38230864> [in Ukrainian].

10. *Vyrok Darnytskoho raionnoho sudu m. Kyieva (2020)* [Verdict of the Darnytskyi District Court of Kyiv] vid 25.02.2020 r. u spravii № 753/8520/19. Retrieved from: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87846117> [in Ukrainian].

11. *Vyrok Kominternivskoho raionnoho sudu Odeskoi oblasti (2024)* [Verdict of the Kominternivskyi District Court of Odessa Region] vid 05.11.2024 r. u spravii № 494/1126/23. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122802531> [in Ukrainian].

12. *Vyrok Kiliyskoho raionnoho sudu Odeskoi oblasti (2024)* [Verdict of the Kiliya District Court of Odessa Region] vid 31.10.2024 r. u spravii № 502/345/24. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua> [in Ukrainian].

13. *Svitlovidbyvni elementy u temnyi chas doby: bezpeka na dorozii (2025)* [Reflective elements in the dark: road safety]. Retrieved from: <https://osvita.ua/school/88218/> (data zvernennia: 29.05.2025) [in Ukrainian].

14. Pylypenko, D. O. (2024). *Shchodo obstavyn, yaki pidliahaiu dokazuvanniu u kryminalnykh provadzhenniakh za st. 286 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy* [Regarding the circumstances that are subject to proof in criminal proceedings under Art. 286 of the Criminal Code of Ukraine]. *Rozvytok staloj mobilnosti: hlobalni ta lokalni rishennia: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (v avtorskii redaktsii), m. Kropyvnytskyi, 15 lystop. 2024 r. Kropyvnytskyi, 2024. 223 s.* [in Ukrainian].

Pylypenko Dmytro,

Doctor of Law, Associate Professor,

Head of the Department of Criminal Law Disciplines, Faculty No. 2

Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute

*(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1299-6178>**THE ROLE OF PEDESTRIANS AS A CIRCUMSTANCES SUBJECT
TO CLARIFICATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS UNDER
ARTICLE 286 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE**

The modern practice of criminal proceedings under Art. 286 of the Criminal Code of Ukraine exists in the paradigm of a stable, virtually template construction regarding the clarification of the circumstances of the commission of criminal offenses provided for by the specified article of the Criminal Code of Ukraine. Such applied template is an echo of the theoretically defined criminal-legal characteristics of the crime provided for in Article 286 of the Criminal Code of Ukraine, which are to a certain extent identical for all crimes with a material component. During criminal proceedings, the signs of the specified criminal offense, in the form of relevant circumstances, are subject to proof in accordance with Article 91 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. At the same time, violation of road traffic safety rules or transport operation by persons driving vehicles is a criminal offense with complex subjective and objective sides, the elements of which must include the mandatory determination of the role of a pedestrian as an integral element of the structure of this crime. The determination of the role of pedestrians consists in the clarified manifestation of their behavior, the degree of participation and the degree of influence on the mechanism of a road accident, as well as the occurrence of the corresponding consequences. The clarification of these circumstances occurs through the prism of pedestrians' compliance with their duties defined by current national legislation.

The article emphasizes the importance of clarifying the obligation of pedestrians to use reflective elements (tape, sticker, vest, etc.) to move along the carriageway or roadside during the dark and in conditions of insufficient visibility or to wear clothing with reflective elements for their timely detection by other road users. It is noted that the obligation of pedestrians to use reflective elements during the dark and in conditions of insufficient visibility is one of the most ignored by them. However, failure of pedestrians to comply with this obligation in modern road traffic realities quite often plays a key role in the occurrence of emergency situations and, ultimately, the commission of road accidents by drivers. The author's point of view is expressed that, under the conditions of clarifying the facts of pedestrians' failure to fulfill their duties stipulated by the Road Traffic Rules, which as a result had a significant impact on the commission of a road accident, such cases should be taken into account by the courts as circumstances mitigating the punishment for subjects of criminal offenses stipulated by Article 286 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: *criminal offense, criminal proceedings, circumstances subject to proof in criminal proceedings, subjective side of crime, objective side of crime, pedestrian, responsibilities of pedestrians, violation of road traffic safety rules or transport operation by persons driving vehicles, road accident, mitigating circumstances.*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ Й ПОРЯДКУ

УДК 351.74:351.746.1 (477) (045)
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-2-14-10>

Веселов Микола Юрійович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри державно-правових дисциплін
та безпеки життєдіяльності факультету № 2
Криворізького навчально-наукового інституту
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3963-2764>

Гуржій Тарас Олександрович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права
(Державний торговельно-економічний університет, м. Київ)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3348-8298>

Боровик Артем Вікторович,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти факультету № 2
Криворізького навчально-наукового інституту
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-4653-2701>

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ УЧАСТІ ГРОМАДЯН В ОХОРОНІ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ І ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена комплексному аналізу стану та перспектив розвитку участі громадян в охороні громадського порядку та державного кордону в Україні в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення. У роботі окреслюються проблеми, що виникають у процесі функціонування громадських формувань з охорони громадського порядку та державного кордону. У висновках обґрунтовується необхідність створення в Україні типових (уніфікованих) моделей громадських формувань з охорони громадського порядку та державного кордону, які повинні мати централізовану структуру, ієрархію, чіткий правовий статус, постійне фінансування та зв'язок з територіальними правоохоронними органами.

Ключові слова: безпека громад, громадська безпека, громадські формування (організації), державний кордон, Державна прикордонна служба України, діяльність правоохоронних органів, національна безпека, Національна поліція України, охорона громадського порядку, партнерство поліції з населенням.

Постановка проблеми. Залучення громадян до охорони громадського порядку та державного кордону має тривалу історію, зокрема й на теренах України, однак у нових реаліях збройної агресії Російської Федерації, загального зростання рівня тривожності у громадах і локалізованих криміногенних викликів потреба в ефективній взаємодії державних інституцій і громадянського сектору набуває якісно нового значення. Водночас у нормативно-правовому й організаційному аспектах утілення інструментів громадської участі в цій сфері державної політики досі не позбавлене проблемних питань. По-перше, не існує правових підстав і сталої практики фінансування або підтримки громадських формувань з охорони громадського порядку та державного кордону (далі – ГФ) з боку органів державної влади чи місцевого самоврядування. По-друге, значна кількість таких ГФ фактично не функціонує або бере символічну участь у безпековому процесі. По-третє, є низка зауважень щодо персоналу цих формувань. Водночас є й позитивні приклади, коли ГФ ефективно співпрацюють із підрозділами Національної поліції України (далі – НПУ), Державною прикордонною службою України (далі – ДПСУ), територіальними громадами тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У науковій літературі розглядаються різні аспекти цієї тематики. Наприклад, у публікації Т. С. Майко й І. І. Грушко аналізується внесок громадських організацій у гарантування національної безпеки України під час воєнного стану, зокрема їхня роль у мобілізації та підтримці національної обороноздатності, гуманітарній допомозі та захисті прав людини [1]. О. М. Ільницький досліджує діяльність громадських об'єднань, зосереджуючись на нових викликах і завданнях, що постали перед цими утвореннями внаслідок збройної агресії [2]. І. В. Слободенюк розглядає організаційно-правові засади діяльності ГФ, акцентує увагу на нормативно-правовому регулюванні та практичних аспектах функціонування таких об'єднань [3]. Колектив авторів у складі С. С. Вітвіцького, А. М. Захарченка, А. Г. Бобкової та С. М. Алфьорова на монографічному рівні розглядають організацію діяльності ГФ з охорони публічного порядку та, серед іншого, у висновках обґрунтовують необхідність конкретизування переліку підстав для їх примусового розпуску (із включенням до нього такої підстави, як фактичне нездійснення статутної діяльності) [4, с. 200]. Національний інститут стратегічних досліджень ще у 2011 р. аналізував громадську думку як чинник ефективності діяльності правоохоронних органів в Україні та підкреслював важливість партнерських відносин між правоохоронцями та населенням для профілактики злочинності [5]. У своєму звіті за 2024 р. Центр демократії та верховенства права висвітлює безпекові потреби організацій громадянського суспільства, активістів, волонтерів і правозахисників, що є важливим для розуміння викликів, з якими стикаються ці суб'єкти в умовах воєнного стану [6]. А. Захарченко в одній зі своїх публікацій слушно наголошує на необхідності покращення матеріально-технічної бази як правоохоронних органів, так і ГФ з охорони громадського порядку для забезпечення дієвості й ефективності їхньої діяльності [7]. Варто наголосити, що серед заходів Програми розвитку ООН в Україні є такі, реалізація яких спрямована на зміцнення громадської безпеки та соціальної згуртованості, зокрема через «підтримку громадських ініціатив і партнерства між громадами та надавачами послуг із безпеки та правосуддя» [8]. Особливістю цього дослідження має стати аналіз досвіду інших країн і визначення типових проблем фактичного функціонування ГФ в Україні.

Міжнародний досвід (Польщі, Угорщини, Чехії, Німеччини) демонструє, що належна підтримка з боку держави, законодавче регулювання та суспільне визнання ролі ГФ значно підвищують рівень громадського правопорядку та безпеки на місцевому рівні. Синергія від аналізу наявних у вітчизняній практиці проблем у поєднанні з опрацюванням позитивних прикладів іноземного досвіду підвищить рівень об'єктивності здобутих результатів щодо перспектив імплементації окремих моделей в українських реаліях.

Метою статті є вивчення стану та властивих Україні організаційно-правових проблем участі громадян в охороні громадського порядку та державного кордону, узагальнення позитивних закордонних практик функціонування подібних ГФ, формування на підставі цього нових підходів.

Виклад основного матеріалу. Станом на грудень 2023 р. в Україні було зареєстровано понад 208,3 тис. неприбуткових організацій, з яких майже 10% становили благодійні фонди, а 27,6% – різні громадські об'єднання. Значна частина цих організацій активізувала свою діяльність у сфері громадської безпеки, особливо в умовах воєнного стану [5]. У 2023 р. спостерігалось зростання дотичності громадянського суспільства до розв'язання соціальних проблем і протидії ключовим суспільним викликам. Зокрема, понад 52% територіальних громад, які мали плани відновлення, залучали до їх розроблення громадські організації або активістів [5]. Проте фінансування громадських організацій у сфері охорони громадського порядку та державного кордону було й залишається складним питанням як до, так і під час повномасштабного вторгнення в нашу країну. У 2023 р. для двох третин організацій громадянського суспільства (мається на увазі всіх разом, а не лише тих, діяльність яких пов'язана із правоохоронними функціями держави) основними джерелами фінансування були пожертви, членські та благодійні внески або донати населення. Міжнародні гранти становили 22% фінансування, а доходи від власної економічної діяльності – 18% [4].

Саме для громадських формувань з охорони громадського порядку та державного кордону діє заборона на будь-яку «підприємницьку або іншу діяльність з метою одержання прибутку» [9]. Водночас чинне українське законодавство не містить і будь-яких прямих зобов'язань держави чи органів місцевого самоврядування щодо фінансової підтримки діяльності таких утворень.

Закон України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» визначає правові засади участі громадян у забезпеченні громадського порядку, передбачає створення ГФ, які взаємодіють із підрозділами НПУ та ДПСУ [9]. Як свідчить міжнародний досвід, це є однією з ефективних форм активного партнерства поліції з населенням. У 2022–2023 рр. особливо актуалізувалася взаємодія місцевих ГФ із поліцією у сфері патрулювання, охорони місць тимчасового розміщення внутрішньо переміщених осіб, підтримання порядку під час евакуаційних заходів тощо. Так, у м. Кривий Ріг у рамках проекту «Поліцейський офіцер громади» до патрулювань активно залучалися громадські активісти. Завдяки їхній участі вдалось знизити рівень адміністративних правопорушень у двох громадах на 18% протягом першого півріччя 2023 р. [10]. Подібна практика була реалізована в м. Черкаси, де на основі угоди між ГО «Муніципальна варта Черкас» і місцевим підрозділом поліції було організовано спільний чергування біля стратегічних об'єктів, шкіл і гуманітарних складів. Це стало особливо важливим у періоди пові-

тряної тривоги або масованих обстрілів, коли основні сили поліції були задіяні на інших стратегічних об'єктах [11]. ДПСУ також у деяких регіонах налагоджувала комунікацію із громадськими ініціативами. Наприклад, на Сумщині у 2023 р. Громадська організація «Безпечний кордон» проводила інформаційно-просвітницькі заходи серед мешканців прикордонних сіл з метою формування культури правомірної поведінки під час виявлення диверсійно-розвідувальних груп [12]. Такі приклади, безсумнівно, свідчать про зростання ролі громадських ініціатив у реальному гарантуванні національної безпеки та правопорядку. Водночас ці приклади взаємодії переважно залишаються місцевою ініціативою, мають локальний епізодичний характер, без належної системної координації з боку держави. Окрім того, багато подібних та інших заходів щодо підтримки мешканців громад і тимчасово переміщених осіб у важких умовах воєнного стану проводилося завдяки волонтерам, діяльність яких не мала формально визначеного організаційного характеру. Це знижує стабільність взаємодії та ефективність таких моделей у довготривалій перспективі.

Досвід країн Центральної та Західної Європи свідчить про високу ефективність участі громадян у питаннях підтримання правопорядку та громадської безпеки. У низці держав було створено сталі моделі взаємодії населення, органів місцевого самоврядування і поліції в охороні правопорядку, що функціонують у межах законодавства, отримують підтримку з боку держави і не суперечать демократичним принципам.

Наприклад, у Польщі, окрім офіційно створеної муніципальної охорони порядку ("Straż Miejska"), діють також громадські об'єднання ("stowarzyszenia"), які укладають угоди про співпрацю з муніципалітетами або поліцією. Вони беруть участь у профілактиці правопорушень, організують інформаційні кампанії з безпеки, патрулюють у складі змішаних груп, а також співпрацюють з місцевими органами освіти та соціального захисту. Ці організації діють на засадах добровільності й отримують фінансування з місцевих бюджетів і донорських програм [13].

В Угорщині вже понад три десятиліття функціонує розгалужена система добровільних об'єднань "Polgárórség", створена в 1991 р. Це одна з найуспішніших моделей громадської безпеки в Європі, яка координується національною асоціацією та має понад 60 тис. членів у приблизно 2 тис. місцевих відділень поліції. Члени організації здійснюють патрулювання вулиць, супроводжують поліцію, допомагають під час масових заходів і забезпечують охорону шкільних зон. Діяльність "Polgárórség" здійснюється у тісній співпраці з поліцією, фінансується з державного та місцевого бюджетів, а також донорських фондів [14].

У Чехії добровільні ініціативи у сфері громадської безпеки функціонують у формі громадських асоціацій, які співпрацюють з муніципальною поліцією. Добровольці, що не мають спеціальних повноважень, беруть участь у профілактичних заходах, інформаційних кампаніях, патрулюваннях пішохідних зон, допомагають у реагуванні на незначні правопорушення. Діяльність таких об'єднань координується відповідними муніципальними підрозділами поліції, і в багатьох випадках вони отримують матеріальну підтримку з бюджету громади [15].

Також потрібно зазначити досвід Німеччини й участь громадян у підтримці безпеки, що відбувається в рамках ініціатив "Bürgerbeteiligung an der öffentlichen Sicherheit" (громадська участь у публічній безпеці). Найпоширенішою формою є так звані "Bürgerwachen" (громадянські

варті), які співпрацюють з поліцією на рівні муніципалітетів. Варто підкреслити, що для запобігання проявам радикалізму чи порушенню прав людини законодавство Німеччини суворо регламентує діяльність таких об'єднань і вимоги до їхніх членів. Формування, які не відповідають цим вимогам, можуть бути заборонені або розформовані за рішенням органів юстиції [16].

Загалом, у кожній із розглянутих країн простежується спільна тенденція – ГФ не є альтернативою офіційним силовим структурам, а лише виступають допоміжним, але ефективним інструментом, який дозволяє забезпечити постійний зв'язок між громадянами та правоохоронцями. Вони сприяють формуванню довіри до поліції, оперативному реагуванню на загрози, зниженню рівня дрібної злочинності та підвищенню рівня особистої безпеки мешканців громад. Водночас важливим чинником успішності цих моделей є наявність чіткої правової бази, фінансової підтримки та механізмів звітності перед громадою. Ще однією, на наш погляд, дуже важливою властивістю організації залучення громадськості до питань охорони громадського порядку та безпеки, яка впливає з наведених іноземних практик, є централізований з боку держави підхід до створення та функціонування відповідних ГФ.

Для України, де наявна тенденція до вільного створення («<...> на добровільних засадах за місцем роботи, навчання або проживання громадян <...>» [9, ст. 4]), державної реєстрації та функціонування ГФ чи навіть спонтанного виникнення громадських ініціатив у секторі національної безпеки (у відповідь на воєнні виклики, особливо на початку повномасштабного воєнного вторгнення збройних сил Російської Федерації), ці приклади іноземного досвіду можуть стати орієнтиром для розроблення уніфікованої моделі, яка б дозволила ефективно залучити громадян до охорони громадського порядку та державного кордону без дублювання функцій поліції, але з належною правовою легітимацією, підзвітністю та прозорістю.

Ще від 2015 р. в Україні в діяльності правоохоронців почала активно розвиватися стратегія "Community Policing". Попри це, й до тепер у нашій державі відсутня цілеспрямована політика визначення потреб держави в розвитку активної моделі участі громадян у діяльності правоохоронних органів, розбудови продуманої системи та структури відповідних ГФ, нормативного та методичного забезпечення здійснення координації та контролю їхньої діяльності. Цілком допускаємо, що ані в НПУ, ані в ДПСУ немає чіткого уявлення про кількість і локалізацію всіх зареєстрованих натеper у державі ГФ, діяльність яких пов'язана з охороною громадського порядку чи державного кордону. Водночас мусимо констатувати, що значна частина зареєстрованих в Україні ГФ не має чітких планів своєї діяльності, не відповідає всім вимогам законодавства, не виявляє жодної ініціативи й активності в питаннях охорони громадського порядку чи державного кордону. Це впливає із проведених власне авторами дослідження соціологічних опитувань (≥ 90% пересічних громадян не бачать жодного прояву діяльності таких ГФ і нічого про них не чули), а також аналізу прикладів судових рішень щодо припинення їхньої діяльності шляхом примусового розпуску відповідно до закону.

Так, підставою для припинення діяльності громадського формування з охорони громадського порядку «Щит Глухівці» (Вінницька область) шляхом його примусового розпуску за рішенням Вінницького окружного адміністративного суду стало ненадання керівником цього формування до територіального підрозділу НПУ «списків членів громадського формування з переліком

документів для перевірки питання щодо можливості бути членом громадського формування з охорони громадського порядку, а також не здійснено перевірок та не проведено навчання з особами, які є кандидатами у члени громадського формування, у зв'язку із чим члени ГФ з ОГП смт Глухівці не можуть залучатися до охорони публічної безпеки і порядку» [17]. Інший приклад припинення судом діяльності ГФ «Безпека громадського простору» (м. Одеса): підстава – формальне існування громадського формування. Відповідно до інформації, наданої Департаментом муніципальної безпеки Одеської міської ради й Одеським районним управлінням поліції № 1 ГУНП в Одеській області, робота даного ГФ в забезпеченні правопорядку не здійснюється, зв'язки з територіальними правоохоронними органами не підтримуються, звіти про проведену роботу протягом 2022–2024 рр. не надано, будь-який зв'язок з формуванням відсутній [18]. Ретельний аналіз судової практики свідчить, що такі приклади є типовими та поширеними.

Як зазначалося, важливим складником функціонування ГФ є взаємодія із правоохоронними органами. Формат співпраці передбачає укладення меморандумів із територіальними підрозділами НПУ чи ДПСУ, спільну участь у заходах забезпечення порядку, обмін оперативною інформацією щодо загроз, а також участь у підготовці ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій. Аналогічні моделі співпраці вже існують у деяких громадах України, але мають несистемний і ситуативний характер. Новий формат організованої участі громадян в охороні громадського порядку та/чи державного кордону на базі типових (уніфікованих) моделей ГФ із чіткою централізованою структурою та ієрархією, системою координаційних зв'язків з територіальними правоохоронними органами й органами місцевого самоврядування, стабільним фінансуванням (наприклад, коштом місцевих бюджетів) може стати масштабним, дієвим і довготривалим проектом.

Ми наводили приклади того, що схожі формати функціонують за кордоном. Зокрема, в Угорщині: організація “Polgárőrség” (Громадська варта) об'єднує понад 60 тис. добровольців, водночас значна частина з них – колишні працівники силових структур (фахівці, які мають відповідний професійний досвід і психологічну підготовку до дій в екстремальних ситуаціях). Вони патрулюють разом із поліцією, беруть участь у профілактичних кампаніях і діють у правовому полі [14]. У Польщі муніципальні охоронні служби співпрацюють із поліцією, а самоврядні громади укладають угоди із громадськими організаціями щодо спільного патрулювання або інформування населення про соціальні, природні чи техногенні ризики [13]. У Німеччині участь громадян у вирішенні безпекових питань регламентується федеральним законодавством і дозволяє створювати місцеві ініціативи (“Bürgerwachen”), які діють під контролем поліції або муніципалітету [16].

Тож створення єдиної (типової) системи ГФ завдяки активній добровільній участі в їхній діяльності колишніх пенсіонерів (ветеранів) правоохоронних органів, військовослужбовців Збройних сил України є не лише доцільною, а й стратегічно важливою ініціативою для України. Це дозволять не лише посилити громадську безпеку та правопорядок у громадах, але й забезпечити ефективне використання людського ресурсу та досвіду тих, хто тривалий час працював у системі правопорядку чи проходив військову службу (за контрактом чи за мобілізацією у воєнний період). За належної координації з боку держави та підтримки на місцевому рівні така модель може стати невід'ємним складником національної системи громадської безпеки та поступової адаптації цих осіб до умов і способу мирного («цивільного») життя.

Висновки. Проведений аналіз міжнародного та національного (українського) досвіду правового регулювання та практичного функціонування ГФ, які діють у сфері охорони громадського порядку та державного кордону, свідчить про важливу роль цих інституцій у сучасній системі гарантування громадської безпеки та порядку, особливо в умовах підвищених загроз, спричинених збройною агресією проти України.

Сучасні українські громадські об'єднання, попри складні умови воєнного часу, демонструють високий рівень мобілізаційного та соціального потенціалу. Вони активно долучаються до заходів підтримання правопорядку, інформаційної роботи, соціальної підтримки осіб у кризових ситуаціях. Проте ця діяльність часто має фрагментарний характер і базується переважно на ентузіазмі громадян, а не на системній підтримці держави чи органів місцевого самоврядування. Значна частина громадських об'єднань, створених у нашій державі в установленому законом порядку для участі в охороні громадського порядку і державного кордону, стикається із проблемами фінансування, матеріального забезпечення, а також відсутністю чітких механізмів координації та взаємодії з відповідними правоохоронними органами й органами місцевого самоврядування.

На основі вивчення міжнародного досвіду (зокрема, країн Центральної Європи) можна зробити висновок, що найбільш ефективними є ті моделі, у яких аналогічні ГФ функціонують у тісному партнерстві з органами правопорядку, мають чітку організаційну структуру, нормативне та фінансове підґрунтя для реалізації діяльності, а також постійний зовнішній нагляд за дотриманням демократичних принципів.

Уважаємо, що наступним кроком для подальших досліджень має стати розроблення національних типових (уніфікованих) моделей ГФ із чіткою централізованою структурою та ієрархією, системою координаційних зв'язків з територіальними правоохоронними органами й органами місцевого самоврядування.

Список використаних джерел

1. Майко Т. С., Грушко І. І. Роль громадських організацій у забезпеченні національної безпеки України в умовах воєнного стану. *Acta Securitatae Volyniensis*. 2023. № 1. С. 28–34. DOI: 10.32782/2786-9385/2023-1-4.
2. Ільницький О. М. Діяльність громадських об'єднань щодо забезпечення громадської безпеки в умовах воєнного стану. *Захист та дотримання прав громадян органами Національної поліції України в умовах воєнного стану* : тези доповідей учасників Науково-практичної конференції, м. Вінниця, 7 грудня 2022 р. Вінниця : ХНУВС, 2022. С. 135–136.
3. Слободенюк І. В. Організаційно-правові засади діяльності громадських формувань з охорони правопорядку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2018. 20 с.
4. Правові форми взаємодії органів і підрозділів Національної поліції з органами місцевого самоврядування у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку : монографія / С. С. Вітвіцький та ін. Київ : Алерта, 2024. 206 с.
5. Громадська думка як чинник ефективності діяльності правоохоронних органів в Україні : аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2011. URL: <https://surl.li/phjvan> (дата звернення: 14.04.2025).

6. Безпекові потреби ОГС, активістів, волонтерів, правозахисників / Центр демократії та верховенства права. Київ, 2024. URL: <https://surl.li/zjfkpen> (дата звернення: 12.04.2025).
7. Захарченко А. М. Організаційно-правові засади розроблення регіональних і місцевих правоохоронних програм. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*. 2023. Вип. 2. С. 9–19. DOI: 10.32782/cuj-2023-2-2.
8. Поліпшення громадської безпеки та соціальної згуртованості. *Програма розвитку ООН в Україні*. Київ, 2023. URL: <https://surl.li/vdcxno> (дата звернення: 17.04.2025).
9. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону : Закон України від 22.06.2000 р. № 1835–III. Дата оновлення: 15.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1835-14#Text> (дата звернення: 17.04.2025).
10. Безпека громади: як взаємодіють офіцери поліції та добровільні об'єднання. *Офіційний сайт Національної поліції*. 2023. URL: <https://pru.gov.ua/> (дата звернення: 12.04.2025).
11. Муниципальна варта Черкас : звіт про діяльність за 2023 р. URL: <https://mv.chmr.gov.ua/zvit2023> (дата звернення: 15.04.2025).
12. Програма підвищення громадської обізнаності у прикордонних громадах / ГО «Безпечний кордон». URL: <https://surl.gd/xtgthw> (дата звернення: 15.04.2025).
13. About Municipal Guard / Ministry of Interior of the Republic of Poland. (N. d.). URL: <https://www.gov.pl/web/mswia/municipal-guard> (дата звернення: 15.04.2025).
14. Országos Polgárőr Szövetség. Annual Report. 2022. URL: <https://opsz.hu/jelentesek> (дата звернення: 15.04.2025).
15. Community Policing Guidelines / Ministry of the Interior of the Czech Republic. (N.d.). URL: <https://www.mvcr.cz/policie/soucasti-obecni-policie.aspx> (дата звернення: 15.04.2025).
16. Bürgerbeteiligung an der öffentlichen Sicherheit / Bundesministerium des Innern und für Heimat. (N.d.). URL: <https://surl.li/ecimbv> (дата звернення: 15.04.2025).
17. Рішення Вінницького окружного адміністративного суду від 30.03.2023 р. у справі № 120/10957/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109905096> (дата звернення: 20.04.2025).
18. Рішення Одеського окружного адміністративного суду від 12.03.2025 р. у справі № 420/2506/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125818621> (дата звернення: 20.04.2025).

References

1. Maiko, T. S., & Hrushko, I. I. (2023). Rol hromadskykh orhanizatsii u zabezpechenni natsionalnoi bezpeky Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [The Role of Public Organizations in Ensuring National Security of Ukraine under Martial Law]. *Acta Securitatae Volyniensis*, 1, 28–34. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-9385/2023-1-4> [in Ukrainian].
2. Il'nytskyi, O. M. (2022). Diialnist hromadskykh ob'ednan shchodo zabezpechennia hromadskoi bezpeky v umovakh voiennoho stanu [Activities of Public Associations in Ensuring Public Security under Martial Law]. *Zakhyst ta dotrymanna prav hromadian orhanamy Natsionalnoi politsii Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [In Protection and Observance of Citizens' Rights by the National Police of Ukraine under Martial Law]: Proceedings of the Scientific-Practical Conference* (Vinnytsia, December 7, 2022) (pp. 135–136). Vinnytsia: KhNUVS [in Ukrainian].
3. Slobodeniuk, I. V. (2018). Orhanizatsiino-pravovi zasady diialnosti hromadskykh formuvan z okhorony pravoporiadku [Organizational and Legal Foundations of the Activities of Public Formations for the Protection of Public Order]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kharkiv: Yaroslav Mudryi National Law University, 20 p. [in Ukrainian].
4. Vitvitskyi, S. S., Zakharchenko, A. M., Bobkova, A. H., & Alforov, S. M. (2024). *Pravovi formy vzaiemodii orhaniv i pidrozdiliv Natsionalnoi politsii z orhanamy mistsevoho samovriaduvannia u sferi zabezpechennia publichnoi bezpeky i poriadku [Legal forms of interaction of bodies and units of the National Police with local self-government bodies in the sphere of ensuring public safety and order]*: monohrafiia. Kyiv: Alerta, 206 [in Ukrainian].
5. National Institute for Strategic Studies (2011). Hromadska dumka yak chynnyk efektyvnosti diialnosti pravookhoronnykh orhaniv v Ukraini [Public Opinion as a Factor of the Effectiveness of Law Enforcement Agencies in Ukraine]. Analytical Note. Kyiv. Retrieved from: <https://surl.li/wabhmw> [in Ukrainian].
6. Center for Democracy and Rule of Law (2024). Bezpekovi potreby OHS, aktyvistiv, volonteriv, pravozakhysnykiv [Security Needs of NGOs, Activists, Volunteers, and Human Rights Defenders]. Kyiv. Retrieved from: <https://surl.li/zjfkpen> [in Ukrainian].
7. Zakharchenko, A. M. (2023). Orhanizatsiino-pravovi zasady rozroblennia rehionalnykh i mistsevykh pravookhoronnykh prohran [Organizational and legal principles for the development of regional and local law enforcement programs]. *Central Ukrainian Bulletin of Law and Public Administration*, 2, 9–19. DOI: <https://doi.org/10.32782/cuj-2023-2-2> [in Ukrainian].
8. United Nations Development Programme in Ukraine (2023). Polipshennia hromadskoi bezpeky ta sotsialnoi zghurtovannosti [Improving Public Security and Social Cohesion]. Kyiv. Retrieved from: <https://surl.li/vdcxno> [in Ukrainian].
9. Pro uchast hromadian v okhoroni hromadskoho poriadku i derzhavnogo kordonu: Zakon Ukrainy vid 22.06.2000 r. № 1835–III. Data onovlennia: 15.03.2022 [On the Participation of Citizens in the Protection of Public Order and the State Border: Law of Ukraine № 1835–III dated June 22, 2000, updated: 15.03.2022]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1835-14#Text> [in Ukrainian].
10. Official Website of the National Police. (2023). Ofitsiinyi sait Natsionalnoi politsii. Bezpeka hromady: yak vzaiemodiiut ofitsery politsii ta dobrovilni ob'iednannia [Community Safety: How Police Officers and Volunteer Associations Cooperate]. Retrieved from: <https://npu.gov.ua/> [in Ukrainian].
11. Munitsypalna varta Cherkas: zvit pro diialnist za 2023 r. [Municipal Guard of Cherkasy. Annual Activity Report 2023]. Retrieved from: <https://mv.chmr.gov.ua/zvit2023> [in Ukrainian].
12. ГО “Bezpechnyi kordon”. Prohrama pidvyshchennia hromadskoi obiznanosti v prykordonnykh hromadakh [NGO “Safe Border”. Awareness Raising Programme in Border Communities]. Retrieved from: <https://surl.gd/xtgthw> [in Ukrainian].
13. Ministry of Interior of the Republic of Poland. (n.d.). About Municipal Guard. Retrieved from: <https://www.gov.pl/web/mswia/municipal-guard> [in English].
14. National Association of Civil Guards of Hungary (Országos Polgárőr Szövetség). (2022). Annual Report 2022. Retrieved from: <https://opsz.hu/jelentesek> [in English].

15. Ministry of the Interior of the Czech Republic. (n.d.). Community Policing Guidelines. Retrieved from: <https://www.mvcr.cz/policie/soucasti-obecni-policie.aspx> [in English].

16. Federal Ministry of the Interior and Community of Germany (Bundesministerium des Innern und für Heimat). (n.d.). Citizens' Participation in Public Safety. Retrieved from: <https://surl.li/ecimbv> [in German].

17. Rishennia Vinnytskoho okruzhnoho administratyvnoho sudu vid 30.03.2023 r u spravi № 120/10957/22 [Decision of the Vinnytsia District Administrative Court dated March 30, 2023 in case № 120/10957/22]. *Unified State Register of Court Decisions*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109905096> [in Ukrainian].

18. Rishennia Odeskoho okruzhnoho administratyvnoho sudu vid 12.03.2025 r u spravi № 420/2506/25 [Decision of the Odesa District Administrative Court dated March 12, 2025 in case № 420/2506/25]. *Unified State Register of Court Decisions*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125818621> [in Ukrainian].

Veselov Mykola,

Doctor of Law, Professor,

Professor at the Department of State and Legal Disciplines and Life Safety of the Faculty № 2

Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute

(*Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi*)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3963-2764>

Gurzhii Taras,

Doctor of Law, Professor,

Head of Department of Administrative, Financial and Informational Law

(*State University of Trade and Economic, Kyiv*)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3348-8298>

Borovyk Artem,

Student of the Second (Master's) Level of Higher Education at the Faculty № 2

Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute

(*Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi*)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-4653-2701>

**CURRENT STATUS AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT
OF CITIZENS' PARTICIPATION IN THE PROTECTION OF PUBLIC ORDER
AND STATE BORDER IN UKRAINE**

The article is devoted to a comprehensive analysis of the current state and development prospects of citizen participation in the protection of public order and the state border in Ukraine under martial law and during post-war recovery. The study outlines the challenges that arise in the functioning of public formations responsible for protecting public order and the state border. The authors emphasize that, despite the historical tradition of involving the population in maintaining law and order and public safety, such participation is often fragmented, localized, and, in many cases, declarative at the present stage. In particular, these public formations frequently lack adequate funding, organizational support, systematic training, and cooperation with the National Police or the State Border Guard Service of Ukraine. Additionally, the article considers examples of court rulings that have ordered the dissolution of certain formations due to the formal nature of their activities.

Against the backdrop of national practices, the article provides a detailed review of international experiences from Central and Western European countries (Poland, Hungary, the Czech Republic, and Germany), where effective and legally regulated models of interaction between the police, municipalities, and volunteer public associations are in place. These models are based on transparent procedures, local budget funding, government oversight, and mandatory training for members of the formations. Special attention is given to the experience of Hungary, where volunteer guards have become an integral part of the system for maintaining law and order and ensuring public safety.

In conclusion, the authors substantiate the need to establish standardized (unified) models of public formations in Ukraine for the protection of public order and the state border. These models should feature a centralized structure, clear hierarchy, defined legal status, consistent funding, and established connections with territorial law enforcement agencies.

Key words: *community safety, public safety, public formations (organizations), state border, State Border Service of Ukraine, activities of law enforcement agencies, national security, National Police of Ukraine, protection of public order, partnership between police and population.*

УДК 343.232:656.13.08 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-2-14-11>

Червінчук Андрій Васильович,

кандидат юридичних наук, старший дослідник, завідувач науково-дослідної лабораторії з проблемних питань правоохоронної діяльності факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту (Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7893-6632>

Алфьоров Сергій Миколайович,

доктор юридичних наук, професор, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблемних питань правоохоронної діяльності факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту (Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-7244-3666>

Ніколайчук Світлана Василівна,

суддя
(Дніпровський окружний адміністративний суд, м. Дніпро)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5213-3460>

**ДОПУСК ДО КЕРУВАННЯ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ
У СТАНІ СП'ЯНІННЯ: ПРОБЛЕМАТИКА ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТА
АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОСТУПКУ**

У статті досліджено правову природу допуску до керування транспортними засобами у стані сп'яніння в контексті застосування частини 1 статті 129 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Здійснено аналіз нормативно-правових актів, що регламентують передрейсовий контроль водіїв, а також виявлено суперечності між змістом законодавства та практикою його застосування. Особливу увагу приділено проблемі визначення суб'єкта адміністративної відповідальності за допуск особи до керування транспортом у стані сп'яніння. Доведено, що чинна редакція статті 129 Кодексу України про адміністративні правопорушення не охоплює всіх фактичних учасників процедури допуску, зокрема медичних працівників, що створює умови для латентності правопорушення. Обґрунтовано необхідність розширення кола суб'єктів відповідальності, уточнення терміна «допуск» у вузькому розумінні, а також запропоновано напрями вдосконалення адміністративно-деліктного законодавства з метою підвищення ефективності контролю за безпекою дорожнього руху.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, допуск до керування, стан сп'яніння, безпека дорожнього руху, суб'єкт правопорушення, медичний огляд водія.

Постановка проблеми. Керування транспортними засобами у стані сп'яніння є однією з основних причин дорожньо-транспортних пригод (далі – ДТП). Це порушення не лише підвищує ризик виникнення дорожніх аварій, а й сприяє настанню важких наслідків. За даними Національної поліції України, лише у 2024 р. на автошляхах країни нетверезими водіями було скоєно 5 653 ДТП, із них 1 000 автопригод із постраждалими, у яких 110 людей загинули та 1 302 було травмовано [1].

З вини водіїв ліцензованого автомобільного транспорту за вказаний період сталося 2 175 дорожньо-транспортних пригод, у яких 65 осіб загинули, а 584 особи зазнали травм різного ступеня тяжкості. Хоч керування транспортними засобами в нетверезому стані й не належить до основних причин аварійності серед вантажних і пасажирських перевізників, 0,1% автопригод сталося саме з вини таких водіїв [2].

Поліцейськими у 2024 р. було складено 149 883 протоколи про адміністративні правопорушення, передбачені ч. ч. 1–4 ст. 130 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), з них 66 384 стосовно осіб, які перебували у стані алкогольного сп'яніння, та 17 339 – щодо тих, хто перебував під впливом наркотичних речовин [3].

За результатами розгляду справ місцевими судами в цей період накладено 115 848 адміністративних стягнень на осіб, винних у вчиненні цих проступків [4].

У разі виявлення фактів керування водіями транспортних засобів, які використовуються перевізником на комерційній основі чи власним коштом, у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їхню увагу та швидкість реакції, адміністративну відповідальність мають нести відповідні посадові особи автомобільного перевізника згідно із ч. 1 ст. 129 КУпАП. Окремий збір і узагальнення інформації про кількість таких правопорушень органами Національної поліції не ведеться. Водночас за всіма правопорушеннями, передбаченими ст. 129 КУпАП, у 2024 р. поліцейськими винесено лише 60 постанов про накладення адміністративних стягнень. Це свідчить про системні проблеми в застосуванні зазначеної норми матеріального права, що потребують термінового розв'язання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху неодноразово ставали предметом дослідження вчених-правників. Зокрема, цій тематиці були присвячені праці таких науковців, як М. Ю. Веселов, Т. О. Гуржій, Ю. С. Коллер, А. О. Собакарь, О. Ю. Салманова, А. В. Філіппов та інші. Проте питанням адміністративної відповідальності посадових осіб автотранспортних підприємств за допуск до керування транспортними засобами водіїв, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їхню увагу та швидкість, не було приділено досить уваги. Тому відсутність теоретичного обґрунтування визначення суб'єктів таких адміністративних деліктів спричинила практичні проблеми правозастосування.

Метою статті є дослідження правової природи допуску до керування транспортним засобом у стані сп'яніння, визначення кола фактичних і потенційних суб'єктів адміністративної відповідальності за таке правопорушення, виявлення прогалини чинного законодавства та напрацювання шляхів удосконалення правового регулювання з метою підвищення ефективності контролю за безпекою дорожнього руху.

Виклад основного матеріалу. Участь у процесі дорожнього руху осіб, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, спричиняє підвищені ризики для безпеки та створює потенційні загрози життю та здоров'ю всіх учасників руху. У цьому контексті слушною є думка А. В. Філіппова, що допуск до керування (наприклад, автобусом, маршруткою чи вантажівкою) водіїв, що перебувають у стані сп'яніння, як мінімум не поступається за рівнем суспільної небезпеки самому керуванню, а відповідальність посадових осіб автотранспортних підприємств як спеціального суб'єкта завжди була й повинна залишатись посиленою, порівняно з відповідальністю звичайного водія [5].

Не надаючи оцінки розмірам стягнень, передбачених за вчинення таких проступків посадовими особами автотранспорту, варто наголосити на важливості не стільки невідворотності такої відповідальності, скільки невідворотності такої відповідальності. Проте, відзначаючи мізерну кількість накладених штрафів співробітниками Національної поліції, варто визнати, що значна кількість цих деліктів залишаються латентними [6].

Однією із причин, що не дозволяє працівникам поліції ефективно реагувати на скоєні правопорушення та запобігати вчиненню нових проступків, є колізія правових норм, яка нині не дає можливості поліцейським правильно кваліфікувати дії посадових осіб автотранспорту і повноцінно застосовувати адміністративні санкції.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 19 Конституції України, органи державної влади й органи місцевого самоврядування, їхні посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень і способом, що передбачені Конституцією та законами України.

У ч. 1 ст. 129 КУпАП передбачено відповідальність за допуск до керування транспортними засобами водіїв, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або у хворобливому стані, або під впливом лікарських препаратів, що знижують їхню увагу та швидкість реакції, або таких, що не пройшли в установленний строк медичного огляду. Санкцією цієї статті визначено, що за такі діяння відповідальність передбачена для посадових осіб, відповідальних за технічний стан, обладнання, експлуатацію транспортних засобів, громадян – суб'єктів господарської діяльності.

Визначення суб'єктів цих правопорушень зумовлено положеннями ч. 2 ст. 12 Закону України «Про дорожній рух», відповідно до якої посадові особи, які відповідають за експлуатацію і технічний стан транспортних засобів, зокрема, зобов'язані не допускати до керування транспортними засобами осіб, які не пройшли в установленний строк медичного огляду, перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їхню увагу та швидкість реакції [7].

Водночас порядок проведення медичних оглядів визначено Положенням про медичний огляд кандидатів у водії та водіїв транспортних засобів, затвердженим спільним наказом Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства внутрішніх справ України від 31 січня 2013 р. № 65/80. Згідно з п. 1.4. Положення, щозмінному передрейсовому та післярейсовому медичним оглядам підлягають водії транспортних засобів підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності, фізичних осіб – підприємців, що здійснюють перевезення пасажирів і вантажів. У п. 1.8 Положення визначено, що щозмінні передрейсові та післярейсові

медичні огляди водіїв транспортних засобів здійснюються лікарями лікувального профілю та/або молодшими медичними працівниками з медичною освітою за спеціальністю сестринська справа, лікувальна справа. У п. 4.1 визначено, що щозмінний передрейсовий медичний огляд проводиться для водіїв транспортних засобів перевізника безпосередньо перед їх виїздом у рейс. Відповідно до п. 4.5 цього ж Положення підставами для визнання водія непридатним до безпечного керування транспортним засобом, зокрема, є перебування водія у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції. Відповідно до п. 4.6 Положення результати проведеного передрейсового медичного огляду заносяться до Журналу щозмінного передрейсового та післярейсового медичних оглядів водіїв. Медичний працівник власноруч заповнює всі графи Журналу, а водій ставить свій підпис у графі «Підпис водія про відсутність скарг». За наявності дорожнього листа медичним працівником робиться запис у ньому про результат контролю стану здоров'я водія автотранспортного засобу [8].

Отже, фактично перевірку стану здоров'я водія та допуск його до керування транспортним засобом здійснюють медичні працівники, які не є посадовими особами, відповідальними за технічний стан, обладнання, експлуатацію транспортних засобів, а тому не можуть вважатися суб'єктами правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 129 КУпАП.

Водночас посадові особи, відповідальні за технічний стан, обладнання та експлуатацію транспортних засобів, не уповноважені здійснювати передрейсові та післярейсові медичні огляди водіїв, а тому не можуть бути визнані винними в учиненні таких адміністративних проступків.

Такої ж позиції дотримуються й судові інстанції. Так, в адміністративній справі № 2а-5-1526/09 Центральний районний суд міста Миколаєва скасував постанову про притягнення до адміністративної відповідальності начальника відділу медичного та соціального забезпечення ДП «Дельта-Лоцман» і закриття справи про адміністративне правопорушення за ч. 1 ст. 129 КУпАП за відсутністю складу правопорушення. В обґрунтування свого рішення суд зазначив, що позивач, будучи відповідальною особою за допуск водіїв до керування транспортним засобом, здійснив випуск на лінію водія, який був у стані алкогольного сп'яніння. Проте його посадові обов'язки не передбачають відповідальності за технічний стан, обладнання, експлуатацію транспортних засобів. Отже, позивач не є суб'єктом адміністративного правопорушення, що передбачене ч. 1 ст. 129 КУпАП [9].

Водночас Сьомий апеляційний адміністративний суд міста Вінниці за результатами розгляду адміністративної справи № 127/17577/22 дійшов висновку, що суд першої інстанції правильно встановив обставини справи й ухвалив судові рішення з додержанням норм матеріального і процесуального права, обґрунтовано скасував постанову інспектора ВБДР УПП у Вінницькій області ДПП Т. О. Сінкевича серії ДПО18 № 788567 від 26 липня 2022 р. про притягнення механіка ПП «Укртранс С» до адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 129 КУпАП, закриття провадження у справі.

Ухвалюючи оскаржуване рішення, суд першої інстанції виходив з того, що оскільки позивач обіймає посаду механіка приватного підприємства «Укртранс С», до його посадових обов'язків, визначених посадовим інструкцією, входить технічне забезпечення безаварійної

та надійної роботи на лініях, контроль справного стану рухомого складу, випуск його на маршрут відповідно до встановленого графіка. Обов'язку щодо проведення передрейсових медичних оглядів водіїв у його посадовій інструкції не визначено, отже, позивач не уповноважений здійснювати проведення передрейсового медичного огляду водіїв, тому в його діях відсутній склад адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 129 КУпАП [10].

Отже, поточна редакція ч. 1 ст. 129 КУпАП унеможлиблює притягнення до відповідальності осіб, винних у допуску до керування транспортними засобами водіїв, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або у хворобливому стані, або під впливом лікарських препаратів, що знижують їхню увагу та швидкість реакції.

Отже, наріжним каменем кваліфікації таких діянь виступає суб'єкт адміністративного проступку. О. С. Фролов та І. В. Васильєв уважають, що змістом абстрактного (ідеального) концепту «суб'єкт адміністративного делікту» є чотиривимірна ієрархічна будова, синтезована у формі піраміди з таких ознак: а) здійснення делікту фізичною особою; б) осудності; в) віку; г) статусу. Особливий статус суб'єкта проступку може визначатися, зокрема, і конкретними посадами [11].

Для визначення суб'єкта адміністративного делікту, передбаченого ч. 1 ст. 129 КУпАП, варто дослідити саму процедуру допуску до керування транспортним засобом як правове явище. Для цього насамперед потрібно визначитися із тлумаченням цієї дефініції. Чинне законодавство не містить роз'яснення терміна «допуск до керування транспортним засобом». У науковій літературі також відсутні ґрунтовні дослідження правової природи цієї процедури.

У результаті дослідження чинного законодавства можна дійти висновку, що термін «допуск до керування транспортним засобом» застосовується як в загальному (широкому), так і в безпосередньому (вузькому) розумінні.

Загальне поняття допуску до керування транспортними засобами застосовується для визначення процедур і підстав для отримання особою спеціального права на керування транспортними засобами визначених категорій. Так, відповідно до ст. 15 «Основні положення щодо допуску до керування транспортними засобами» Закону України «Про дорожній рух», кожний громадянин, який досяг визначеного цим Законом віку, не має медичних протипоказань і пройшов повний курс навчання за відповідними програмами, може в установленому порядку отримати право на керування транспортними засобами відповідної категорії. Зазначена норма Закону реалізується підзаконним нормативно-правовим актом Кабінету Міністрів України – Положенням про порядок видачі посвідчень водія та допуску громадян до керування транспортними засобами, відповідно до якого особи допускаються до керування транспортними засобами за наявності в них національного посвідчення водія України на право керування транспортними засобами відповідної категорії, окрім випадків установа особам тимчасового обмеження у праві керування транспортними засобами [12].

У вузькому розумінні «допуск до керування транспортним засобом» розглядається в контексті надання можливості конкретній особі безпосередньо здійснювати управління конкретним транспортним засобом. У визначенні компетенції власників транспортних засобів у ст. 10 Закону України «Про дорожній рух» законода-

вещь передбачив обов'язок щодо здійснення обліку осіб, які допускаються до керування транспортним засобом. Зважаючи на те, що власником транспортного засобу може бути як фізична, так і юридична особа, яка володіє майновими правами на транспортний засіб, що підтверджується відповідними документами, законодавець не розрізняє обов'язки власників залежно від їхнього статусу як учасників цивільних відносин. Однак у деяких випадках нормотворці використовують іншу словесну конструкцію: «передача керування транспортним засобом». Так, відповідно до Правил дорожнього руху України, власник транспортного засобу, а також особа, яка використовує такий транспортний засіб на законних підставах, можуть передавати керування транспортним засобом іншій особі, що має при собі посвідчення водія на право керування транспортним засобом відповідної категорії. Власник транспортного засобу може передавати такий засіб у користування іншій особі, що має посвідчення водія на право керування транспортним засобом відповідної категорії, передавши їй реєстраційний документ на цей транспортний засіб.

Проте в адміністративно-деліктному законодавстві слово «передача» уживається стосовно фізичних осіб. Наприклад, ч. 2 ст. 126 КУпАП передбачена відповідальність за передачу керування транспортним засобом особі, яка не має права керування таким транспортним засобом, а за ч. 1 ст. 130 цього Кодексу адміністративну відповідальність несуть особи за передачу керування транспортним засобом особі, яка перебуває у стані сп'яніння чи під впливом лікарських препаратів.

Слово «допуск» законодавець уживає в диспозиціях статей КУпАП, які передбачають адміністративну відповідальність посадових осіб автопідприємств або фізичних осіб – суб'єктів господарської діяльності. Після проведення аналізу положень вищезначених нормативно-правових актів можна дійти висновку, що до керування транспортним засобом посадовою особою, відповідальною за експлуатацію і технічний стан транспортних засобів, до керування транспортними засобами можуть бути допущені водії, які мають права на керування транспортними засобами відповідної категорії, пройшли в установленний строк періодичний медичний огляд і передрейсовий медичний огляд і не перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їхню увагу та швидкість реакції. Водії, які наймаються на роботу вперше або останнім часом не працювали водіями більш ніж 12 місяців, допускаються до керування транспортними засобами після проходження стажування із практичного керування на відповідному транспортному засобі тривалістю не менш як 30 годин.

Незважаючи на те, що повноваження щодо допуску водія до керування транспортним засобом покладаються на особу, відповідальну за експлуатацію і технічний стан транспортних засобів, установлення здатності водія за медичними показаннями до безпечного керування

потребує спеціальних знань і відповідної кваліфікації, тому здійснюється суто медичним працівником, який, за наявності відповідних відхилень у стані здоров'я водія, уповноважений відстороняти його від роботи. Отже, незастосування медичним працівником відсторонення від роботи водія під час щозмінного передрейсового огляду варто вважати допуском до керування транспортним засобом. Така логіка простежується в деяких підзаконних нормативно-правових актах, зокрема, Порядком використання і зберігання транспортних засобів Національної поліції України передбачено, що допуск водіїв до керування транспортними засобами підтверджується штампом і підписом медпрацівника у відповідних розділах дорожніх листів [13]. Інструкцією про порядок видачі й використання штампів медичних працівників, що проводять щозмінні передрейсові та післярейсові медичні огляди водіїв транспортних засобів, визначено, що медичний працівник, який проводить щозмінний передрейсовий медичний огляд водіїв і допускає їх до керування транспортним засобом, несе відповідальність за висновки стосовно придатності обстежених водіїв до керування транспортним засобом, згідно із чинним законодавством України [14].

Отже, лише медичні працівники є уповноваженими особами, на яких покладається обов'язок установлення відповідності стану здоров'я водіїв умовам безпечно-го керування транспортними засобами перед початком роботи. Тому неналежне виконання такими медичними працівниками своїх обов'язків, яке призвело до участі в дорожньому русі водіїв, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їхню увагу та швидкість реакції, має визнаватися адміністративним правопорушенням.

Зважаючи на викладене та з метою забезпечення дотримання принципу справедливості та невідворотності адміністративної відповідальності, доцільно абз. 2 ч. 1 ст. 129 КУпАП викласти в такій редакції: «призводить до накладення штрафу на посадових осіб, відповідальних за технічний стан, обладнання, експлуатацію транспортних засобів, **медичних працівників, уповноважених на проведення щозмінних передрейсових і післярейсових медичних оглядів водіїв**, громадян – суб'єктів господарської діяльності в розмірі двадцяти п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

Висновки. Отже, усунення правової колізії та розширення кола суб'єктів відповідальності за допуск до керування транспортним засобом у стані сп'яніння є необхідним кроком для підвищення безпеки дорожнього руху та забезпечення невідворотності покарання за адміністративні проступки в цій сфері.

Перспективним є вивчення практики застосування Національною поліцією оновленої редакції ст. 129 КУпАП, оцінювання її впливу на статистику ДТП та розроблення рекомендацій з удосконалення організаційних процедур медичного контролю на підприємствах-перевізниках.

Список використаних джерел

1. Статистика ДТП в Україні за 2024 р. *Патрульна поліція* : офіційний сайт. URL: <https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/> (дата звернення: 24.04.2025).
2. Аналіз стану безпеки руху та аварійності на наземному транспорті в Україні за 2024 р. *Державна служба з безпеки на транспорті* : офіційний сайт. URL: https://dsbt.gov.ua/images/public_information/analiz_stanu_avariynosti_na_nazemnomu_transporti_2024_.pdf (дата звернення: 24.04.2025).
3. Звіт про стан застосування адміністративного законодавства органами Національної поліції України за 12 місяців 2024 р. (форма 1-АП). *Національна поліція України* : офіційний сайт. URL: <https://npu.gov.ua/diyalnist/vidkriti-dani> (дата звернення: 24.04.2025).

4. Звіт судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення. *Судова влада України*. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2024 (дата звернення: 24.04.2025).
5. Філіппов А. В. Криміналізація керування транспортними засобами у стані сп'яніння: необхідність системного підходу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 3. С. 219–222. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2019/58.pdf (дата звернення: 02.05.2025).
6. Пилипенко Є. О., Атаманенко Ю. Ю. Стан сп'яніння водія як підстава для примусового відчуження транспортного стресу під час воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2022. № 70. С. 340–345. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.70.54.
7. Буга В. В., Єдаменко І. В. Правове регулювання медичного забезпечення транспортної безпеки. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2024. № 4. С. 35–39. DOI: 10.32782/2709-9261-2024-4-12-7.
8. Про затвердження Положення про медичний огляд кандидатів у водії та водіїв транспортних засобів : наказ МОЗ України, МВС України від 31.01.2013 р. № 65/80. Дата оновлення: 20.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0308-13#Text> (дата звернення: 09.05.2025).
9. Справа 2а-5–1526/09. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. *court.gov.ua* : офіційний сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/12742106> (дата звернення: 05.05.2025).
10. Справа 127/17577/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. *court.gov.ua* : офіційний сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107455549> (дата звернення: 06.05.2025).
11. Фролов О. С., Васильєв І. В. Зміст та обсяг концепту суб'єкт адміністративного правопорушення. *Держава і право*. *Юридичні і політичні науки*. 2014. № 66. С. 105–117.
12. Про затвердження Положення про порядок видачі посвідчень водія та допуску громадян до керування транспортними засобами : постанова Кабінету Міністрів України від 08.05.1993 р. № 340. Дата оновлення: 25.01.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/340-93-%D0%BF#n9> (дата звернення: 09.05.2025).
13. Про затвердження Порядку використання і зберігання транспортних засобів Національної поліції України : наказ МВС України від 07.09.2017 р. № 757. Дата оновлення: 31.08.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1198-17#Text> (дата звернення: 12.05.2025).
14. Про затвердження Інструкції про порядок видачі і використання штампів медичних працівників, що проводять щозмінні передрейсові та післярейсові медичні огляди водіїв транспортних засобів : наказ ДП «Український медичний центр безпеки дорожнього руху та інформаційних технологій» МОЗ України від 03.03.2008 р. № 80/1-П. URL: <https://medtransvp.com.ua/poryadok-vidachi-vikoristannya-shtampiv-medichnix-pracivnikov/> (дата звернення: 12.05.2025).

References

1. Statystyka DTP v Ukraini za 2024 r. Patrolna politsiia [Traffic accident statistics in Ukraine for 2024. Patrol police]. Ofitsiyni sait. Retrieved from: <https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/> (data zvernennia: 24.04.2025) [in Ukrainian].
2. Analiz stanu bezpeky rukhu ta avariinosti na nazemnomu transporti v Ukraini za 2024 r. Derzhavna sluzhba z bezpeky na transporti [Analysis of the state of traffic safety and accident rates in land transport in Ukraine for 2024. State Transport Safety Service]. Ofitsiyni sait. Retrieved from: https://dsbt.gov.ua/images/public_information/analiz_stanu_avariynosti_na_nazemnomu_transporti_2024_.pdf (data zvernennia: 24.04.2025) [in Ukrainian].
3. Zvit pro stan zastosuvannya administratyvnoho zakonodavstva orhanamy Natsionalnoi politsii Ukrainy za 12 misiatsiv 2024 r. (forma 1-AP). Natsionalna politsiia Ukrainy [Report on the status of the application of administrative legislation by the bodies of the National Police of Ukraine for 12 months of 2024 (form 1-AP). National Police of Ukraine]. Ofitsiyni sait. Retrieved from: <https://npu.gov.ua/diyalnist/vidkriti-dani> (data zvernennia: 24.04.2025) [in Ukrainian].
4. Zvit sudiv pershoi instantsii shchodo rozghliadu sprav pro administratyvni pravoporushennia. Sudova vlada Ukrainy [Report of courts of first instance on the consideration of cases of administrative offenses. Judicial power of Ukraine]. Retrieved from: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2024 (data zvernennia: 24.04.2025) [in Ukrainian].
5. Filippov, A. V. (2019). Kryminalizatsiia keruvannya transportnymy zasobamy u stani sp'ianinnia: neobkhdnist systemnoho pidkhdodu [Criminalization of drunk driving: the need for a systemic approach]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 3. S. 219–222. Retrieved from: http://www.lsej.org.ua/3_2019/58.pdf (data zvernennia: 02.05.2025) [in Ukrainian].
6. Pylypenko, Ye., & Atamanenko, Yu. (2022). Stan spianinnia vodiia yak pidstava dlia prymusovoho vidchuzhennia transportnoho stresu pid chas voiennoho stanu [Driver's state of intoxication as a basis for forced alienation of transport stress during martial law]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia "Pravo"*. № 70. S. 340–345. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.70.54 [in Ukrainian].
7. Buha, V. V., & Yedamenko, I. V. (2024). Pravove rehuliuвання medychnoho zabezpechennia transportnoi bezpeky [Legal regulation of medical support for transport safety]. *Ukrainska politseistyka: teoriia, zakonodavstvo, praktyka*. № 4. S. 35–39. DOI: 10.32782/2709-9261-2024-4-12-7 [in Ukrainian].
8. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro medychnyi ohliad kandydativ u vodiia ta vodiiv transportnykh zasobiv [On approval of the Regulations on the medical examination of driver candidates and vehicle drivers]: nakaz MOZ Ukrainy, MVS Ukrainy vid 31.01.2013 r. № 65/80. Data onovlennia: 20.11.2024. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0308-13#Text> (data zvernennia: 09.05.2025) [in Ukrainian].
9. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen (court.gov.ua). Sprava 2a-5–1526/09 [Unified State Register of Court Decisions (court.gov.ua). Case 2a-5–1526/09]. Ofitsiyni sait. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/12742106> (data zvernennia: 05.05.2025) [in Ukrainian].
10. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen (court.gov.ua). Sprava 127/17577/22 [Unified State Register of Court Decisions (court.gov.ua). Case 127/17577/22]. Ofitsiyni sait. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107455549> (data zvernennia: 06.05.2025) [in Ukrainian].
11. Frolov, O. S., & Vasylyev, I. V. (2014). Zmist ta obsiah kontseptu sub'iekt administratyvnoho pravoporushennia [Content and scope of the concept of the subject of an administrative offense]. *Derzhava i pravo. Yurydychni i politychni nauky*. № 66. S. 105–117 [in Ukrainian].

12. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro poriadok vydachi posvidchen vodiia ta dopusku hromadian do keruvannia transportnymy zasobamy [On approval of the Regulation on the procedure for issuing driver's licenses and admitting citizens to drive vehicles]: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 08.05.1993 r. № 340. Data onovlennia: 25.01.2025. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/340-93-%D0%BF#n9> (data zvernennia: 09.05.2025) [in Ukrainian].

13. Pro zatverdzhennia Poriadku vykorystannia i zberihannia transportnykh zasobiv Natsionalnoi politsii Ukrainy [On approval of the Procedure for the use and storage of vehicles of the National Police of Ukraine]: nakaz MVS Ukrainy vid 07.09.2017 № 757. Data onovlennia: 31.08.2021. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1198-17#Text> (data zvernennia: 12.05.2025) [in Ukrainian].

14. Pro zatverdzhennia Instruksii ppo poriadok vydachi i vykorystannia shtampiv medychnykh pratsivnykiv, shcho provodiad shchozminni peredreisovi ta pislareisovi medychni ohliady vodiiv transportnykh zasobiv [On approval of the Instructions on the procedure for issuing and using stamps for medical workers conducting periodic pre-trip and post-trip medical examinations of vehicle drivers]: nakaz DP "Ukrainskyi medychnyi tsentr bezpeky dorozhnoho rukhu ta informatsiinykh tekhnolohii" MOZ Ukrainy vid 03.03.2008 r. № 80/1-P. Retrieved from: <https://medtransvp.com.ua/poryadok-vidachi-vikoristannya-shtampiv-medichnix-pracivnykiv/> (data zvernennia: 12.05.2025) [in Ukrainian].

Chervinchuk Andrii,

Candidate of Law, Senior Researcher

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7893-6632>

Alforov Serhii,

Doctor of Law, Professor

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-7244-3666>

Nikolaichuk Svitlana,

Judge

(Dnipropetrovsk District Administrative Court, Dnipro)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5213-3460>

**ADMISSION TO DRIVE VEHICLES WHILE INFLUENCED:
THE PROBLEM OF DETERMINING THE SUBJECT
OF AN ADMINISTRATIVE OFFENCE**

The article is devoted to a comprehensive legal analysis of the institution of administrative liability for allowing a person to drive a vehicle while intoxicated. Particular attention is paid to the study of the content of part one of Article 129 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses in its systemic connection with the provisions of the Law of Ukraine "On Road Traffic" and relevant by-laws, in particular the Regulations on the Medical Examination of Driver Candidates and Drivers of Vehicles. The author has identified a significant gap in the current legislation, which consists in the legally undefined status of the subject of the offense, which consists in "allowing" a driver to drive while intoxicated. It is noted that the disposition of the norm of the Code of Administrative Offenses is formally directed at officials responsible for the operation of vehicles, while the actual assessment of the driver's health and permission to leave are carried out by authorized medical workers who are not covered by this norm. This creates difficulties in law enforcement practice, contributes to the latency of offenses and nullifies the principle of inevitability of administrative liability. The paper also outlines the problem of the lack of a clear regulatory definition of the term "admission to drive", which allows for its expanded or narrow interpretation, complicating the qualification of the act. Based on the analysis, the author proposes to amend Article 129 of the Code of Administrative Offenses by expanding the circle of subjects of responsibility, normative specification of concepts, and strengthening sanctions in order to ensure a real preventive effect. The need to introduce accounting for relevant offenses and monitoring the effectiveness of preventive mechanisms is substantiated. The results of the study can be used in the preparation of draft regulatory legal acts, as well as in law enforcement and expert practice.

Key words: administrative responsibility, admission to driving, state of intoxication, road safety, subject of offense, medical examination of driver.

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ТА АДМІНІСТРАТИВНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

УДК 343.615.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-2-14-12>**Журко Данііл Олександрович,**

аспірант

*(Дніпровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро)*ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-9483-0913>

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ТЯЖКУ ШКОДУ ЗДОРОВ'Ю ЗА ПРОЄКТОМ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У статті розглянуті питання встановлення кримінальної відповідальності за тяжку шкоду здоров'ю у проєкті КК України. Зазначений проєкт КК пропонує до видів тяжкої шкоди здоров'ю, окрім наявних видів тяжкого тілесного ушкодження, додати такі види, як стерилізація, повна втрата професійної працездатності, зараження особливо небезпечною інфекційною хворобою або інфікування її збудником, непоправне спотворення тіла. У статті наводяться аргументи на користь закріплення у відповідній кримінально-правовій нормі такого виду тяжкої шкоди здоров'ю, як втрата людиною репродуктивної функції, обґрунтовується недоцільність розмежування непоправного спотворення обличчя та інших частин тіла людини у разі визначення видів тяжкої шкоди здоров'ю, пропонується визнати спричинення тяжкої шкоди здоров'ю на замовлення ознакою, що підвищує тяжкість досліджуваного кримінального правопорушення.

Ключові слова: проєкт Кримінального кодексу, умисел, тяжке тілесне ушкодження, тяжка шкода здоров'ю, обтяжуючі обставини, ознаки, що підвищують тяжкість кримінального правопорушення.

Постановка проблеми. Відповідно до п. 9 Положення про Комісію з питань правової реформи, затвердженого указом Президента України від 07 серпня 2019 р. № 584/2019, у складі Комісії з питань правової реформи, яка є консультативно-дорадчим органом при Президенті України, утворено робочу групу з питань розвитку кримінального права [1]. Цією робочою групою розроблений проєкт Кримінального кодексу України [2] (далі – Проєкт КК). Структура та зміст пропонованої цим проєктом редакції КК України суттєво відрізняється від чинного КК України 2001 р. [3]. Проєкт КК містить Загальну та Спеціальну частини, до складу яких входять дванадцять книг (перші три – до Загальної частини, з четвертої по дванадцятю – до Спеціальної), які, своєю чергою, складаються з розділів та статей. Книга четверта «Кримінальні правопорушення проти людини» включає, зокрема, розділи 4.1. «Злочини проти життя людини» та 4.2. «Кримінальні правопорушення проти здоров'я людини», які містять норми, що встановлюють відповідальність за спричинення смерті людини та шкоди її здоров'ю різного ступеня тяжкості.

Розробники Проєкту КК відійшли від класифікації шкоди здоров'ю людини, яка міститься у чинному КК України (насилницькї дії, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень, легкі, середньої тяжкості, тяжкі тілесні ушкодження).

Запропонована Проєктом КК класифікація шкоди здоров'ю людини, яка, серед іншого, включає спричинення тяжкої шкоди здоров'ю людини, не набула на сьогодні широкого теоретичного обговорення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням удосконалення кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні діяння проти життя та здоров'я особи присвячені праці В.І. Борисова, В.В. Голіни, І.М. Даньшина, О.М. Джузи, А.П. Закалюка, М.Й. Коржанського, П.С. Матишевського, М.І. Мельника, В.В. Шаблістого, Н.М. Ярмиш та інших учених.

Концептуальні засади Проєкту КК загалом та класифікацію шкоди здоров'ю людини за цим Проєктом зокрема досліджували такі вчені, як П.П. Андрушко, О.С. Бакумов, Ю.В. Баулін, В.М. Бурдін, І.А. Вишневська, О.П. Горюх, Н.О. Гуторова, Н.О. Марчук, В.О. Навроцький, Ю.А. Пономаренко, Є.Л. Стрельцов, М.І. Хавронюк [4].

Метою статті є обґрунтування пропозицій щодо встановлення кримінальної відповідальності за тяжку шкоду здоров'ю у Проєкті КК.

Виклад основного матеріалу. Проєкт КК, як уже зазначалось, містить відмінну від чинного КК України класифікацію шкоди здоров'ю людини. До кримінальних правопорушень, передбачених розділами 4.1. «Злочини проти життя людини» та 4.2. «Кримінальні правопорушення проти здоров'я людини» Проєкту КК, основним

безпосереднім або додатковим безпосереднім об'єктом яких є здоров'я людини, слід віднести: спричинення загибелі плоду людини (ст. 4.1.11), спричинення загибелі плоду людини з необережності (ст. 4.1.12), спричинення тяжкої шкоди здоров'ю (ст. 4.2.6), спричинення значної шкоди здоров'ю (ст. 4.2.7), спричинення суттєвої шкоди здоров'ю (ст. 4.2.8), спричинення тяжкої шкоди здоров'ю з необережності (ст. 4.2.9), тяжке ушкодження плоду людини (ст. 4.2.10), тяжке ушкодження плоду людини з необережності (ст. 4.2.11), штучне переривання вагітності (ст. 4.2.12), примушення або обман з метою штучного переривання вагітності (ст. 4.2.13), статева стерилізація людини внаслідок примушування або обману (ст. 4.2.14), насильство, яке завдало фізичного болю (ст. 4.2.15), спричинення значної шкоди здоров'ю з необережності (ст. 4.2.16) [2].

Як зазначає Н.О. Гуророва, шкода здоров'ю людини, відповідно до Проекту КК, може бути суттєвою, значною і тяжкою. Такі розміри шкоди здоров'ю переважно відповідають передбаченим чинним КК видам тілесних ушкоджень: легким, середньої тяжкості й тяжким. Робоча група дійшла висновку щодо необхідності змінити термін «тілесні ушкодження» терміном «шкода здоров'ю» з урахуванням того, що останній є більш широким і охоплює також шкоду здоров'ю, яка не є пошкодженням тіла людини. Окрім зміни термінології, у Проекті КК передбачено ознаки кожного з видів спричинення шкоди здоров'ю, а також внесено окремі уточнення й доповнення [4, с. 189].

Зміст тяжкої шкоди здоров'ю за Проектом КК розкритий у п. 3 ч. 1 ст. 1.1.4 «Розміри шкоди здоров'ю»: а) втрата органу тіла чи його функції, б) каліцтво статевого органу чи стерилізація, в) стійкий розлад психіки, г) розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою загальної працездатності понад 33 відсотки чи повною втратою професійної працездатності, д) зараження особливо небезпечною інфекційною хворобою або інфікування її збудником, е) переривання вагітності, є) непоправне спотворення обличчя чи тіла або ж) реальна небезпека для життя людини в момент спричинення шкоди здоров'ю [2].

Наведений перелік видів тяжкої шкоди здоров'ю є ширшим за наявний перелік тяжких тілесних ушкоджень, закріплених ч. 1 ст. 121 КК України. Так, Проект КК, на відміну від чинного КК України, закріплює такі її види, як стерилізація, повна втрата професійної працездатності, зараження особливо небезпечною інфекційною хворобою або інфікування її збудником, непоправне спотворення тіла.

Видається, що таке розширення є лише частково виправданим. Так, стерилізація (позбавлення людини репродуктивної функції) розширює такий закріплений чинним КК України вид тяжкого тілесного ушкодження, як каліцтво статевих органів, яке також призводить до втрати людиною репродуктивної функції. Цей вид тяжкого тілесного ушкодження був включений до диспозиції ст. 121 КК України Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 6 грудня 2017 р. [5].

Пункт «г» ст. 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду до злочинів проти людяності відносить, зокрема, примусову стерилізацію [6].

Як зазначає І. Олійник, законодавець продовжує шукати оптимальні форми визначення тяжких тілесних ушкоджень, про що свідчать зміни до ст. 121 КК України,

пов'язані з віднесенням до тяжких тілесних ушкоджень такого зовнішнього впливу на тіло потерпілого, яке супроводжується каліцтвом статевих органів [7, с. 213].

Разом із тим формулювання вищезазначеного виду тяжкої шкоди здоров'ю (каліцтво статевого органу чи стерилізація), на наш погляд, доцільно сформулювати у більш загальній формі. Так, наприклад, КК Республіки Польща у § 1 ст. 156, яка передбачає відповідальність за спричинення тяжких тілесних ушкоджень, зазначає: «Хто спричиняє тяжке тілесне ушкодження у вигляді: 1) позбавлення людини зору, слуху, мови, репродуктивної функції; 2) іншого тяжкого каліцтва, тяжкої невиліковної чи тривалої хвороби, хвороби, що реально загрожує життю, хронічного психічного захворювання, постійної повної або значної професійної непрацездатності або постійного, істотного спотворення чи деформації тіла, – карається позбавленням волі на строк не менше трьох років» [8, с. 367]. Тобто законодавець Польщі для визначення одного з видів тяжкого тілесного ушкодження використовує таке широке поняття, як позбавлення людини репродуктивної функції.

Підпункт «д» пункту 2.1.4 Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених наказом МОЗ України від 17.01.95 р. № 6 (далі – Правила), втрату репродуктивної здатності визнає як втрату здатності до злягання чи втрату здатності до запліднення, зачаття та дітородіння (розродження) [9].

На наш погляд, каліцтво статевого органу та стерилізація – види шкоди здоров'ю людини, які охоплюються поняттям «втрата репродуктивної функції» та не потребують окремого закріплення у відповідній статті КК України.

Повна втрата професійної працездатності як вид тяжкого тілесного ушкодження не закріплений чинним КК України. Не визначається цей вид і Правилами, у яких міститься тільки зміст такого поняття, як розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш ніж на одну третину. На сьогодні визначення ступеня втрати професійної працездатності врегульоване Порядком встановлення ступеня стійкої втрати професійної працездатності в рамках проведення оцінювання повсякденного функціонування особи, затвердженим наказом Міністерства охорони здоров'я України від 05 червня 2012 р. № 420 (в редакції наказу Міністерства охорони здоров'я України від 10 грудня 2024 р. № 2067) [10].

Як уже зазначалось, кримінальна відповідальність за повну втрату професійної працездатності чинною редакцією ст. 121 КК України не передбачена. У навчальній літературі висловлювалась думка, що втрата професійної працездатності як вид тяжкого тілесного ушкодження може братися до уваги, якщо умисел винного був спрямований спеціально на позбавлення її потерпілого [11, с. 50].

На наш погляд, зазначена точка зору відповідає ступеню суспільної небезпечності такого діяння, проте не узгоджується зі змістом диспозиції ч. 1 ст. 121 КК України. Виходячи з диспозиції ст. 4.2.6 Проекту КК форма вини у вигляді умислу (як прямого, так і непрямого) стосується всіх видів тяжкої шкоди здоров'ю, визначених Проектом КК. Тобто у разі коли одна особа умисно спричиняє іншій особі тілесні ушкодження і при цьому не обізнана про наявну у потерпілого професію чи спеціальність, то спричинення тяжкої шкоди здоров'ю не може визначатись за ознакою повної втрати професійної працездатності. Такий же підхід стосується і спричи-

нення тяжкої шкоди здоров'ю з необережності, відповідальність за яке передбачається ст. 4.2.9 Проекту КК. За відсутності обізнаності винної особи щодо професії та спеціальності потерпілого відповідальність за спричинення тяжкої шкоди здоров'ю за ознакою повної втрати професійної працездатності виключається.

З приводу визнання тяжкою шкодою здоров'ю потерпілого зараження особливо небезпечною інфекційною хворобою або інфікування її збудником ми погоджуємось з позицією Н.О. Гуторової, яка зазначає, що таке формулювання усуває дискримінацію людини з певним захворюванням залежно від стану здоров'я. З тих самих причин розробники Проекту КК відмовились і від карантності зараження венеричною хворобою, тим паче, що чинний класифікатор хвороб не містить такого поняття, використовуючи термін «хвороба, що передається переважно статевим шляхом». Більшість цих хвороб у сучасних умовах не потребують тривалого або складного лікування, у разі ж інфікування хворобою, яка є особливо небезпечною для людини, діяння особи кваліфікуватимуться залежно від суб'єктивної сторони за ст. 4.2.6 або 4.2.9 Проекту КК [4, с. 190–191].

Непоправне спотворення тіла – ще один з видів тяжкої шкоди здоров'ю людини, визначений п. 3 ч. 1 ст. 1.1.4 Проекту КК, який не охоплюється чинним поняттям тяжкого тілесного uszkodження. За своїм змістом цей вид тяжкої шкоди здоров'ю людини є розширеною версією непоправного знівечення обличчя – виду тяжкого тілесного uszkodження, визначеного ч. 1 ст. 121 КК України.

Згідно з п. 2.1.8 Правил судово-медичний експерт не кваліфікує uszkodження обличчя як знівечення, оскільки це поняття не є медичним. Він визначає вид uszkodження, його особливості і механізм утворення, встановлює, чи є це uszkodження виправним або невиправним. Під виправністю uszkodження належить розуміти значне зменшення вираженості патологічних змін (рубця, деформації, порушення міміки тощо), з часом чи під дією нехірургічних засобів. Коли ж для усунення необхідне оперативне втручання (косметична операція), то uszkodження обличчя вважається невиправним [9].

Касаційний кримінальний суд Верховного Суду України зазначив, що, згідно із загальноприйнятими уявленнями про вигляд людини, обличчям є передня частина голови людини, яка виражає її зовнішність, індивідуальність, що за допомогою міміки (руху м'язів обличчя) відображає внутрішній душевний стан, настрої, переживання людини. Знівеченням обличчя вважається тоді, коли воно має неприємний, огидливий вигляд, не властивий нормальному людському обличчю [12].

Отже, непоправне спотворення тіла також не є медичним поняттям. Для визнання цієї шкоди здоров'ю людини тяжкою слід використовувати етичні критерії, тобто визначати, чи мають спричинені тілу uszkodження неприємний, огидливий вигляд, не властивий нормальному людському тілу.

У зв'язку з цим виникає питання, чи має значення, яка частина тіла людини була спотворена – обличчя, рука, нога, спина чи якась інша. Тому видається зайвим розмежування обличчя та інших частин тіла людини у разі визначення тяжкої шкоди здоров'ю.

Згідно зі ст.ст. 4.2.4 та 4.2.5 Проекту КК до ознак, що підвищують тяжкість злочинів проти здоров'я людини загалом і спричинення тяжкої шкоди здоров'ю зокрема, належать: 1) вчинення щодо особливо уразливої людини (підвищують на два ступеня); 2) щодо уразливої людини; 3) близької людини або колишнього подружжя; 4) людини (чи близької їй людини) у зв'язку

зі здійсненням нею службових повноважень чи виконанням професійних обов'язків, виконанням нею юридичного обов'язку або використанням її суб'єктивного права в публічних інтересах; 5) у складі простої групи; 6) з використанням службових повноважень чи професійних обов'язків або пов'язаних із ними можливостей; 7) із застосуванням зброї або небезпечного предмета; 8) загальнонебезпечним способом; 9) шляхом застосування до людини жорстокого, нелюдського або такого, що принижує її гідність, поводження; 10) у присутності малолітньої дитини, яка розуміла обставини та значення вчиненого діяння; 11) з метою приховати інший злочин чи полегшити його вчинення; 12) з мотиву належності до певної соціальної групи (підвищують на один ступінь) [2].

Чинний КК України у ч. 2 ст. 121 передбачає такі обставини, що обтяжують вчинення умисного тяжкого тілесного uszkodження: 1) способом, що має характер особливого мучення; 2) групою осіб; 3) з метою залякування потерпілого або інших осіб; 4) з мотивів расової, національної або релігійної нетерпимості; 5) на замовлення; 6) таке, що спричинило смерть потерпілого [3].

Порівняння наведених обтяжуючих умисне тяжке тілесне uszkodження обставин з Проектом КК дозволяє сформулювати такі висновки. Перша з цих обставин за змістом охоплюється такою ознакою, передбаченою Проектом КК, як шляхом застосування до людини жорстокого, нелюдського або такого, що принижує її гідність, поводження. Ознаки, що передбачають вчинення аналізованих кримінальних правопорушень групою осіб, є фактично тотожними. Мотиви расової, національної або релігійної нетерпимості охоплюються поняттям мотиву належності до певної соціальної групи.

З чинних обставин, що обтяжують умисне тяжке тілесне uszkodження (ч. 2 ст. 121 КК України), у Проекті КК відсутні такі як вчинення з метою залякування потерпілого або інших осіб, на замовлення, та таке, що спричинило смерть потерпілого.

Що стосується спричинення тяжкої шкоди здоров'ю з метою залякування потерпілого або інших осіб, то така ознака, на наш погляд, може виступати складником готування до іншого кримінального правопорушення або ж бути ознакою кримінальних правопорушень проти власності, передбачених ст.ст. 6.1.4–6.1.9, 6.1.11–6.1.16 Проекту КК, а тому визнання її обтяжуючою спричинення тяжкої шкоди здоров'ю обставиною є недоцільним.

Спричинення смерті з необережності унаслідок спричинення умисної тяжкої шкоди здоров'ю також обґрунтовано не визнається ознакою, що підвищує тяжкість злочинів проти здоров'я людини загалом і тяжкої шкоди здоров'ю зокрема, оскільки кваліфікується за ст. 4.1.6 «Спричинення смерті з необережності» Проекту КК.

Окремої уваги заслуговує питання доцільності визнання ознакою, що підвищує тяжкість спричинення тяжкої шкоди здоров'ю, вчинення такого діяння на замовлення. На наш погляд, ця ознака суттєво збільшує ступінь суспільної небезпечності умисного спричинення тяжкої шкоди здоров'ю, оскільки сприяє розвитку професійної насильницької злочинності, виступає однією з її детермінант.

Висновки. У Проекті КК пропонується дещо відмінна від чинної класифікації тяжких тілесних uszkodжень класифікація тяжкої шкоди здоров'ю людини, зокрема, додаються такі види, як стерилізація, повна втрата професійної працездатності, зараження особливо небезпечною інфекційною хворобою або інфікування її збудником, непоправне спотворення тіла.

Видається доцільним закріплення у відповідній кримінально-правовій нормі такого виду тяжкої шкоди здоров'ю, як втрата людиною репродуктивної функції, замість каліцтва статевого органу та стерилізації.

Крім того, видається зайвим розмежування неоправданого спотворення обличчя та інших частин тіла людини у разі визначення видів тяжкої шкоди здоров'ю, оскільки обличчя є частиною тіла людини.

Замовне спричинення тяжкої шкоди здоров'ю суттєво збільшує ступінь суспільної небезпечності цього діяння, оскільки сприяє розвитку професійної насильницької злочинності, виступає однією з її детермінант, а тому доцільним видається виокремлення ознаки «вчинення на замовлення» як такої, що підвищує тяжкість досліджуваного кримінального правопорушення.

Список використаних джерел

1. Питання Комісії з питань правової реформи : Указ Президента України від 07 серпня 2019 р. № 584/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5842019-28949> (дата звернення: 29.05.2025).
2. Текст проекту нового Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 29.05.2025).
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 29.05.2025).
4. Проект нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення : монографія / Андрушко П. П., Бакумов О. С., Баулін Ю. В., Бурдін В. М., Вишнеvsька І. А., Горох О. П., Гуторова Н. О., Марчук Н. О., Навроцький В. О., Пономаренко Ю. А., Стрельцов Є. Л., Хавронюк М. І. ; за заг. ред. Ю. В. Бауліна, М. І. Хавронюка. Київ : Компанія ВАІТЕ. 494 с.
5. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 6 грудня 2017 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#n37> (дата звернення: 29.05.2025).
6. Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 29.05.2025).
7. Олійник І. Кримінальна відповідальність за умисне тяжке тілесне ушкодження: історико-правовий екскурс. *Новітні кримінально-правові дослідження. Альманах наукових праць* / за ред. Є. Л. Стрельцова, О. В. Козаченка, О. М. Мусиченко. Миколаїв : МПН НУ «ОЮА», 2021. С. 208–213.
8. Шуп'яна М. Ю. Кримінальна відповідальність за тяжке тілесне ушкодження у Республіці Польща. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 366–369.
9. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджені наказом МОЗ України від 17.01.95 р. № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text> (дата звернення: 29.05.2025).
10. Порядок встановлення ступеня стійкої втрати професійної працездатності в рамках проведення оцінювання повсякденного функціонування особи, затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України від 05 червня 2012 р. № 420 (в редакції наказу Міністерства охорони здоров'я України від 10 грудня 2024 р. № 2067). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1932-24#Text> (дата звернення: 29.05.2025).
11. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Харків : Право, 2010. 608 с.
12. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду України від 29.11.2018 р. у справі № 711/9623/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78326878> (дата звернення: 29.05.2025).

References

1. Pytannya Komisiyi z pytan pravovoyi reformy: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 07 serpnia 2019 r. № 584/2019 [Questions of the Commission on Legal Reform: Decree of the President of Ukraine dated August 7, 2019 No. 584/2019]. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/5842019-28949> (data zvernennia: 29.05.2025) [in Ukrainian].
2. Tekst proyektu novoho Kryminalnogo kodeksu Ukrainy [Draft of the new Criminal Code of Ukraine]. Retrieved from: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (data zvernennia: 29.05.2025) [in Ukrainian].
3. Kryminalnyy kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05 kvitnya 2001 r. [Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine dated April 5, 2001]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (data zvernennia: 29.05.2025) [in Ukrainian].
4. Proyeckt novoho Kryminalnogo kodeksu Ukrainy: peredumovy rozrobky, kontseptualni zasady, osnovni polozhennya: monohrafiya / Andrushko P. P., Bakumov O. S., Baulin Y. V., Burdin V. M., Vyshnevskaya I. A., Horokh O. P., Hutorova N. O., Marchuk N. O., Navrotskiy V. O., Ponomarenko YU. A., Streltsov Y. L., Khavronyuk M. I.; za zah. red. Y. V. Baulina, M. I. Khavronyuka [The draft of the new Criminal Code of Ukraine: prerequisites for development, conceptual principles, main provisions: monograph / Andrushko P. P., Bakumov O. S., Baulin Y. V., Burdin V. M., Vyshnevskaya I. A., Gorokh O. P., Gutorova N. O., Marchuk N. O., Navrotskiy V. O., Ponomarenko Y. A., Streltsov E. L., Khavronyuk M. I.; ed. Y. V. Baulin, M. I. Khavronyuk]. Kyiv : VAITE Company. 494 p. [in Ukrainian].
5. Pro vnesennya zmin do Kryminalnogo ta Kryminalnogo protsesualnogo kodeksiv Ukrainy z metoyu realizatsiyi polozhen Konventsiyi Rady Yevropy pro zapobihannya nasyilstvu stosovno zhinok i domashnomu nasyilstvu ta borotbu z tsymy yavyshchamy: Zakon Ukrainy vid 6 hrudnya 2017 r. [On Amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine in Order to Implement the Provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence: Law of Ukraine of December 6, 2017]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#n37> (data zvernennia: 29.05.2025) [in Ukrainian].
6. Rymyskyi statut Mizhnarodnogo kryminalnogo sudu [Rome Statute of the International Criminal Court]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (data zvernennia: 29.05.2025) [in Ukrainian].
7. Oliynyk, I. (2021). Kryminalna vidpovidalnist za umysne tyazhke tilesne ushkodzhennya: istoryko-pravovyy ekskurs [Criminal liability for intentional grievous bodily harm: a historical and legal excursion]. *Latest criminal and legal studies*.

Almanac of scientific works / edited by E. L. Streltsova, O. V. Kozachenko, O. M. Musychenko. Mykolaiv : MIP NU «OYA». Pp. 208–213 [in Ukrainian].

8. Shupyana, M. Y. (2022). Kryminalna vidpovidalnist za tyazhke tilesne ushkodzhennya u Respublitsi Polshcha [Criminal liability for grievous bodily harm in the Republic of Poland]. *Legal Scientific Electronic Journal*. No. 7. Pp. 366–369 [in Ukrainian].

9. Pravyly sudovo-medychnoho vyznachennya stupenya tyazhkosti tilesnykh ushkodzen, zatverdzeni nakazom MOZ Ukrainy vid 17.01.95 r. № 6 [Rules for forensic medical determination of the severity of bodily injuries, approved by order of the Ministry of Health of Ukraine dated 17.01.95. No. 6]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text> (data zvernennia: 29.05.2025) [in Ukrainian].

10. Poryadok vstanovlennya stupenya stiykoyi vtraty profesiyanoi pratsezdatsnosti v ramkakh provedennya otsynuyvannya povsyakdennoho funktsionuvannya osoby, zatverdzeny nakazom Ministerstva okhorony zdorovya Ukrainy vid 05 chervnya 2012 r. № 420 (v redaktsiyi nakazu Ministerstva okhorony zdorovya Ukrainy vid 10 hrudnya 2024 r. № 2067) [The procedure for establishing the degree of permanent loss of professional capacity within the framework of assessing a persons' daily functioning, approved by Order of the Ministry of Health of Ukraine dated June 5, 2012 No. 420 (as amended by Order of the Ministry of Health of Ukraine dated December 10, 2024. No. 2067)]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1932-24#Text> (data zvernennia: 29.05.2025) [in Ukrainian].

11. Kryminalne pravo Ukrainy: Osoblyva chastyna: pidruchnyk (2010). [Criminal Law of Ukraine: Special Part: Textbook] Y. V. Baulin, V. I. Borisov, V. I. Tyutyugin and others; edited by V. V. Stashis, V. Y. Tatsiy]. Kharkiv : Pravo. 608 p. [in Ukrainian].

12. Postanova Kasatsynoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 29.11.2018 r. u spravi № 711/9623/16-k [Resolution of the Cassation Criminal Court of the Supreme Court of Ukraine dated November 29, 2018 in case No. 711/9623/16-k]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78326878> (data zvernennia: 29.05.2025) [in Ukrainian].

Zhurko Daniil,

Postgraduate Student

(Dnipro State University of Internal Affairs, Dnipro)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-9483-0913>

CRIMINAL LIABILITY FOR GRAVE HARM TO HEALTH UNDER THE DRAFT OF CRIMINAL CODE OF UKRAINE

The article considers the issues of establishing criminal liability for serious harm to health in the draft of Criminal Code of Ukraine, developed by the working group on the development of criminal law of the Commission on Legal Reform, which is an advisory and consultative body under the President of Ukraine. Book Four “Criminal Offenses against Human Beings” of the draft of Criminal Code of Ukraine includes, in particular, sections 4.1. “Crimes against human life” and 4.2. “Criminal Offenses against human health”, which contain norms establishing liability for causing human death and harm to human health of varying severity. The draft of Criminal Code of Ukraine proposes a classification of serious harm to human health that is somewhat different from the current classification of serious bodily harm, in particular, it adds such types as sterilization, complete loss of professional capacity, infection with a particularly dangerous infectious disease or infection with its pathogen, and irreparable disfigurement of the body. It is considered appropriate to establish in the relevant criminal law such a type of grave harm to health as the loss of a person's reproductive function instead of genital mutilation and sterilization. In addition, it is considered unnecessary to distinguish between irreparable disfigurement of the face and other parts of the human body when determining the types of grave harm to health, since the face is a part of the human body. The commission of serious harm to health significantly increases the degree of public danger of this act, as it contributes to the development of professional violent crime and is one of its determinants, and therefore it seems appropriate to single out the feature of “committing to order” as one that increases the severity of the criminal offense under investigation.

Key words: draft of Criminal Code, intent, serious bodily injury, serious harm to health, aggravating circumstances, signs that increase the severity of a criminal offense.

УДК 343.1:343.541 (045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-2-14-13>**Зборщик Аліна Олександрівна,**аспірантка кафедри кримінального права та кримінології факультету № 1
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-8186-7552>

**АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ
КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПОКАРАННЯ
ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ
ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ,
ВЧИНЕНІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ**

У статті розглядаються проблеми застосування кримінально-правових норм, у яких встановлено кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та недоторканості, зокрема тих, що вчиняються щодо малолітніх та неповнолітніх осіб. На підставі аналізу та узагальнення статистичної звітності правоохоронних органів та судової практики пропонується комплекс змін та доповнень до IV розділу кримінального законодавства України, більшість яких спрямовано на усунення суперечностей, які виникли одночасно із новелами 2017 року, які було внесено з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, статева свобода, статева недоторканість, згвалтування, сексуальне насильство, дії сексуального характеру, малолітні, неповнолітні.

Постановка проблеми. В умовах збройного конфлікту низка видів кримінальних правопорушень зазнала суттєвої інтенсифікації в частині кількісно-якісних показників. Здебільшого це стосується суспільно небезпечних діянь проти власності, а також інших корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень. Одночасно із цим не можна залишити поза увагою зростання кількості інших видів протиправних діянь, зокрема тих, що посягають на статева свобода та статева недоторканість. Так, відповідно до даних, викладених на сайті Офісу Генерального прокурора, у 2020 році було обліковано 740 кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості; у 2021 – 930; у 2022 – 623; у 2023 – 947; у 2024 – 872; станом на квітень 2025 року було обліковано 420 кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, що вдвічі перевищує показник на квітень 2024 року [1]. Необхідно також відзначити, що основний відсоток із загальної кількості становлять кримінальні правопорушення, передбачені ст. 152 КК України, а найбільшу частку потерпілих – діти. Так, у 2020 році із загальної кількості потерпілих від згвалтування 60% – малолітні та неповнолітні особи; у 2021 – 72,6%; у 2022 – 66,9%; у 2023 – 85,5%; у 2024 – 80,4%; станом на квітень 2025 із загальної кількості потерпілих від згвалтування 82,8% – діти [1]. Наведені статистичні дані свідчать, що наявні нині заходи кримінально-правового характеру, передбачені Кримінальним кодексом України (далі – КК України), мають низьку ефективність, що призводить до інтенсифікації кримінально протиправної діяльності за цим напрямом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема кримінальної відповідальності та покарання за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості є досить актуальною, що підтверджується підвищенням інтересом учених, серед яких необхідно відзначити Ю.О. Данилевську, О.О. Дудорова, С.С. Косенко, Є.С. Назимка, Є.О. Письменського, О.В. Письменську, Т.І. Пономарьову, О.В. Синьоокого тощо. Одночасно із цим відкритими для подальших дискусій залишаються питання удосконалення кримінально-правових норм, у яких передбачено кримінальну відповідальність за вчинення статевої кримінальних правопорушень.

Метою статті є визначення актуальних напрямів удосконалення кримінальної відповідальності та покарання за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості, зокрема тих, які вчинені в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Національне кримінальне законодавство в частині кримінальної відповідальності та покарання за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості може бути оцінене як певною мірою статичне. Останні кардинальні зміни було внесено у 2017 році відповідно до Закону України від 06.12.2017 № 2227-VIII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [2] і стосувались уточнення елементів складів кримінальних правопорушень, кваліфікуючих та

особливо кваліфікуючих ознак, а також видів та розмірів покарань. Одночасно із цим не можна не відзначити потребу у новому перегляді кримінально-правових норм з метою усунення певних недоліків, які знижують їх ефективність. Серед таких недоліків доцільно виокремити: 1) потребу в уточненні диспозиції ч. 2 ст. 152 та ч. 2 ст. 153 КК України в частині переліку кримінальних правопорушень, вчинення яких утворює кваліфікований склад; 2) розмежування кримінальних правопорушень, передбачених ч. 4 ст. 152 КК України та ч. 1 ст. 155 КК України.

1. Уточнення диспозиції ч. 2 ст. 152 та ч. 2 ст. 153 КК України в частині переліку кримінальних правопорушень, вчинення яких утворює кваліфікований склад.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 152 КК України карається згвалтування, вчинене повторно або особою, яка раніше вчинила будь-яке із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 153–155 цього Кодексу, або вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, або щодо особи у зв'язку з виконанням цією особою службового, професійного чи громадського обов'язку, або щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності. Відповідно до ч. 2 ст. 153 КК України карається сексуальне насильство, вчинене повторно або особою, яка раніше вчинила будь-яке із кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 152, 154, 155 цього Кодексу, або вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, або щодо особи у зв'язку з виконанням цією особою службового, професійного або громадського обов'язку, або щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності [3].

Наведені редакції є суперечливими через декілька підстав. Так, по-перше, законодавець, встановлюючи ознаку повторності, передбачає її лише для таких кримінальних правопорушень, як згвалтування, сексуальне насильство, примушування до вступу у статевий зв'язок, а також вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, залишаючи поза увагою, як видається, більш суспільно небезпечні – розбещення неповнолітніх та домагання дитини для сексуальних цілей. Такий підхід є недоцільним, оскільки, наприклад, діяння, передбачені ч.ч. 1–2 ст. 154 КК України, за своєю правовою природою є кримінальними проступками. До цього ж варто також додати і те, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 154 КК України, має найменші кількісні показники, про що свідчить статистика правоохоронних органів.

Так, відповідно до даних Офісу Генерального прокурора у 2020 році було вчинено 8 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 154 КК України; у 2021 – 9 таких діянь; у 2022 – 5; у 2023 – 3; у 2024 – 9; станом на квітень 2025 року протиправних діянь, передбачених ст. 154 КК України, зареєстровано не було [1]. Отже, наведене дозволяє поставити під сумнів доцільність збереження такого кримінального правопорушення як підставу для застосування до особи, яка вчинила згвалтування або сексуальне насильство, кваліфікованої кримінальної відповідальності.

Одночасно із цим доцільним є доповнення частин досліджуваних кримінально-правових норм ст. 156 та 156-1 КК України, що зумовлено таким: 1) обидва вка-

зані діяння, відповідно до санкцій, передбачених за їх вчинення, є злочинами; 2) такі злочини є досить поширеними, про що свідчать відповідні статистичні дані: у 2020 році було зареєстровано 197 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 156 КК України; у 2021 – 260; у 2022 – 182 кримінальні правопорушення, передбачені ст. 156 КК України, та 9 – ст. 156-1 КК України; у 2023 – 260 діянь, передбачених ст. 156 та 13 – ст. 156-1 КК України; у 2024 році – 155 діянь, передбачених ст. 156 КК України, та 13 – ст. 156-1 КК України; станом на квітень 2025 року було зареєстровано 82 кримінальні правопорушення, передбачені ст. 156 КК України, та 6 діянь, передбачених ст. 156-1 КК України [1].

Таким чином, наведене зумовлює потребу у внесенні змін та доповнень до:

– ч. 2 ст. 152 КК України, яку доцільно викласти таким чином:

2. Згвалтування, вчинене повторно або особою, яка раніше вчинила будь-яке із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 153, 155–156-1 цього Кодексу, або вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, або щодо особи у зв'язку з виконанням цією особою службового, професійного чи громадського обов'язку, або щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, – карається...

– ч. 2 ст. 153 КК України, яку доцільно викласти таким чином:

2. Сексуальне насильство, вчинене повторно або особою, яка раніше вчинила будь-яке із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 152, 155–156-1 цього Кодексу, або вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, або щодо особи у зв'язку з виконанням цією особою службового, професійного або громадського обов'язку, або щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, – карається.

2. Розмежування кримінальних правопорушень, передбачених ч. 4 ст. 152 КК України та ч. 1 ст. 155 КК України.

Так, відповідно до ч. 4 ст. 152 КК України кримінально караними є дії, передбачені частиною першою цієї статті (вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням у тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи (згвалтування) – А.3.), вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди. Відповідно до ч. 1 ст. 155 КК України карається вчинення повнолітньою особою дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням у тіло особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з використанням геніталій, іншого органу чи частини тіла або будь-якого предмета [3].

Аналіз наведених положень зумовлює питання щодо доцільності у ч. 4 ст. 152 КК України законодавчої вказівки на наявність або відсутність добровільної згоди малолітньої особи. Так, після внесення змін до КК України законодавець відмовився від вказівки на насильство як спосіб вчинення згвалтування. На заміну фізичному насильству, погрози його застосування або використанню безпорадного стану особи, які були формами реалізації об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 152 КК Укра-

їни у редакції до 06.12.2017 року, було передбачено відсутність добровільної згоди потерпілої особи як обов'язкової ознаки згвалтування. Одночасно із цим логічним висновком є те, що відсутність добровільної згоди передбачає або опір з боку потерпілої особи, який має бути придушений кримінальним правопорушником у фізичний або психічний спосіб, або введення її у безпорадний стан. Вказане підтверджується низкою прикладів із судової практики:

– 08 червня 2024 року приблизно о 02.00 годині обвинувачений, перебуваючи у спальній кімнаті домоволодіння, будучи необізнаний щодо неповнолітнього віку потерпілої, передбачаючи та бажаючи настання суспільно небезпечних наслідків, перебуваючи у стані сп'яніння, користуючись тим, що потерпіла перебуває у безпорадному стані та не може надавати оцінку обставинам, чинити опір або покинути місце події внаслідок сильного алкогольного сп'яніння, тобто без добровільної згоди останньої, поклав її на спину та стягнув з неї одяг. Далі, продовжуючи реалізацію свого злочинного умислу, зняв із себе одяг та, користуючись безпорадним станом потерпілої, яка не усвідомлювала обставин події внаслідок алкогольного сп'яніння, вчинив стосовно неї дії сексуального характеру, пов'язані із вагінальним проникненням у тіло потерпілої з використанням своїх геніталій (статевого члена) без добровільної згоди [4];

– близько 17:00 години, керуючись спонуканнями задоволення своїх сексуальних бажань, посягаючи на статеву свободу та недоторканість іншої особи, усвідомлюючи значення та суспільно небезпечний характер своїх дій та їх наслідків і бажаючи їх настання, перебуваючи у середині саморобного кунгу на території пасіки, обвинувачений застосував фізичне насильство до потерпілої, яку повалив на матрац, що знаходився на підлозі, та утримуючи в лежачому положенні, використовуючи свою перевагу у силі стосовно останньої, не реагуючи на її прохання та вмовляння припинити зазначені протиправні дії, подолавши її опір, здійснив вагінальне проникнення в тіло з використанням своїх геніталій [5];

– 3.07.2024 близько 14.00 години, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, обвинувачений прийшов на територію домоволодіння та діючи умисно, достовірно знаючи про обмежену рухливість потерпілого та нездатність чинити опір через проблеми з опорно-руховим апаратом, використовуючи свою фізичну перевагу, знявши одяг, оголив власний зовнішній статевий орган у вигляді статевого члена та висловив потерпілому, який у цей час сидів біля будинку на дерев'яному пеньку, вимогу відкрити рота з метою орального проникнення до нього з використанням зазначених геніталій, на що потерпілий заперечив та руками намагався відштовхнути обвинуваченого від себе. Продовжуючи реалізацію вказаного злочинного умислу, обвинувачений після відмови потерпілого виконати його вимогу, висловив стосовно нього погрозу застосування фізичного насильства шляхом демонстрації дерев'яної палиці для побиття, однак після відмови добровільно вчиняти вказані сексуальні дії, наніс декілька ударів долонею правої руки по шиї та голові, від яких останній, сидячи на дерев'яному пеньку, впав на землю. Після вказаних насильницьких дій обвинувачений, усунувши опір, згвалтував потерпілого, вчинивши стосовно потерпілого дії сексуального характеру, пов'язані із неодноразовим оральним проникненням у його тіло, тобто до рота, власних геніталій у вигляді статевого члена [6].

Наведені приклади дозволяють констатувати, що відсутність добровільної згоди передбачає застосування до потерпілої особи різних форм насильства та/або використання її безпорадності. Вчинення таких дій щодо малолітньої особи частіше передбачає застосування безпорадного стану, зумовленого малолітнім віком.

Так, відповідно до вироку Ізяславського районного суду Хмельницької області від 20 січня 2025 р. (справа № 675/650/24) особу було обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 152 КК України за таких обставин: *обвинувачений у ніч з 31 грудня 2023 року на 01 січня 2024 року, перебуваючи за місцем свого проживання, користуючись відсутністю своєї дружини, переслідуючи прямий злочинний умисел, спрямований на задоволення статевої пристрасті із малолітньою, яка є його біологічною донькою і з ним спільно проживає, достовірно знаючи, що вона не досягла віку чотирнадцяти років, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій та передбачаючи їх суспільно небезпечні наслідки і бажаючи їх настання, з використанням безпорадного стану потерпілої, яка через свій малолітній вік не могла чинити опір та повною мірою розуміти характер і значення вчинюваних стосовно неї дій, вчинив дії сексуального характеру, пов'язані із вагінальним проникненням у тіло потерпілої з використанням своїх пальців, тобто згвалтував її* [7].

Одночасно із цим необхідно відзначити наявність непослідовності у судовій практиці, яка полягає у наданні різних правових оцінок діям сексуального характеру, пов'язаним із проникненням, які здійснюються щодо дітей. В одному випадку суди розцінюють такі діяння як використання безпорадного стану, зумовленого малолітнім віком, відсутністю можливості чинити опір та розуміти характер і значення вчинюваних дій, що свідчить про відсутність добровільної згоди та кваліфікують за ч. 4 ст. 152 КК; в іншому випадку – вчинення сексуальних дій щодо неповнолітньої особи, яка має розумову відсталість легкого ступеня резидуально-органічного генезу, навіть незважаючи на її показання щодо відсутності добровільної згоди на статевий контакт, кваліфікують як діяння, передбачене ст. 155 КК України.

Так, відповідно до вироку Роздільнянського районного суду Одеської області від 14 січня 2025 року (справа № 498/759/24) особу обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 155 КК України за таких обставин: *30.09.2023, близько 19:30, обвинувачений зустрів свою неповнолітню сусідку та почав з нею розмовляти на різні теми. В ході бесіди з неповнолітньою в обвинуваченого виник прямий умисел, спрямований на вчинення дії сексуального характеру, пов'язаних з вагінальним, оральним та анальним проникненням у тіло потерпілої, яка не досягла шістнадцятирічного віку, із використанням геніталій за її добровільною згодою. Реалізуючи свій злочинний умисел, спрямований на вчинення дії сексуального характеру, пов'язаних з вагінальним, анальним та оральним проникненням у тіло потерпілої, керуючись сексуальним мотивом, будучи обізнаним, що вона є неповнолітньою та не досягла віку статевої свободи (шістнадцяти років), є інвалідом з дитинства, внаслідок психічного порушення у вигляді «Розумової відсталості легкого ступеня резидуально-органічного генезу», обвинувачений з метою задоволення своєї статевої пристрасті та фізичного потягу запропонував останній вступити з ним у статеві зносини за добровільною згодою за місцем свого мешкання, на що вона, розуміючи характер і значення намірів вчинити стосовно неї протиправні дії, і маючи*

можливість чинити їм опір, але внаслідок інтелектуального дефекту (не досить розвинених прогностичних та критичних функцій), не розуміючи наслідків вказаних дій, добровільно погодилась на вказану пропозицію та попрямувала з обвинуваченим. Одночасно із цим під час судового розгляду обвинувачена пояснила, що обвинувачений почав її обіймати та цілувати. Світло в хаті він не вмикав, вони сиділи на ліжку й розмовляли. Потім він почав торкатися її тулуба та засовувати пальці «туда». Вона погано себе почувала, бо в неї болів живіт, оскільки в той день були місячні, вона про це сказала йому, але він поклав її на ліжку та робив боляче. Дії було кваліфіковано за ч. 1 ст. 155 КК України [8].

У більшості вироків, ухвалених за результатами кримінальних проваджень, розпочатих за фактом вчинення статевих кримінальних правопорушень щодо малолітніх осіб, розглядаючи випадки вчинення діяння, передбаченого ст. 155 КК України, суди обов'язково вказують на факт надання потерпілою особою добровільної згоди та відсутність насильства з боку кримінального правопорушника. Однак, виходячи зі змісту ч. 4 ст. 152 КК України, видається, що наявність добровільної згоди не виключає можливості застосування положень норми абсолютно у всіх випадках, коли дії сексуального характеру, пов'язані із проникненням, вчиняються щодо мало-

літньої. Така ситуація може мати наслідком непослідовне та неоднакове застосування положень кримінального законодавства до осіб, які вступили із малолітніми у статевий контакт із проникненням за взаємною згодою. З огляду на вказане видається доцільним внести зміни до ч. 4 ст. 152 КК України та викласти її таким чином:

4. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, караються.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дало підставу для констатації, що в умовах воєнного стану кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості не втрачають своєї актуальності, про що свідчать відповідні кількісні показники. Однією із серйозних у цьому контексті проблем є недосконалість кримінально-правового захисту статевої свободи та статевої недоторканості дітей, що зумовлено невідними редакціями оновлених після 2017 року відповідних норм кримінального законодавства. Як видається, за результатами проведеного дослідження та аналізу судової практики внесення запропонованих змін та доповнень зможе частково підвищити ефективність кримінального законодавства щодо захисту суспільних відносин у сфері забезпечення статевої свободи та статевої недоторканості.

Список використаних джерел

1. Офіс Генерального прокурора. Статистика. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 06.12.2017 р. № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#n63>
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. Вирок Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 14 січня 2025 року (справа № 183/13095/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124724930>
5. Вирок Єланецького районного суду Миколаївської області від 17 вересня 2024 року (справа № 476/625/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121720775>
6. Вирок Ямпільського районного суду Вінницької області у місті Ямпіль Могилів-Подільського району Вінницької області від 13 вересня 2024 року (справа № 153/1443/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121593852>
7. Вирок Ізяславського районного суду Хмельницької області від 20 січня 2025 р. (справа № 675/650/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124529811>
8. Вирок Роздільнянського районного суду Одеської області від 14 січня 2025 року (справа № 498/759/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124378514>

References

1. Ofis Heneralnoho prokurora. Statystyka [Prosecutor General's Office. Statistics]. Retrieved from: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> [in Ukrainian].
2. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy z metoiu realizatsii polozhen Konventsii Rady Yevropy pro zapobihannia nasytlstvu stosovno zhinok i domashnomu nasytlstvu ta borotbu z tsymy yavyschamy [On Amendments to the Criminal and Criminal Procedural Legislation of Ukraine on the Provisions on the Implementation of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence]: Zakon Ukrainy vid 06.12.2017 r. № 2227-VIII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#n63> [in Ukrainian].
3. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine] vid 05.04.2001 r. № 2341-III. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].
4. Vyrok Novomoskovskoho miskraionnoho sudu Dnipropetrovskoi oblasti [Verdict of the Novomoskovsk City District Court of Dnipropetrovsk Region] vid 14 sichnia 2025 roku (sprava № 183/13095/24). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124724930> [in Ukrainian].
5. Vyrok Yelanetskoho raionnoho sudu Mykolaivskoi oblasti [Verdict of the Yelanetsky District Court of Mykolaiv Region] vid 17 veresnia 2024 roku (sprava № 476/625/24). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121720775> [in Ukrainian].
6. Vyrok Yampilskoho raionnoho sudu Vinnytskoi oblasti u misti Yampil Mohyliv-Podilskoho raionu Vinnytskoi oblasti [Verdict of the Yampil District Court of Vinnytsia Region in the city of Yampil, Mogilev-Podilskyi District of Vinnytsia Region] vid 13 veresnia 2024 roku (sprava № 153/1443/24). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121593852> [in Ukrainian].
7. Vyrok Iziaslavskoho raionnoho sudu Khmelnytskoi oblasti [Verdict of the Izyaslavskiy District Court of Khmelnytskyi Region] vid 20 sichnia 2025 r. (sprava № 675/650/24). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124529811> [in Ukrainian].
8. Vyrok Rozdilnyanskoho raionnoho sudu Odeskoi oblasti [Verdict of the Rozdilnyanskyi District Court of Odessa Region] vid 14 sichnia 2025 roku (sprava № 498/759/24). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124378514> [in Ukrainian].

Zborshchyk Alina,

Postgraduate Student at the Department of Criminal Law and Criminology
of the Faculty No. 1

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-8186-7552>

**CURRENT DIRECTIONS FOR IMPROVING CRIMINAL LIABILITY
AND PUNISHMENT FOR CRIMINAL OFFENSES AGAINST SEXUAL FREEDOM
AND SEXUAL INVIOLATION COMMITTED
IN CONDITIONS OF ARMED CONFLICT**

The article examines the problems of applying criminal law norms that establish criminal liability for criminal offenses against sexual freedom and inviolability, in particular those committed against minors and minors. It is noted that after amendments to the Criminal Code of Ukraine, the legislator refused to indicate violence as a method of committing rape. Instead of physical violence, the threat of its use or the use of a person's helplessness, which were forms of implementing the objective side of the criminal offense provided for in Part 1 of Article 152 of the Criminal Code of Ukraine in the version until 06.12.2017, the lack of voluntary consent of the victim was provided for as a mandatory sign of rape. It is stated that the lack of voluntary consent involves the use of various forms of violence and the use of her helplessness. The commission of such actions against a minor a priori involves the use of a helpless state due to the minor's age. It is argued that in most sentences initiated on the fact of committing sexual criminal offenses against minors, when considering cases of committing an act provided for in Article 155 of the Criminal Code of Ukraine, the courts necessarily indicate the fact of the victim's voluntary consent and the absence of violence on the part of the criminal offender. However, based on the content of Part 4 of Article 152 of the Criminal Code of Ukraine, it is concluded that the presence of voluntary consent does not exclude the possibility of its application in absolutely all cases when acts of a sexual nature related to penetration are committed against a minor. Such a situation may result in inconsistent and unequal application of the provisions of criminal legislation to persons who have entered into sexual contact with minors with penetration by mutual consent. Based on the analysis and generalization of statistical reporting by law enforcement agencies and judicial practice, a set of amendments and additions to Section IV of the Criminal Legislation of Ukraine is proposed, most of which are aimed at eliminating contradictions that arose after the 2017 amendments, which were introduced to implement the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence.

Key words: criminal offense, sexual freedom, sexual integrity, rape, sexual violence, acts of a sexual nature, minors, minors.

УДК 342.95:351.74

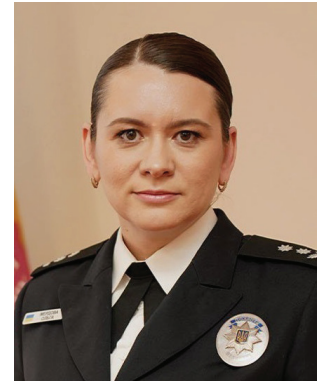
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-2-14-14>

Мердова Ольга Миколаївна,

кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри державно-правових дисциплін
та публічного управління факультету № 4

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0769-2364>

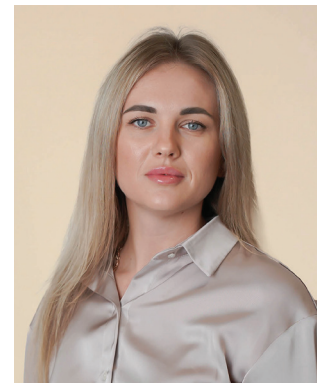
Кривонос Максим Васильович,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5252-0663>

Умрихіна Ірина Олександрівна,

доктор філософії в галузі права,
старший викладач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-9041-5831>

ХАРАКТЕРИСТИКА ТИПОВИХ ПОМИЛОК ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ У ФОРМУВАННІ ДОКАЗОВОЇ БАЗИ ПІД ЧАС ДОКУМЕНТУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Стаття присвячена дослідженню питань доказування у провадженнях у справах про адміністративні правопорушення. На основі аналізу судових рішень виявлено типові недоліки у правозастосовній практиці Національної поліції України у формуванні доказової бази. Здійснено систематизацію типових помилок у разі формування доказової бази, що допускаються працівниками поліції під час документування адміністративних правопорушень. Наголошено, що зазначені недоліки призводять до визнання доказів недопустимими, неналежними та недостатніми, що ускладнює розгляд справ та унеможливує притягнення правопорушників до відповідальності.

Ключові слова: типові помилки, Національна поліція, докази та доказування, адміністративне правопорушення, адміністративно-юрисдикційна діяльність, протокол, документування правопорушень.

Постановка проблеми. У контексті забезпечення законності та ефективності виконання завдань провадження у справах про адміністративні правопорушення надзвичайно важливою є якість процесуальної діяльності працівників Національної поліції України зі збору фактичних даних, на основі яких у визначеному законом порядку орган (посадова особа) встановлює наявність

чи відсутність адміністративного правопорушення, винність такої особи в його вчиненні та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення кожної справи. Саме тому вивчення питань доказування у провадженнях у справах про адміністративні правопорушення має не лише теоретичне, але і практичне значення, що зумовлено такими аргументами.

По-перше, процедури, стандарти та вимоги до доказування у провадженнях у справах про адміністративні правопорушення впливають на захист прав і свобод громадян, саме тому вивчення цих питань сприяє забезпеченню справедливості та рівності перед законом.

По-друге, вивчення актуальних питань інституту доказів та доказування допомагає правозастосовувачам розробляти кращі практики для якісного документування адміністративних правопорушень, що в майбутньому сприяє повному, всебічному й об'єктивному розгляду справ уповноваженими органами (посадовими особами).

По-третє, знання процедур та стандартів доказування сприяє правовій стабільності та прозорості в адміністративно-деліктному процесі.

По-четверте, вивчення інституту доказів та доказування є важливою галуззю юридичної науки, а дослідження у цій сфері дозволяють розробляти нові методи та теорії, що покращують правозастосовну практику та підвищують якість правового захисту.

Як бачимо, вивчення питань доказування у провадженнях у справах про адміністративні правопорушення має не лише теоретичне, але і практичне значення, оскільки є ключовим для забезпечення правосуддя, прав та свобод громадян, ефективного функціонування судових та правоохоронних систем, а також розвитку юридичної науки і практики.

Усвідомлюючи значимість зазначених питань, вважаємо за доцільне здійснення аналізу помилок, що допускаються працівниками поліції у разі формування доказової бази у справах про адміністративні правопорушення, розуміння яких сприятиме удосконаленню правозастосовної діяльності поліцейських в адміністративно-деліктному процесі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Слід відзначити, що у сучасній адміністративно-правовій доктрині здебільшого наявні наукові розробки вчених, присвячені загальним питанням інституту доказів у провадженнях у справах про адміністративні правопорушення, серед яких праці Є.В. Додіна, І.В. Козачука, Т.О. Рекуненко, Х.П. Ярмакі та інших. Опосередковано зазначені питання розглядалися вченими в межах досліджень різних аспектів провадження у справах про адміністративні правопорушення в контексті діяльності різних суб'єктів (наприклад, праці Е.Е. Абдулкадірова, В.В. Бондар, Ю.П. Григорчака, М.В. Коваліва, О.М. Круглова та інші). Безпосередньо питанням допущення помилок працівниками поліції у формуванні доказової бази в адміністративно-деліктних провадженнях було присвячено праці таких учених, як В.М. Когут, А.О. Монаєнко, Є.В. Михайловська. Незважаючи на це, питання формування доказової бази під час документування адміністративних правопорушень працівниками Національної поліції України не втрачають своєї актуальності.

Ці обставини і зумовлюють постановку **мети наукової статті**, яка полягає в аналізі судової практики щодо оцінки доказів у справах про адміністративні правопорушення, на підставі якого здійснення характеристики типових помилок, які допускаються працівниками поліції під час оформлення матеріалів справ у частині формування доказової бази.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, що працівниками Національної поліції України напрацьовано практику збирання, закріплення, дослідження і оцінки фактичних даних, необхідних для встановлення істини у справі про адміністративне правопорушення, і вирі-

шення завдань адміністративно-деліктного провадження, однак ця сфера адміністративно-юрисдикційної діяльності не позбавлена певних недоліків, про що свідчить судова статистика в контексті закриття проваджень у справах, матеріали за якими оформлено працівниками поліції, а також повернення їх на доопрацювання для належного оформлення.

Суди під час розгляду матеріалів справ про адміністративні правопорушення наголошують, що відповідно до ч. 2 ст. 251 КУпАП обов'язок щодо збирання доказів покладається на осіб, уповноважених на складання протоколів про адміністративні правопорушення, визначених ст. 255 КУпАП. Суд не може самостійно перебирати на себе «функції обвинувачення» і збирати докази вини особи, яка притягається до адміністративної відповідальності. Відповідно до ст. 62 Конституції України обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь. За відсутності в матеріалах справи належних та допустимих доказів суди не можуть об'єктивно, повно та неупереджено вирішити питання про наявність чи відсутність у діях конкретної особи ознак правопорушення і приймають рішення про закриття провадження у справі.

Аналіз постанов судів у справах про адміністративні правопорушення свідчить про недоліки правозастосовної практики працівників Національної поліції України у разі формування доказової бази, які в майбутньому під час розгляду справ про адміністративні правопорушення судами призводять до визнання доказів недопустимими, неналежними та недостатніми.

Здійснений нами аналіз дозволяє виокремити такі типові помилки, які допускаються працівниками поліції під час документування адміністративних правопорушень:

1) *Протокол про адміністративне правопорушення, оформлений з порушенням вимог ст. 256 КУпАП та Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення, серед яких такі типові помилки:*

– у протоколі не вказано частину та статтю КУпАП, за якою складено протокол [1; 2]. Як приклад наведемо справу, в якій судом зазначено, що «Оскільки у вказаному протоколі про адміністративне правопорушення не вказана частина статті, за якою кваліфіковані дії ОСОБА_1, суд визнає його недійсним (недопустимим) доказом, тому й усі інші похідні від нього докази є недопустимими, до яких застосовується правова концепція «отруєного дерева» (або «ефект доміно»), що знайшла своє відображення у рішеннях ЄСПЛ (справи «Гефген проти Німеччини» (Gafgen v. Germany) від 30 червня 2008 року); «Яременко проти України» (Yaremenko v. Ukraine) від 30 квітня 2015 року), згідно з якою визнання одного доказу недопустимим має наслідком невизнання доказами всіх фактичних даних, одержаних на його підставі («отруєне дерево дає отруйні плоди»), тобто матеріали, отримані в результаті використання недопустимого матеріалу, самі є недопустимими як докази» [3];

– не вказано пояснення особи, яка притягається до адміністративної відповідальності (чи даних про те, що особа відмовилась надавати пояснення) [4];

– протокол містить виправлення, через що судами він як основний доказ у справі визнається недопустимим [5; 6];

– визнання судом безпідставним складання протоколу [7; 8] тощо.

2) Відсутність будь-яких належних та допустимих доказів, які б підтверджували факт вчинення особами конкретного адміністративного правопорушення.

Аналіз постанов, що виносяться судами, дає нам право виокремити такі причини визнання доказів неналежними та недопустимими:

- взагалі відсутні будь-які докази у справі, окрім протоколу про адміністративне правопорушення [9–13];
- у якості доказів долучено лише пояснення потерпілої особи;
- у якості доказів долучено лише пояснення заінтересованих осіб [14];
- наявні у справі докази не підтверджують факту вчинення конкретного правопорушення [15–17].

3) *Наявність у матеріалах справи письмових пояснень свідків, які не були допитані у суді і не підтвердили винуватість особи, яка притягається до адміністративної відповідальності.* Як приклад, одне із рішень апеляційного суду, який дійшов висновку, що «Свідок ОСОБА_4 у суді не підтвердив вини ОСОБА_5 у керуванні автомобілем, оскільки він цього не бачив. Посилання суду на письмові пояснення цього свідка є недопустимим доказом. Інших переконливих доказів вини ОСОБА_1 у керуванні ним автомобілем немає. Ці обставини ставлять під сумнів остаточний висновок суду про доведеність вини правопорушника у керуванні ним автомобілем та відмови від огляду» [18].

4) *До матеріалів справи додано докази, отримані з порушенням норм чинного законодавства.* У цьому випадку доцільно навести рішення Конституційного Суду України від 22.12.2010 року № 23-рп/2010, яке є обов'язковим до виконання на території України, фактичні дані або будь-які інші докази, одержані в незаконний спосіб, а саме: з порушенням конституційних прав і свобод людини і громадянина; з порушенням встановлених законом порядку, засобів, джерел отримання фактичних даних; не уповноваженою на те особою тощо є неналежними доказами.

5) *До матеріалів справи долучені неналежним чином оформлені копії документів* [19–21]. Зазначений факт призводить до визнання таких доказів недопустимими і повернення справ про адміністративні правопорушення на доопрацювання. Як приклад, суд, дослідивши матеріали справи про адміністративне правопорушення, які склалися з протоколу про адміністративне правопорушення та чисельних копій документів, зокрема заяви та пояснень, копією рапорту щодо отримання повідомлення за номером 102, які не заверені належним чином уповноваженою на те посадовою особою Управління патрульної поліції в Дніпропетровській області, дійшов висновку, що до матеріалів справи долучені в якості доказів документи, які не заверені належним чином, що перешкоджає вирішенню справи за умов дотримання принципу всебічності та об'єктивності розгляду справи, а отже, й матеріали справи про адміністративне правопорушення підлягають поверненню до Управління патрульної поліції в Дніпропетровській області для усунення останніх (Справа № 203/228/19) [22].

6) *До матеріалів справи долучено докази (документи, відео тощо), про які не зазначено в протоколі про адміністративне правопорушення* [23; 24]. Як приклад, суд визнав неналежним доказом долучений до матеріалів справи диск, оскільки його не оформлено належним чином, про нього не зазначено в протоколі про адміністративне правопорушення, а також він не читабельний.

7) *Додані до матеріалів справи документи не містять обов'язкових для них реквізитів або складені неправильно.* Наприклад, протокол медичного огляду не містить дати складання, печатки лікаря та медичної установи, обстежуваний ОСОБА_1 під розпис у відповідній графі не був ознайомлений з результатами огляду, також не вказано про його відмову від ознайомлення з ними [25]; схема місця ДТП, яка наявна в матеріалах справи, судом визнається як неналежний доказ, оскільки вона складена неправильно [26], неповно [27].

8) *Додані до матеріалів справи докази не належать до конкретної справи [28] або підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у випадку вчинення особою певного виду адміністративного правопорушення* [29];

9) *Відеозапис з нагрудної відеокамери поліцейського не є безперервним [30] або не дозволяє встановити обставин вчинення правопорушення* [31];

10) *Додані у якості доказів фотозображення не містять інформації про місце та час зйомки, а тому визнаються судами неналежними доказами.* Як приклад, суд у справі про адміністративне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 164 КУпАП, визнав неналежним доказом фотозображення шести пляшок з етикетками «Garage taste lemon hard drink», яке не містило відомостей про місце та час зйомки [32].

11) *У матеріалах справ про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 124 КУпАП, у якості доказу наявна схема дорожньо-транспортної пригоди, складена неправильно* [27; 33]. Наприклад, суд визнав схему місця ДТП, яка наявна в матеріалах справи, як неналежний доказ, оскільки вона складена неправильно, без прив'язки до фактично розташованих виїздів з парковки та схеми перехрестя, без зазначення знаків горизонтальної дорожньої розмітки та інших знаків. А тому неможливо правильно уявити напрямок руху транспортних засобів та інші обставини ДТП [26].

Слід відзначити, що, як правило, судді під час закриття проваджень у справах про адміністративні правопорушення або повернення матеріалів на доопрацювання для належного їх оформлення зазначають не одну, а сукупність виявлених порушень у разі формування доказової бази, які у комплексі унеможливають здійснити розгляд справи у відповідності до вимог ст. 245 КУпАП. Наведений вище перелік помилок не є виключним, оскільки нами зазначено системні помилки, тобто ті, які є характерними для багатьох справ, проте слід відзначити, що мають місце також і несистемні помилки, тобто помилки, що характеризуються одиничними випадками.

Слід підкреслити, що аналіз судових рішень дозволяє стверджувати про те, що помилки варіюються від формальних порушень під час складання протоколів до повної відсутності належних доказів, неналежного оформлення документів, долучення недопустимих доказів, отриманих з порушенням законодавства, або доказів, що не мають відношення до конкретної справи.

Виявлені проблеми не лише ускладнюють розгляд справ у судах та призводять до повернення матеріалів на доопрацювання, але і ставлять під загрозу забезпечення правосуддя, захист прав і свобод громадян та ефективність роботи правоохоронної системи загалом.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що працівники Національної поліції України загалом додержуються приписів законодавства щодо збирання, закріплення, дослідження і оцінки доказів у разі формування доказової бази у справах про адміністративні правопорушення,

а для усунення виявлених недоліків у правозастосовній практиці вважаємо звернути увагу працівників поліції на такі аспекти:

- необхідність дотримання принципу одержання доказів лише в законний спосіб, з дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина; встановлених законом порядку, засобів, джерел отримання фактичних даних;
- необхідність надання всієї сукупності необхідних доказів, зібраних у справі, які мають відношення до предмета доказування;
- необхідність складання адміністративно-процесуальних документів, зокрема, протоколу про адміністративне правопорушення, що долучаються до справи,

у чіткій відповідності до норм чинного законодавства та з урахуванням вимог, що висуваються до документування управлінської діяльності у системі Національної поліції України, з обов'язковим зазначенням усіх реквізитів, характерних для конкретного різновиду адміністративно-процесуального документа;

- необхідність долучення до матеріалів справ лише тих доказів, які зазначені у матеріалах справи, зокрема в протоколі про адміністративне правопорушення у графі «До протоколу додається».

Уважаємо за доцільне тематику, присвячену інституту доказів та доказування у справах про адміністративні правопорушення, включити в усі форми професійного навчання поліцейських.

Список використаних джерел

1. Постанова Черкаського районного суду Черкаської області від 24 квітня 2021 року. Справа № 707/1907/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96263809> (дата звернення: 08.04.2025).
2. Постанова Ямпільського районного суду Сумської області від 06 липня 2021 року. Справа № 590/561/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97826537> (дата звернення: 18.04.2025).
3. Постанова Сумського районного суду Сумської області від 25 квітня 2023 року. Справа № 587/725/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110195434> (дата звернення: 18.04.2025).
4. Постанова Деснянського районного суду м. Києва від 22 вересня 2020 року. Справа № 754/9902/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91562652> (дата звернення: 05.05.2025).
5. Постанова Кіровського районного суду м. Дніпропетровська від 02 листопада 2021 року. Справа № 203/3993/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100724560> (дата звернення: 08.04.2025).
6. Постанова Миколаївського районного суду Миколаївської області від 06 липня 2023. Справа № 945/1338/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113690796> (дата звернення: 05.04.2025).
7. Постанова Київського районного суду м. Одеси від 10 вересня 2019 року. Справа № 520/13716/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83930968> (дата звернення: 13.04.2025).
8. Постанова Кельменецького районного суду Чернівецької області від 24 липня 2023 року. Справа № 717/1020/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111646977> (дата звернення: 09.04.2025).
9. Постанова Христинівського районного суду Черкаської області від 10 жовтня 2022 року. Справа № 706/661/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106495953> (дата звернення: 04.05.2025).
10. Постанова Корольовського районного суду м. Житомира від 22 травня 2019 року. Справа № 296/3495/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81928836> (дата звернення: 02.04.2025).
11. Постанова Києво-Святошинського районного суду Київської області від 29 листопада 2019 року. Справа № 369/10311/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86527941> (дата звернення: 24.05.2025).
12. Постанова Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області від 17 грудня 2019 року. Справа № 473/4713/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86165940> (дата звернення: 01.05.2025).
13. Постанова Іллінецького районного суду Вінницької області від 12 травня 2020 року. Справа № 141/191/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89065314> (дата звернення: 18.04.2025).
14. Постанова Лановецького районного суду Тернопільської області від 02 травня 2022 року. Справа № 602/273/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104078974> (дата звернення: 28.04.2025).
15. Постанова Кіровського районного суду м. Кіровограда від 09 січня 2020 року. Справа № 404/7659/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86629301> (дата звернення: 30.04.2025).
16. Постанова Борщівського районного суду Тернопільської області від 14 січня 2020 року. Справа № 594/1324/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86765177> (дата звернення: 11.04.2025).
17. Постанова Борщівського районного суду Тернопільської області від 14 січня 2020 року. Справа № 594/1325/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86765238> (дата звернення: 17.04.2025).
18. Постанова Івано-Франківського апеляційного суду від 07 грудня 2021 року. Справа № 344/13343/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101670195> (дата звернення: 01.05.2025).
19. Постанова Красноармійського міськрайонного суду Донецької області від 31 серпня 2015 року. Справа № 253/7170/15-п. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/49442104> (дата звернення: 02.05.2025).
20. Постанова Житомирського районного суду Житомирської області від 26 листопада 2020 року. Справа № 278/3153/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93106450> (дата звернення: 14.04.2025).
21. Постанова Херсонського міського суду Херсонської області від 18 листопада 2020 року. Справа № 766/18297/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92938846> (дата звернення: 30.04.2025).
22. Постанова Кіровського районного суду м. Дніпропетровська від 21 січня 2019 року. Справа № 203/228/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79342053> (дата звернення: 13.04.2025).
23. Постанова Броварського міськрайонного суду Київської області від 15 жовтня 2020 року. Справа № 361/6235/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92245082> (дата звернення: 11.04.2025).

24. Постанова Пустомитівського районного суду Львівської області від 21 березня 2023 року. Справа № 450/4022/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109418138> (дата звернення: 02.05.2025).
25. Постанова Київського апеляційного суду від 11 січня 2024 року. Справа № 610/2652/15-п. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/116262189> (дата звернення: 15.04.2025).
26. Постанова Київського районного суду м. Одеси від 14 вересня 2020 року. Справа № 947/19079/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91253054> (дата звернення: 19.04.2025).
27. Постанова Київського районного суду м. Одеси від 13 жовтня 2021 року. Справа № 947/18576/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99285682> (дата звернення: 21.04.2025).
28. Постанова Хмельницького міськрайонного суду Вінницької області від 23 лютого 2022 року. Справа № 149/3632/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103236377#> (дата звернення: 27.04.2025).
29. Постанова Вінницького міського суду Вінницької області від 28 травня 2021 року. Справа № 127/11073/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96979382> (дата звернення: 29.04.2025).
30. Постанова Житомирського апеляційного суду від 08 вересня 2022 року. Справа № 274/6618/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106253914> (дата звернення: 18.04.2025).
31. Постанова Корольовського районного суду м. Житомира від 01 лютого 2022 року. Справа № 296/122/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102580161> (дата звернення: 22.04.2025).
32. Постанова Березанського районного суду Миколаївської області від 06 березня 2023 року. Справа № 469/32/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109361071> (дата звернення: 19.04.2025).
33. Постанова Полтавського районного суду Полтавської області від 13 липня 2020 року. Справа № 545/370/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90158607> (дата звернення: 03.05.2025).
34. Постанова Київського районного суду м. Одеси від 13 жовтня 2021 року. Справа № 947/18576/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99285682> (дата звернення: 06.05.2025).

References

1. Postanova Cherkaskoho raionnoho sudu Cherkaskoi oblasti vid 24 kvitnia 2021 roku. Sprava № 707/1907/20 [Resolution of the Cherkasy District Court of Cherkasy Region of April 24, 2021. Case № 707/1907/20]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96263809> (data zvernennia: 08.04.2025) [in Ukrainian].
2. Postanova Yampil'skoho raionnoho sudu Sums'koi oblasti vid 06 lyupnia 2021 roku. Sprava № 590/561/21 [Resolution of the Yampil District Court of Sumy Region of July 06, 2021. Case № 590/561/21]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97826537> (data zvernennia: 18.04.2025) [in Ukrainian].
3. Postanova Sums'koho raionnoho sudu Sums'koi oblasti vid 25 kvitnia 2023 roku. Sprava № 587/725/23 [Resolution of the Sumy District Court of Sumy Region of April 25, 2023. Case № 587/725/23]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110195434> (data zvernennia: 18.04.2025) [in Ukrainian].
4. Postanova Desnians'koho raionnoho sudu m. Kyieva vid 22 veresnia 2020 roku. Sprava № 754/9902/20 [Resolution of the Desnianskyi District Court of Kyiv dated September 22, 2020. Case № 754/9902/20]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91562652> (data zvernennia: 05.05.2025) [in Ukrainian].
5. Postanova Kirovskoho raionnoho sudu m. Dnipropetrovs'ka vid 02 lystopada 2021 roku. Sprava № 203/3993/21 [Resolution of the Kirovskyi District Court of Dnipropetrovs'k dated November 02, 2021. Case № 203/3993/21]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100724560> (data zvernennia: 08.04.2025) [in Ukrainian].
6. Postanova Mykolaivskoho raionnoho sudu Mykolaivskoi oblasti vid 06 lyupnia 2023. Sprava № 945/1338/23 [Resolution of the Mykolaiv District Court of Mykolaiv Region of July 06, 2023. Case № 945/1338/23]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113690796> (data zvernennia: 05.04.2025) [in Ukrainian].
7. Postanova Kyivskoho raionnoho sudu m. Odesy vid 10 veresnia 2019 roku. Sprava № 520/13716/19 [Resolution of the Kyiv District Court of Odesa dated September 10, 2019. Case № 520/13716/19]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83930968> (data zvernennia: 13.04.2025) [in Ukrainian].
8. Postanova Kelmenets'koho raionnoho sudu Chernivets'koi oblasti vid 24 lyupnia 2023 roku. Sprava № 717/1020/23 [Ruling of the Kelmenets District Court of Chernivtsi Region of July 24, 2023. Case № 717/1020/23]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111646977> (data zvernennia: 09.04.2025) [in Ukrainian].
9. Postanova Khrystynivskoho raionnoho sudu Cherkaskoi oblasti vid 10 zhovtnia 2022 roku. Sprava № 706/661/22 [Ruling of the Khrystynivka District Court of Cherkasy Region of October 10, 2022. Case № 706/661/22]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106495953> (data zvernennia: 04.05.2025) [in Ukrainian].
10. Postanova Korolovskoho raionnoho sudu m. Zhytomyra vid 22 travnia 2019 roku. Sprava № 296/3495/1 [Resolution of the Korolevsky District Court of Zhytomyr dated May 22, 2019. Case № 296/3495/19]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81928836> (data zvernennia: 02.04.2025) [in Ukrainian].
11. Postanova Kyievo-Sviatoshynskoho raionnoho sudu Kyivskoi oblasti vid 29 lystopada 2019 roku. Sprava № 369/10311/19 [Ruling of the Kyiv-Sviatoshynskyi District Court of Kyiv Region of November 29, 2019. Case № 369/10311/19]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86527941> (data zvernennia: 24.05.2025) [in Ukrainian].
12. Postanova Voznesenskoho miskraionnoho sudu Mykolaivskoi oblasti vid 17 hrudnia 2019 roku. Sprava № 473/4713/19 [Resolution of the Voznesensk City District Court of Mykolaiv Region of December 17, 2019. Case № 473/4713/19]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86165940> (data zvernennia: 01.05.2025) [in Ukrainian].
13. Postanova Illinets'koho raionnoho sudu Vinnyts'koi oblasti vid 12 travnia 2020 roku. Sprava № 141/191/20 [Resolution of the Illinetskyi District Court of Vinnytsia Region of May 12, 2020. Case № 141/191/20]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89065314> (data zvernennia: 18.04.2025) [in Ukrainian].

14. Postanova Lanovetskoho raionnoho sudu Ternopilskoi oblasti vid 02 travnia 2022 roku. Sprava № 602/273/22 [Resolution of the Lanovets District Court of Ternopil Region of May 02, 2022. Case № 602/27]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104078974> (data zvernennia: 28.04.2025) [in Ukrainian].
15. Postanova Kirovskoho raionnoho sudu m. Kirovohrada vid 09 sichnia 2020 roku. Sprava № 404/7659/19 [Resolution of the Kirovskiy District Court of Kirovohrad dated January 09, 2020. Case № 404/7659/19]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86629301> (data zvernennia: 30.04.2025) [in Ukrainian].
16. Postanova Borshchivskoho raionnoho sudu Ternopilskoi oblasti vid 14 sichnia 2020 roku. Sprava № 594/1324/19 [Resolution of the Borshchiv District Court of Ternopil Region of January 14, 2020. Case № 594/1324/19]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86765177> (data zvernennia: 11.04.2025) [in Ukrainian].
17. Postanova Borshchivskoho raionnoho sudu Ternopilskoi oblasti vid 14 sichnia 2020 roku. Sprava № 594/1325/19 [Resolution of the Borshchiv District Court of Ternopil Region of January 14, 2020. Case № 594/1325/19]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86765238> (data zvernennia: 17.04.2025) [in Ukrainian].
18. Postanova Ivano-Frankivskoho apeliatsiinoho sudu vid 07 hrudnia 2021 roku. Sprava № 344/13343/21 [Resolution of the Ivano-Frankivsk Court of Appeal of December 07, 2021. Case № 344/13343/21]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101670195> (data zvernennia: 01.05.2025) [in Ukrainian].
19. Postanova Krasnoarmiiskoho miskraionnoho sudu Donetskoi oblasti vid 31 serpnia 2015 roku. Sprava № 253/7170/15-p [Resolution of the Krasnoarmeyskiy City District Court of Donetsk Region of August 31, 2015. Case № 253/7170/15-p]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/49442104> (data zvernennia: 02.05.2025) [in Ukrainian].
20. Postanova Zhytomyrskoho raionnoho sudu Zhytomyrskoi oblasti vid 26 lystopada 2020 roku. Sprava № 278/3153/20 [Resolution of the Zhytomyr District Court of Zhytomyr Region of November 26, 2020. Case № 278/3153/20]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93106450> (data zvernennia: 14.04.2025) [in Ukrainian].
21. Postanova Khersonskoho miskoho sudu Khersonskoi oblasti vid 18 lystopada 2020 roku. Sprava № 766/18297/20 [Resolution of the Kherson City Court of Kherson Region of November 18, 2020. Case № 766/18297/20]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92938846> (data zvernennia: 30.04.2025) [in Ukrainian].
22. Postanova Kirovskoho raionnoho sudu m. Dnipropetrovska vid 21 sichnia 2019 roku. Sprava № 203/228/19 [Resolution of the Kirovskiy District Court of Dnipropetrovs'k dated January 21, 2019. Case № 203/228/19]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79342053> (data zvernennia: 13.04.2025) [in Ukrainian].
23. Postanova Brovarskoho miskraionnoho sudu Kyivskoi oblasti vid 15 zhovtnia 2020 roku. Sprava № 361/6235/20 [Resolution of the Brovary City District Court of Kyiv Region of October 15, 2020. Case № 361/6235/20]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92245082> (data zvernennia: 11.04.2025) [in Ukrainian].
24. Postanova Pustomytskoho raionnoho sudu Lvivskoi oblasti vid 21 bereznia 2023 roku. Sprava № 450/4022/22 [Resolution of the Pustomyty District Court of Lviv Region of March 21, 2023. Case № 450/4022/22]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109418138> (data zvernennia: 02.05.2025) [in Ukrainian].
25. Postanova Kyivskoho apeliatsiinoho sudu vid 11 sichnia 2024 roku. Sprava № 610/2652/15-p [Resolution of the Kyiv Court of Appeal of January 11, 2024. Case № 610/2652/15-p]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/116262189> (data zvernennia: 15.04.2025) [in Ukrainian].
26. Postanova Kyivskoho raionnoho sudu m. Odesy vid 14 veresnia 2020 roku. Sprava № 947/19079/20 [Resolution of the Kyiv District Court of Odesa dated September 14, 2020. Case № 947/19079/20]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91253054> (data zvernennia: 19.04.2025) [in Ukrainian].
27. Postanova Kyivskoho raionnoho sudu m. Odesy vid 13 zhovtnia 2021 roku. Sprava № 947/18576/21 [Resolution of the Kyiv District Court of Odesa dated October 13, 2021. Case № 947/18576/21]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99285682> (data zvernennia: 21.04.2025) [in Ukrainian].
28. Postanova Khmilnytskoho miskraionnoho sudu Vinnytskoi oblasti vid 23 liutoho 2022 roku. Sprava № 149/3632/21 [Resolution of the Khmilnyk City District Court of Vinnytsia Region of February 23, 2022. Case № 149/3632/21]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103236377#> (data zvernennia: 27.04.2025) [in Ukrainian].
29. Postanova Vinnytskoho miskoho sudu Vinnytskoi oblasti vid 28 travnia 2021 roku. Sprava № 127/11073/21 [Resolution of the Vinnytsia City Court of Vinnytsia Region of May 28, 2021. Case № 127/11073/21]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96979382> (data zvernennia: 29.04.2025) [in Ukrainian].
30. Postanova Zhytomyrskoho apeliatsiinoho sudu vid 08 veresnia 2022 roku. Sprava № 274/6618/21 [Resolution of the Zhytomyr Court of Appeal of September 08, 2022. Case № 274/6618/21]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106253914> (data zvernennia: 18.04.2025) [in Ukrainian].
31. Postanova Korolovskoho raionnoho sudu m. Zhytomyra vid 01 liutoho 2022 roku. Sprava № 296/122/22 [Resolution of the Korolevskiy District Court of Zhytomyr dated February 01, 2022. Case № 296/122/22]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102580161> (data zvernennia: 22.04.2025) [in Ukrainian].
32. Postanova Berezanskoho raionnoho sudu Mykolaivskoi oblasti vid 06 bereznia 2023 roku. Sprava № 469/32/23 [Resolution of the Berezansky District Court of Mykolaiv Region of March 06, 2023. Case № 469/32/23]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109361071> (data zvernennia: 19.04.2025) [in Ukrainian].
33. Postanova Poltavskoho raionnoho sudu Poltavskoi oblasti vid 13 lypnia 2020 roku. Sprava № 545/370/20 [Resolution of the Poltava District Court of Poltava Region of July 13, 2020. Case № 545/370/20]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90158607> (data zvernennia: 03.05.2025) [in Ukrainian].
34. Postanova Kyivskoho raionnoho sudu m. Odesy vid 13 zhovtnia 2021 roku. Sprava № 947/18576/21 [Resolution of the Kyiv District Court of Odesa dated October 13, 2021. Case № 947/18576/21]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99285682> (data zvernennia: 06.05.2025) [in Ukrainian].

Merdova Olha,

Candidate of Law, Professor,

Professor at the Department of State and Legal Disciplines and Public Administration, Faculty No. 4

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0769-2364>

Kryvonos Maksym,

Candidate of Law, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Administrative and Legal Disciplines, Faculty No. 2

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5252-0663>

Umrykhina Iryna,

PhD in Law,

Senior Lecturer at the Department of Administrative and Legal Disciplines, Faculty No. 2

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-9041-5831>

**CHARACTERISTICS OF TYPICAL ERRORS MADE BY POLICE OFFICERS
WHEN FORMING THE EVIDENCE BASE WHEN DOCUMENTING
ADMINISTRATIVE OFFENCES**

The article is devoted to the study of issues of evidence in proceedings in cases of administrative offenses. Based on the analysis of court decisions, typical shortcomings in the law enforcement practice of the National Police of Ukraine in the formation of the evidentiary base were identified. A systematization of typical errors in the formation of the evidentiary base made by police officers when documenting administrative offenses was carried out, among which the following were identified: a protocol on an administrative offense drawn up in violation of the requirements of Article 256 of the Code of Administrative Offenses and the Instructions for the Preparation of Materials on Administrative Offenses; the absence of any proper and admissible evidence that would confirm the fact of the commission of a specific administrative offense by individuals; the presence in the case materials of written explanations of witnesses who were not questioned in court and did not confirm the guilt of the person being held administratively liable; evidence obtained in violation of the norms of current legislation was added to the case materials; improperly attached copies of documents were attached to the case materials; the case materials include evidence (documents, videos, etc.) that is not specified in the administrative offense report; the documents attached to the case materials do not contain the required details or are drawn up incorrectly; the evidence attached to the case materials does not relate to a specific case or confirms the existence or absence of circumstances that are subject to proof in the event of a person committing a certain type of administrative offense; the video recording from the police officer's body camera is not continuous or does not allow establishing the circumstances of the offense; the photographs attached as evidence do not contain information about the place and time of filming, and therefore are recognized by the courts as inadequate evidence; in the case materials on administrative offenses provided for in Article 124 of the Code of Administrative Offenses, there is an incorrectly drawn up diagram of a traffic accident as evidence.

It is emphasized that these shortcomings lead to the recognition of evidence as inadmissible, inappropriate and insufficient, which complicates the consideration of cases and makes it impossible to bring offenders to justice.

Key words: typical errors, National Police, evidence and substantiation, administrative offense, administrative and jurisdictional activity, protocol, documentation of offenses.

КАДРОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

УДК 343.985:371.134:351.74
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-2-14-15>

Карпенко Олександр Миколайович,

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету № 2
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3550-856X>

Корольов Андрій Валентинович,

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету № 2
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5595-8944>

Чернолуцький Дмитро Володимирович,

викладач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-4486-6948>

ТАКТИКО-СПЕЦІАЛЬНА ПІДГОТОВКА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ДО ВИКОРИСТАННЯ ПІДРУЧНИХ ЗАСОБІВ

У статті проаналізовано правові та практичні аспекти підготовки поліцейських до застосування підручних засобів у складних ситуаціях. Обґрунтовано необхідність удосконалення тактико-спеціальної підготовки в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, з урахуванням психологічної стійкості, моделювання екстремальних умов та інноваційних методів навчання. Наголошено на важливості комплексного підходу до формування професійної готовності поліцейських, що забезпечує ефективність дій у кризових умовах.

Ключові слова: Національна поліція України, засоби примусу, підручні засоби, тактика, тактико-спеціальна підготовка, психологічна підготовка, моделювання ситуацій.

Постановка проблеми. Потреба підвищення рівня тактичної підготовки особового складу Національної поліції України, залученого до виконання службових

завдань, ніколи не втрачає актуальності. Адже низький рівень тактичної обізнаності може призводити до неефективного виконання поліцейських обов'яз-

ків і створювати загрозу для безпеки як громадян, так і поліцейських. Одним із важливих аспектів підвищення тактичної грамотності є освоєння тактики використання підручних засобів. У ситуаціях, коли стандартні засоби можуть бути недоступними або неефективними, підручні засоби стають ключовим інструментом для поліцейського. Їх правильне та своєчасне застосування не тільки підвищує ефективність дій, але й мінімізує ризики для життя і здоров'я. Тому важливо не лише оцінювати загальний рівень тактичної підготовки, але й включати в навчальний процес спеціальні курси, що сприяють освоєнню і вдосконаленню навичок використання підручних засобів серед працівників поліції.

Метою статті є проведення аналізу правового регулювання та методів підвищення ефективності підготовки поліцейських до дій у складних оперативних ситуаціях, обґрунтування важливості та необхідності навчання поліцейських тактико-спеціальних прийомів із використанням підручних засобів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Тактико-спеціальна підготовка поліцейських була предметом дослідження таких учених: І. В. Власенка, Є. С. Гіденка, М. Д. Курляка, О. В. Смірнова.

Однак питання навчання поліцейських використанням підручних засобів залишається поза увагою науковців. Незважаючи на внесення змін до законодавства України щодо застосування поліцейськими підручних засобів, питання практичної реалізації цього аспекту підготовки залишається не досить опрацьованим і потребує додаткових досліджень, що є вкрай важливим в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Тактико-спеціальні навчання є одним із найефективніших методів підготовки здобувачів вищої освіти в системі Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС України). Вони моделюють реальні ситуації, що дозволяє формувати навички, необхідні для ефективного виконання службових обов'язків і запобігання кримінальним правопорушенням.

Професійна компетентність поліцейських визначається їхньою здатністю діяти в надзвичайних умовах, гарантувати особисту безпеку та безпеку громадян. Успішність виконання завдань залежить від рівня професійно-прикладної та фізичної підготовки. «Для працівників Національної поліції вміння раціонально використовувати свої знання, уміння та навички є ключем до успішного виконання завдань у різних ситуаціях своєї діяльності. Інакше кажучи, кожному працівнику поліції потрібно розвивати і вдосконалювати тактичну грамотність» [1, с. 474].

Тактична грамотність є ключовим компонентом професійної компетентності поліцейських в Україні. «Тактика – це сукупність методів і прийомів, застосовуваних для досягнення наміченої мети. Тактична підготовка працівників поліції являє собою безперервний процес навчання, спрямований на підвищення професійних знань, формування вмінь і навичок, необхідних для визначення лінії поведінки та методів дій у складних ситуаціях службової діяльності. Дана підготовка є найважливішим компонентом професійної майстерності працівників поліції і набуває особливого значення в разі екстремальних ситуацій у повсякденній діяльності» [2, с. 147].

Заклади освіти зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, відіграють ключову роль у її розвитку, забезпечують навчання з так-

тико-спеціальної, вогневої та фізичної підготовки, під час яких у здобувачів вищої освіти формуються необхідні професійні знання, уміння та навички, які дають змогу якісно та відповідно до закону виконувати службові обов'язки. Одним із важливих аспектів такої підготовки є навчання поліцейських алгоритмів дій у ситуаціях, коли під час виконання службових обов'язків постає необхідність застосувати заходи примусу, зокрема використати підручні засоби.

15 березня 2022 р. Верховною Радою України з метою оптимізації діяльності поліції під час воєнного стану було внесено зміни до ч. 5 ст. 42 Закону України «Про Національну поліцію» (далі – Закон № 580-VIII). Відтепер «під час дії воєнного стану, у разі необхідності відбиття нападу, що загрожує життю чи здоров'ю поліцейського або іншої особи, а також усунення небезпеки у стані крайньої необхідності або при затриманні особи, яка вчинила правопорушення та/або чинить опір поліцейському, поліцейський має право використати підручні засоби» [3; 4]. «До найпоширеніших предметів, які можна використовувати як підручні засоби, можна зарахувати: стільці, табурети, книжки, папки, ручки, олівці, ремені, мотузки, посуд, зв'язки ключів тощо. За допомогою цих і подібних предметів можна здійснювати ударний, больовий і задушливий вплив на правопорушника. Тактично грамотне їх використання дає можливість співробітнику поліції перемогти у протиборстві зі злочинцем. Володіння стійкою навичкою використання підручних засобів у складній оперативній обстановці сприяє збереженню життя і здоров'я співробітника, а також інших громадян» [5, с. 97]. Це підкреслює важливість і актуальність систематичного відпрацювання поліцейськими тактико-спеціальних дій з метою відточення навичок застосування фізичного впливу з використанням підручних засобів.

Однак нами було підмічено, що в силабусах і робочих навчальних програмах закладів вищої освіти системи МВС після внесення відповідних змін до ст. 42 Закону № 580-VIII відсутні навіть згадки про навчання використання підручних засобів [6–8], про відпрацювання тактики їх використання і поготів. Це викликає занепокоєння, оскільки знання щодо використання підручних засобів мають велику значимість. О. В. Смірнов пише: «Якщо проявляти уважність і кмітливість, то можна навколо себе завжди знайти предмети, які можна використати як зброю або імпровізовані еквіваленти спеціальних засобів. Саме тому курсантам, слухачам і співробітникам поліції треба відточувати на практичних заняттях знання з використання підручних засобів. Відповідні навички та готовність особового складу поліції до тактико-спеціальних дій з підручними засобами формуються на заняттях з основ особистої безпеки, фізичної та тактико-спеціальної підготовки. Техніка згаданих дій передбачає проведення як захисту від нападу, так і атаки, включно із задушливими, сковувальними та больовими прийомами». «Недостатнє залучення поліцейських до практичних тренувань і вправ може бути ще однією причиною низького рівня тактичної грамотності серед особового складу Національної поліції України. Поліцейські, які не отримують достатньої кількості можливостей для практичного тренування, можуть мати обмежену можливість розвивати свої тактичні навички та реагувати на різні ситуації» [9, с. 34–38].

Тактична підготовка має бути багатогранною, оскільки перелік підручних засобів не є вичерпним. Її вдосконалюють на практичних заняттях за допомогою комплексного підходу та багаторазових повторень рухів для

досягнення позитивного результату. Дії, що стосуються використання бойових прийомів боротьби, здебільшого відпрацьовуються у взаємодії з партнерами. Тому під час навчання особливо важливо чітко регламентувати дії кожного партнера на кожен етап виконання та виключати будь-які неузгоджені або спонтанні рухи [10, с. 23]. З метою запобігання травматизму ця робота виконується в захисному екіпіруванні та не в повну силу.

Тактика застосування працівниками поліції підручних засобів проти правопорушників передбачає врахування різних обставин. У процесі вдосконалення тактики дій з використанням підручних засобів варто враховувати різні індивідуальні особливості правопорушників і обставини, які можуть ускладнити затримання (кількість осіб; наявність у них зброї або інших небезпечних предметів, які можуть бути використані як зброя; особливості місця затримання; час і можливість прибуття на допомогу інших нарядів поліції тощо). Урахування цих обставин для ухвалення об'єктивного рішення не завжди можна провести шляхом послідовного ретельного аналізу. Здебільшого реакція поліцейського повинна бути швидкою і рішучою, зумовленою радше стійко сформованими навичками, ніж аналітичними роздумами. З огляду на ці вимоги до тактики дій поліцейського, під час його навчання необхідно приділяти увагу практичному відпрацюванню таких реакцій за допомогою методів квест-ситуацій і ситуативних завдань [11, с. 56]. Є. С. Гіденко слушно зазначає, що правильне тактичне мислення починається з оцінювання потенційних загроз. Водночас необхідно розуміти, що, незважаючи на розмаїття можливих варіантів загроз, ситуації ризику мають деякі універсальні характеристики. Люди й обстановка можуть представляти тільки визначене коло загроз [1, с. 476]. Саме тому у спеціалізованій літературі наголошується на тому, що потрібно також оцінювати можливі ризики для цивільних осіб або колег і визначати, чи є доцільним використання підручних засобів у конкретних обставинах. Якщо склалася ситуація з високим ризиком і небезпекою, поліцейські можуть викликати підкріплення або відкласи затримання, доки не отримають додаткові ресурси [12, с. 74].

Моделювання ситуацій оперативно-службової діяльності дозволяє ефективно напрацьовувати тактичні дії. «Спираючись на досвід підготовки працівників поліції до активних дій у складних умовах, необхідно відзначити важливість моделювання ситуацій службової діяльності. Працюючи у складній обстановці, працівник поліції повинен використовувати звичний для нього алгоритм дій. Ці навички напрацьовуються за допомогою систематичного вдосконалення тактичних дій і стійкого оперативного мислення в рамках моделювання ситуацій. У процесі підготовки працівники повинні набути навичок тактичних дій, характерних для тієї чи іншої екстремальної ситуації» [13, с. 475].

Такий підхід сприяє формуванню стійких навичок тактичних прийомів і збільшує результативність підготовки. Варто відзначити, що також можна залучати до тренувань досвідчених інструкторів, які мають досвід роботи із працівниками поліції та можуть передати їм свої знання та практичні навички [14, с. 415]. Усе це підвищує ефективність дій поліцейських у конфліктних ситуаціях, сприяє забезпеченню переваги в умовах протидії протиправній поведінці.

Поліцейський повинен бути готовим до застосування підручних засобів не лише з тактичного, а й із психологічного погляду, оскільки його професійна діяльність

часто передбачає оперативне ухвалення нестандартних рішень. Виконання службових завдань зазвичай супроводжується високим рівнем емоційного та психологічного напруження, тому тактико-спеціальна підготовка має поєднуватися із психологічним тренуванням. Це забезпечує здатність ефективно долати внутрішні бар'єри та діяти впевнено в екстремальних умовах. Комплексний підхід до навчання, зокрема із застосуванням моделювання ситуацій, сприяє досягненню позитивних результатів під час реального виконання завдань [1, с. 475].

Психологічна підготовка є невід'ємним складником тактико-спеціальної підготовки. Її вдосконалення має бути постійним і комплексним, оскільки ефективне застосування підручних засобів потребує не лише фізичних, а й морально-вольових якостей. Недостатня психологічна стійкість може призвести до поразки навіть добре підготовленого співробітника. Практичні заняття повинні включати елементи стресового моделювання: раптовий фізичний вплив, координаційне стомлення, світлошумові перешкоди та зміну обстановки. Це сприяє розвитку швидкої реакції та стійкості в екстремальних умовах. Окрім цього, застосування підручних засобів може мати сильний психологічний вплив на правопорушника. Наприклад, гучні звуки чи тимчасове засліплення можуть деморалізувати нападника і зменшити його агресію.

Отже, систематичне відпрацювання тактико-спеціальних дій із використанням підручних засобів є ключовим елементом підготовки поліцейських до роботи у складних умовах. Основну увагу варто приділяти вдосконаленню тактико-спеціальної підготовки в поєднанні з розвитком морально-вольових якостей і психологічної стійкості. Ефективне відпрацювання можливе через моделювання екстремальних ситуацій на практичних заняттях. Ми пропонуємо власне бачення тактики застосування співробітниками поліції підручних засобів.

Крок 1. Оцінювання ситуації та оточення. Перше, що повинен зробити поліцейський, – швидко оцінити загрозу й оточення. Важливо з'ясувати, із чим або ким він має справу: чи є нападник озброєним, скільки є можливих загроз, а також які предмети є навколо, що можуть бути використані для захисту або нейтралізації загроз.

Крок 2. Вибір підручних засобів. Після оцінювання ситуації поліцейський має визначити, які предмети з оточення можуть бути використані. Це можуть бути стільці, парасолька, вогнегасники або інші доступні об'єкти. Важливо, щоб предмет відповідав потребам конкретної ситуації: для захисту, атаки чи відволікання уваги правопорушника. Також потрібно врахувати можливі ушкодження, яких ці предмети можуть завдати як правопорушнику, так і оточенню. Якщо правопорушник намагається атакувати, поліцейський може використати підручні засоби для захисту. Наприклад, стільці чи столи можуть бути використані як щити для блокування ударів. Стіл або інші об'єкти можна використати як тимчасову барикаду між собою і нападником, щоб уникнути фізичного контакту. Використання таких предметів дозволяє створити дистанцію та мінімізувати ризик для життя і здоров'я.

Крок 3. Нейтралізація правопорушника. Після убезпечення себе поліцейський може перейти до активних дій для нейтралізації правопорушника. Якщо в його розпорядженні є твердий предмет подовженої форми (наприклад, швабра), її можна використовувати для завдання ударів із безпечної відстані, щоб зупинити нападника. Окрім того, важкі предмети (наприклад, вогнегасники) можуть бути використані для дезорієнтації

або знерухомилення правопорушника. Якщо правопорушник має зброю, важливо забезпечити максимальну дистанцію між собою та ним, поки не вдасться його нейтралізувати.

Крок 4. Фіксація правопорушника. Після успішної нейтралізації правопорушника важливо забезпечити контроль над його рухами. Якщо стандартні спецзасоби для затримання (наприклад, кайданки) недоступні, поліцейський може використовувати імпровізовані засоби – мотузки, ремені, одяг або занавіски для тимчасової фіксації рук і ніг правопорушника. Це допоможе знерухомити його до прибуття підкріплення або застосування стандартних засобів.

Крок 6. Психологічний вплив. У деяких ситуаціях використання підручних засобів може мати сильний психологічний ефект на правопорушника. Гучний шум від ударів по металевих предметах або створення оптичного впливу (наприклад, застосування ліхтаря для тимчасового засліплення) можуть деморалізувати нападника, знизити його агресивність і сприяти швидшому припиненню конфлікту. Навіть демонстрація готовності використати підручний засіб може змусити правопорушника відступити.

Крок 7. Взаємодія з іншими поліцейськими або цивільними. Якщо в інциденті беруть участь кілька поліцейських, важливо координувати їхні дії. Один може виконувати захисні дії, тоді як інший здійснюватиме нейтралізацію правопорушника. Поліцейські також можуть залучати цивільних для допомоги у створенні барикад або передачі доступних предметів. Однак варто пам'ятати про безпеку цивільних осіб і їхню мінімальну участь у небезпечних ситуаціях.

Крок 8. Дотримання етичних і правових норм. Під час використання підручних засобів важливо дотримуватися принципів пропорційності та необхідності застосування сили. Поліцейські повинні діяти в межах закону, уникати надмірної жорстокості або невинуватих дій. Кожна ситуація потребує ретельного оцінювання, щоб уникнути травмивних наслідків для правопорушника або оточення. Залежно від розвитку подій поліцейський може:

- поєднати застосування фізичної сили та використання підручних засобів для захисту або нейтралізації загрози;
- припинити застосування фізичної сили та перейти до активного використання підручних засобів, якщо ситуація потребує швидкого реагування;
- припинити використання підручних засобів і перейти до застосування фізичної сили, якщо підручні засоби виявилися не досить ефективними;

- після використання підручних засобів повернутися до застосування фізичної сили, якщо загроза не була нейтралізована;

- після використання підручних засобів перейти до активного застосування інших засобів для мінімізації загрози;

- залежно від ескалації конфлікту, припинити застосування підручних засобів і здійснити перехід до більш інтенсивних заходів, як-от спеціальні засоби чи зброя, коли це виправдано обставинами.

Крок 9. Аналіз дій після завершення інциденту. Після затримання правопорушника важливо провести аналіз дій. Поліцейські повинні оцінити ефективність використання підручних засобів і з'ясувати, чи вдалося мінімувати ризики для себе й оточення. Цей аналіз допоможе краще підготуватися до подібних ситуацій у майбутньому та вдосконалити тактичні навички.

Вищенаведена послідовність кроків має допомогти поліцейським діяти оперативно й ефективно в екстремальних умовах за допомогою підручних засобів для гарантування безпеки та підтримання порядку.

Не можна не погодитися з Є. С. Гіденко, що «для підвищення рівня тактичної грамотності необхідно забезпечити якісну підготовку та перепідготовку особового складу, включаючи практичну підготовку на спеціальних тренувальних майданчиках та застосування інноваційних технологій. Також важливо забезпечити необхідне фінансування для здійснення цих заходів» [14, с. 415].

Висновки. Підбиваючи підсумок, можна відзначити таке. Закладам вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, необхідно підвищувати ефективність тактичної підготовки майбутніх працівників поліції у сфері використання підручних засобів. Цього можна досягти впровадженням систематичного моделювання екстремальних ситуацій на практичних заняттях, що поєднує розвиток тактико-спеціальних навичок із морально-психологічною підготовкою. Такий підхід не тільки дозволить поліцейським опанувати ефективні методи дій у нестандартних умовах, але й підвищить їхню готовність до оперативного реагування у складних обставинах. Результати цієї діяльності позитивно вплинуть на рівень професійної підготовленості працівників поліції, забезпечать як поліцейських, так і громадян під час виконання службових завдань, а також сприятимуть кращому вирішенню оперативних завдань у складних і небезпечних умовах, особливо під час воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Гіденко Є. С. Підготовка працівників поліції в тактично-складовій діяльності при екстремальних ситуаціях. *Юридичний науковий електронний журнал* : електронне наукове фахове видання юридичного факультету Запорізького національного університету. 2022. С. 474–477.
2. Булачек В. Р. Особиста безпека працівника ОВС України : навчальний посібник / В. Р. Булачек та ін. 2 вид., зі змін. і доп. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 264 с.
3. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № № 40–41. Ст. 379.
4. Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2123–IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-20#n221> (дата звернення: 03.05.2025).
5. Коломоєць О. Д., Головкин О. М., Олексієнко С. В. Особливості реалізації повноважень національної поліції України в умовах нових правил використання безпілотних повітряних суден. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2025. № 1. С. 94–99. <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-1-13-16>.
6. Тактико-спеціальна підготовка: силабус навчальної дисципліни освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Київ : НАВС, 2022. URL: https://okop.navs.edu.ua/assets/files/akr_bak_pravo/2022/vk05_1_2022_syl.pdf (дата звернення: 03.05.2025).

7. Тактико-спеціальна підготовка : робоча програма навчальної дисципліни освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 081 Право. Дніпро : ДДУВС, 2024. URL: <https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/zyod/nmm-p-b-081/b/4.pdf> (дата звернення: 03.05.2025).

8. Тактико-спеціальна підготовка : робоча програма навчальної дисципліни освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 081 Право. Вінниця : ХНУВС, 2024. URL: <https://nm2.univd.edu.ua/discipline/80132> (дата звернення: 03.05.2025).

9. Смірнов О. В. Організаційно-педагогічні основи тактичної підготовки поліцейських. *Правова доктрина*. 2018. № 4. С. 98–104.

10. Захист від нападу та силове затримання правопорушника, озброєного холодною зброєю (ножем) : методичні рекомендації / Н. Ю. Худякова та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 58 с.

11. Алгоритм дій поліцейських патрульної поліції під час забезпечення публічної безпеки і порядку : збірник ситуативних завдань / Ю. Р. Йосипів та ін. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 68 с.

12. Курляк М. Д. Особливості тактики дій працівників Національної поліції України при затриманні особи, яку застали під час учинення тяжкого або особливо тяжкого злочину і яка намагалася втекти. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2. С. 72–78. <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-2-10>

13. Гіденко Є. С. Загальна характеристика та рівні тактичної грамотності особового складу підрозділів національної поліції України, що долучається до виконання службових завдань. *Юридичний науковий електронний журнал* : електронне наукове фахове видання. 2023. № 7. С. 414–416.

References

14. Hidenko, Ye. S. (2022). Pidhotovka pratsivnykiv politsiiv v taktychno-skladovii diialnosti pry ekstremalnykh sytuatsiakh [Training of police officers in tactical-component activities in extreme situations]. *Iurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. Elektronne naukove fakhove vydannia yurydychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu "Helvetyka"*. S. 474–477 [in Ukrainian].

15. Bulachek, V. R., Banakh, S. M., Tyorlo, O. I., & Zemlianskyi, I. Yu., et al. (2016). *Osobysta bezpeka pratsivnyka OVS Ukrainy: navch. posibnyk [Personal safety of an internal affairs officer of Ukraine: study guide]* (2nd ed., rev. and enl.). Lviv: Lviv State University of Internal Affairs [in Ukrainian].

16. Pro Natsionalnu Politsiiu [On National Police]: Zakon Ukrainy vid 02.07.2015 r. № 580-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 40–41, St. 379 [in Ukrainian].

17. Pro vnesennia zmin do zakoniv Ukrainy "Pro Natsionalnu politsiiu" ta "Pro Dystsyplinaryi statut Natsionalnoi politsii Ukrainy" z metoiu optymizatsii diialnosti politsii, u tomu chisli, pid chas dii voiennoho stanu [On amendments to the Laws of Ukraine "On the National Police" and "On the Disciplinary Statute of the National Police of Ukraine" to optimize police activities, including during martial law]: Zakon Ukrainy vid 15.03.2022 r. № 2123–IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-20#n221> (data zvernennia: 03.05.2025) [in Ukrainian].

18. Kolomoiets, O. D., Holovkov, O. M., & Oleksienko, S. V. (2025). Osoblyvosti realizatsii povnovazhen natsionalnoi politsii Ukrainy v umovakh novykh pravyl vykorystannia bezpilotnykh povitrianykh suden [Features of the exercise of powers of the National Police of Ukraine under the new rules for the use of unmanned aerial vehicles]. *Ukrainska politseistyka: teoriia, zakonodavstvo, praktyka*. № 1. S. 94–99. <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-1-13-16> [in Ukrainian].

19. Taktyko-spetsialna pidhotovka: sylabus navchalnoi dystsypliny osvitoi prohramy pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity [Tactical and Special Training: Syllabus of the academic discipline of the first (bachelor's) level of higher education] (2022). Kyiv: NAVS. Retrieved from: https://okop.navs.edu.ua/assets/files/akr_bak_pravo/2022/vk05_1_2022_syl.pdf (data zvernennia: 03.05.2025) [in Ukrainian].

20. Taktyko-spetsialna pidhotovka: robocha prohrama navchalnoi dystsypliny osvitoi prohramy pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity 081 Pravo [Tactical and Special Training: Working program of the academic discipline of the first (bachelor's) level of higher education 081 Law] (2024). Dnipro: DDUVS. Retrieved from: <https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/zyod/nmm-p-b-081/b/4.pdf> (data zvernennia: 03.05.2025) [in Ukrainian].

21. Taktyko-spetsialna pidhotovka: robocha prohrama navchalnoi dystsypliny osvitoi prohramy pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity 081 Pravo [Tactical and Special Training: Working program of the academic discipline of the first (bachelor's) level of higher education 081 Law] (2024). Vinnytsia: KhNUVS. Retrieved from: <https://nm2.univd.edu.ua/discipline/80132> (data zvernennia: 03.05.2025) [in Ukrainian].

22. Smirnov, O. V. (2018). Orhanizatsiino-pedahohichni osnovy taktychnoi pidhotovky politseiskykh [Organizational and pedagogical foundations of tactical training of police officers]. *Pravova doktryna*. № 4. S. 98–104 [in Ukrainian].

23. Zakhyst vid napadu ta sylove zatrymattia pravoporushnyka, ozbroienoho kholodnoiu zbroieiu (nozhem): metod. rek. (2021). [Protection against attack and forceful detention of an offender armed with cold weapons (knife): methodological recommendations] / N. Iu. Khudiakova, V. V. Bondarenko, O. A. Arsenenko ta in. Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav [in Ukrainian].

24. Alhorytm dii politseiskykh patrolnoi politsiiv pid chas zabezpechennia publichnoi bezpeky i poriadku: zbirnyk sytuatyvnykh zavdan (2019). [Algorithm of actions of patrol police officers during ensuring public safety and order: collection of situational tasks] / Yu. R. Yosypiv, N. D. Tuz ta in. Lviv: LvDUVS [in Ukrainian].

25. Kurlyak, M. D. (2023). Osoblyvosti taktyky dii pratsivnykiv Natsionalnoi politsii Ukrainy pry zatrymanni osoby, yaku zastaly pid chas uchynennia tiazhkoho abo osoblyvo tiazhkoho zlochyynu i yaka namahalasia vteky [Features of the tactics of actions of employees of the National Police of Ukraine when detaining a person caught committing a serious or especially serious crime and who tried to escape]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnurishnikh sprav*. № 2. S. 72–78. <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-2-10> [in Ukrainian].

26. Hidenko, Ye. S. (2023). Zahalna kharakterystyka ta rivni taktychnoi hramotnosti osobovoho skladu pidrozdiliv natsionalnoi politsiiv Ukrainy, shcho doluchaietsia do vykonannia sluzhbovykh zavdan [General characteristics and levels of tactical literacy of personnel of the National Police of Ukraine units involved in performing official tasks]. *Iurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal: elektronne naukove fakhove vydannia*, № 7, S. 414–416 [in Ukrainian].

Karpenko Oleksandr,

Senior Lecturer at the Department of Tactical and Special Training, Faculty № 2
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3550-856X>

Korolev Andriy,

Senior Lecturer at the Department of Tactical and Special Training, Faculty № 2
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5595-8944>

Chernolutskiy Dmytro,

Lecturer at the Department of Administrative and Legal Disciplines, Faculty № 2
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-4486-6948>

**TACTICAL AND SPECIAL TRAINING OF POLICE OFFICERS
IN THE USE OF IMPROVISED MEANS**

This article highlights the critical issue of enhancing police tactical training concerning the use of improvised tools during duty, especially in the context of martial law. The author emphasizes the importance of tactical proficiency as a core component of a police officer's professional competence.

The article explores the legal grounds for applying improvised tools, specifically the amendments to Article 42 of the Law of Ukraine "On the National Police", which legalize their use in exceptional situations. It analyzes the current state of training programs within the Ministry of Internal Affairs' higher education institutions, noting the lack of instruction on the tactics of using improvised tools.

The need for implementing systematic practical exercises involving the modeling of extreme situations is substantiated, as this approach helps police officers develop stable skills for effective response. Special attention is given to the importance of combining tactical and psychological training to ensure confidence, speed, and decisiveness in actions.

The author proposes a step-by-step algorithm for using improvised tools, which includes assessing the situation, selecting appropriate items, restraining the offender, interacting with colleagues, and adhering to legal boundaries. It is stressed that such a comprehensive approach fosters police readiness for operations in complex conditions, enhances citizen safety, and improves the effectiveness of threat response.

The article suggests developing and implementing special training modules that would cover not only the technical aspects of using improvised tools but also the formation of moral and volitional qualities. It also underscores the necessity of involving experienced instructors and utilizing innovative teaching methods, such as quest-based tasks, simulations, and elements of stress modeling. Particular emphasis is placed on the psychological aspects of training, which are crucial for maintaining self-control and the ability to make quick decisions under threat.

Key words: National Police of Ukraine, means of coercion, improvised means, tactics, tactical and special training, psychological training, situation modeling.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-2-14-16>

Потоцький Мирослав Михайлович,

доктор філософії в галузі права,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2
Криворізького навчально-наукового інституту
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2979-9114>

Гранкіна Валентина Ігорівна,

доктор філософії в галузі права,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2
Криворізького навчально-наукового інституту
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9010-2777>

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПРОФІЛЬ ОСОБИ НЕВІДОМОГО ЗЛОЧИНЦЯ: ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ

Установлено, що психологічний профіль особи невідомого злочинця створюється фахівцем крізь, так би мовити, призму фрагментів (частин відомої інформації) про події злочину й особу злочинця. Підсумовано, що використання методу психологічного профілювання особи невідомого злочинця може надати органам кримінального переслідування інформацію про: психотип людини, фізіологічні та поведінкові особливості, інтелектуальні здібності людини, мотиви поведінки злочинної діяльності, може надати можливість прогнозування дій злочинця в майбутньому.

Ключові слова: злочин, досудове кримінальне провадження, психологічний профіль, експертиза.

Постановка проблеми. Застосування такого інструменту ідентифікації особи невідомого злочинця, як створення психологічного профілю особи, може стати у пригоді правоохоронним органам у розслідуванні резонансних злочинів, учинених в умовах неочевидності.

Встановлення особи, яка вчинила злочин, є частиною діяльності з розслідування злочину. Успішне розслідування конкретного злочину багато в чому залежить від розроблення типології особистості злочинця. У діяльності правоохоронних органів застосовується метод формування психологічного портрета, складання якого безпосередньо залежить від досліджень особи злочинця, зокрема серійного. Необхідні для складання портрета злочинця матеріал і дані можна отримати насамперед шляхом ретельного вивчення жертви й місця вчинення злочину [1, с. 180].

На наше переконання, застосування методу психологічного профілю ідентифікації особи невідомого злочинця має сприйматись як виняток, оскільки здебільшого його застосуванню передують традиційні та більш точні методи ідентифікації. Коли традиційні методи пошуку особи не дають результату, метод психологічного профілю може застосовуватись як допоміжний засіб. Потребують з'ясування процесуальні особливості застосування методу психологічного профілю особи невідомого злочинця, а також користь такого методу для досягнення завдань досудового кримінального провадження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанню застосування психологічного портрета (профілю) особи невідомого злочинця у своїх дослідженнях приділяли увагу такі науковці: Г. М. Гетьман, Н. А. Жерж, Н. В. Кимлик, Р. В. Кимлик, О. В. Синеокий та інші. Натепер є невирішеним питання щодо кримінальної про-

цесуальної форми застосування методу психологічного профілю особи невідомого злочинця. Уважається, що останнє може бути проведено у формі висновку експерта або ж висновку спеціаліста.

Метою статті є проведення аналізу особливостей застосування психологічного профілю особи невідомого злочинця у процесі досудового кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу. Особистість злочинця визначається як один із найбільш важливих і складних об'єктів вивчення в юридичній психології. Метою дослідження такої особистості є вивчення типових особливостей, притаманних досліджуваному об'єкту, причин і закономірностей їх виникнення та розвитку, шляхів виправлення. Досить природним є той факт, що під час вивчення особистості злочинця юридичні психологи намагаються встановити те типове, що є в кожному з них [2, с. 61–62].

Особистість правопорушника визначають як сукупність соціально-психологічних властивостей і якостей людини, які є причинами й умовами вчинення злочинів [3, с. 121]. Адже поведінка людини завжди соціально зумовлена. Людина в будь-якому середовищі ніколи не залишається наодинці із собою, навіть якщо вона цілком занурена у власні думки й переживання. Серед основних чинників появи відхилень у поведінці можна виокремити безпосередній вплив мікросередовища: родини, знайомих, однолітків, взаємозв'язків, у які включена людина, системи виховання і навчання, засобів комунікації тощо. Головним у процесі девіантної поведінки є не сам собою рівень задоволення матеріальних і духовних потреб, а розрив у можливостях їх задоволення для різних соціальних груп [3, с. 40–41]. З огляду на соціальну зумовленість психологічних властивостей будь-якої людини, злочинця також, окремі особливості поведінки особи залишають «відбиток» у свідомості інших осіб. Наприклад, очевидці події кримінального правопорушення можуть надати інформацію щодо особливостей поведінки особи, яка вчинила злочин, яка може виявитися цінною під час профілювання особи невідомого злочинця; інформація, яку надають члени родини, колеги злочинця, може виявитись цінною під час прогнозування подальшої протиправної поведінки особи тощо.

Сутність поняття «психологічний профіль злочинця». Варто зупинитися на визначенні та розмежуванні таких понять, як «психологічний портрет» і «психологічний профіль» злочинця. Відповідно до тлумачного словника, поняття «портрет» розуміється як мальоване, скульптурне або фотографічне зображення обличчя людини; дуже точне відображення людини тощо. Поняття «профіль» розкривається як обриси обличчя збоку; загальні обриси тощо [4]. Профіль особи можна визначити як неповний портрет, оскільки в розпорядженні особи, яка здійснює профілювання, є обмежена кількість інформації.

О. В. Синеокий пише, що загалом кримінально-психологічний профіль – це описова характеристика властивих конкретній особі окремо визначених якостей, що характеризує і відрізняє таку особу від інших людей. Завдання складання психологічного «профілю особистості» полягає в тому, щоб на основі аналізу злочинної діяльності зробити висновки про психологічні особливості злочинця, визначити попередньо його особистісні характеристики [5, с. 209].

Г. М. Гетьман зазначає, що «психологічний профіль» можна застосовувати до осіб, візуальний контакт із якими неможливий із таких причин: невідома особа вчинила злочин (злочини), не бажає бути відомою та ухиляється

від кримінальної відповідальності. Процес створення психологічного профілю являє собою моделювання психологічних і поведінкових особливостей невідомого злочинця. Психологічний профіль особи невідомого злочинця – це ідеальна модель, що містить інформацію психологічного характеру, зокрема і про його поведінкові особливості, виявляє і визначає такі риси особи невідомого злочинця, що сприяє діагностиці останнього, його встановленню та виявленню, та побудована відповідними фахівцями в окремих галузях знань (психологом, психіатром, криміналістом, сексопатологом тощо) [6, с. 11].

Уявляється, що метод психологічного портрету можна застосовувати до особи-правопорушника, яка вже викрита у вчиненні правопорушення, тобто коли її данні відомі, у розпорядженні правоохоронних органів досить доказової інформації, така особа надає показання тощо. Тобто для створення психологічного портрету спеціалісту (експерту) необхідно мати в розпорядженні різнобічну інформацію про злочинця. Коли є необхідність у відображенні психологічних особливостей особи невідомого злочинця, тут мова йде саме про застосування методу психологічного профілю, оскільки даних для створення психологічного портрету замало. Трапляються випадки, коли під час розшуку невідомого злочинця в органів кримінального переслідування є обмежена кількість інформації щодо цієї особи, наприклад: дані щодо поведінки під час або ж після вчинення кримінального правопорушення, інформація щодо способів підготовки до правопорушення та способів приховування його слідів, показання свідків тощо. Таку інформацію щодо невідомого злочинця можна назвати фрагментарною. Отже, психологічний профіль особи буде створюватись кризь, так би мовити, призму таких фрагментів (частин відомої інформації).

На підставі залишеної слідової картини (матеріально фіксовані відображення), яка, безумовно, містить інформацію про цю особу, без прямої контактної взаємодії з особою, опосередковано, у процесі огляду місця події, огляду трупа (сліди, залишені на жертві), дослідження способу вчинення (та/або приховання злочину), виявлення слідів на місці події, що були залишені злочинцем, можна, так би мовити, відтворити «контур», «обрис» особи невідомого злочинця. У деяких окремих випадках джерелом інформації для побудови психологічного профілю особи невідомого злочинця можуть слугувати ідеальні сліди, які слідчий може отримати від потерпілої особи, свідка чи очевидця. Синтез цих джерел є основою побудови моделі особи невідомого злочинця під час створення психологічного профілю [7, с. 176–178].

«Матеріал» для створення психологічного профілю злочинця можна також отримати з відкритих цифрових джерел. О. В. Скуловатова, Н. В. Волотовська пишуть, що інформацію про особу можна одержати з відкритих джерел, що надає дослідникам широкі можливості вивчення особистості. Психологічний портрет можна створити на основі реальної поведінки індивіда в цифровому світі. Це збагачує науку новими даними й методами, проте потребує усвідомлення етичної відповідальності. Поєднання контент-аналізу, лінгвістичних і поведінкових методів дозволяє глибоко проникнути у психіку людини, спіраючись на її цифрові сліди. Проте ця сфера потребує етичного та правового регулювання. Також важливим є запобігання хибним інтерпретаціям [8, с. 323].

Практичне застосування. Н. А. Жерж відзначає, що нагальна потреба у складанні криміналістично-психологічного портрета (профілю особи невідомого злочинця) постає у слідчих під час розслідування тяжких і особли-

во тяжких злочинів, коли місце події і стан жертви дають можливість стверджувати, що в невідомого злочинця наявні відхилення в поведінці [9, с. 83].

Основною метою профілювання є передбачення дій правопорушника, його мотивів і потенційних вразливостей, що дозволяє забезпечити дотримання інтересів кримінального судочинства [10, с. 504]. Сучасним напрямом моделювання особи невідомого злочинця є використання психологічних знань (під час проведення позаекспертних психологічних досліджень) для побудови ідеальної (розумової) моделі такої особи [7, с. 174]. Моделювання особи невідомого злочинця у процесі психологічних досліджень являє собою побудову ідеальної моделі спеціалістом-психологом чи судовим експертом-психологом, яка розкриває його психологічні властивості, пояснює сутність поведінки, висвітлює такі характеристики, що відображають ставлення особи невідомого злочинця до виконуваних ним дій (бездіяльності), до оточення і себе під час учинення злочину, а також до та після його вчинення [11, с. 118].

Так, наприклад, складними для розкриття є вбивства, учинені таємно в умовах неочевидності (зазвичай за відсутності очевидців або даних про особу потерпілого); убивства, які злочинець підготував заздалегідь; убивства, які злочинець не готував заздалегідь, проте після їх учинення намагався знищити сліди. Такі ситуації вимагають від слідчого повної мобілізації всіх його професійних знань, навичок і вмінь оперувати інформацією та ресурсами органу дізнання. Багато проваджень про вбивства відкривається в умовах відсутності даних про особу злочинця, який зник із місця події. Розкриття та якісне розслідування злочинів, учинених в умовах неочевидності, є найважливішим завданням, що визначає рівень законності в державі й авторитет правоохоронних органів [12, с. 407].

У процесі огляду місця події, знаючи, які саме грані людської психіки можуть знайти матеріалізоване відображення в обстановці місця події, слідчий одержує інформацію психологічного характеру про потреби, звички, професійні та побутові навички, деякі риси характеру злочинця, спонуки та мету злочину, психологічну атмосферу на час його вчинення тощо. У злочині проявляються вольові та характерологічні риси. Так, жорстокість насильства, раптовість нападу, ігнорування можливості появи свідків можуть бути проявами рішучості, авантюризму, фізичної сили, професійних навичок, самооцінки злочинця. Навпаки, розбійний напад без особливої жорстокості, обачливий, розрахований на фізично слабкого супротивника, свідчить, що злочинець обережний, нерішучий, фізично слабкий [13, с. 32–33].

Ефективність методу складання психологічного портрету (профілю) злочинця полягає в тому, що в результаті проведеного аналізу матеріалів провадження експерт-психолог (експерт-криміналіст, криминолог, психолог чи психіатр) готує ймовірнісний портрет злочинця з характерними рисами його психічного та зовнішнього конституційного вигляду, професійною орієнтацією, стилем життя, захопленнями тощо. Тобто психологічний портрет (профіль) злочинця в такому разі є першим кроком на шляху розслідування кримінального провадження і дає слідчому шанс узагалі розслідувати дану ситуацію злочинного діяння, що підвищує показники розкриття злочинів [14, с. 88].

Побудова психологічного профілю особи невідомого злочинця, як позаекспертне психологічне дослідження, що має інформаційно-орієнтувальний зміст, необхідно подавати у формі висновку спеціаліста, а не як судово-психологічну експертизу (висновок експерта) [6, с. 12].

Психолого-криміналістичний портрет і його використання не є прямими доказами у провадженні, але можуть успішно застосовуватися під час пошуку, а також проведення оперативних і слідчих (розшукових) дій із викриття винних. В умовах неочевидності за допомогою психопрофілю можна висунути і здійснити перевірку версій, а також спрогнозувати час і місце вчинення нового злочину; уточнити, звзунти коло підозрюваних, надалі виділити із цього кола потрібну особу [9, с. 81].

Використання психологічного профілювання особи невідомого злочинця може здійснюватися «у форматі» висновку експерта або ж висновку спеціаліста. Залученню експерта до розслідування злочину може передувати залучення спеціаліста із психологічного профайлінгу (позаекспертне дослідження), оскільки залучення фахівця потребує меншої витрати процесуальних ресурсів (насамперед часу).

Практична користь. У результаті створення психологічного профілю особи визначається приблизний психотип людини, на який правоохоронні органи можуть і повинні звернути пильну увагу ти виявити оперативний інтерес. Психологічний чи поведінковий профіль, нехай неточний, але все ж дає співробітникам правоохоронних органів основу, з якої вони починають розслідування: він підказує, кого треба шукати – молоду чи літню людину; спокусника, що маніпулює жінками, чи похмурого типа, який убиває майже відразу ж; гетеро- чи бісексуала; мешканця даної місцевості чи випадкового приїжджого. Іноді поведінковий профіль може бути складений настільки точно, що він приводить слідство до людини, яку вже раніше допитували [5, с. 211–213].

Створення психологічного профілю під час позаекспертних психологічних досліджень передбачає побудову ідеальної моделі особи невідомого злочинця, яка дає можливість з'ясувати: 1) мотиви кримінальної поведінки (учинення кримінального правопорушення, тобто задоволення злочинцем своїх потреб) – неприязнь, помста, користь та інше; 2) інтелектуальні здібності особи невідомого злочинця; 3) вольові властивості особи невідомого злочинця (вольовий, рішучий, безініціативний); 4) агресивність; 5) спонтанність у процесі вчинення кримінального правопорушення. Особливістю позаекспертних психологічних досліджень є те, що вони проводяться в межах конкретного кримінального провадження до призначення судово-психологічної експертизи. Використання органами кримінальної юстиції цього методу для встановлення особи невідомого злочинця сприяє не лише визначенню його психологічних особливостей, мотивів, а й особливостей біологічного й анатомічного характеру. Систематизація та зіставлення даних відомостей про таку особу надають можливість висувати версії, визначати коло підозрюваних осіб і ймовірної жертви наступного злочину, його географічного розташування [11, с. 120–123].

Використання методу психологічного профілювання особи невідомого злочинця може надати органам кримінального переслідування таку інформацію: психотип людини, фізіологічні та поведінкові особливості, інтелектуальні здібності людини, мотиви поведінки злочинної діяльності та прогнозування дій злочинця в майбутньому тощо.

Висновки. З огляду на все вищевказане можна підсумувати, що в разі, коли під час досудового кримінального провадження є необхідність у відображенні психологічних особливостей особи невідомого злочинця, є доцільним застосування методу психологічного профілю. Трапляються випадки, коли під час розшуку невідомого злочинця в органів кримінального пересліду-

вання є обмежена кількість інформації щодо цієї особи, наприклад: дані щодо поведінки під час або ж після вчинення кримінального правопорушення, інформація щодо способів підготовки до правопорушення та способів приховування його слідів, показання свідків тощо. Таку інформацію щодо невідомого злочинця можна назвати фрагментарною. Отже, психологічний профіль особи буде створюватись крізь, так би мовити, призму таких фрагментів (частин відомої інформації).

Використання психологічного профілювання особи невідомого злочинця може здійснюватися «у формі» висновку експерта або ж висновку спеціаліста.

Залученню експерта до розслідування злочину може передувати залучення фахівця із психологічного профайлінгу (позаекспертне дослідження), оскільки залучення спеціаліста потребує меншої витрати процесуальних ресурсів (передусім часу). Використання методу психологічного профілювання особи невідомого злочинця може надати органам кримінального переслідування таку інформацію: психотип людини, фізіологічні та поведінкові особливості, інтелектуальні здібності людини, мотиви поведінки злочинної діяльності, прогнозування дій злочинця в майбутньому тощо.

Список використаних джерел

1. Жерж Н. А. Психологічний портрет серійного вбивці. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України*. Серія «Економіка, право». 2013. № 4. С. 174–181.
2. Юридична психологія : підручник / Д. О. Александров та ін. Київ : КНТ, 2007. 360 с
3. Юридична психологія : навчально-методичний посібник / Г. В. Мухіна ; за заг. ред. В. М. Бесчастного. Київ : ВД «Дакор», 2019. 236 с.
4. Великий тлумачний словник (ВТС) сучасної української мови. URL: <https://1531.slovaronline.com/> (дата звернення: 04.05.2025).
5. Синєокий О. В. Основи кримінальної сексопатології : навчальний посібник. Суми : Університетська книга, 2010. 572 с.
6. Гетьман Г. М. Моделювання особи невідомого злочинця (криміналістичні засоби, методи та технології): автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2015. 21 с.
7. Гетьман Г. М. Проблеми визначення сутності психологічного профілю особи невідомого злочинця у слідчій діяльності. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 136. С. 173–180.
8. Скуловатова О. В., Волотовська Н. В. Використання інформації з відкритих джерел для створення психологічного портрета особистості. *Виклики та перспективи сучасної науки: теорія, практика, інновації* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Біла Церква, 10–11 квітня 2025 р. Біла Церква, 2025. С. 320–323.
9. Жерж Н. А. Застосування методу психолого-криміналістичного портрета злочинця при розслідуванні окремих видів злочинів. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 1. С. 79–86.
10. Черненко П. М., Тайбасаров О. В., Карасьов Д. Л. Формування кримінологічного профілю злочинців під час стабілізаційних заходів на звільнених територіях. *Національні інтереси України*. 2025. № 3 (8). С. 500–512.
11. Гетьман Г. М. Інноваційні напрями моделювання особи невідомого злочинця в діяльності органів кримінальної юстиції. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2016. Вип. 16. С. 117–124.
12. Жерж Н. А. Початковий етап розслідування вбивств, учинених в умовах неочевидності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 74. С. 406–412.
13. Психологія слідчої діяльності : навчальний посібник / В. Г. Андросюк та ін. Київ : Правова єдність, 2009. 200 с.
14. Жерж Н. А., Кимлик Н. В., Кимлик Р. В. Роль психологічного портрета у встановленні особи невідомого злочинця при розслідуванні насильницьких злочинів. *Міжнародний юридичний вісник* : збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2015. Вип. 1. С. 83–89.

References

1. Zherzh, N. A (2013). Psykholohichniy portret seriinoho vbyvtsi [Psychological portrait of a serial killer]. *Naukovyi visnyk Natsionalnogo universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy (ekonomika, pravo)*. № 4. S. 174–181 [in Ukrainian].
2. Iurydychna psykholohiia (2007) [Legal psychology]: pidruchnyk / D. O. Aleksandrov ta in. Kyiv: KNT. 360 s. [in Ukrainian].
3. Iurydychna psykholohiia (2019) [Legal psychology]: navchalno-metodychnyi posibnyk / H. V. Mukhina; za zah. red. V. M. Beschastnoho. Kyiv: VD "Dakor". 236 s [in Ukrainian].
4. Velykyi tлумачnyi slovnyk (VTS) suchasnoi ukrainskoi movy [Large explanatory dictionary (VTS) of the modern Ukrainian language]. Retrieved from: <https://1531.slovaronline.com/> (data zvernennia 04.05.2025) [in Ukrainian].
5. Synieokyi, O. V. (2010). *Osnovy kryminalnoi seksopatologii* [Fundamentals of criminal sexopathology]: navchalnyi posibnyk. Sumy: Universytetska knyha. 572 s. [in Ukrainian].
6. Hetman, H. M. (2015). Modeliuvannia osoby nevidomoho zlochynsia (kryminalistychni zasoby, metody ta tekhnolohii) [Modeling the personality of an unknown criminal (forensic means, methods and technologies)]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kharkiv. 21 s. [in Ukrainian].
7. Hetman, H. M. (2017). Problemy vyznachennia sutnosti psykholohichnoho profilu osoby nevidomoho zlochynsia u slidchii diialnosti [Problems of determining the essence of the psychological profile of an unknown criminal in investigative activities]. *Problemy zakonnosti*. Vyp. 136. S. 173–180 [in Ukrainian].
8. Skulovatova, O. V., & Volotovska, N. V. (2025). Vykorystanian informatsii z vidkrytykh dzherel dlia stvorennia psykholohichnoho portreta osobystosti [Using information from open sources to create a psychological portrait of a personality]. *Vyklyky ta perspektyvy suchasnoi nauky: teoriia, praktyka, innovatsii*: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Bila Tserkva, 10–11 kvitnia 2025 r. Bila Tserkva. S. 320–323 [in Ukrainian].
9. Zherzh, N. A. (2015). Zastosuvannia metodu psykholoho-kryminalistychnoho portreta zlochynsia pry rozsliduvanni okremykh vydiv zlochyniv [Application of the method of psychological and forensic portrait of a criminal in the investigation of certain types of crimes]. *Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy*. № 1. S. 79–86 [in Ukrainian].

10. Chernenok, P. M., Taibasarov, O. V., & Karasov, D. L. (2025). Formuvannya kryminolohichnoho profilu zlochyntsv pid chas stabilizatsiinykh zakhodiv na zvilnennykh terytoriiakh [Formation of a criminological profile of criminals during stabilization measures in the liberated territories]. *Natsionalni interesy Ukrainy*. № 3 (8). S. 500–512 [in Ukrainian].

11. Hetman, H. M. (2016) Innovatsiini napriamy modeliuвання osoby nevidomoho zlochyntsia v diialnosti orhaniv kryminalnoi yustyttsii [Innovative directions of modeling the identity of an unknown criminal in the activities of criminal justice bodies]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*. Vyp. 16. S. 117–124 [in Ukrainian].

12. Zherzh, N. A. (2014) Pochatkovyi etap rozsliduvannya vbyvstv, vchynenykh v umovakh neochevydnosti [The initial stage of the investigation of murders committed in conditions of non-obviousness]. *Aktualni roblem derzhavy i prava*. Vyp. 74. S. 406–412 [in Ukrainian].

13. Psykholohiia slidchoi diialnosti (2009) [Psychology of investigative activity]: navchalnyi posibnyk / V. H. Androsiuk ta in. Kyiv: Pravova yednist. 200 s. [in Ukrainian].

14. Zherzh, N. A., Kymlyk, N. V., & Kymlyk, R. V. (2015). Rol psykholohichnoho portreta u vstanovlenni osoby nevidomoho zlochyntsia pry rozsliduvanni nasylnytskykh zlochyniv [The role of a psychological portrait in establishing the identity of an unknown criminal in the investigation of violent crimes]. *Mizhnarodnyi yurydychnyi visnyk: zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy*. Vyp. 1. S. 83–89 [in Ukrainian].

Pototskyi Myroslav,

Doctor of Philosophy in Law,

Associate Professor at the Department of Criminal Law, Faculty № 2

Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2979-9114>

Hrankina Valentyna,

Doctor of Philosophy in Law,

Associate Professor at the Department of Criminal Law, Faculty № 2

Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9010-2777>

PSYCHOLOGICAL PROFILE OF AN UNKNOWN CRIMINAL: SOME FEATURES OF APPLICATION

It has been determined that the use of the psychological profile method for identifying an unknown criminal should be perceived as an exception, since in the vast majority of cases its use is preceded by traditional and more accurate identification methods. In the case when traditional methods of searching for a person do not yield results, then compiling a psychological profile can be used as an auxiliary tool. The procedural features of the application of the psychological profile method for an unknown criminal need to be clarified, as well as the benefits of such a method for achieving the objectives of pre-trial criminal proceedings. It has been established that in the case when during pre-trial criminal proceedings there is a need to reflect the psychological characteristics of an unknown criminal, it is advisable to use the psychological profile method. There are cases when, when searching for an unknown criminal, the criminal prosecution authorities have a limited amount of information about this person, for example: data on behavior during or after committing a criminal offense, information on methods of preparing for the offense and methods of hiding its traces, witness statements, etc. Such information about an unknown criminal can be called fragmentary. Thus, the psychological profile of a person will be created through, so to speak, the prism of such fragments (parts of known information). It is concluded that the use of psychological profiling of an unknown criminal can be carried out “in the format” of an expert opinion or a specialist’s opinion. The involvement of an expert in the investigation of a crime may be preceded by the involvement of a psychological profiling specialist (outside of expert research), since the involvement of a specialist requires less expenditure of procedural resources (primarily time). The use of the method of psychological profiling of an unknown criminal can provide criminal prosecution authorities with information about: a person’s psychotype, physiological and behavioral characteristics, a person’s intellectual abilities, motives for criminal behavior and prediction of the criminal’s actions in the future, etc.

Key words: crime, pre-trial criminal proceedings, psychological profile, examination.

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ

УДК 351.746.1:004.056 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-2-14-17>

Волобоєв Артур Олегович,

доктор філософії в галузі права,

завідувач кафедри оперативно-розшукової діяльності
та інформаційної безпеки факультету № 3

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7138-5847>

Зеленський Сергій Миколайович,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності
та інформаційної безпеки факультету № 3

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0945-4485>

ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено комплексному аналізу правових і організаційних засад інформаційної безпеки України, установленню основних проблем їхнього розвитку й окресленню перспективних напрямів удосконалення. Зокрема, встановлено структуру організаційних засад інформаційної безпеки, до яких належать: об'єктивність, науковість, системність, комплексність, безперервність, індивідуалізація відповідальності, синергія централізованого та децентралізованого управління. Акцентовано на важливості правового регулювання суспільних відносин у сфері інформаційної безпеки.
Ключові слова: інформаційна безпека, національна безпека, ризики, загрози, принципи.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток інформаційних і комунікаційних технологій, загальна цифровізація суспільства й інтеграція із глобальним інформаційним простором створюють передумови для послаблення державного інформаційного суверенітету. Глобалізаційні процеси в інформаційному середовищі чинять істотний вплив на параметри інформаційної безпеки та функціонування інформаційного суспільства загалом, породжують безпрецедентні загрози у ключових сферах суспільного життя. З огляду на це інформаційна безпека набуває статусу самостійного й невід'ємного елементу національної безпеки України.

Необхідність захисту національного інформаційного середовища детермінує потребу системного гарантування інформаційної безпеки, що особливо актуалізується в контексті зміцнення української державності в умовах воєнного стану. Державна інформаційна безпека України реалізується як інтегральний складник національної без-

пеки. У правовому вимірі вона ґрунтується на демократичних принципах правової держави та впроваджується шляхом формування і реалізації відповідних національних доктрин, стратегій, концепцій і програм.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Категоріальний апарат, сутнісні характеристики та фундаментальні принципи інформаційної безпеки досліджено у працях вітчизняних науковців, серед яких: О. А. Габорець, О. І. Горбенко, А. М. Гребенюк, О. В. Захарова, В. А. Липкан, С. П. Морозов, І. В. Ткаченко, В. С. Цимбалюк, Г. В. Черненко й інші. Водночас, незважаючи на розгалуженість наукових напрацювань, відсутність нормативного закріплення поняття інформаційної безпеки на законодавчому рівні, визначаємо доцільність подальших досліджень і визначення правових і організаційних засад цього феномену.

Метою статті є проведення комплексного аналізу правових і організаційних засад інформаційної безпеки

України, установлення основних проблем її розвитку, окреслення перспективних напрямів удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Організаційні засади інформаційної безпеки України доцільно визначати як комплекс організаційних і організаційно-технічних заходів, що створюють сприятливе середовище для функціонування і прогресивного розвитку інформаційного простору [1].

До фундаментальних організаційних засад інформаційної безпеки належать: об'єктивність, науковість, системність, комплексність, безперервність, індивідуалізація відповідальності, синергія централізованого та децентралізованого управління.

Практичне застосування організаційних засад формує основу, що об'єднує всі елементи інформаційної безпеки в єдину функціональну систему. Варто зазначити, що організаційні засади характеризуються значно вищою стабільністю порівняно із правовими. Вони відображають універсальні правила й методологічні підходи до гарантування інформаційної безпеки, що можуть бути адаптовані будь-якою соціально-політичною та економічною системою. Організаційні засади функціонування державного апарату слугують детермінантами змісту діяльності окремих управлінських структур. Структурні принципи, закріплені у відповідних нормативно-правових актах, забезпечують ухвалення обґрунтованих управлінських рішень, упровадження раціональних адміністративних процедур і ефективний контроль у сфері виконавчої влади [2, с. 46].

Так, принцип об'єктивності посідає центральне місце в системі організаційних засад захисту інформації. Лише на основі неупередженої оцінки реальних і потенційних загроз інформаційній безпеці, а також стану правового й організаційного регулювання можна забезпечити надійний захист інформаційних ресурсів або мінімізувати вплив деструктивних чинників [3]. Об'єктивному оцінюванню підлягають реальні можливості використання матеріально-технічних, людських і фінансових ресурсів, принаймні в мінімально необхідному обсязі. Принцип об'єктивності передбачає дотримання вимог законів у всіх управлінських процесах, урахування їхніх закономірностей, ретельний аналіз наявного потенціалу держави та постійний моніторинг ризиків і загроз [4, с. 11].

Система інформаційної безпеки та механізми управління нею потребують проактивності, безперервності та превентивних заходів з боку держави й інших суб'єктів інформаційної діяльності. Тільки за таких умов можна очікувати на позитивну динаміку в цій сфері. Інакше кажучи, лише на підґрунті об'єктивної оцінки реального стану інформаційної безпеки та врахування закономірностей еволюції інформаційного середовища можна розробити й імплементувати ефективні заходи щодо захисту інформації та сфери її поширення. Особливо якщо враховувати сучасний стан, коли зростає значення штучного інтелекту та його соціальної інтеграції, а юридичний складник індустрії штучного інтелекту набуває не номінального, а вже реального характеру [5, с. 177].

Отже, принцип об'єктивності забезпечується врахуванням альтернативних думок, стратегічним плануванням і дослідженням закономірностей розвитку інформаційної сфери. Лише на основі комплексного врахування всіх аспектів принципу об'єктивності можливі розбудова та вдосконалення ефективної системи захисту й управління інформаційними ресурсами [6, с. 54].

Науковий підхід до організації інформаційної безпеки передбачає всебічне дослідження законів і закономірностей функціонування та розвитку інформаційної сфери. Наукове осмислення правового механізму захисту інформаційного простору передбачає ідентифікацію всього комплексу

проблем, пов'язаних із формуванням і вдосконаленням системи захисту інформації та управління цією системою на рівні законодавчих і нормативно-правових актів.

В Україні сформовано специфічну систему гарантування інформаційної безпеки та реалізуються заходи щодо її вдосконалення. Водночас результати проведеного аналізу наукового дискурсу та законотворчих процесів засвідчують, що ця діяльність характеризується деякою інертністю. Попри розгалуженість наукових пошуків у сфері інформаційної безпеки, на нормативному рівні залишається нерозв'язаною проблема визначення понятійно-категоріального апарату. Тому дослідження у вирішенні цієї актуальної проблеми й інших є основою для розроблення та впровадження відповідних ефективних механізмів регулювання суспільних відносин у контексті гарантування інформаційної безпеки та прав суб'єктів у сфері інформаційної діяльності як на національному, так і на міжнародному рівнях. Саме тут принцип комплексного підходу до організації інформаційної безпеки передбачає створення інтегрованої системи сил, засобів і спеціальних методів, спрямованих на гарантування безпеки інформаційних ресурсів [7, с. 805].

Для практичної реалізації цього принципу необхідне всебічне розуміння всіх компонентів об'єкта захисту, зокрема джерел інформації, які потребують захисту, серед яких і відомості, що становлять державну таємницю, інші види інформації з обмеженим доступом, відкриті дані, що мають значення для особи, суспільства й держави. До сфери розповсюдження інформаційних ресурсів, що потребують захисту, належать державні органи та підприємства, установи й організації незалежно від форм власності; інформаційні комунікаційні системи різного класу та призначення, зокрема й системи збору, обробки, зберігання та поширення інформації, засоби її захисту. Громадяни, зокрема й коло посадових осіб і громадські організації, потребують захисту як носії інформації. Особливого значення набуває захист права на отримання, використання та поширення інформації, а також захист конфіденційних даних та інтелектуальної власності [8, с. 23].

Принцип логічного зв'язку між державними й управлінськими рішеннями в усіх сферах інформаційної діяльності можна розглядати як специфічний прояв комплексного системного підходу. Цей принцип, що має самостійне значення, передбачає узгодженість виробничих, торговельних, фінансових і режимних заходів гарантування безпеки у відповідних сферах.

Принцип безперервності інформаційної безпеки полягає в постійному застосуванні як загальних, так і спеціальних засобів і методів гарантування інформаційної безпеки на всіх етапах її реалізації.

Закон України «Про інформацію», що є фундаментальним нормативно-правовим актом в інформаційній сфері, гарантує право на інформацію і акцентує увагу на доступності отримання, збирання, зберігання, використання і поширення інформації [9]. Принцип безперервності передбачає необхідність реалізації активних, превентивних і систематичних заходів, що гарантують безпеку інформації та контролюють ступінь її поширення у просторово-часовому континуумі, ідентифікують ризики та захищають від реальних і потенційних загроз у звичайних і екстремальних умовах [10], зокрема під час дії воєнного стану.

Принцип єдиного управління передбачає обов'язковість дотримання правових норм. Відповідальність покладається на керівників органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств і організацій, діяльність яких пов'язана з гарантуванням інформаційної безпеки.

Шляхом визначення повноважень державних органів у сфері національної безпеки й оборони, визначення їхніх функціональних обов'язків, порядку застосування сил і розподілу ресурсів для захисту суспільних цінностей сформовано систему управління та взаємодії безпекових органів, упроваджено інтегрований підхід до аналізу, планування та контролю їхньої діяльності.

Зауважимо, що сукупність ризиків і загроз національній безпеці в умовах воєнного часу утворює багатовимірну систему індикаторів, що підлягає комплексному аналізу з метою прогнозування потенційних наслідків кожного ризику та загрози, їх оцінювання за критеріями інтенсивності, масштабу, тривалості тощо. Аналіз цих наслідків може привести до переорієнтації пріоритетних напрямів захисту від найбільш значущих ідентифікованих загроз [11, с. 43].

З урахуванням міжнародного досвіду оцінювання впливу загроз національній безпеці виокремлено такі пріоритетні об'єкти захисту: матеріальні об'єкти, зокрема й інфраструктурні елементи, житлові й адміністративні споруди, засоби комунікації; людський капітал, зокрема й життя, фізичне та психічне здоров'я і добробут населення; економічні та фінансові ресурси; екологічне середовище; соціально-політичний потенціал.

Визначення стратегічного потенціалу держави та ключових цільових груп захисту від найбільш деструктивних загроз пов'язане з оцінюванням потенціалу стійкості та здатності системи національної безпеки до захисту суспільних цінностей із допустимим рівнем втрати їхньої функціональності [12, с. 69]. Варто акцентувати увагу на параметрах допустимої шкоди, що визначаються індивідуально для кожної цільової групи з урахуванням її специфічних характеристик.

Гарантування інформаційної безпеки в Україні спрямоване на виявлення ризиків і загроз і мінімізацію потенційних негативних наслідків для електронних комунікацій, підвищення рівня безпеки процесів обробки інформації та захисту персональних даних. Досягнення оптимального рівня безпеки вимагає від держави та суспільства впровадження комплексних механізмів і заходів для належного функціонування та захисту критично важливих інформаційних ресурсів і систем.

Зростання ризиків і поширення загроз, пов'язаних із воєнною агресією Росії проти України, на всі сфери суспільного життя потребує систематичного вдосконалення методів і засобів їх виявлення та протидії. Особливо значущими є швидке виявлення вразливостей в інформаційній безпеці України, превентивний захист від кібератак і своєчасне реагування на інформацію про кіберзагрози з метою мінімізації потенційно можливих негативних наслідків цієї загрози [13].

Формування моделі ризиків і загроз інформаційній безпеці України відповідає також стратегічним інтересам держави та суспільства. Створення єдиної основи для оцінювання ризиків і загроз дозволяє своєчасно їх аналізувати та вживати відповідних заходів. Так, для досягнення цієї мети доцільно врахувати такі компоненти: гнучку загальну структуру індикаторів оцінювання ризиків і загроз; функціональну простоту основних аналітичних принципів для ефективного застосування фахівцями; включення до аналітичних звітів візуалізацій у формі діаграм і графіків; використання чіткої термінологічної бази в оцінюванні ризиків.

Залежно від характеру та походження подій, що можуть спричинити ризики та загрози інформаційній безпеці України, доцільно додатково виокремити такі категорії: штучні, природні, соціальні, воєнні.

Оцінювання ризиків створює підґрунтя для управління ними та впровадження гарантій стабільності системи інформаційної безпеки в разі виникнення реальної загрози. Аналіз і оцінювання ризиків є важливим кроком у визначенні того, які з них потребують уваги, пом'якшення та/або передачі на регіональний, національний чи наднаціональний рівень для вирішення. Такий аналіз сприяє розробленню рекомендацій з визначення пріоритетів для посилення стійкості української системи інформаційної безпеки.

Методологія аналізу ризиків призначена для структурованого аналізу втрати, знищення або пошкодження інформації, визначення ступеня її вразливості та потенційних наслідків реалізації загроз. Інтеграцією міжнародного досвіду й національної специфіки можна визначити головну мету оцінювання ризиків як ідентифікацію вразливостей системи інформаційної безпеки, прогнозування наслідків їх порушення та розроблення стратегії управління ризиками. У цьому контексті оцінювання має сприяти розробленню стратегій і тактик своєчасного виявлення, запобігання та боротьби з поточними загрозами, визначення вразливих місць системи інформаційної безпеки.

Оцінювання ризиків реалізується на системній основі з використанням комплексного підходу. Водночас не лише аналізуються загрози, але й досліджуються їхні сутнісні характеристики й інтенсивність проявів.

Загрозу інформаційній безпеці визначаємо як джерело потенційної небезпеки, що впливає на систему захисту інформації і характеризується визначеною величиною та можливістю реалізації. Аналіз загроз є процесом систематичного дослідження та оцінювання інформації про реальні чи потенційні небезпеки з метою виявлення ключових факторів ризику та формулювання обґрунтованих висновків [14, с. 9]. Метою оцінювання загрози є її виявлення, опис і вимірювання з погляду величини та ймовірності настання.

Загрози необхідно вимірювати для можливості їх порівняння та визначення пріоритетів. Щоб виміряти величину загрози, спочатку необхідно визначити одиницю її вимірювання. Наприклад, у разі кіберзагроз одиницею вимірювання може бути кількість суб'єктів, підозрюваних у здійсненні кібератак. Усі вимірювання мають стосуватися визначеного місця та періоду часу (наприклад, місяця, кварталу чи року).

Оцінювання загрози передбачає вивчення її природи (характеру) і ступеню. Окрім того, важливо встановити шанс виникнення загрози та потенціал шкоди, яку вона може спричинити. Визначення характеру та розміру можливих збитків відносимо до основної компоненти оцінювання ризику.

Як і будь-який аналітичний процес, оцінювання загрози починається із чіткого формулювання дослідницького питання і окреслення необхідного масштабу аналізу. Оцінки можуть варіюватися від макрорівня (наприклад, загальнонаціональні кібератаки) до локальних проявів (наприклад, кібератаки в межах окремого міста). Спрямованість і масштаб аналізу залежать від завдань компетентного державного органу. Наприклад, аналітик може оцінювати специфічні методи, частоту інцидентів, частоту інцидентів або злочинні угруповання в конкретному регіоні.

Аналіз загрози передбачає визначення чинників, що зумовили її виникнення, наявного потенціалу для її нейтралізації, формування профілю об'єкта загрози, а також прогнозування тенденцій її розвитку. Інтенсивність загрози оцінюється за допомогою відповідних індикаторів, зокрема через встановлення кількості негативних інцидентів і прогнозування ймовірності їх повторення в певному просторово-часовому континуумі.

Вразливість системи інформаційної безпеки можна визначити як її нездатність ефективно протидіяти загрозам. У спрощеному розумінні вразливість є функцією ймовірності реалізації загрози та неспроможності системи запобігти її деструктивному впливу. Аналіз вразливості спрямований на визначення характеру й інтенсивності потенційних загроз, а також ефективності наявних механізмів захисту. Метою оцінювання вразливості є комплексний аналіз здатності інформаційної системи протистояти ідентифікованим загрозам. Оцінювання негативних чинників передбачає виявлення тих, які можуть посилити інтенсивність або ймовірність реалізації загрози.

Висновки. У підсумку варто підкреслити важливість правового регулювання інформаційної безпеки, що зумовлено зростанням ролі інформації в усіх сферах життєдіяльності особи та держави, а також впливом багатовимірних загроз інформаційному середовищу. Розвиток інформаційних відносин потребує запровадження гарантій дотримання та захисту конституційних прав і законних інтересів суб'єктів інформаційної та комунікаційної сфери. Адже національні інтереси України нерозривно пов'язані з дотриманням фундаментальних прав людини щодо створення, зберігання, отримання та використання інформації, формуванням сприятливих умов для розвитку сучасних інформаційних і комунікаційних технологій, захистом державних і приватних інформаційних інтересів від потенційних загроз [15].

У контексті зростання цінності інформації як стратегічного ресурсу значення інформаційної безпеки та захисту даних в інформаційних і комунікаційних системах постійно зростає. У зв'язку із цим до ключових правових засад гарантування інформаційної безпеки в Україні варто відносити: верховенство права; пріоритетність захисту прав і свобод людини і громадянина в інформаційній сфері; своєчасність і адекватність заходів щодо захисту національної безпеки від актуальних і потенційних інформаційних загроз; свободу створення, збирання, зберігання, використання та поширення інформації; забезпечення достовірності, повноти й об'єктивності інформаційних ресурсів; захист приватності особи; законність обмеження доступу до інформації; гармонізацію особистих, суспільних і державних інтересів; чіткий розподіл повноважень і відповідальності суб'єктів гарантування інформаційної безпеки; пріоритетний розвиток національних інформаційних технологій, ресурсів і послуг; інтеграцію до міжнародних систем інформаційної безпеки; гармонізацію національного інформаційного законодавства з міжнародними нормами та стандартами Європейського Союзу.

Уважаємо, що окреслені нами засади є основним орієнтиром для подальших досліджень з розкриттям їхнього змісту, а також визначенням окремих елементів єдиної системи правового й організаційного гарантування інформаційної безпеки України.

Список використаних джерел

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469–VIII. *Вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
2. Гребенюк А. М., Рибальченко Л. В. Основи управління інформаційною безпекою : навчальний посібник. Дніпро : ДДУВС, 2020. 144 с.
3. Про Стратегію інформаційної безпеки : Указ Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021. *Вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>.
4. Інформаційна безпека : підручник / В. В. Остроухов та ін. ; за заг. ред. В. В. Остроухова. Київ : Ліра-К, 2021. 412 с.
5. Тихомиров О. О. Права людини: інформаційний вимір : монографія. Одеса : Юридика, 2023. 304 с.
6. Дзьобань О. П. Філософія інформаційного права: світоглядні й загальнотеоретичні засади : монографія. Харків : Майдан, 2013. 360 с.
7. Габорець О. А. Значення біометричної автентифікації в сучасних системах безпеки. *Наука і техніка сьогодні* : електронний журнал. Серія «Техніка». Київ : Наукові перспективи, 2024. № 6 (34). С. 799–806.
8. Правове регулювання національної безпеки : навчальний посібник / О. Г. Боднарчук та ін. Ірпінь : Державний податковий університет, 2024. 202 с.
9. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657–XII. *Вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.
10. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. *Вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>.
11. Бочарніков В. П., Свешніков С. В. Безпекове середовище 2030 : монографія. Київ : Майстер книг, 2019. 76 с.
12. Франчук В. І. Теоретико-методологічні та управлінські засади розвитку безпекового середовища. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія «Економічна». 2023. № 2. С. 63–73.
13. Про Стратегію кібербезпеки України : Указ Президента України від 26.08.2021 р. № 447/2021. *Вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text>.
14. Strategic communications in the formation of the Ukrainian national security system : monograph / under general editorship of L. S. Khorishko. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. 188 p.
15. Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах : Закон України від 05.07.1994 р. № 80/94-ВР. *Вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text>.

References

1. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy. Zakon Ukrainy 21.06.2018 № 2469–VIII [On National Security of Ukraine. Law of Ukraine of June 21, 2018, № 2469–VIII]. *Vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy – Web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> [in Ukrainian].
2. Hrebenuk, A. M., & Rybalchenko, L. V. (2020). *Osnovy upravlinnia informatsiinoiu [Fundamentals of information security management]*. Dnipro: DDUVS [in Ukrainian].
3. Pro Stratehiiu informatsiinoiu bezpeky. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 28.12.2021 № 685/2021 [On the Information Security Strategy. Decree of the President of Ukraine dated December 28, 2021, № 685/2021]. *Vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy – Web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text> [in Ukrainian].
4. Ostroukhov, V. V. (Ed.) (2021). *Informatsiina bezpeka [Information security]*. Kyiv: Lira-K [in Ukrainian].

5. Tykhomyrov, O. O. (2023). *Prava liudyny: informatsiyni vymir [Human Rights: Information Dimension]*. Odesa: Yurydyka [in Ukrainian].
6. Dzoban, O. P. (2013). *Filosofia informatsiinoho prava: svitohliadni y zahalnoteoretychni zasady [Philosophy of information law: worldview and general theoretical foundations]*. Kharkiv: Maidan [in Ukrainian].
7. Haborets, O. A. (2024). Znachennia biometrychnoi avtentyfikatsii v suchasnykh systemakh bezpeky [The significance of biometric authentication in modern security systems]. *Elektronnyi zhurnal "Nauka i tekhnika sohodni" – Electronic journal "Science and Technology Today"*, 6, 799–806 [in Ukrainian].
8. Bodnarchuk, O. H., Bodnarchuk, O. I., Hlukh, M. V., & Harbinska-Rudenko, A. V. (2024). *Pravove rehuliuвання natsionalnoi bezpeky [Legal regulation of national security]*. Irpin: Derzhavnyi podatkovyi universytet [in Ukrainian].
9. Pro informatsiiu. Zakon Ukrainy vid 02.10.1992 № 2657–XII [About information. Law of Ukraine dated October 2, 1992, № 2657–XII]. *Vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy – Web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> [in Ukrainian].
10. Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 14.09.2020 № 392/2020 [On the National Security Strategy of Ukraine. Decree of the President of Ukraine dated September 14, 2020, № 392/2020]. *Vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy – Web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> [in Ukrainian].
11. Bocharnikov, V. P., & Svieshnikov, S. V. (2019). *Bezpekove seredovyshe 2030 [Safe Environment 2030]*. Kyiv: Maister knyh [in Ukrainian].
12. Franchuk, V. I. (2023). Teoretyko-metodolohichni ta upravliniski zasady rozvytku bezpekovooho seredovyshecha [Theoretical, methodological and managerial principles of developing a security environment]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs*, 2, 63–73 [in Ukrainian].
13. Pro Stratehiiu kiberbezpeky Ukrainy. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 26.08.2021 № 447/2021 [On the Cybersecurity Strategy of Ukraine. Decree of the President of Ukraine dated August 26, 2021, № 447/2021]. *Vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy – Web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text> [in Ukrainian].
14. Khorishko, L. S. (Ed.). (2023). *Strategic communications in the formation of the Ukrainian national security system*. Riga, Latvia: Baltija Publishing [in English].
15. Pro zakhyst informatsii v informatsiino-komunikatsiinykh systemakh. Zakon Ukrainy vid 05.07.1994 № 80/94-VR [On the Protection of Information in Information and Communication Systems. Law of Ukraine dated July 5, 1994, № 80/94-VR]. *Vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy – Web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

Voloboiev Arthur,

PhD in Law,

Head of the Department of Operational and Investigative Activities and Information Security

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7138-5847>

Zelenskyi Serhii,

Candidate of Law Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Operational and Investigative Activities and Information Security

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0945-4485>

LEGAL AND ORGANIZATIONAL PRINCIPLES FOR ENSURING INFORMATION SECURITY IN UKRAINE

The rapid development of information and communication technologies, the comprehensive digitalization of society, and integration into the global information space create preconditions for the weakening of state information sovereignty. Globalization processes in the information environment significantly affect the parameters of information security and the functioning of the information society as a whole, generating unprecedented threats in key areas of public life. In view of this, information security acquires the status of an independent and integral element of Ukraine's national security.

The need to protect the national information environment determines the necessity of a systematic approach to information security, which is especially relevant in the context of strengthening Ukrainian statehood under martial law. Ukraine's state information security is implemented as an integral component of national security. In the legal dimension, it is based on democratic principles and the rule of law and is carried out through the development and implementation of relevant national doctrines, strategies, concepts, and information security programs.

Accordingly, this article provides a comprehensive analysis of the legal and organizational principles of Ukraine's national information security system, identifies the main challenges to its development, and outlines promising directions for its improvement. In particular, the structure of these organizational principles is defined as including: objectivity, scientific approach, systematicity, comprehensiveness, continuity, individualization of responsibility, and the synergy between centralized and decentralized management. Emphasis is placed on the importance of legal regulation of social relations in the field of information security.

Key words: information security, national security, risks, threats, principles.

УДК 343.31.7:004.056.55
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-2-14-18>

Габорець Ольга Андріївна,

доктор філософії в галузі освіти, доцент,
доцент кафедри оперативного-розшукової діяльності
та інформаційної безпеки факультету № 3
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7791-6795>

Пекарський Сергій Петрович,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри оперативного-розшукової діяльності
та інформаційної безпеки факультету № 3
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0538-0391>

КІБЕРЗЛОЧИНИ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ

У статті проведено правовий аналіз кіберзлочинів як об'єкта класифікації в умовах цифровізації суспільства. Акцентовано на нормативній невизначеності, труднощах кваліфікації, особливостях використання електронних доказів і міжвідомчій координації. Запропоновано авторське бачення класифікації кіберзлочинів з урахуванням міжнародних стандартів та національного законодавства.

Ключові слова: кіберзлочини, класифікація кіберзлочинів, електронні докази, цифрове середовище, кримінальне правопорушення, інформаційні технології, кримінальна відповідальність, кіберпростір, правове регулювання.

Постановка проблеми. Цифровізація суспільства, глобальна інформатизація та повсюдне використання інформаційно-комунікаційних технологій зумовили трансформацію традиційних форм протиправної поведінки, спричинили виникнення нових видів кримінальних правопорушень, що вчиняються у віртуальному середовищі. Актуальність наукового осмислення феномену кіберзлочинів зумовлена необхідністю уніфікації підходів до їх визначення, систематизації, правової кваліфікації та ефективної протидії. Відсутність у чинному кримінальному законодавстві чіткого переліку кіберзлочинів, розбіжності в термінології, складнощі в доведенні складу злочину на підставі цифрових слідів, а також міжвідомча фрагментарність у боротьбі з кіберзлочинністю створюють суттєві бар'єри для забезпечення ефективного правосуддя. У цьому контексті особливої ваги набуває дослідження кіберзлочинів як об'єкта правової класифікації, що є основою для розроблення стратегії гарантування кібербезпеки та нормативного вдосконалення кримінально-правового регулювання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наукове пізнання кіберзлочинності було предметом дослідження таких вітчизняних науковців, як: Н. М. Ахтирська, В. Д. Гавловський, В. О. Голубев, О. Ю. Довженко, М. В. Карчевський, О. В. Кузьменко, В. Г. Кундеус, М. Ю. Літвінов, О. В. Манжай, В. В. Попко, Є. В. Попко, О. А. Самойленко, В. Г. Хахановський,

Д. М. Цехан та інші. Шановними науковцями дискутуються різні погляди, зокрема щодо класифікації кіберзлочинів, особливостей організації діяльності правоохоронних органів щодо протидії даним злочинам, міжнародного досвіду тощо. Однак, на нашу думку, в умовах правового режиму воєнного стану, у зв'язку з використанням новітніх інформаційних технологій і способів учинення кіберзлочинів представниками країни-агресорки, ці питання потребують подальшого дослідження та ретельного вивчення як наукової практично орієнтованої на діяльність різних правоохоронних органів України проблеми. Отже, зазначення кіберзлочинів як об'єкта правової класифікації становить предмет даного дослідження.

Метою статті є формування комплексного науково-правового уявлення про кіберзлочини як об'єкт правової класифікації шляхом аналізу наявних дефініцій, систематизації основних ознак кіберзлочинів, виявлення проблемних аспектів їх нормативного закріплення та обґрунтування авторського підходу до класифікації кримінальних правопорушень, учинених у кіберпросторі або з його використанням, з урахуванням сучасних викликів у сфері цифрової безпеки.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку людства характеризується глобалізацією інформаційних потоків і віртуалізацією способів комунікації між фізичними і юридичними особами. Водночас варто зауважити, що особи, які вчиняють кримінальні право-

порушення, не залишили поза увагою активне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у сферу суспільних відносин.

Згідно з положеннями ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI (далі – КПК України), завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників провадження, а також забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування і судового розгляду для того, щоб кожна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, була притягнута до відповідальності відповідно до своєї вини, жодна невинувата особа не була обвинувачена чи засуджена, а також щоб не застосовувався необґрунтований процесуальний примус, до кожного учасника провадження було забезпечено належну правову процедуру [1].

У цьому контексті варто зазначити, що для досягнення цілей кримінального провадження, розпочатого за фактом учинення кіберзлочину, правоохоронні органи приділяють значну увагу пошуку, виявленню, фіксації та використанню доказів на стадіях досудового розслідування та судового розгляду. Відповідно до ст. 84 КПК України [1], доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, здобуті в установленому законом порядку, на підставі яких уповноважені суб'єкти (слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд) установлюють наявність або відсутність фактів і обставин, що мають значення для провадження та підлягають доказуванню.

Згідно з положеннями Кримінального процесуального кодексу України, процесуальними джерелами доказів визнаються показання, речові докази, документи та висновки експертів. У контексті протидії кіберзлочинам правоохоронні органи приділяють особливу увагу виявленню та фіксації електронних доказів. Водночас у чинному КПК України відсутнє нормативне визначення поняття «електронний доказ». Для встановлення його змістовного наповнення, з урахуванням принципу аналогії права, доцільно звернутися до положень Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV (далі – ЦПК України) [2]. Згідно зі ст. 100 ЦПК України, електронними доказами визнається інформація в електронній (цифровій) формі, що містить відомості про обставини, які мають значення для розгляду справи. До таких доказів належать, зокрема, електронні документи (текстові файли, графічні зображення, плани, фотографії, аудіо- та відеозаписи), вебсайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в цифровому форматі.

Відповідно до цього ж положення електронні докази можуть зберігатися на різних носіях – портативних пристроях (зокрема, картах пам'яті, мобільних телефонах), серверах, у системах резервного копіювання та інших місцях збереження цифрової інформації, зокрема й в інтернеті.

Отже, застосування глобальної мережі «Інтернет», сучасних засобів комунікації та інших цифрових технологій стало одним із новітніх способів учинення кримінальних правопорушень. У таких злочинах зазвичай задіяні особи з різним правовим статусом – як ті, що вже мають судимість, так і учасники організованих злочинних угруповань, які за допомогою цифрових інструментів намагаються уникнути безпосереднього контакту з потерпілими та представниками правоохоронних органів. Це суттєво знижує ймовірність їх затримання безпосередньо під час учинення злочину. Такі особи, що є організаторами протиправної діяльності, активно залу-

чають до її реалізації осіб із відповідними спеціальними знаннями у сфері ІТ – для створення вебсайтів, блогів, телеграм-ботів, технічного супроводу онлайн-ресурсів тощо. До цього процесу нерідко залучається й молодь, яка прагне гострих відчуттів або додаткових доходів і втягується у злочинну діяльність. Наприклад, шляхом спілкування з потенційними жертвами в інтернеті, виведення коштів із банківських карток і подальшої передачі цих коштів організаторам шахрайських схем.

Злочинці активно використовують сучасні засоби комунікації, шифровані інтернет-ресурси, псевдоніми, кодові слова та суворо дотримуються заходів конспірації. Вони координують свої дії та здійснюють обмін інформацією через різні телекомунікаційні мережі та мобільні застосунки. Останні, зокрема, забезпечують наскрізне шифрування повідомлень, що дає змогу прочитати їх лише учасникам листування (наприклад, WhatsApp), або містять функцію «секретного чату», у якому повідомлення автоматично видаляються після встановленого користувачем часу, без збереження на серверах (наприклад, Telegram). Такі технічні характеристики суттєво ускладнюють процеси виявлення, документування та розслідування відповідних кримінальних правопорушень.

У зв'язку із цим варто зазначити, що кіберпростір загалом, а також шахрайство як один із найпоширеніших його проявів, стали об'єктами пильної уваги з боку правової науки та правоохоронної практики. Особливої актуальності набуває їх вивчення в контексті гарантування кібербезпеки й ефективної протидії кіберзлочинності. У межах цього дослідження доцільним є аналіз поняття «кіберзлочин», визначення його сутності як окремого виду протиправної поведінки, а також обґрунтування авторського підходу до класифікації таких злочинів.

Практика діяльності правоохоронних органів засвідчує, що одним із найтипівіших кіберзлочинів натеper є шахрайство, учинене з використанням кіберпростору. Відповідно до Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 17 серпня 2022 р. № 2163-VIII [3], кіберпростір визначається як середовище (віртуальний простір), що створює умови для комунікації та реалізації суспільних відносин, і формується через функціонування взаємопов'язаних комунікаційних систем і електронних комунікацій із застосуванням мережі «Інтернет» або інших глобальних мереж передачі даних. Поняття «кіберзлочин» («комп'ютерний злочин») охоплює суспільно небезпечне винне діяння, яке вчиняється в кіберпросторі чи за його допомогою і за яке передбачена відповідальність кримінальним законодавством України або міжнародними договорами.

Станом натеper відсутні чітко розроблені нормативні рекомендації чи методичні підходи щодо визначення кримінальних правопорушень, учинених у кіберпросторі, як таких, що мають характер кіберзлочинів. Серед науковців і практиків немає єдності щодо критеріїв віднесення тих чи інших діянь до цієї категорії, що ускладнює вироблення уніфікованої правозастосовної практики. Окрім того, відсутність усталеної класифікації переліку таких злочинів не дозволяє формувати об'єктивну статистику щодо рівня кіберзлочинності. У науковій літературі трапляються різні підходи до визначення поняття «кіберзлочин». Зокрема, одні автори розглядають його як кримінальне правопорушення, механізм підготовки, учинення або приховування якого передбачає використання електронно-обчислювальної техніки, телекомунікаційних систем, комп'ютерних мереж або засобів електров'язку. Інші трактують кіберзлочинність як сукупність злочинів, що скоюються в межах кібер-

простору з використанням комп'ютерних технологій або спрямовані безпосередньо проти них.

У науковій літературі існує декілька підходів до визначення понять «кіберзлочин» і «кіберзлочинність». Більшість дослідників пов'язують ці явища з особливим предметом посягання – комп'ютерною технікою, даними або зі способом учинення злочину, який реалізується шляхом використання інформаційно-комунікаційних технологій, або місцем – віртуальним кіберпростором. Отже, кіберзлочинність охоплює широкий спектр кримінальних правопорушень, що створює суттєві труднощі в систематизації та класифікації таких діянь. До них належать, зокрема, злочини з метою отримання незаконної фінансової вигоди, правопорушення, пов'язані з обробкою чи використанням інформації, що зберігається в комп'ютерних системах, а також діяння, які порушують конфіденційність, цілісність або доступність цифрових ресурсів [4].

В узагальненому вигляді кіберзлочинність може бути схарактеризована як сукупність кримінальних діянь, що здійснюються в кіберпросторі або з використанням цифрових технологій, включаючи комп'ютерні системи, мережі й інші засоби доступу до інформаційного середовища, а також злочини, які спрямовані безпосередньо проти цих систем або даних. Характерною рисою таких правопорушень є відсутність фізичного контакту з потерпілими особами (фізичними чи юридичними), а також високий рівень анонімності, швидкість реалізації злочинного задуму та низька вартість технічного забезпечення. Саме ці чинники сприяють підвищеному інтересу з боку злочинців до використання можливостей цифрових технологій.

З урахуванням вищевикладеного можна зробити висновок, що термін «кіберзлочинність» охоплює настільки різнопланові форми протиправної поведінки, що побудова універсальної та водночас ефективної системи їх класифікації є складним завданням. До основних категорій таких злочинів належать: діяння з метою особистого збагачення, неправомірний доступ або маніпулювання інформацією в комп'ютерних системах, а також правопорушення, які загрожують безпеці інформаційної інфраструктури.

Особливістю шахрайських дій, що вчиняються в кіберпросторі, є їхній суто цифровий характер. Це створює нові виклики для правоохоронної діяльності, зокрема ускладнює процес ідентифікації цифрових слідів, їхнього взаємозв'язку та визначення суб'єктів злочинної активності. Відсутність територіальних обмежень у кіберпросторі дозволяє злочинцям діяти з будь-якої точки світу, використовувати інструменти для анонізації трафіку та шифрування, що ускладнює процедуру досудового розслідування.

Натепер Кримінальний кодекс (далі – КК) України не містить вичерпного переліку складів злочинів, які можна було б однозначно віднести до категорії кіберзлочинів. Відсутній також уніфікований підхід до визначення чітких критеріїв, за якими можна кваліфікувати протиправне діяння як кіберзлочин як у вітчизняному, так і в міжнародному законодавстві.

Попри це, кримінальна відповідальність за кіберзлочини закріплена в низці положень Кримінального кодексу України, зокрема в таких статтях:

– ст. 361 – несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин, комп'ютерних мереж, автоматизованих систем або мереж електрозв'язку;

– ст. 361-1 – створення та розповсюдження шкідливого програмного забезпечення чи технічних засобів;

– ст. 361-2 – незаконне розповсюдження інформації з обмеженим доступом, учинене особою, яка має право доступу до неї;

– ст. 363 – порушення правил експлуатації комп'ютерних систем або заходів захисту інформації;

– ст. 363-1 – перешкоджання функціонуванню комп'ютерних систем шляхом масового розповсюдження інформації електрозв'язку.

Окрім того, використання інформаційно-комунікаційних технологій виступає кваліфікуючою ознакою у складі низки інших кримінальних правопорушень. Наприклад, у злочинах, пов'язаних із доведенням особи до самогубства через загрозу розповсюдження інформації; правопорушеннях у сфері моральності; торгівлі людьми; виготовленні та розповсюдженні порнографічних матеріалів; незаконному обігу наркотичних засобів, зброї та боєприпасів тощо.

Окрім статей, безпосередньо спрямованих на протидію злочинам у сфері інформаційної безпеки, кримінальна відповідальність за діяння, що мають ознаки кіберзлочинів, передбачена й у низці інших положень Кримінального кодексу України. Зокрема, у ч. 3 ст. 190 передбачено відповідальність за шахрайство, учинене з використанням електронно-обчислювальної техніки. Аналогічно, у ст. 200 встановлено кримінальну відповідальність за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками, електронними грошима, а також пристроями, призначеними для їх виготовлення.

Окрім того, положення окремих статей КК України, зокрема ст. 163 («Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер») і ст. 176 («Порушення авторського права і суміжних прав»), також фіксують використання комп'ютерів, програмного забезпечення та інших цифрових засобів як інструментів учинення правопорушення.

У цьому контексті можна стверджувати, що ядром поняття «кіберзлочин» є правопорушення, учинені з використанням електронно-обчислювальних машин, комп'ютерних систем, мереж або мереж електрозв'язку. Сукупність таких діянь становить понятійний зміст кіберзлочинності у кримінально-правовій площині. В українській правозастосовній практиці найбільш поширеними залишаються правопорушення, передбачені ст. 361 КК України, що стосуються несанкціонованого втручання в роботу комп'ютерних систем і мереж.

Для побудови обґрунтованої системи класифікації кіберзлочинів як об'єкта правової кваліфікації доцільно враховувати міжнародні нормативні акти. Базовим у цій сфері є Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність, ухвалена 23 листопада 2001 р. в м. Будапешті [5], яку Україна ратифікувала Законом від 7 вересня 2005 р. № 2824-IV. Цей документ виступає основоположним для гармонізації підходів до визначення складів кіберзлочинів на міждержавному рівні й у науковій доктрині [6].

Будапештська конвенція класифікує кіберзлочини на чотири основні категорії, до яких згодом Додатковим протоколом було додано ще одну. Ця класифікація є загальноновизнаною в міжнародному праві:

1. Злочини проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних систем і даних (CIA-злочини): несанкціонований доступ до інформаційних систем; незаконне перехоплення даних; втручання в комп'ютерні дані (їх зміна, видалення, блокування); втручання в роботу систем (зокрема, DoS-атаки); обіг програмних засобів або пристроїв, призначених для вчинення таких дій.

2. Злочини, пов'язані з використанням комп'ютерів як інструменту (наприклад, шахрайство чи підробка).

3. Злочини, пов'язані зі змістом інформації, що розповсюджується в кіберпросторі (наприклад, дитяча порнографія).

4. Порухення авторських прав, включаючи незаконне копіювання та поширення цифрових об'єктів.

5. Злочини расистського та ксенофобного характеру, учинені з використанням інформаційних технологій (передбачені Додатковим протоколом до Конвенції).

Окрім цього, дослідники пропонують класифікувати кіберзлочини за функціональною роллю інформаційних технологій у структурі правопорушення:

- злочини, де ІТ-системи є об'єктом посягання (наприклад, знищення, зміна чи блокування інформації);
- злочини, де ІТ-засоби є інструментом досягнення мети (наприклад, шахрайство чи викрадення інформації);
- злочини, де ІТ лише опосередковують протиправну діяльність (наприклад, підроблення документів);
- злочини, у яких ІТ-технології забезпечують організацію злочинної діяльності (наприклад, ведення баз даних незаконного характеру).

Отже, ефективна правова кваліфікація кіберзлочинів потребує не лише глибокого розуміння кримінально-правових норм, а й урахування міжнародних підходів, технічних аспектів учинення діянь і функціонального навантаження інформаційних технологій у структурі правопорушення.

Попри відсутність натепер єдиного загальноприйнятого визначення терміна «кіберзлочин», у середовищі науковців і практиків, а також фахівців у сфері кібербезпеки сформовано досить змістовне розуміння його правової природи, механізмів учинення, а також пов'язаних із ним загроз і ризиків. Це, у свою чергу, створює концептуальне підґрунтя для формування національної системи запобігання та протидії кіберзлочинності як суспільно небезпечному явищу.

З урахуванням практичного досвіду протидії злочинам, учиненим у кіберпросторі або з його використанням, варто зазначити, що до процесів виявлення, документування, розкриття та розслідування кіберзлочинів залучаються представники різних правоохоронних органів України. У зв'язку із цим доцільним видається формування класифікації кіберзлочинів із позиції функціональної відомчої належності, що враховує компетенцію конкретного суб'єкта у сфері розкриття та розслідування таких правопорушень.

Так, у межах покладених на неї повноважень, Служба безпеки України (далі – СБУ) забезпечує реалізацію заходів із контррозвідального захисту у сфері інформаційної та кібернетичної безпеки держави. До пріоритетних напрямів діяльності СБУ в цьому контексті відносять [7]:

- запобігання, виявлення, припинення та розслідування кримінальних правопорушень, учинених у кіберпросторі, які посягають на мир і безпеку людства;
- здійснення контррозвідальних і оперативно-розшукових заходів із протидії кібертероризму та кібершпигунству, під якими в чинному законодавстві відповідно розуміються терористична діяльність або шпигунство, що здійснюються в кіберпросторі або з його використанням. Наприклад, залучення спецслужбами РФ української молоді до підривної діяльності через мережу каналів у соцмережах і месенджерах, які закликають до вчинення диверсій і терористичних актів;
- протидія кіберзлочинності, наслідки якої можуть створювати загрозу життєво важливим інтересам держави;
- розслідування інцидентів, пов'язаних із кібератаками на державні електронні інформаційні ресурси й об'єкти критичної інформаційної інфраструктури;
- запобігання, нейтралізація спеціальних інформаційних операцій, спрямованих проти України, зокрема тих, що мають на меті дестабілізацію конституційного

ладу, порушення суверенітету, територіальної цілісності або загострення суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації в державі.

На тлі повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України загрози національній безпеці охоплюють не лише фізичний вимір (обстріли, ракетно-дронові атаки на об'єкти критичної інфраструктури), але й цифровий простір. Україна систематично зазнає масштабних кіберзагроз і кібератак, спрямованих на дестабілізацію роботи державних інституцій, об'єктів критичної інфраструктури, банківського сектору, телекомунікацій тощо.

Відповідно до Закону України «Про критичну інфраструктуру» від 16 листопада 2021 р. № 1882-IX, охорона об'єктів критичної інфраструктури включає комплекс режимних, інженерних, інженерно-технічних та інших заходів (за винятком заходів інформаційного та кіберзахисту), які здійснюються суб'єктами національної системи захисту критичної інфраструктури з метою запобігання, недопущення або припинення актів несанкціонованого втручання в діяльність таких об'єктів [8].

У межах функціонального розмежування повноважень, визначення відомчої належності у процесі розкриття та розслідування злочинів дозволяє стверджувати, що підрозділи кримінальної поліції України, здійснюючи оперативно-розшукову діяльність, зокрема шляхом використання відкритих джерел інформації (OSINT), у взаємодії з органами досудового розслідування Національної поліції України (далі – НПУ) забезпечують протидію широкому спектру кримінальних правопорушень, які мають ознаки кіберзлочинів [9].

Зокрема, підрозділи Департаменту карного розшуку НПУ фокусують свою діяльність на виявленні та припиненні злочинів проти життя і здоров'я особи, майнових злочинів, а також кримінальних правопорушень у сфері моральності, які вчиняються із використанням кіберпростору як засобу або середовища реалізації злочинного умислу [10].

Водночас Департамент міграційної поліції НПУ спеціалізується на протидії злочинам, пов'язаним із торгівлею людьми, незаконною міграцією, сексуальною експлуатацією неповнолітніх, що все частіше реалізуються через цифрові платформи, зокрема месенджери, вебресурси та соціальні мережі. Особливої актуальності набули питання функціонування нелегальних схем працевлаштування за кордоном, діяльності фіктивних шлюбних агентств, незаконної трансплантології, секс-бізнесу та розповсюдження порнографічного контенту. Наприклад, у взаємодії з Державною прикордонною службою та Службою безпеки України поліція регулярно викриває канали незаконного переміщення чоловіків через державний кордон [9].

Підрозділи Департаменту боротьби з наркозлочинністю НПУ здійснюють виявлення механізмів незаконного обігу наркотичних засобів, зокрема тих, що реалізуються з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. У своїй діяльності підрозділи дедалі частіше стикаються з випадками поширення наркотиків через анонімні онлайн-майданчики, месенджери, соціальні мережі, спеціалізовані мобільні застосунки та DarkNet-платформи.

Особливу увагу в контексті протидії кіберзлочинності варто приділити діяльності Департаменту кіберполіції НПУ, який виконує функції спеціалізованого органу з виявлення, запобігання, розкриття та розслідування злочинів у сфері використання комп'ютерних технологій. Основні напрями його діяльності включають: реалізацію державної політики у сфері протидії

кіберзлочинності; інформування населення про нові загрози та типові кіберзлочинні схеми; розроблення та впровадження програмних засобів для обліку та систематизації кіберінцидентів; забезпечення міжнародної взаємодії через канали Національної цілодобової мережі контактних пунктів [11].

Отже, функціональна відомча належність у сфері виявлення та розслідування кіберзлочинів засвідчує, що протидія таким є сферою спільної відповідальності низки правоохоронних органів. Окрім традиційних слідів злочинної діяльності, слідчі, оперативні працівники й експерти мають працювати з так званими віртуальними (або цифровими) слідами, що значно ускладнює фіксацію обставин підготовки та вчинення злочину.

Злочини, зокрема шахрайства, які реалізуються суто в цифровому середовищі, не передбачають фізичного контакту між потерпілим і зловмисником, що унеможливило отримання показань про зовнішність чи інші індивідуальні ознаки злочинців. Використання правопорушниками телекомунікаційних і комп'ютерно-технічних засобів, цифрових платформ і мережі «Інтернет» вимагає від працівників правоохоронних органів володіння сучасними компетентностями, зокрема: навичками роботи з комп'ютерною технікою та спеціалізованим програмним забезпеченням; умінням виявляти, фіксувати, копіювати й аналізувати інформацію з комп'ютерів, смартфонів, цифрових носіїв та інтернет-ресурсів; здатністю працювати з електронними документами, створеними, переданими, збереженими та представленими у візуальній формі; знаннями про процедури автентифікації – елек-

тронного процесу підтвердження ідентифікації особи чи інформаційної системи; застосуванням електронної ідентифікації – використання унікальних електронних ідентифікаційних даних для встановлення особи або уповноваженого представника юридичної особи [12].

Отже, станом на тепер кіберпростір розглядається не лише як сфера правопорушень, але і як окремий «театр» сучасних гібридних воєн, у якому реалізуються як кіберзлочини, так і державні чи квазідержавні інформаційні операції. Зростає технологічна складність реалізації кіберзагроз, удосконалюються інструменти атак на об'єкти критичної інфраструктури, упроваджуються нові форми цифрового шахрайства, що часто супроводжуються інформаційно-психологічним впливом на потерпілих з метою введення їх в оману або маніпуляції свідомістю.

У цьому контексті Стратегія кібербезпеки України, затверджена Указом Президента України від 26 серпня 2021 р. № 447/2021, визначає: «Україна має бути здатною забезпечити свій соціально-економічний розвиток у цифровому світі, що вимагає набуття спроможності ефективно стримувати деструктивні дії в кіберпросторі, досягнення кіберстійкості на всіх рівнях та взаємодії всіх суб'єктів забезпечення кібербезпеки, яка ґрунтується на довірі» [13].

Висновки. Отже, кіберзлочини виступають об'єктом правової класифікації, а протидія кіберзлочинності є ключовим елементом національної системи забезпечення кіберстійкості, що має стратегічне значення для збереження державного суверенітету, стабільності інформаційного простору та цифрового добробуту громадян.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651–VI. Дата оновлення: 21 листопада 2024 р. *Вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. Дата оновлення: 19 жовтня 2024 р. *Вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
3. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 17 серпня 2022 р. № 2163-VIII. *Вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>.
4. Кравцова М. О. Сучасний стан і напрями протидії кіберзлочинності в Україні. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2018. № 2 (19). С. 155–166.
5. Конвенція про кіберзлочинність : міжнародний документ Ради Європи від 23 листопада 2001 р., ETS № 185. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text.
6. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність : Закон України від 7 вересня 2005 р. № 2824-IV. *Вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2824-15#Text>.
7. Захист інформаційного та кіберпростору : вебсайт. URL: <https://ssu.gov.ua/zabezpechennia-informatsiinoi-bezpeky>.
8. Про критичну інфраструктуру : Закон України від 16 листопада 2021 р. № 1882–IX. Дата оновлення: 21 вересня 2024 р. *Вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text>.
9. Структура та функції органів (підрозділів) Національної поліції України. *Сайт Національної поліції України*. URL: <https://www.npu.gov.ua/pro-policiyu/struktura-nacionalnoyi-policiyi>.
10. Кіберполіція України. *Офіційний сайт кіберполіції Національної поліції України*. URL: <https://cyberpolice.gov.ua/>.
11. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22 травня 2003 р. № 851-IV. Дата оновлення: 31 грудня 2023 р. *Вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>.
12. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги : Закон України від 5 жовтня 2017 р. № 2155-VIII. Дата оновлення: 15 листопада 2024 р. *Вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#n3>.
13. Стратегія кібербезпеки України, затв. Указом Президента України від 26 серпня 2021 р. № 447/2021. *Вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text>.

References

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: vid 13 kvitnia 2012 r. № 4651–VI [Criminal Procedure Code of Ukraine from April 13, 2012, № 4651-VI]. (2024, November 21). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].
2. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: vid 18 bereznia 2004 r. № 1618–IV [Civil Procedure Code of Ukraine from March 18, 2004, № 1618-IV]. (2024, October 19). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy “Pro osnovni zasady zabezpechennia kiberbezpeky Ukrainy” vid 17 serpnia 2022 r. № 2163-VIII [Law of Ukraine “On Basic Principles of Ensuring Cybersecurity of Ukraine” from August 17, 2022, № 2163–VIII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> [in Ukrainian].

4. Kravtsova, M. O. (2018). Suchasnyi stan i napriamy protyidii kiberzlochynnosti v Ukraini [Current state and directions of combating cybercrime in Ukraine]. *Visnyk kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy – Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 2 (19), 155–166 [in Ukrainian].
5. Konventsiiia pro kiberzlochynnist: mizhnarodnyi dokument Rady Yevropy vid 23 lystopada 2001 r., ETS № 185 [Convention on Cybercrime: Council of Europe International Document of November 23, 2001, ETS № 185]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text [in Ukrainian].
6. Zakon Ukrainy “Pro ratyfikatsiiu Konventsii Rady Yevropy pro kiberzlochynnist” vid 7 veresnia 2005 r. № 2824-IV [Law of Ukraine “On Ratification of the Council of Europe Convention on Cybercrime” from September 7, 2005, № 2824-IV]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2824-15#Text> [in Ukrainian].
7. Zakhyst informatsiinoho ta kiberprostoru [Information and cyberspace protection] [website]. Retrieved from <https://ssu.gov.ua/zabezpechennia-informatsiinoi-bezpeky> [in Ukrainian].
8. Zakon Ukrainy “Pro krytychnu infrastrukturu” vid 16 lystopada 2021 r. № 1882-IX [Law of Ukraine “On Critical Infrastructure” from November 16, 2021, № 1882-IX]. (2024, September 21). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text> [in Ukrainian].
9. Struktura ta funktsii orhaniv (pidrozdiliv) Natsionalnoi politsii Ukrainy [Structure and functions of the National Police of Ukraine divisions] [website]. (n.d.). National Police of Ukraine. Retrieved from <https://www.npu.gov.ua/pro-policiyu/struktura-nacionalnoyi-policiyi> [in Ukrainian].
10. Kiberpolitsiia Ukrainy [Cyberpolice of Ukraine] [website]. (n.d.). Cyberpolice.gov.ua. Retrieved from <https://cyberpolice.gov.ua/> [in Ukrainian].
11. Zakon Ukrainy “Pro elektronni dokumenty ta elektronni dokumentoobih” vid 22 travnia 2003 r. № 851-IV [Law of Ukraine “On Electronic Documents and Electronic Document Flow” from May 22, 2003, № 851-IV]. (2023, December 31). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> [in Ukrainian].
12. Zakon Ukrainy “Pro elektronnu identyfikatsiiu ta elektronni dovirchi posluhy” vid 5 zhovtnia 2017 r. № 2155-VIII [Law of Ukraine “On Electronic Identification and Electronic Trust Services” from October 5, 2017, № 2155-VIII]. (2024, November 15). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#n3> [in Ukrainian].
13. Stratehiia kiberbezpeky Ukrainy, zatv. Ukazom Prezidenta Ukrainy vid 26 serpnia 2021 r. № 447/2021 [Cybersecurity Strategy of Ukraine, approved by Presidential Decree of August 26, 2021, № 447/2021]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text> [in Ukrainian].

Haborets Olha,

PhD in Educational and Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Operational and Investigative Activities and Information Security,
Faculty No. 3
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7791-6795>

Pekarskyi Serhii,

Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Operational and Investigative Activities and Information Security,
Faculty No. 3
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7791-6795>

CYBERCRIMES AS AN OBJECT OF LEGAL CLASSIFICATION

The article provides a comprehensive analysis of cybercrimes as an object of legal classification in the context of the transformation of legal relations driven by global digitalization and the growing level of criminal activity in cyberspace. The study examines key theoretical and legal approaches to the definition of “cybercrime” and “cybercriminality” and highlights the lack of a unified classification in national legislation, along with inconsistencies in academic discourse. Particular attention is paid to the normative uncertainty regarding the legal qualification of offenses committed using information and communication technologies. The article explores the procedural peculiarities of handling electronic evidence during pre-trial investigation and the challenges associated with its admissibility and reliability. Based on the provisions of the Budapest Convention on Cybercrime and Ukrainian criminal law, the author proposes a systematization of cybercrimes according to the nature of harm, method of commission, technological complexity, and subject composition. The study emphasizes the importance of delineating the functional jurisdiction of law enforcement agencies engaged in combating cybercrime, including the Security Service of Ukraine and various structural units of the National Police, in particular the Cyber Police Department. The author argues for the need to establish an integrated interagency mechanism for information sharing and cooperation. The paper underlines that the digital nature of modern crimes, their high level of anonymity, cross-border character, and use of encrypted communication channels create significant challenges for criminal justice systems. This necessitates the advancement of digital forensic tools and the training of qualified professionals. The article concludes by substantiating the necessity of a coherent conceptual framework for the legal classification of cybercrimes as a prerequisite for effective criminal-legal response to threats in the digital environment.

Key words: cybercrimes, classification of cybercrimes, electronic evidence, digital environment, criminal offense, information technology, criminal liability, cyberspace, legal regulation, functional jurisdiction.

УДК 341.67:351.74:623.4
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-2-14-19>

Меликов Руслан Гюндуз-огли,

доктор філософії в галузі права,
викладач кафедри державно-правових дисциплін
та публічного управління факультету № 4
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4151-5222>

Чорна Марина Василівна,

доктор філософії в галузі права,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
та публічного управління факультету № 4
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3679-6130>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ АВТОНОМНИХ СИСТЕМ ОЗБРОЄНЬ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

*У статті зазначено, що розвиток технологій автономних систем озброєнь ставить перед правовою системою нові виклики, особливо в контексті їх використання у правоохоронній діяльності. У статті проаналізовано основні аспекти правового регулювання застосування автономних систем озброєнь у правоохоронних органах з урахуванням міжнародних стандартів, національних правових норм, а також етичних і моральних аспектів такого використання. Особливу увагу приділено можливим ризикам і перевагам, а також пропозиціям щодо вдосконалення нормативно-правової бази для ефективного та безпечного використання автономних технологій у сфері безпеки. **Ключові слова:** автономні системи озброєнь, правоохоронна діяльність, правове регулювання, міжнародне гуманітарне право, етика, безпека.*

Постановка проблеми. Швидкий розвиток технологій автономних систем озброєнь (далі – АСО) становить значний інтерес як для науковців, так і для практиків, особливо у сфері гарантування безпеки та правопорядку. АСО мають потенціал змінити підходи до боротьби зі злочинністю, гарантування публічної безпеки та навіть проведення антитерористичних операцій. Проте їх застосування у правоохоронній діяльності потребує ретельного правового аналізу, адже без належного регулювання можуть виникнути серйозні юридичні, етичні та моральні питання.

Попри технологічний прогрес, що дозволяє автономним системам ефективно виконувати завдання без безпосереднього контролю людини, відсутність чітких правових норм і регулювання створює ризики порушення прав людини та зловживань у застосуванні сили. Основні виклики, що постають перед законодавцями та правоохоронними органами, такі: визначення меж автономії: наскільки автономними можуть бути системи озброєнь, який рівень контролю має залишатися за людиною?; відсутність єдиного підходу до цього питання в міжнародному праві призводить до правових колізій; юридична

відповідальність: якщо автономна система застосовує силу неправомірно, хто несе відповідальність – розробники, оператори, держава, що впровадила таку технологію?; міжнародні зобов'язання та стандарти: чинні міжнародні угоди, як-от Женевські конвенції [1], не містять чітких положень щодо автономних озброєнь, що ускладнює їх регулювання у правовому полі; етичні та гуманітарні аспекти: чи можуть автономні системи дотримуватися принципу пропорційності та розрізнення цивільних і військових об'єктів без людського втручання?; технологічна прозорість і контроль: необхідність розроблення механізмів моніторингу й аудиту автономних систем для забезпечення їхньої відповідності міжнародним нормам.

Отже, необхідність розроблення та впровадження ефективного правового механізму регулювання АСО є нагальним завданням як національного, так і міжнародного рівнів.

Метою статті є вивчення правових аспектів використання автономних систем озброєнь у правоохоронній діяльності, а також визначення основних викликів і перспектив, які виникають у зв'язку з їх упровадженням у діяльність правоохоронних органів, гарантування безпеки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження Європейського Союзу щодо використання дронів і роботизованих систем у правоохоронних органах підкреслює їхню ефективність у боротьбі з тероризмом, але вказує на правові обмеження щодо їх застосування без людського контролю. Протягом останніх років дослідники активно вивчають проблематику автономних систем озброєнь у контексті їх правового регулювання. Огляд останніх публікацій дозволяє виділити ключові аспекти цієї теми. Д. Сміт і А. Джонс аналізують можливість запровадження обов'язкових етичних кодексів для виробників і користувачів автономних систем озброєнь у правоохоронній сфері [2, с. 250–266]. В. Гриценко досліджує відсутність чітких законодавчих норм і пропонує модель їх адаптації відповідно до європейських стандартів [3, с. 150–190]. П. Кузьменко наголошує на ризиках використання штучного інтелекту без людського контролю [4, с. 173–177]. Нещодавні дослідження показують, що розвиток автономних озброєнь стрімко змінює характер сучасних бойових дій. Наприклад, дослідження Університету Оксфорда підкреслює, що автономні бойові дрони можуть впливати на тактику ведення бойових операцій, зменшувати ризики для військовослужбовців. Також у дослідженні RAND Corporation 2024 р. наголошується на необхідності розроблення нових механізмів контролю для запобігання помилковому використанню таких систем [5, с. 140–160]. У дослідженні Н. Бострома розглядається потенційна загроза від автономних рішень штучного інтелекту (далі – ШІ), що можуть мати непередбачувані наслідки, особливо у сфері військового та правоохоронного застосування [6, с. 290–300].

Виклад основного матеріалу. АСО – це технології, що здатні виконувати функції виявлення, ідентифікації, ухвалення рішень щодо застосування сили й безпосереднього враження цілі без участі людини у процесі ухвалення рішення про застосування сили або вогню. Вони являють собою складні комплекси, що поєднують різноманітні технології, зокрема і штучний інтелект, роботизовані платформи, дрони, сенсорні системи, автоматизовані засоби вогневої підтримки та багато іншого [7, с. 99–120].

З погляду класифікації автономні системи озброєнь поділяються на кілька типів, залежно від їх застосування і функціональних характеристик: автономні бойові роботи (роботи-вбивці); дрони з автономними функціями; автономні системи на базі наземних платформ; штучний інтелект у системах озброєнь. Для розуміння суті автономних систем озброєнь важливо визначити технології, що лежать в основі їх функціонування. Розглянемо декілька основних аспектів. Так, ШІ в автономних системах озброєнь забезпечує здатність системи навчатися з досвіду й адаптуватися до змінюваних умов [4, с. 173–177]. Використання глибоких нейронних мереж дозволяє системам проводити розпізнавання образів, ідентифікацію об'єктів і ухвалення рішень на основі візуальних та інших даних. Також автономні системи озброєнь використовують різноманітні сенсори для збору інформації про навколишнє середовище. Це можуть бути радарні, інфрачервоні, оптичні датчики та камери, що дозволяють виявляти цілі, визначати їхні характеристики й координати, а також контролювати ситуацію в реальному часі. Багато автономних систем озброєнь оснащені спеціальними механізмами націлювання, що дозволяють здійснювати вогневі операції без втручання людини. Це може бути як автоматичний розрахунок траєкторії польоту снарядів або ракет, так і автоматичне наведення зброї на ціль із високою точністю. Різноманітні мобільні платформи – роботизовані машини,

дрони, броньовані транспортні засоби – можуть діяти автономно в різних умовах, від міського середовища до віддалених і небезпечних територій. Автономія таких платформ дозволяє їм виконувати завдання без участі людини, що є надзвичайно важливим для гарантування безпеки на оперативних рівнях [8, с. 120–130].

Варто зазначити, що управління автономними системами озброєнь у правоохоронній діяльності відкриває нові можливості, проте також супроводжується численними питаннями та викликами.

Однією з найбільших проблем є відсутність людського чинника у процесі ухвалення рішень. Автономні системи не можуть повною мірою оцінити моральні й етичні аспекти ситуації, що може призвести до неправильного застосування сили або навіть загибелі невинних осіб. Варто звернути увагу на те, що ШІ, хоч і є потужним інструментом, може припускатися помилок в оцінюванні ситуації, особливо у складних або нетипових умовах. Наприклад, автономна система може помилково ідентифікувати ціль або застосувати силу в ситуаціях, коли це непотрібно або небезпечно. Також використання автономних озброєнь зумовлює серйозні етичні питання, пов'язані із правами людини, відповідальністю за рішення, ухвалені машинами, і контроль за використанням сили. Постає питання про те, хто несе відповідальність за неправомірне застосування сили або наслідки помилкових рішень автономної системи [9, с. 95–130].

Отже, визначення та розуміння основ автономних систем озброєнь необхідні для подальшого правового й етичного регулювання їх використання, щоб мінімізувати потенційні ризики, забезпечити ефективне та безпечне застосування таких технологій у правоохоронній діяльності.

Міжнародне правове регулювання АСО є важливим аспектом, оскільки ці технології мають значний вплив на гуманітарну ситуацію та здатні змінити характер збройних конфліктів і застосування сили у правоохоронній діяльності. Одним з основних завдань є визначення, яким чином міжнародні правові норми можуть адаптуватися до швидко змінюваної технологічної ситуації, зокрема в контексті автономних систем. Вони мають потенціал як для підвищення ефективності дій, так і для виникнення нових правових і етичних проблем, які потребують урегулювання.

Міжнародне гуманітарне право (далі – МГП) є основою регулювання застосування сили у збройних конфліктах і визначає основні принципи, які повинні враховуватися під час використання автономних систем озброєнь. МГП встановлює правила, що обмежують застосування насильства та захищають цивільних осіб, поранених і осіб, які не беруть участі в бойових діях.

Натепер існують кілька міжнародних угод, які частково регулюють питання використання автономних систем озброєнь у військових і правоохоронних цілях, хоча більшість із них не охоплюють автономні технології безпосередньо. Одна з найважливіших – Конвенція про заборону або обмеження застосування окремих видів звичайних озброєнь (CCW), яка була ухвалена в 1980 р., встановлює обмеження на використання деяких типів звичайних озброєнь, які мають надмірно шкідливі або нелюдські ефекти. Однак ця конвенція не була адаптована до специфіки автономних систем озброєнь і лише частково стосується застосування таких технологій. У рамках CCW було створено спеціальну робочу групу для обговорення нових технологій, зокрема автономних систем, але натепер вона не ухвалила конкретних рішень або рекомендацій щодо таких систем [10]. Варто відмітити Конвенцію про заборону або обмеження застосування мін, боєприпасів та

інших засобів боротьби (1980 р.) та інші подібні угоди, які не містять чітких норм, які б регулювали застосування автономних озброєнь [11]. Протокол про заборону або обмеження застосування необґрунтованих або невиразних бойових систем (від 1977 р.), який, хоча й не був спеціально розроблений для автономних систем, може стати важливою основою для регулювання застосування автономних технологій у бойових умовах [12].

У контексті автономних систем озброєнь важливо враховувати також норми міжнародних прав людини, які захищають індивідуальні права громадян, зокрема право на життя, право на захист від жорстокого або нелюдського поводження, а також право на справедливий суд.

Згідно з міжнародними стандартами, правоохоронці повинні дотримуватися принципу мінімізації використання сили, використовувати її лише тоді, коли це є абсолютно необхідним і пропорційним загрози. Це стає особливо важливим у разі застосування автономних систем озброєнь, які можуть виявитися здатними завдавати шкоди без безпосередньої участі людини в ухваленні рішень.

Варто зазначити, що Європейська конвенція про права людини (далі – ЄКПЛ) є важливим документом у цьому контексті, оскільки будь-які дії, що порушують права громадян, повинні відповідати високим стандартам захисту прав людини. У разі, якщо автономні системи застосовують силу без відповідного контролю, це може порушити основні права людини, що вимагає правових механізмів нагляду та контролю [6, с. 200–220].

Незважаючи на існуючі угоди, багато експертів вважають, що міжнародне право не досить враховує специфіку автономних систем озброєнь. Для цього, на нашу думку, передусім необхідно розробити нові міжнародні угоди та протоколи, які б чітко визначали правовий статус автономних систем озброєнь і регулювали їх використання у збройних конфліктах, а також у правоохоронній діяльності. Також треба забезпечити адаптацію чинних міжнародних норм до нових технологій, зокрема в рамках міжнародного гуманітарного права та міжнародних прав людини, для гарантування дотримання прав і свобод людини під час застосування таких технологій. Створити механізми нагляду та відповідальності для забезпечення належного контролю за використанням автономних систем озброєнь, щоб уникнути можливих порушень або зловживань, також необхідно [7, с. 110–130]. Це передбачає створення інститутів для моніторингу, а також можливість притягнення до відповідальності за несанкціоноване використання автономних систем. Останнє, необхідно посилити співпрацю між державами й міжнародними організаціями з метою розроблення єдиних стандартів щодо автономних систем і створення спільних наукових і технічних платформ для контролю за їхнім розвитком і застосуванням.

Ми вважаємо, що правове регулювання автономних систем озброєнь на міжнародному рівні потребує значної адаптації та розвитку. Хоча чинні міжнародні угоди та норми гуманітарного права частково охоплюють питання використання таких технологій, необхідно ввести більш конкретні правила та механізми контролю, щоб забезпечити їх етичний і правовий контроль, зі збереженням балансу між безпекою і правами людини.

На національному рівні питання правового регулювання автономних систем озброєнь у правоохоронній діяльності є складними через відсутність єдиного підходу до цієї теми в більшості країн. У більшості випадків законодавства країн не враховують специфіку використання автономних систем озброєнь, що створює прогалини в регулюванні й може призвести до правових колізій.

В Україні, як і в інших країнах, питання застосування новітніх технологій у сфері правоохоронної діяльності мають обговорюватися з урахуванням міжнародних зобов'язань і необхідності гарантування прав і свобод людини. Законодавство України поки що не містить конкретних норм щодо автономних систем озброєнь у правоохоронній діяльності, однак існують загальні положення, що регулюють використання технологій у сфері безпеки й оборони.

На нашу думку, одним із можливих рішень є ухвалення спеціальних нормативно-правових актів, які б визначали правові й етичні межі використання автономних систем у поліцейських операціях, установлювали чіткі критерії для застосування сили, відповідальність за порушення та механізми контролю за дотриманням прав людини.

Застосування автономних систем озброєнь у правоохоронній діяльності та воєнних операціях ставить низку серйозних етичних і моральних питань, які необхідно враховувати для забезпечення справедливості, дотримання прав людини та гуманітарних стандартів [3, с. 166–190]. Основною проблемою є питання, чи повинна машина, а не людина, ухвалювати рішення про застосування сили, яким чином ці рішення можуть вплинути на життя людей, емоційний і психологічний стан суспільства та правоохоронців [4, с. 173–177].

Одним з основних етичних питань є делегування права на застосування насильства автономним системам. Відсутність людського контролю за процесом ухвалення рішення може призвести до того, що автономна система зробить помилковий вибір, що має серйозні наслідки для цивільних осіб або власне правоохоронців. Проблема полягає в тому, що, хоча автономні системи здатні обробляти величезні обсяги даних і ухвалювати рішення на основі алгоритмів, вони не можуть адекватно оцінити моральні або етичні аспекти ситуації. Наприклад, система може не виявити або неправильно трактувати складність людських емоцій, як-от страх або сумнів, і ухвалити рішення, яке порушить права людини [8, с. 160–167].

Невизначеність щодо того, хто несе відповідальність за дії автономних систем озброєнь, є ще однією суттєвою етичною проблемою. Якщо автономна система допускається помилки в рішенні щодо застосування сили, постає питання: хто відповідатиме за наслідки її дій – розробник алгоритмів, оператор системи чи держава, що дозволила її використання?

Це питання має особливу актуальність у контексті міжнародного гуманітарного права та прав людини, де традиційно відповідальність за порушення лежить на особах, які ухвалюють рішення про застосування сили. Щодо автономних систем ця відповідальність може стати невизначеною, що ускладнює механізми притягнення до відповідальності за порушення міжнародних стандартів. Такі ситуації можуть призвести до правових прогалин, які створюють моральні дилеми щодо справедливості таких рішень [8, с. 170–177].

З огляду на те, що автономні системи можуть здійснювати вогневі операції без безпосередньої участі людини, є ризик, що вони можуть порушити ці права через відсутність необхідного людського елемента в ухваленні моральних і правових рішень. Одним із найсерйозніших етичних викликів є питання, чи можуть автономні системи забезпечити дотримання права на життя [9, с. 145–157]. Це право передбачає, що застосування сили повинно бути пропорційним і необхідним. Однак автономні системи можуть застосувати силу без належного оцінювання обставин, що може призвести до порушення цього права.

Застосування автономних систем у правоохоронній діяльності несе ще одну особливу моральну проблему – питання довіри до таких систем. Якщо у традиційних правоохоронних структурах рішення про застосування сили ухвалюються людьми, то автономні системи створюють нову реальність, де ці рішення можуть бути ухвалені без участі людини. Це може змінити ставлення громадськості до правоохоронних органів, оскільки людина може сприймати це як відмову від відповідальності за використання сили в ситуаціях, що потребують великої уваги до деталей. Якщо автономні системи будуть використовуватися без належного контролю, це може призвести до зниження довіри з боку населення до правоохоронних органів. Громадяни можуть побоюватися, що вони опиняться під атакою технологій, які не здатні до повної і справедливої оцінки ситуації [3, с. 23–56].

Одна з моральних дилем полягає в тому, що автономні системи можуть призвести до «механізації» правоохоронної діяльності, де людські емоції і моральні орієнтири не матимуть значення у процесі ухвалення рішень. Це може позбавити правоохоронців гнучкості та можливості ухвалювати більш обґрунтовані рішення в екстремальних ситуаціях, коли важливі емоційні та соціальні чинники.

Необхідно розробити чіткі етичні норми, що визначають межі застосування автономних систем озброєнь. Ці норми повинні враховувати права людини, моральні обмеження на застосування насильства та забезпечення прозорості в усіх процесах ухвалення рішень [7, с. 27–45].

Використання автономних систем має бути під постійним наглядом з боку людини. Для цього можуть бути створені спеціальні органи контролю, які гарантують, що автономні системи не порушують етичні норми та права людини.

Щоб забезпечити етичність застосування автономних технологій у правоохоронній діяльності, необхідно навчити правоохоронців правильного використання таких систем і розуміння етичних аспектів їх застосування.

Отже, етичні та моральні аспекти застосування автономних систем озброєнь є складним і багатограним питанням, яке потребує комплексного підходу до розв'язання. Оскільки автономні системи можуть змінити саму суть ухвалення рішень у правоохоронній діяльності, важливо встановити чіткі правові, етичні та моральні норми для їх використання. Без належного контролю і моральних стандартів ці технології можуть призвести до серйозних порушень прав людини і втрати довіри до правоохоронних органів.

Ми вважаємо, що необхідно розробити нові міжнародні угоди та протоколи, які чітко визначатимуть правовий статус автономних систем озброєнь і регулюватимуть їх використання. МГП, зокрема Женевські конвенції [1] та протоколи до них, мають бути адаптовані до нових технологій, щоб регулювати питання, пов'язані з автономними системами озброєнь. Оскільки багато сучасних систем, зокрема автономні дрони та роботи, не підпадають під дію чинних міжнародних угод, необхідно створити нові міжнародні правові рамки для чіткого регулювання їх застосування з воєнною і правоохоронною метою. Доречним буде створення механізмів для незалежного моніторингу використання автономних систем озброєнь, щоб у разі порушення прав людини чи міжнародних норм була можливість провести розслідування і притягти до відповідальності. Для забезпечення етичного застосування автономних систем озброєнь важливо створити відповідні навчальні програми для військових і правоохоронців.

Висновки. Правове регулювання використання автономних систем озброєнь у правоохоронній діяльності є важливим і актуальним напрямом, що потребує детального аналізу та розроблення нових законодавчих ініціатив. З одного боку, автономні технології мають значний потенціал у гарантуванні безпеки, з іншого – їх застосування без належного правового регулювання може призвести до серйозних правових і етичних проблем. Важливе розроблення міжнародних і національних стандартів, які б гарантували безпечно й ефективно використання таких технологій у рамках правоохоронної діяльності.

Список використаних джерел

1. Женевська конвенція про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_154 (дата звернення: 28.02.2025).
2. Smith J., Jones A. *Autonomous Warfare: Ethical and Tactical Considerations*. Oxford, 2023. 320 p.
3. Гриценко В. Правові межі застосування автономних систем у правоохоронній сфері України. Київ : Право і технології, 2023. 250 с.
4. Кузьменко О., Чорна В., Островський С. Правове регулювання запровадження та використання штучного інтелекту. *Київський часопис права*. 2024. № 1. С. 173–177.
5. *Artificial Intelligence in Modern Combat: Legal and Operational Challenges* / RAND Corporation. Santa Monica, 2024. 215 p.
6. Bostrom N. *Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies*. Oxford, 2022. 390 p.
7. *Report on Lethal Autonomous Weapons Systems* / United Nations. Geneva, 2023. 150 p.
8. *The Impact of Autonomous Weapons on Human Rights and Security* / Future of Life Institute. Cambridge, 2023. 180 p.
9. *Use of Autonomous Systems in Law Enforcement: Legal Frameworks and Challenges* / European Union. Brussels, 2023. 140 p.
10. Конвенція про заборону або обмеження застосування певних видів звичайних озброєнь (CCW) від 10 жовтня 1980 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_199 (дата звернення: 28.02.2025).
11. Конвенція про заборону або обмеження застосування мін, боєприпасів та інших засобів боротьби від 10 жовтня 1980 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_199 (дата звернення: 28.02.2025).
12. Протокол про заборону або обмеження застосування необґрунтованих або невибіркових бойових систем від 12 грудня 1977 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_199 (дата звернення: 28.02.2025).

References

1. Zhenevska konventsiiia pro zakhyst zhertv viiny [Geneva Convention for the Protection of War Victims] vid 12 serpnia 1949 r. (n.d.). Baza danykh “Zakonodavstvo Ukrainy”. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_154 (data zvernennia: 28.02.2025) [in Ukrainian].
2. Smith, J., & Jones, A. (2023). *Autonomous warfare: Ethical and tactical considerations*. Oxford University Press [in English].
3. Hrytsenko, V. (2023). *Pravovi mezhi zastosuvannia avtonomykh system u pravo-okhoronni sferi Ukrainy* [Legal Limits of the Use of Autonomous Systems in the Law Enforcement Sector of Ukraine]. *Pravo i tekhnolohii* [in Ukrainian].

4. Kuzmenko, O., Chorna, V., & Ostrovskiy, S. (2024). Pravove rehuliuвання zaprovadzhennia ta vykorystannia shtuchoho intelektu [Legal Regulation of the Introduction and Use of Artificial Intelligence]. *Kyivskiy chasopys prava*, (1), 173–177 [in Ukrainian].
5. RAND Corporation (2024). Artificial intelligence in modern combat: Legal and operational challenges. RAND Corporation [in English].
6. Bostrom, N. (2022). *Superintelligence: Paths, dangers, strategies*. Oxford University Press [in English].
7. United Nations (2023). Report on lethal autonomous weapons systems. United Nations Publications [in English].
8. Future of Life Institute (2023). The impact of autonomous weapons on human rights and security. Future of Life Institute [in English].
9. European Union (2023). Use of autonomous systems in law enforcement: Legal frameworks and challenges. European Union Publications [in English].
10. Konventsiia pro zaboronu abo obmezhenia zastosuvannia pevnykh vydiv zvychainykh ozbroien (CCW) [Convention on the Prohibition or Restriction of the Use of Certain Conventional Weapons (CCW)]: vid 10 zhovtnia 1980 r. (n.d.). Baza danykh “Zakonodavstvo Ukrainy”. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_199 (data zvernennia: 28.02.2025) [in Ukrainian].
11. Konventsiia pro zaboronu abo obmezhenia zastosuvannia min, boieprypasiv ta inshykh zasobiv borotby [Convention on the Prohibition or Restriction of the Use of Mines, Booby-Traps and Other Devices]: vid 10 zhovtnia 1980 r. (n.d.). Baza danykh “Zakonodavstvo Ukrainy”. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_199 (data zvernennia: 28.02.2025) [in Ukrainian].
12. Protokol pro zaboronu abo obmezhenia zastosuvannia neobhruntovanykh abo nevybirkovykh boiovykh system [Protocol on the Prohibition or Restriction of the Use of Indiscriminate or Unjustifiable Combat Systems]: vid 12 hrudnia 1977 r. (n.d.). Baza danykh “Zakonodavstvo Ukrainy”. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_199 (data zvernennia: 28.02.2025) [in Ukrainian].

Melykov Ruslan,

PhD in Law,

Lecturer at the Department of State and Legal Disciplines and Public Administration

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4151-5222>

Chorna Maryna,

PhD in Law,

Associate Professor at the Department of State and Legal Disciplines and Public Administration

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3679-6130>

**LEGAL REGULATION OF THE USE
OF AUTONOMOUS WEAPON SYSTEMS IN LAW ENFORCEMENT:
CHALLENGES AND PROSPECTS**

The article examines the pressing issue of legal regulation regarding the use of autonomous weapon systems in law enforcement. The rapid development of artificial intelligence technologies and automated systems presents new challenges for national and international legal frameworks, as these technologies can significantly alter law enforcement methods, affecting security levels, human rights protection, and decision-making accountability. The integration of autonomous systems into law enforcement requires a thorough analysis of their impact on citizens' rights and their alignment with existing international and national legal standards.

The article analyzes key aspects of the deployment of autonomous weapons in law enforcement agencies, including international legal norms, national legislation, and the ethical and moral dilemmas arising from the use of such systems. Particular emphasis is placed on potential risks, such as the threat to fundamental human rights and freedoms, accountability issues regarding autonomous system actions, and the risk of uncontrolled use of force. At the same time, the article considers the potential benefits of these technologies, including enhanced efficiency of law enforcement agencies, reduction of human errors, and the possibility of using non-lethal measures.

The study explores international approaches to regulating autonomous weapon systems, particularly within the framework of international humanitarian law, human rights standards, and ethical principles for technology application in law enforcement. A comparative analysis of different countries' legal frameworks for integrating autonomous technologies into police and other security forces is conducted, allowing for the identification of best practices and potential pathways for their adaptation in national legislation.

The article proposes possible directions for improving the legal framework governing the use of autonomous systems in the security sector. These recommendations aim to enhance transparency, accountability, and efficiency in their application. Special attention is given to the need for new standards and control mechanisms to ensure compliance with human rights, as well as the development of international agreements regulating the use of autonomous weapons in law enforcement.

The findings of this research may be valuable for scholars, legal experts, law enforcement officials, and technology developers seeking to create innovative solutions that align with modern legal and ethical standards.

Key words: autonomous weapon systems, law enforcement, legal regulation, international humanitarian law, ethics, security.

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ: ОБМІН ДОСВІДОМ

УДК 342.95

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-2-14-20>

Пінчук Роман Сергійович,

аспірант відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури
(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків)
ORCID: <http://orcid.org/0009-0009-5431-413X>

АДАПТАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ПІДГОТОВКИ СПЕЦПІДРОЗДІЛУ GSG 9 В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ДЛЯ ДЕПАРТАМЕНТУ ПОЛІЦІЇ ОСОБЛИВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ «ОБ'ЄДНАНА ШТУРМОВА БРИГАДА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ «ЛЮТЬ»

У представлений статті здійснено наукове дослідження імплементації зарубіжного досвіду Німеччини в контексті формування спеціалізованого підрозділу поліції особливого призначення «Об'єднана штурмова бригада Національної поліції України «Лють». У межах дослідження проведено аналіз історичних передумов інституціоналізації підрозділів спеціального призначення на міжнародному рівні. Детально розглянуто організаційні моделі, системи підготовки особового складу та специфіку операційної діяльності спеціального підрозділу поліції Федеративної Республіки Німеччина (GSG 9).

Особливий акцент зроблено на аналізі принципів підготовки особового складу спеціального підрозділу Німеччини, включно з емпіричною орієнтацією, концептуалізацією навчального процесу, активним експериментуванням, застосуванням індивідуалізованого підходу та розвитком фундаментальних фізичних якостей. Досліджено етапи відбору кандидатів, змістовне наповнення базової та спеціалізованої підготовки, а також особливості матеріально-технічного забезпечення розглянутих підрозділів.

У статті обґрунтовано важливість інтеграції позитивного зарубіжного досвіду в процес удосконалення системи підготовки українських поліцейських особливого призначення. Водночас наголошено на неприпустимості прямого копіювання іноземних моделей без урахування національних особливостей і контексту воєнного стану, що триває на території України. Підкреслено необхідність адаптації кращих міжнародних практик до вітчизняних реалій із метою оптимізації ефективності функціонування поліції особливого призначення «Об'єднана штурмова бригада Національної поліції України «Лють»» в умовах сучасних оперативно-службових викликів.

Ключові слова: підрозділи поліції особливого призначення, заручники, воєнний стан, тероризм, спеціальні підрозділи, спецпризначенець, тактика.

Постановка проблеми. Аналіз історичного розвитку сил спеціального призначення у світі свідчить про еволюцію спеціальної тактики, структури та підготовки спецпризначенців. Зарубіжний досвід, зокрема країн Європи, накопичив значний обсяг знань щодо принципів відбору, підготовки, матеріально-технічного забезпечення та тактики застосування таких підрозділів поліції. Водночас потрібно підкреслити, що пряме копіювання й імплементація іноземних моделей підготовки поліцейських спецпризначенців в українських реаліях може виявитися неефективним. Причиною цього є відмінності в організаційних засадах функціонуван-

ня поліцейських структур, рівні правової свідомості суспільства та соціально-економічних умовах, у яких здійснюють свою діяльність правоохоронні органи. Отже, вивчення зарубіжного досвіду не передбачає його механічне перенесення в практичну площину діяльності вітчизняних спеціальних підрозділів. Проте аналіз службової практики та виокремлення окремих підходів чи елементів, безумовно, становить значну практичну цінність [1, с. 3–6]. У подальшому буде розглянуто ряд аспектів, пов'язаних із функціонуванням спеціальних підрозділів поліції у провідних країнах світу.

У 1960–1970-х роках на глобальному рівні спостерігалася тенденція до інституціоналізації спеціалізованих підрозділів поліції. Цей процес був детермінований зростанням кількості надзвичайних подій терористичного характеру, включно з активізацією міжнародного тероризму та транснаціональної злочинності, а також розширенням незаконного обігу наркотичних речовин та зброї. У європейському регіоні першопрохідцем у створенні подібних формувань стала Федеративна Республіка Німеччина. Визначальними в цьому процесі були трагічні події під час Олімпійських ігор у Мюнхені 5 вересня 1972 року, де терористичний акт проти ізраїльських спортсменів чітко продемонстрував нагальну потребу в наявності спеціально підготовлених сил для боротьби з тероризмом. Операція зі штурму аеропорту Фюрстенфельдбрук, де утримувалися заручники, проводилася силами звичайної поліції, оскільки на той момент у Німеччині ще не існувало спеціалізованих поліцейських підрозділів для протидії терористичним загрозам. Невдала спроба звільнення заручників призвела до загибелі всіх заручників, п'яти з восьми терористів та одного поліцейського [2]. Тож така резонансна подія стала потужним імпульсом для створення антитерористичних спеціальних підрозділів у багатьох європейських країнах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд наукових публікацій свідчить про значну увагу дослідників, зокрема О. Бандурки, О. Боровика, В. Біліченка, В. Бондаренка, В. Заросила, Д. Калаянова, В. Підгірного, К. Рубана, С. Циганія, А. Черненка й інших, до вивчення досвіду підготовки поліцейських кадрів у зарубіжних країнах. Водночас, попри наявність наукових досліджень, присвячених діяльності та підготовці спецпризначенців за кордоном, питання комплексного застосування цього досвіду в процесі формування ОШБ «Лють» залишається недостатньо вивченим. Існує нагальна потреба в науково обґрунтованому підході до адаптації кращих світових практик з урахуванням національних особливостей, наявного ресурсного забезпечення та специфіки службової діяльності в умовах воєнного стану. **Таким чином, постає наукова проблема, яка полягає у визначенні оптимальних шляхів застосування зарубіжного досвіду й міжнародних стандартів у процесі формування, підготовки та забезпечення ефективної діяльності ОШБ «Лють» в умовах сучасних викликів.** Дослідження цієї проблеми дасть змогу розробити практичні рекомендації для вдосконалення національної системи підготовки спецпризначенців та підвищення їх бойової готовності.

Метою статті є здійснення комплексного аналізу можливостей застосування зарубіжного досвіду та міжнародних стандартів у процесі формування, підготовки та забезпечення ефективної діяльності ОШБ «Лють» з урахуванням національних особливостей і умов воєнного стану, а також застосування під час виконання бойових завдань щодо стримування збройної агресії Російської Федерації проти України.

Вклад основного матеріалу. Дослідження генезису підрозділів спеціального призначення – це складний, але водночас актуальний науковий напрям. Однією з ключових перешкод у цьому процесі є значний обсяг інформації, що має обмежений доступ. Варто зазначити відсутність консенсусу щодо точної дати й обставин появи перших формувань такого типу, про що свідчать розбіжності в історичних джерелах, що сягають значних часових меж. Попри це, військові формування, наділені специфічними функціональними обов'язками

для виконання спеціалізованих завдань, що виходять за межі компетенції регулярних військових частин, фіксуються ще в арміях античного світу. Проте домінуючою в науковому середовищі є думка про інтенсифікацію розвитку сил спеціального призначення в першій половині ХХ століття, що було пов'язано зі створенням підрозділів, де поряд із відбором висококваліфікованого особового складу забезпечувалася їх цілеспрямована фахова підготовка.

В умовах реформування вітчизняної правоохоронної системи, що відбувається на тлі воєнного стану на території України, актуалізується необхідність пошуку та впровадження прогресивних підходів до професійної підготовки поліцейських особового призначення. У цьому контексті значущим теоретичним і практичним підґрунтям виступає досвід бойової підготовки, накопичений спеціальними підрозділами поліції зарубіжних країн.

З огляду на наявність позитивного зарубіжного досвіду у сфері підготовки спеціальних підрозділів існує обґрунтоване припущення щодо його потенційної користі для оптимізації національної системи підготовки спецпризначенців. У цьому контексті особливий науковий інтерес становлять прогресивні досягнення держав, що демонструють високий рівень професійної підготовки поліцейських, який відповідає міжнародним стандартам, мають глибокі історичні освітні традиції, що зумовлює їх лідерські позиції у науково-освітньому просторі на регіональному та глобальному рівнях, а також накопичили значний практичний досвід у проведенні спеціальних операцій.

До базової бойової підготовки спецпризначенців належать завдання, пов'язані із значними фізичними навантаженнями, серед яких марш-кидки з повним екіпуванням, подолання природних водних перешкод, тактика рукопашного бою, уміння користуватися холодною та вогнепальною зброєю, навички виживання в екстремальних кліматичних умовах, уміння орієнтуватися на місцевості [3, с. 28–29].

Професійна (спеціальна) підготовка охоплює широкий спектр знань, пов'язаних із вибухотехнікою, роботою з радіостанцією, прониканням і штурмом будівлі, відпрацюванням навичок екстремального керування різними транспортними засобами, техніки підводного плавання, знання та використання методів експрес-допиту, а також вивчення тактичних можливостей потенційного супротивника [4, с. 289–290].

Розглянемо та порівняємо відмінності підрозділів поліції особливого призначення (далі – ППОП) зарубіжних країн, які ефективно виконують свої функції та завдання, а також ознайомимося з особливостями організаційно-штатної структури, системою підготовки та навчання.

26 вересня 1972 року утворився новий підрозділ поліції, який отримав назву «Група охорони кордонів 9» (далі – GSG 9) – спеціальний підрозділ федеральної поліції Німеччини, який спеціалізується на боротьбі з тероризмом, звільненні заручників і знешкодженні вибухонебезпечних предметів. Ульріх Вегенер, підполковник Федеральної прикордонної служби, який на той час проходив службу на посаді офіцера зв'язку BGS у Федеральному міністерстві внутрішніх справ, отримав від міністра внутрішніх справ Ганса-Дітріха Геншера завдання сформувати боєздатний антитерористичний підрозділ. Після відбору кандидатів та проведення відповідного навчання у квітні 1973 року Вегенер доповів про готовність до роботи двох бойових груп GSG 9.

Отриману назву та статус прикордонної групи GSG 9 зберігала й під час реорганізації Федеральної прикордонної служби, навіть після розформування прикордонних груп на користь прикордонних відділів у 1981 році та перепідпорядкування прикордонних командувань у 1993 році на головні управління прикордонної служби. Після перейменування у 2005 році Федеральної прикордонної служби на Федеральну поліцію абревіатура GSG 9 була збережена через її відомість, але до неї було додано назву Федеральна поліція (нім. GSG 9 der Bundespolizei).

З 1 серпня 2017 року GSG 9 перебуває в оперативному підпорядкуванні 11-го управління Федеральної поліції. Основними завданнями спецпідрозділу поліції GSG 9 є такі: звільнення заручників, боротьба з тероризмом, участь у міжнародних поліцейських місіях у межах діяльності ЄС та ООН, розроблення та впровадження новітніх методів реагування на складні правоохоронні ситуації, застосування спеціальної тактики й техніки, а також спеціальних засобів управління оперативною роботою, проведення спеціальних оперативних завдань із застосуванням сучасних транспортних засобів, зокрема, у морському та річковому середовищах.

GSG 9 складається з близько 300 висококваліфікованих співробітників, організованих у три оперативні підрозділи: GSG 9/1 – спеціалізується на *антитерористичних операціях у стандартних умовах, налічує 100 осіб*; GSG 9/2 – *відповідає за антитерористичні дії на суднах та інших морських об'єктах*, також складається зі 100 осіб; GSG 9/3 – *є групою десантників-парашутистів чисельністю 50 осіб*.

Кожен із цих підрозділів поділяється на оперативні групи по п'ять осіб. Склад цих груп може змінюватися залежно від конкретної екстреної ситуації та завдання, формуючи спеціалізовані команди з бійців з різними навичками та досвідом. Окрім оперативних груп, до складу GSG 9 входять штабна група, вертолітна ланка, навчальний загін, загін зв'язку й інформації, група техніків та підрозділ матеріально-технічного забезпечення.

Кандидатами на вступ до GSG 9 можуть бути випускники поліцейських академій Федеральної поліції, інших федеральних поліцейських сил та поліцейських сил федеральних земель. Граничний вік для початку основної та спеціальної підготовки становить 34 роки.

Щорічно навесні, незадовго до початку навчання в травні, проводиться чотириденний процес відбору здібностей (EAV). Претенденти повинні пройти медичне обстеження на придатність, яке проводить відповідна медична служба. Одним із критеріїв відмови за медичними показниками є захворювання зору та необхідність носіння окулярів та лінз. Проте з 2019 року корекція зору за допомогою лазерної хірургії є дозволеною, однак на момент подачі заявки потрібно, щоб минуло два роки.

EAV передбачає відбірковий тренінг, під час якого перевіряються фізичні здібності, мотопридатність та витривалість кандидатів, зокрема: тест Купера (12-хвилинний біг на витривалість) – не менше ніж 3000 метрів; спринт на 100 метрів – максимум за 13,4 секунди; стрибок у довжину з місця – не менше ніж 2,40 метра; підтягування – не менше ніж 10 разів; жим лежачи – не менше ніж 10 повторень із 75 % власної ваги (але не менше за 50 кг); подолання смуги перешкод і дистанції спритності.

Крім фізичної підготовки, обов'язковим етапом відбору є психологічне оцінювання, спрямоване на виявлення рівня розумової працездатності, стійкості концентрації уваги, навичок командної роботи та відповідності

особистісних якостей вимогам професійної діяльності. Кандидати також повинні продемонструвати свої навички стрільби та вміння безпечно поводитися зі зброєю. EAV завершується особистим заключним обговоренням у форматі мультимодального інтерв'ю. Зазвичай лише 10–15 % кандидатів успішно проходять усі етапи відбору.

Поліцейські, які на конкурсній основі рекомендовані на навчання, розпочинають десятимісячний курс базової та спеціальної підготовки. Програма передбачає чотири місяці базової підготовки, тиждень інтенсивних фізичних вправ, спеціальну підготовку (спрямовану на конкретне тактичне застосування офіцера) та підсумковий кваліфікаційний іспит. У разі успішного проходження всіх етапів кандидат отримує службовий знак і призначається до одного з оперативних підрозділів на посаду офіцера спеціального призначення.

Додатковими кваліфікаціями для виконання завдань в особливо складних ситуаціях є високоточна стрільба, водолазна підготовка та стрибки з парашутом у вільному падінні (навчання та підвищення кваліфікації відбувається в десантно-транспортному училищі), а також ведення спостереження (розвідка). Оперативні водолази GSG 9 регулярно беруть участь у спільних тренуваннях із бойовими плавцями Бундесверу в Еккернферде з метою обміну досвідом щодо навчальних методик і використання спеціального обладнання на стиснутому повітрі та гідравлічних костюмів для підводного плавання.

Техніка рукопашного бою та самооборони базується переважно на бойових мистецтвах, як-от бокс, кікбоксинг, дзюдо, він-чун та ескрима. Методи затримання або знешкодження злочинця базуються насамперед на дзюдоюці (джиу-джитсу) або він-чун.

Окрім офіцери GSG 9 також беруть участь у навчальних курсах, організованих Командуванням спеціальних сил (KSK) Бундесверу (наприклад, у спеціальній підготовці з парашутного спорту або поводження із саморобними вибуховими пристроями, а також знешкодження вибухонебезпечних предметів).

Матеріально-технічне забезпечення підрозділу GSG 9 характеризується високим рівнем оснащення. Особовий склад забезпечується комплексом засобів індивідуального захисту, зокрема шоломами з інтегрованими системами радіозв'язку та підвищеним рівнем криптографічного захисту. Стандартна службова уніформа бійців GSG 9 представлена комбінезонами темно-зеленого або коричневого кольору, що вирізняються підвищеною механічною міцністю. Спеціальний підрозділ укомплектований широкою номенклатурою службових транспортних засобів, включно з позашляховиками, мотоциклами, мікроавтобусами, вантажними автомобілями, бронетранспортерами, гелікоптерами, а також засобами повітряної розвідки, як-от безпілотні літальні апарати.

Арсенал вогнепальної зброї підрозділу GSG 9 переважно представлений пістолетами-кулеметами, оснащеними приладами нічного бачення, зокрема моделлю НК MP5. Крім того, особовим складом застосовуються автоматичні гвинтівки, а саме Steyr AUG, G36, НК SL8, та снайперські гвинтівки моделей НК G22 і НК PSG-1. Серед пістолетів особливої уваги заслуговує модель OHWS, обладнана глушником.

У разі потреби бійці спецпідрозділу GSG 9 застосовують спецзасоби, світлозвукові гранати та набой, споряджені термічними зарядами з метою створення осередків пожежі для примусової зупинки броньованої техніки [5, с. 67–68]. З 2024 року морські підроз-

ділі GSG 9 оснащені швидкісними катерами та мають у своєму складі спеціально підготовлених водолазів. Оперативна діяльність підрозділу може здійснюватися з використанням плавзасобів, що перебувають на балансі Федеральної поліції [6].

Аналізуючи нормативно-правові акти європейських країн, які поширюються на спецпідрозділи поліції Німеччини, ми дійшли висновку про певні відмінності українського законодавства, особливо щодо дій поліцейських під час воєнного стану. Так, згідно з Декларацією про поліцію, яку було прийнято 8 травня 1979 року Парламентською асамблеєю Ради Європи, встановлені стандарти поведінки поліцейського під час війни та надзвичайного стану (іноземної окупації) [7].

Декларацією про поліцію визначено, що поліцейський продовжує виконувати свої завдання охорони громадян і майна під час війни та ворожої окупації в інтересах громадянського населення. Тому він не має статусу «учасника військових (бойових) дій» і на нього не поширюються положення Третьої Женевської конвенції від 12 серпня 1949 року, що стосується поводження з військовополоненими.

Під час окупації поліцейський: не бере участі в операціях проти сил опору; не бере участі в заходах для використання населення у військових цілях і для охорони військових об'єктів.

Якщо поліцейський виходить у відставку під час ворожої окупації через примус до виконання незаконних наказів окупаційної влади, що суперечать інтересам громадянського населення, а також через відсутність альтернативних варіантів дій, він має право на відновлення на службі після завершення окупації без втрати прав і привілеїв, якими користувався б у разі продовження служби.

Поліцейський не підлягає кримінальній або дисциплінарній відповідальності як під час окупації, так і після завершення за добросовісне виконання наказу органу влади, що вважався компетентним, якщо такий наказ відповідав його службовим обов'язкам щодо забезпечення безпеки цивільного населення. Окупаційна влада не застосовує дисциплінарних або юридичних заходів проти поліції за виконання наказів попередньої влади, відданих до окупації. З вищенаведеного можливо зробити висновок, що у європейських країнах поліція не має статусу комбатанта.

Висновки. Аналіз практичних засад функціонування спецпідрозділу поліції Німеччини GSG 9 дав змогу дійти висновку, що існують уніфіковані тенденції, характерні для більшості країн світу, а саме: підвищені вимоги й жорстко регламентований відбір кандидатів на службу в підрозділ спеціального призначення, особливий статус усередині галузевого відомства, тотожні функціональні обов'язки, наявність спеціальних засобів захисту та нападу й використання системи професійної підготовки майбутніх спецпризначенців, що охоплює фізичну, поліцейську (тактичну й оперативну), вогневу, снайперську, правову, психологічну, медичну, вибухотехнічну та дайверську підготовку. Однак застосувати аналогічні високі критерії щодо відбору персоналу для ОШБ «Лють» ускладнюється великою штатною чисельністю (приблизно 5000 поліцейських), на відміну від GSG 9 (300 поліцейських), а також стиснутими термінами підготовки особового складу до дій за призначенням. Попри те, що повномасштабна війна потребує швидкого формування та залучення великої чисельності підрозділів, існують ключові напрями, де досвід GSG 9 може бути адаптований і впроваджений для підвищення ефек-

тивності ОШБ «Лють» навіть за умов воєнного стану на території України.

У контексті аналізу функціонування спеціального підрозділу поліції Німеччини GSG 9 стандарти його формування пропонується класифікувати за такими критеріями:

1) *за принципом відбору кадрів:*

а) стан здоров'я (підвищені вимоги до здоров'я, встановлені стандарти до зросту, ваги та перенесених операцій);

б) вікові обмеження (встановлений граничний вік прийняття на службу в спецпідрозділи поліції (переважно до 34 років);

в) вимоги до попереднього стажу (досвіду служби) – подати заявку для участі в конкурсі можуть особи, які вже проходять службу в поліції або мають бойовий досвід; репутація – потрібно мати позитивну характеристику, яку здобули під час проходження служби в поліції; також вивчаються автобіографічні дані найближчого оточення (родичів);

2) *за системою підготовки та навчання:*

а) курси професійної підготовки складають шість місяців;

б) велика кількість різноманітних навчальних дисциплін, які передбачають практичні стрільби в міській місцевості, під час переслідування злочинців на транспортному засобу, контраварійне управління автомобілем, вододолазна підготовка, стрибки з парашутом, розвідка, снайперська та контрснайперська підготовка, рукопашний бій, вибухотехнічна справа, забезпечення особистої безпеки перших осіб держави;

3) *за чіткою організаційно-штатною структурою та розподіленням службових повноважень, а також порядком взаємодії:*

а) приблизно спецпідрозділи діляться на три напрями (штурмові групи (активних дій); фахівці по переговорах, психологи;

б) адміністрація та матеріально-технічне забезпечення;

в) визначений алгоритм дій в екстрених ситуаціях та взаємодії поліцейських підрозділів;

4) *високоякісне матеріально-технічне забезпечення:*

а) тактична перевага спецпідрозділів поліції над злочинцями полягає в наявності сучасної зброї з високими тактико-технічними характеристиками;

б) сучасна техніка, спорядження й обладнання, які дають змогу оперативно прибувати на місце події та захищають від травмувань особовий склад.

ОШБ «Лють», на відміну від GSG 9, виконує завдання воєнного характеру, застосовуючи військове озброєння та техніку нарівні зі Збройними Силами України. Бригада протистоїть армії РФ, яка використовує артилерію, танки, авіабомби, FPV-дрони та заборонені хімічні речовини. Створення у 2024 році Управління медичного забезпечення в ОШБ «Лють» підкреслює потребу у високоякісній медичній допомозі, на відміну від переважно домедичної підготовки в зарубіжних аналогах.

Отже, в умовах воєнного стану, що триває в Україні з 2022 року донині, формування та функціонування ОШБ «Лють» потребує адаптації міжнародних стандартів відповідно до реалій виконання заходів із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації проти України. Водночас комплектування спецпідрозділів поліції в умовах війни потребує балансу між високими стандартами й оперативністю, що не завжди дає мож-

ливість дотримуватися ідеальних вимог до фізичної та інтелектуальної підготовки, а також термінів навчання й підготовки. Незважаючи на необхідність інтеграції передового світового досвіду та міжнародних стандартів, його повноцінна реалізація можлива за скасування воєн-

ного стану на території України та проведення переатестації особового складу ОШБ «Лют» із запровадженням соціальної підтримки поранених спецпризначенців та іншої категорії поліцейських, які не зможуть пройти атестацію.

Список використаних джерел

1. Логачов М. Г. Психологічна підготовка особового складу спеціальних підрозділів ОВС до дій в екстремальних ситуаціях : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06. Харків, 2001. 184 с.
2. Grenzschutzgruppe 9 (GSG 9). URL: <http://en.specwar.info/special-forces/germany/grenzschutzgruppe-9-gsg/> (дата звернення 22.07.2025).
3. Вербин Н. Б. Теоретичний аналіз професійно-прикладної фізичної підготовки майбутніх магістрів військового управління. *Військова освіта*. 2016. № 1 (33). С. 27–34.
4. Підгірний В. І., Рубан К. П. Зарубіжний досвід професійної підготовки працівників поліції Великобританії, США, Франції та його впровадження в Україні. *Світовий досвід підготовки кадрів поліції та його впровадження в Україні* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 21 березня 2016 року). Дніпропетровськ, 2016. С. 289–291.
5. Черненко А. П. Європейський досвід підготовки поліцейських та можливість його використання в Україні. *Світовий досвід підготовки кадрів поліції та його впровадження в Україні* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 21 березня 2016 року). Дніпропетровськ, 2016. С. 66–69.
6. У ФРН елітний спецпідрозділ GSG 9 охоронятиме підводну інфраструктуру в Балтійському морі – Spiegel. URL: <https://suspilne.media/856831-u-frn-elitnij-specpidrozdil-gsg-9-ohoronatime-pidvodnu-infrastrukturu-v-baltijskomu-mori-spiegel/> (дата звернення: 22.05.2025).
7. Декларація про поліцію : резолюція № 690 (1979) Парламентської асамблеї Ради Європи від 08.05.1979. *БД «Законодавство України»*. ВР України. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/159808__159808 (дата звернення: 24.05.2025).

References

1. Lohachov, M.H. (2001). *Psychologichna pidhotovka obovoho skladu spetsialnykh pidpodziliv OVC do dii v ekstremalnykh situatsiiah* [Psychological training of personnel of special units of the Armed Forces of Ukraine for actions in extreme situations]. *Candidate's thesis*. Kharkiv. 184 p. [in Ukrainian].
2. Grenzschutzgruppe 9 (GSG 9). Retrieved from: <http://en.specwar.info/special-forces/germany/grenzschutzgruppe-9-gsg/> (accessed: 22.07.2025) [in English].
3. Verbyn, N.B. (2016). *Teoretychnyi analiz profesiino-prykladnoi fizychnoi pidhotovky maibutnykh mahistriv viiskovoho upravlinnia* [Theoretical analysis of professional and applied physical training of future masters of military management]. *Viiskova osvita*, 1 (33), 27–34 [in Ukrainian].
4. Pidhirnyi, V.I., & Ruban, K.P. (2016). *Zarubizhnyi dosvid profesiinoi pidhotovky pratsivnykiv politsii Velykobyrtanii, SSHa, Frantsii ta yoho vprovadzhenia v Ukraini. Svitovyi dosvid pidhotovky kadriv politsii ta yoho vprovadzhenia v Ukraini* [Foreign experience of professional training of police officers of Great Britain, USA, France and its implementation in Ukraine. World experience of police training and its implementation in Ukraine]. *Materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* Dnipropetrovsk. P. 289–291 [in Ukrainian].
5. Chernenko, A.P. (2016). *Yevropeyskyi dosvid pidhotovky politseiskyykh ta mozhlyvist yoho vykorystannia v Ukraini. Svitovyi dosvid pidhotovky kadriv politsii ta yoho vprovadzhenia v Ukraini* [European experience in police training and the possibility of its use in Ukraine. World experience in police training and its implementation in Ukraine]. *Materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* Dnipropetrovsk, 2016. P. 66–69 [in Ukrainian].
6. In Germany, the elite special forces unit GSG 9 will protect underwater infrastructure in the Baltic Sea – Spiegel. Retrieved from: <https://suspilne.media/856831-u-frn-elitnij-specpidrozdil-gsg-9-ohoronatime-pidvodnu-infrastrukturu-v-baltijskomu-mori-spiegel/> (accessed: 22.05.2025) [in English].
7. *Deklaratsiia pro politsiiu: rezoliutsiia No 690 (1979) Parlamentskoi asamblei Rady Yevropy vid 08.05.1979* [Declaration on the Police: Resolution No. 690 (1979) of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe of 08.05.1979]. *BD "Zakonodavstvo Ukrainy"*. VR Ukrainy. Retrieved from: https://zakononline.com.ua/documents/show/159808__159808 (accessed: 22.05.2025) [in Ukrainian].

Pinchuk Roman

Postgraduate Student at the Department of Organization of Educational and Scientific Training

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-5431-413X>

ADAPTATION OF INTERNATIONAL EXPERIENCE IN TRAINING OF THE GSG 9 SPECIAL UNIT IN MARTIAL LAW CONDITIONS FOR THE SPECIAL PURPOSE POLICE DEPARTMENT “JOINT ASSAULT BRIGADE OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE “LYUT”

The presented article conducts a scientific study of the application of foreign experience of Germany in the context of the formation of a specialized police unit – the Department of Special Purpose Police “Joint Assault Brigade of the National Police of Ukraine “Lyut” (hereinafter – DPOP “OSHB “Lyut”). Within the framework of the study, an analysis of

the historical prerequisites for the institutionalization of special purpose units at the international level was conducted. The organizational models, personnel training systems and the specifics of the operational activities of the special police unit of the Federal Republic of Germany (GSG 9) were examined in detail.

Particular emphasis is placed on the analysis of the principles of training personnel of the special unit of Germany, including empirical orientation, conceptualization of the educational process, active experimentation, the use of an individualized approach and the development of fundamental physical qualities. The stages of candidate selection, the content of basic and specialized training, as well as the features of the material and technical support of the considered units were studied.

The article substantiates the importance of integrating positive foreign experience into the process of improving the system of training Ukrainian special forces. At the same time, it emphasizes the inadmissibility of directly copying foreign models without taking into account national characteristics and the context of martial law, which continues on the territory of Ukraine. The need to adapt the best international practices to domestic realities is emphasized in order to optimize the effectiveness of the functioning of the Special Forces Training Center "Lyut" in the conditions of modern operational and service challenges.

Key words: *special police units, hostages, martial law, terrorism, special units, special forces, tactics.*

ПРАВООХОРОНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

УДК 340.149

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-2-14-21>

Бусол Олена Юріївна,

доктор юридичних наук, професор, старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник

(Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою
злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України, м. Київ)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4713-4546>

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОБРОЧЕСНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У ВОЄННИЙ ЧАС

У статті із застосуванням правового методу наукового пізнання розглянуто особливості державної політики забезпечення доброчесності працівників правоохоронних органів у воєнний час. Аналіз національного та зарубіжного законодавства, яке регламентує поведінку поліцейських, а також міжнародних правил здійснено із застосуванням компаративістського методу. Автором акцентовано увагу на необхідності опрацювання прикладного поняття доброчесності, що є особливо актуальним під час війни. Вирішення проблем доброчесності працівників правоохоронних органів потребує вжиття неординарних заходів законодавчою та виконавчою гілками влади, зокрема розробки критеріїв визначення поняття. Надважливим завданням України є включення в національну інформаційну стратегію заходів щодо формування свідомості працівників органів правопорядку в контексті дотримання ними доброчесної поведінки під час служби та як способу життя.

Ключові слова: доброчесність, корупція, державна політика, воєнний час.

Постановка проблеми. Як і останні десятиліття, нині базовою основою для подальшого демократичного розвитку України є та декларується європейський вибір, дотримання Україною загальнолюдських цінностей, ідеалів свободи та гарантій прав людини. Україна докладає певних політичних зусиль щодо прискорення вступу до Європейського Союзу та набуття статусу члена ЄС. Сьогодні «воєнну» Україну можна назвати більш стійкою та прагнучою до ідеалів свободи і демократії, ніж коли-небудь в історії, і навіть у будь-якому європейському суспільстві.

Міжнародні норми доброчесної поліцейської діяльності містяться в таких документах, як Кодекс поведінки посадових осіб щодо підтримки правопорядку [1], Декларація про поліцію [2], Європейський кодекс поліцейської етики (Комітет міністрів Ради Європи [3]. У Рекомендації Rec (2001)10 Комітету міністрів держав-членам щодо Європейського кодексу поліцейської етики [4] урядам держав-членів рекомендовано керуватися в національному законодавстві, практиці та кодексах поведінки поліції принципами, викладеними в тексті Європейського кодексу поліцейської етики (додаток до цієї рекомендації), з метою їх поступового впровадження та забезпечення ширшого поширення.

Семантичний аналіз розглянутих у статті понять дає підстави вважати, що етика – це загальноприйнята си-

стема правил, тоді як доброчесність – особиста якість, яка визначає, як людина застосовує ці правила у своїй поведінці, зокрема в професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми етики та моралі працівників правоохоронних органів були предметом вивчення таких вчених, як Гавриленко В. В. (2024), Колеснік Т. В. (2020), Свічкарьова Я. В. (2023), Шемчук В. В. (2023) та ін.

Гавриленко В. В. (2024) виявив Україні закономірність, коли, крім суто правоохоронних органів, наділених спеціальною компетенцією на здійснення судової, прокурорської та поліцейської діяльності, формалізовані етичні норми поступово знаходять свій концентрований вираз у різного роду кодексах, що стосуються діяльності значної кількості категорій державних службовців майже у всій сфері забезпечення національного правопорядку [5]. Колеснік Т. В. (2020) здійснила аналіз проблемних аспектів, які спричиняють порушення службової дисципліни працівниками поліції. Ученою розглянуто правову основу професійної етики поліцейських, що складається з розгалуженої системи нормативно-правових актів різної юридичної сили, та охарактеризовано основні принципи діяльності поліції. Науковиця окреслила позитивні і негативні чинники нових положень Дисциплінарного статуту Національної поліції щодо залучення громадських активістів під час розгляду дисциплінар-

них справ [6]. Свічкарьовою Я. В. (2023) з'ясовано, що є стикою правоохоронних органів. Дослідниця розглядає професійну етику правоохоронних органів в широкому та вузькому сенсах. Сформованість відповідного рівня етичної компетенції дасть змогу працівнику правоохоронного органу ефективніше виконувати свій професійний обов'язок і сприятиме підвищенню його авторитету серед колег та населення [7]. Шемчуком В. В. (2023) проаналізовано етику діяльності прокурора через призму дотримання норм моралі. Дослідник обґрунтовано відзначає, що цілеспрямованого комплексного дослідження етики прокурорської діяльності у кримінально-процесуальній науці досі не проводилося. Крім того, більшість попередніх досліджень проведено до прийняття чинного нині КПК України, без урахування закріплених у ньому принципово нових для кримінального процесу положень, зокрема законодавчого закріплення принципів змагальності та рівноправності сторін, презумпції невинуватості, поваги до честі і гідності людини [8].

Розгляд безпосередньо такої правової категорії, як доброчесність, є в роботі Рядінської В. О., Карпушової О. В. (2021), які дійшли висновку, що складність, неоднозначність та різноплановість доброчесності як філософської та етичної категорії призвели до того, що в національному правовому полі з'явилося невизначене й неоднозначне поняття, трактування якого залежить від уявлень і усвідомлень особи, яка його тлумачить, унаслідок чого набуває ознак суб'єктивності, що негативно впливає на суспільні відносини, для врегулювання яких воно застосовується [9].

Як вчені у сфері етики та доброчесності, так і нечисленні (зважаючи на негативні, відкриті для широкого загалу соціологічні дослідження воєнних років) свідомі практичні працівники правоохоронних органів однакові в тому, що однозначне та зрозуміле формулювання місії поліцейської та інших служб є основою побудови системи професійної етики правоохоронців, яка визначає моральні відносини між ними та громадянами, і гарантією доброчесного способу життя.

Слід зазначити, що новітні дослідження вчених із розглянутої тематики переважно ґрунтуються на застарілих джерелах, комплексно наукова проблема не розглядалася, тому досі є перспективним її вивчення, зокрема з урахуванням зарубіжного досвіду.

Предметом дослідження цієї статті є особливості державної політики забезпечення доброчесності працівників правоохоронних органів в Україні у воєнний час. **Метою статті** є загальний аналіз і характеристика державної політики забезпечення доброчесності працівників правоохоронних органів в Україні у воєнний час, виявлення особливостей, які заважають реформам системи.

Виклад основного матеріалу. Рішенням Кабінету Міністрів України 04.03.2023 ухвалено Державну антикорупційну програму на 2023–2025 роки [10] з виконання Антикорупційної стратегії на 2021–2025 роки [11], яка є стратегічно важливим для України нормативно-правовим документом, кроком до європейського та євроатлантичного майбутнього України. Якісна імплементація програми створить для громадян і бізнесу найкращі умови для розвитку саме в Україні, а також забезпечить вступ України до Європейського Союзу, НАТО, Організації економічного співробітництва та розвитку. Це важливо не лише для членства України у Європейському Союзі та прозорості повоєнної відбудови, але й насамперед для відповіді українцям стосовно запиту суспільства на справедливість (84 % громадян готові виходити на протести проти корупції).

Державна антикорупційна програма передбачає понад 1700 заходів (що вважаю занадто перевантаженою, розпорошеною, а тому нездійсненою в повному обсязі) у 15 сферах для зменшення рівня корупції та забезпечення доброчесності. Зокрема, у судочинстві, обороні, правоохоронній діяльності, державному регулюванні економіки, митній справі й оподаткуванні, містобудуванні й управлінні земельними ресурсами, корпоративному управлінні державними підприємствами, освіті, охороні здоров'я, соціальному захисті тощо. Також серед пріоритетів – забезпечення невідворотності відповідальності за корупцію та підвищення ефективності системи протидії їй.

Подальший моніторинг роботи уряду в напрямі протидії корупції покаже ефективність Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки. Поки що ця стратегія визначає декілька проблем у прокуратурі та органах правопорядку: 1) відсутність ефективної моделі призначення на посади, оплати праці, просування по службі та розгляду дисциплінарних скарг у системі Національної поліції; 2) потреба в удосконаленні процесу проведення незалежного оцінювання роботи антикорупційних органів і розробці механізмів притягнення до відповідальності.

Зазначені в документі очікувані стратегічні результати є цілком зрозумілими та потрібними, але, за нашими дослідженнями, не є новими, а є поточними, а тому не повинні включатися в нормативний документ такого рівня, як національна Стратегія, а саме: 1) унеможливлено існування конфлікту інтересів під час розслідування правопорушень стосовно співробітників Національного агентства, Національного антикорупційного бюро України, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів; 2) врегульовано питання щодо підстав для звільнення керівників правоохоронних органів у разі притягнення до адміністративної відповідальності за адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією; 3) запроваджено дієвий механізм здійснення незалежної оцінки (аудиту) ефективності діяльності Національного антикорупційного бюро України та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Державна антикорупційна програма на 2023–2025 роки в частині запобігання корупції у таких пріоритетних сферах, як справедливий суд, прокуратура й органи правопорядку, виходить з того, що: 1) внутрішні управлінські процеси в органах прокуратури не завжди є прозорими й ефективними; 2) відсутня ефективна модель призначення на посади, оплати праці, просування по службі та розгляду дисциплінарних скарг у системі Національної поліції; 3) необхідним є удосконалення процесу проведення незалежного оцінювання роботи антикорупційних органів і розробка механізмів притягнення до відповідальності.

Зазначимо, що в національному законодавстві поняття доброчесності вперше з'явилося в Концепції адміністративної реформи в Україні від 22.07.1998 щодо діяльності органів виконавчої влади, проте в жодному нормативно-правовому акті не містилося його роз'яснень. У 2006 р. було прийнято Концепцію подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності». Проте досі існує правова невизначеність із кваліфікаційним оцінюванням як службовців, так і кандидатів на службу за критеріями доброчесності. Це яскраво продемонстрував конкурс на зайняття адміністративних

посад у Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі, оголошений у 2020 р., з виникненням випадків оскарження рішень комісії щодо непроходження деякими конкурсантами етапу конкурсу за цим критерієм. Парадокс у тому, що за відсутності визначення поняття доброчесності працівників правоохоронних органів у багатьох нормативно-правових актах воно присутнє, що потребує його прикладного застосування без конкретних критеріїв.

Дослідження особливостей застосування національними органами поняття доброчесності, вкрай необхідного у воєнний час, було б неповним без звернення до зарубіжного досвіду та бачення вирішення проблеми розвинутими державами. Так, у преамбулі Закону США «Про етику службовців державних органів» (1978) зазначено, що «державна служба ототожнюється з довірою суспільства. Кожен державний службовець зобов'язаний перед урядом Сполучених Штатів і своїми співгромадянами ставити вірність Конституції, законам і етичним принципам вище особистої вигоди. Для того щоб кожен громадянин мав повну впевненість у сумлінності Федерального уряду, кожен службовець зобов'язаний поважати та дотримуватися принципів етичної поведінки» [12].

За п. 25 європейського Модельного кодексу поведінки для державних службовців (2000), різноманітність завдань, які виконуються сучасною державною адміністрацією (членами якої є особи з різним вихованням і походженням), підвищує необхідність кодифікації правил поведінки порівняно з попередніми періодами, коли більш гомогенний персонал виконував схожі функції та поділяв подібні цінності [13]. В Австралії та Новій Зеландії існують ґрунтовні загальні кодекси, на базі яких міністерства та відомства створюють спеціальні кодекси, що відображають специфіку їх діяльності. В Ірландії у процесі модернізації системи державного управління етичні стандарти для державних службовців було зафіксовано в хартиях міністерств і відомств.

Зарубіжний досвід свідчить про те, що важливою умовою формування в суспільстві позитивного іміджу поліції є не лише законність, а й моральна виправданість її рішень і заходів. Розуміння цього факту демонструється як на міжнародному, так і на національному рівні, є предметом дискусій учених, обговорення практичними працівниками й експертами. Зокрема, Дж. Поллок, серед іншого, наводить такі аргументи на користь упровадження етичних принципів діяльності поліції: вибір ними конкретного рішення залежить від їх морально-психологічного стану; належне використання конфіденційної інформації повністю залежить від особистих якостей співробітників; для представників етнічних меншостей працівники поліції часто є уособленням усіх органів влади і суспільства загалом; некваліфіковані та протиправні дії працівників поліції призводять до значного збитку для іміджу всієї правоохоронної системи й органів державної влади [14].

Прикладом успішного впровадження етичних кодексів є служби поліції Канади, США, Австралії, Північної Ірландії. Кодекс етики поліцейських служб Королівства

Бельгії (2006) складається із 4 глав і містить 81 статтю. Структура і зміст Кодексу розроблялися за участю підрозділів Міністерства внутрішніх справ Бельгії, членів Консультативної ради мерів міст, Державної ради, представників громадськості. Розробники Кодексу поставили за мету спрямувати положення Кодексу на «розвиток внутрішньої культури поліцейських службовців, підбір і виховання персоналу, модернізацію системи поліцейського освіти, закріплення у свідомості правоохоронців загальнозначущих цінностей демократичного суспільства».

Кодекс професійної етики поліції Нідерландів (2013), розроблений поліцейським відомством, не розбитий на глави та містить найбільш цінні короткі приписи, сформульовані від імені поліцейського. Наприклад, одне з положень сформульовано так: «Я дію не з власного інтересу, а заради безпеки громадян, моїх колег і самого себе...» [15].

У суспільстві, зокрема серед науковців, є поширеною думка, що саме недосконалість антикорупційного законодавства, його безсистемність, необґрунтованість і непродуманість деяких положень є причиною неефективної антикорупційної діяльності. Проте справжня проблема полягає не тільки в недосконалості законодавчої бази щодо доброчесності, а (якщо брати ширше – стосовно протидії корупції) у її неефективному застосуванні та відсутності позитивної пропаганди доброчесного способу життя правоохоронців. Не можна закривати очі й на політичну корупцію, зрощену з органами правопорядку, про що йдеться в роботах вищезазначених авторів, адже це явище багаторічне, та ще довоєнне, і несе неабияку загрозу суспільству та демократії. Саме тому проблема потребує ґрунтовного кримінологічного дослідження та правового антикорупційного регулювання. Без спеціальних заходів комплексної протидії корупції, насамперед в економіці, стабілізувати становище, що склалося нині, складно. Під час війни, як ніколи, потрібна злагоджена ефективна політика, координація дій, тісне співробітництво і взаємодія всіх гілок влади в цій сфері.

Висновки. Зрушення ситуації на краще у вирішенні зазначених проблем потребує від законодавчої та виконавчої гілок влади неординарних заходів із наведення законності й ладу в економіці та передусім посилення контрольних, фінансових і владних функцій. В Україні реформа правоохоронних органів, на наш погляд, потребує переосмислення та ґрунтовного наукового забезпечення з урахуванням міжнародних норм. Насамперед центральним об'єктом досліджень повинні стати правила прийняття управлінських рішень, які мають бути чітко, однозначно виписані в нормах права. Саме на цій стадії управління є найбільше зловживань корупційного характеру. А стратегічні рішення держави повинні передбачати заходи з культивування доброчесної поведінки органів правопорядку. Особливістю державної політики забезпечення доброчесності працівників правоохоронних органів є невизначеність критеріїв цього поняття, зокрема відсутність норм доброчесної поведінки правоохоронців у воєнний час.

Список використаних джерел

1. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку : прийнятий резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1979 р. № 34/169. База даних «Законодавство України». URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282 (дата звернення: 01.06.2025).
2. Декларація про поліцію : прийнята та проголошена резолюцією Парламентської асамблеї Ради Європи від 8 травня 1979 р. № 690 (1979). База даних «Законодавство України». URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803 (дата звернення: 25.05.2025).

3. Європейський кодекс поліцейської етики : Рекомендація Rec (2001) 10 Комітету Міністрів Ради Європи від 19 вересня 2001 р. *Право*. URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf> (дата звернення: 01.06.2025).
4. Про Європейський кодекс поліцейської етики : Рекомендація Rec (2001) 10 Комітету Міністрів державам – учасникам Ради Європи, ухвалена Комітетом міністрів 19 вересня 2001 р. на 765-му засіданні заступників міністрів. *Право*. URL: <https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/old/files/Criminal%20justice/rec1.pdf> (дата звернення: 01.06.2025).
5. Гавриленко В. В. Система міжнародно-правових принципів – основа правового регулювання діяльності національних правоохоронних органів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 5. С. 879–876. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.134>.
6. Колеснік Т. В. Регламентация етичної поведінки працівників поліції у сфері забезпечення дисципліни праці. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2020. № 2. С. 57–61. DOI: <https://doi.org/10.15421/392043> (дата звернення: 01.06.2025).
7. Свічкарьова Я. В. Професійна етика у діяльності правоохоронних органів. *Науковий вісник Ужгородського університету* / голов. ред. Ю. М. Бисага. Ужгород, 2023. Т. 2. Вип. 76. С. 75–78. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.2.12>.
8. Шемчук В. В. Професійна етика діяльності прокурора. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 77–85. DOI: <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-1-10>.
9. Рядінська В. О., Карпушова О. В. Правові проблеми визначення добросовісності як правової категорії в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. Вип. 65. С. 43–50. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.65.7>.
10. Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 4 березня 2023 р. № 220. Кабінет Міністрів України. *Урядовий кур'єр*. 2023. № 53.
11. Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки. Національне агентство з питань запобігання корупції. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Antykoruptsiyna-strategiya-na-2021-2025-rr.pdf> (дата звернення: 03.05.2025).
12. Правила етичної поведінки державних службовців (досвід країн Європейського Союзу та США) : інформаційна довідка Європейського інформаційно-дослідницького центру. Європейський інформаційно-дослідницький центр. URL: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29069.pdf> (дата звернення: 01.06.2025).
13. Codes of conduct for public officials. Recommendation Rec (2000) 10 and explanatory memorandum. URL: <http://workspace.unpan.org/sites/internet/Documents/UNPAN038306.pdf>.
14. Pollock J.M. *Ethics in Crime and Justice*. 3rd ed. Belmont, California : Wadsworth Publishing, 1997. 350 p. (P. 3).
15. Волошенюк О. В. Закордонна практика впровадження етичних кодексів у поліцейську діяльність. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми* : матеріали міжнар. наук. практ. конф., 17 травня 2019 р. Харків : ХНУВС, 2019. С. 47–49. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2019/pdf/20.pdf.

References

1. Kodeks povedinky posadovykh osib z pidtrymannia pravoporiadku [Code of Conduct for Law Enforcement Officials]: pryiniaty rezoliutsiieiu Heneralnoi Asamblei OON vid 17 hrudnia 1979 r. № 34/169. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy"* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282 (accessed: 01.06.2025) [in Ukrainian].
2. Deklaratsiia pro politsiiu [Declaration on the police]: pryiniata ta proholoshena rezoliutsiieiu Parlamentskoi asamblei Rady Yevropy vid 8 travnia 1979 r. № 690 (1979). *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy"*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803 (accessed: 25.05.2025) [in Ukrainian].
3. Yevropeiskyi kodeks politseiskoi etyky [European Code of Police Ethics]: Rekomendatsiia Rec (2001) 10 Komitetu Ministriv Rady Yevropy vid 19 veresnia 2001 r. *Pravo*. Retrieved from <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf> (accessed: 01.06.2025) [in Ukrainian].
4. Pro Yevropeiskyi kodeks politseiskoi etyky [About the European Code of Police Ethics]: Rekomendatsiia Rec (2001) 10 Komitetu Ministriv derzhavam-uchasnytsiam Rady Yevropy, ukhvalena Komitetom Ministriv 19 veresnia 2001 r. na 765-mu zasidanni zastupnykiv ministriv. *Pravo*. Retrieved from <https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/old/files/Criminal%20justice/rec1.pdf> (accessed: 01.06.2025) [in Ukrainian].
5. Havrylenko, V.V. (2024). Systema mizhnarodno-pravovykh pryntsyviv – osnova pravovoho rehulivannia diialnosti natsionalnykh pravookhoronnykh orhaniv [System of international legal principles – the basis for legal regulation of the activities of national law enforcement agencies]. *Elektronne naukove vydannia "Analitichno-porivnialne pravoznavstvo"*, 5, 879–876. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.134> [in Ukrainian].
6. Koliiesnik, T.V. (2020). Rehlamentatsiia etychnoi povedinky pratsivnykiv politsii u sferi zabezpechennia dystsypliny pratsi [Regulation of ethical conduct of police officers in the field of ensuring labor discipline]. *Aktualni problemy vitchyznianoj yurysprudentsii*, 2, 57–61. DOI: <https://doi.org/10.15421/392043> (accessed: 01.06.2025) [in Ukrainian].
7. Svichkarova, YaV. (2023). Profesiina etyka u diialnosti pravookhoronnykh orhaniv [Professional ethics in law enforcement]. Yu.M. Bysaha (Ed.). *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*, 2, 76, 75–78. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.2.12> [in Ukrainian].
8. Shemchuk, V.V. (2023). Profesiina etyka diialnosti prokurora [Professional ethics of a prosecutor's activities]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, 1, 77–85. DOI: <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-1-10> [in Ukrainian].
9. Riadinska, V.O., & Karpushova, O.V. (2021). Pravovi problemy vyznachennia dobrochesnosti yak pravovoi katehorii v Ukraini [Legal issues of defining integrity as a legal category in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu*, 65, 43–50. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.65.7> [in Ukrainian].
10. Kabinet ministriv Ukrainy (2023). Pro zatverdzhennia Derzhavnoi antykoruptsiinoi prohramy na 2023–2025 roky [On approval of the State Anti-Corruption Program for 2023–2025]. Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy vid 4 bereznia 2023 r. № 220. *Uriadovyi kurier*, 53 [in Ukrainian].

11. Antykorupcijska strategija na 2021–2025 roky [Anti-corruption strategy for 2021–2025]. Natsionalne ahentstvo z pytan zapobihannia korupcii. Retrieved from <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Antykorupcijska-strategiya-na-2021-2025-rr.pdf> (accessed: 03.05.2025) [in Ukrainian].
12. Pravyla etychnoi povedinky derzhavnykh sluzhbovtiv (dosvid krain Yevropeiskoho Soiuzu ta SSHA) [Rules of ethical conduct for civil servants (experience of European Union countries and the United States)]. *Informatsiina dovidka Yevropeiskoho informatsiino-doslidnytskoho tsentru – Yevropeyskyi informatsiino-doslidnytskyi tsentr*. Retrieved from <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29069.pdf> (accessed: 01.06.2025) [in Ukrainian].
13. Codes of conduct for public officials. Recommendation Rec (2000) 10 and explanatory memorandum. Retrieved from <http://workspace.unpan.org/sites/internet/Documents/UNPAN038306.pdf> [in English].
14. Pollock, J.M. (1997). *Ethics in Crime and Justice*. 3rd ed. Belmont, California: Wadsworth Publishing. 350 p. (P. 3) [in English].
15. Volosheniuk, O.V. (2019). Zakordonna praktyka vprovadzhenia etychnykh kodeksiv u politseisku diialnist [Foreign practice of implementing codes of ethics in police activities]. *Pravookhoronna funktsiia derzhavy: teoretyko-metodolohichni ta istoriko-pravovi problemy: materialy mizhnar. nauk.prakt. konf., 17 travnia 2019 r.* Kharkiv: KhNUVS. P. 47–49. Retrieved from https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2019/pdf/20.pdf [in Ukrainian].

Busol Olena,

Doctor of Law, Professor, Chief Researcher
*(Interagency Research Center on Problems
 of Combating Organized Crime under the National
 Security and Defense Council of Ukraine, Kyiv)*
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4713-4546>

FEATURES OF PUBLIC POLICY ENSURING THE INTEGRITY OF LAW ENFORCEMENT OFFICIALS IN WARTIME

In the article, with the use of the legal method of scientific knowledge, the peculiarities of the state policy of ensuring integrity of law enforcement officials in wartime are considered. The analysis of national legislation, which regulates the behavior of police. The concept of virtuous by national and foreign bodies is made using the comparative method. Solving the problems of integrity of law enforcement officials requires extraordinary measures on law and order both by legislative and executive branches of power. The concept of integrity of law enforcement officials requires the development of criteria for its definition. The subject of research of this article is the peculiarities of the state policy of ensuring virtue of law enforcement officials in Ukraine in wartime. The purpose of the article is the general analysis and characteristics of the state policy of ensuring integrity of law enforcement officials in Ukraine, identifying features that interfere with the reforms of the system. The solution of these problems requires extraordinary measures from the legislative and executive branches of power to guide the law and order in the economy, to strengthen control, financial and power functions. In Ukraine, law enforcement reform requires rethinking and thorough scientific support, taking into account international norms, and the realities of wartime. The central object of research should be the rules of management decisions, which should be clearly written in the rules of law. It is at this stage of management that the most corruption abuses are. And strategic decisions of the state should include measures to promote the virtuous behavior of the law enforcement agencies. The peculiarity of the state policy of ensuring the integrity of law enforcement officials is the uncertainty of the criteria of this concept, in particular the absence of norms of virtuous behavior of law enforcement in wartime.

Key words: *virtue, corruption, state politics, wartime.*

УДК 342.7:342.9:347.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-2-14-22>**Катеринчук Катерина Володимирівна,**

доктор юридичних наук, доцент

(Поліський національний університет, м. Житомир)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6700-2831>

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ ДЛЯ БЛИЗЬКИХ РОДИЧІВ ТА ЧЛЕНІВ СІМ'Ї ОСІБ, ЗНИКЛИХ БЕЗВІСТИ ЗА ОСОБЛИВИХ ОБСТАВИН

У статті визначені основні аспекти та ключові положення, які стосуються: грошового забезпечення військовослужбовців та членів їхніх сімей; особистого розпорядження військовослужбовця; отримання грошового атестата; правового виховання військовослужбовців; умов отримання пільг щодо оплати житла та комунальних послуг близькими родичами та членами сім'ї осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та інші фінансові питання. Визначено недоліки нормативно-правового забезпечення питань, які регулюють особливості захисту прав близьких родичів та членів сім'ї осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, і розроблено відповідні пропозиції.

Ключові слова: грошове забезпечення військовослужбовців та членів їхніх сімей, особисте розпорядження військовослужбовця, грошовий атестат військовослужбовця, правове виховання військовослужбовця, отримання пільг щодо оплати житла та комунальних послуг близькими родичами та членами сім'ї осіб, зниклих безвісти за особливих обставин.

Постановка проблеми. Конституція України проголошує найвищою соціальною цінністю людину, її життя і здоров'я (ст. 3) та обов'язок держави забезпечувати їх охорону (ст. 49) всіма правовими засобами [1, с. 9]. У ст. 46 Конституції України також визначено, що «громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом». У разі зникнення безвісти військовослужбовця за особливих обставин близькі родичі та члени його сім'ї стикаються з низкою проблемних питань [2; 3] не лише правового характеру (подача заяви про зникнення до Національної поліції, створення та заповнення інформації в особистих кабінетах різних державних органів, що опікуються пошуком безвісти зниклого військовослужбовця, та інше), а й соціального забезпечення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика правового та соціального статусу осіб, які зникли безвісти за особливих обставин, лише зараз стає предметом ретельного вивчення і аналізу. Ці питання потребують особливої уваги через складність ситуацій і кількість взаємопов'язаних аспектів. Проблемні питання правового статусу осіб, зниклих безвісти під час збройних конфліктів, та їх розшуку визначено в наукових працях Л. Приполової [4], В. Колпакова [5], І. Голубенко [6], С. Островського, В. Зими [7], А. Даніель [8]. У деяких публікаціях (М. Перепилиця [9], С. Сидоренко [10]) здійснено порівняльно-правовий аналіз пошуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, в Україні й інших країнах. Однак питання, що досліджуються у статті, залишаються актуальними та потребують по-

дальшого наукового обговорення, особливо положення в частині соціального забезпечення військовослужбовців і членів їхніх сімей.

Метою статті є проведення аналізу проблемних питань щодо реалізації соціальних гарантій для близьких родичів і членів сім'ї осіб, зниклих безвісти за особливих обставин.

Виклад основного матеріалу. Натепер постає безліч питань щодо грошового забезпечення військовослужбовців і членів їхніх сімей [11]. Основними соціальними та правовими механізмами у сфері захисту військовослужбовців і членів їхніх сімей є Конституція України, Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» та інші нормативно-правові акти. Так, у Конституції України (ст. 17) передбачено державне забезпечення соціального захисту громадян України, які перебувають на службі у Збройних силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей. Здійснимо огляд і аналіз чинного законодавства та деяких коментарів (публікацій) із цього питання.

У засобах масової інформації на початку 2024 р. активно обговорювалися питання щодо особистого розпорядження військовослужбовця, особливостей його складання (вимог), а також наслідків, що виникнуть у процесі реалізації даного права. Законодавство, що визначає гарантії військовослужбовців та членів їхніх сімей на грошове забезпечення, а саме в разі складання особистого розпорядження, є: Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (далі – Закон) [12], «Порядок та строк передачі військовослужбовцем оригіналу особистого розпорядження командирі військової частини, коман-

диру/керівнику підрозділу органу (служби, військового формування) для зберігання в особовій справі» (далі – Порядок) [13]. Однак жоден нормативно-правовий акт не надає визначення особистого розпорядження військовослужбовця, лише врегульовують окремі питання щодо грошового забезпечення (виплати, допомога) за визначених умов (випадків). Ці два документи визначають різні види виплат грошової допомоги за різних умов:

1. Виплати грошової допомоги у разі смерті чи загибелі військовослужбовця регулюються Порядком та ч. 4 ст. 16 Закону;

2. Виплати в разі захоплення військовослужбовця в полон або заручником, інтернування в нейтральних державах чи зникнення безвісті військовослужбовця регулюються Законом.

У ст. 9 Закону визначено особливості грошового забезпечення військовослужбовців, безвісті зниклих за особливих обставин, а саме всі передбачені чинним законодавством виплати (посадовий оклад, оклад за військовим званням; щомісячні додаткові види грошового забезпечення (підвищення посадового окладу, надбавки, доплати, винагороди, які мають постійний характер, премія); одноразові додаткові види грошового забезпечення). Дане положення Закону передбачає право кожного військовослужбовця на складання в довільній письмовій формі особистого розпорядження на отримання грошового забезпечення будь-якій особі (особам), визначивши у відсотковому співвідношенні розмір частки (часток). Такі виплати можуть отримати виключно в разі захоплення військовослужбовця в полон або заручником, інтернування в нейтральних державах або зникнення безвісті, до «повного з'ясування обставин захоплення військовослужбовців у полон або заручниками, інтернування військовослужбовців у нейтральних державах або зникнення безвісті, їх звільнення з полону або визнання судом безвісно відсутніми чи оголошення судом померлими. У всіх випадках виплата грошового забезпечення здійснюється не більше ніж до дня виключення військовослужбовця зі списків особового складу військової частини» (п. 6 ч. 6 ст. 9 Закону). «Особисте розпорядження військовослужбовця є свого роду <...> дорученням на випадок полону чи зникнення безвісті» [14].

Порядок, а також ч. 4 ст. 16 Закону визначають механізм, строки, вимоги й осіб, що мають право його складати, осіб, що зобов'язані належним чином його зберігати, з відмінностями, особисте розпорядження складається на випадок загибелі чи смерті військовослужбовця, це одноразова грошова допомога. «Таке розпорядження дуже подібне до заповіту, але не стосується майна військовослужбовця» [15].

Нині можемо зазначити, що більшість військовослужбовців не знають про право складання особистого розпорядження, а командування не роз'яснює та не доводить положення чинного законодавства до військовослужбовців. Так, відповідно до офіційної відповіді на запит до військової частини А4935 (№ 1224кп/Вих від 2 лютого 2025 р.) щодо особистого розпорядження, складеного на випадок загибелі (смерті) військовослужбовця, про виплату одноразової грошової допомоги особі (особам) за його вибором, командування військової частини (Владислав Галкін) зазначило, що «порядком і строками передачі військовослужбовцем оригіналу особистого розпорядження командирів військової частини, командирів/керівників підрозділу органу (служби, військового формування) для зберігання в особовій справі, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14 травня 2024 р. № 550, не передбачено видання ко-

мандиром військової частини наказу про ознайомлення військовослужбовців із положенням Порядку та строками передачі військовослужбовцем оригіналу особистого розпорядження командирів військової частини» [16]. У зв'язку з наявністю двох нормативно-правових документів постає потреба в роз'ясненні складання особистого розпорядження військовослужбовцем – необхідно оформляти два окремі особисті розпорядження чи одне?

Окрім того, деякі військовослужбовці до початку залучення до здійснення заходів із гарантування національної безпеки й оборони, відсічі та стримування збройної агресії іноземної держави оформляють нотаріальну довіреність на право розпоряджатися нерухомим майном, управління і розпорядження цінними паперами та корпоративними правами. Однак нотаріальна довіреність не тотожна особистому розпорядженню військовому на грошове забезпечення (виплати), оскільки:

– це різні за змістом і наслідками документи;

– за довіреністю довірена особа уповноважена отримувати кошти від імені особи, яка оформила документ на неї, а за особистим розпорядженням особа, визначена в ньому, є прямим отримувачем;

– різний порядок оформлення і реєстрації, скасування в довіреності й особистого розпорядження. Нотаріальна довіреність зберігається в особи, на яку видана, особисте розпорядження – у військової частини. Нотаріальна довіреність реєструється у відповідному реєстрі нотаріуса, особисті розпорядження – у відповідному журналі обліку частини.

Тому нотаріальну довіреність не можна прирівнювати до особистого розпорядження військового.

Отже, пропонуємо зобов'язати командування (ротний, взводний) під особистий підпис організувати ознайомлення особового складу з положеннями нормативно-правових актів у військової сфері та/або юридичний відділ (помічник командира бригади із правової роботи (юрисконсульт бригади)) надавати консультації із правових питань або розміщати відповідну інформацію в месенджерах (групах). Адже в Законі України «Про Статут внутрішньої служби Збройних сил України» визначено обов'язки посадових осіб щодо правового виховання особового складу, а саме, командир (начальник) зобов'язаний займатися правовим вихованням підлеглих (ст. 59); командир бригади зобов'язаний керувати правовим вихованням військовослужбовців бригади (ст. 67); помічник командира бригади із правової роботи (юрисконсульт бригади) зобов'язаний організувати та проводити заходи із правової підготовки та брати участь у правовому вихованні особового складу бригади, правовому інформуванні особового складу, надавати консультації з питань, пов'язаних із діяльністю бригади (ст. 99) тощо. Однак проведено опитування військовослужбовців і близьких родичів, членів сім'ї осіб, зниклих безвісті за особливих обставин, військової частини А4935 (хоча останні можуть не в повному об'ємі знати дану інформацію – К. К.) щодо правового виховання особового складу як одного з основних обов'язків посадових осіб бригади виявило, що таке не здійснювалося.

Ще одне з питань, що потребує обговорення, – порядок видачі грошового атестата близьким родичам і членам сім'ї осіб, зниклих безвісті за особливих обставин. Нормативно-правовими актами, що визначають гарантії військовослужбовців і членів їхніх сімей на отримання грошового атестата, є: Порядок виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних сил України та деяким іншим особам [17], Правила організації

фінансового забезпечення військових частин, установ, організацій Збройних сил України та Державної спеціальної служби транспорту (далі – Правила) [18] та інше.

Грошовий атестат є однією з підстав для розрахунку та виплати основних і додаткових видів грошового забезпечення (за винятком осіб, призваних (прийнятих) на військову службу за контрактом, зокрема, під час проходження строкової військової служби). Військовослужбовцям, які прибули до військової частини для подальшого проходження служби, виплата надбавки за вислугу років здійснюється на підставі інформації про вислугу років, зазначеної у грошовому атестаті. Відповідно до п. 11 Правил, який визначає порядок видачі й застосування грошового атестата військовослужбовця Збройних сил України.

Якщо військовослужбовець вважається зниклим безвісти, начальник стройової частини відділення персоналу штабу військової частини готує пункт наказу командира військової частини (по стройовій частині) про зняття такого військовослужбовця з усіх видів забезпечення, окрім грошового, і обліковування його у книзі обліку тимчасово відсутніх і тимчасово прибулих до військової частини особового складу як зниклого безвісти. Надалі, для отримання близькими родичами та членами сім'ї зниклого безвісти за особливих обставин грошового атестата, вони повинні подавати запит у військову частину. Однак необхідно зауважити, що відповіді на такі запити формуються та надсилаються з порушенням термінів чинного законодавства, оскільки передбачена спеціальна процедура пересилання відповідної кореспонденції [19]. У Законі України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» зазначено, що «права та інтереси особи, зниклої безвісти за особливих обставин, а також її майно підлягають захисту до моменту припинення її розшуку в порядку, передбаченому цим Законом, або оголошення її померлою відповідно до законодавства» (ч. 2 ст. 5) [20]. Іншим Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» «за військовослужбовцями, захопленими в полон або заручниками, а також інтернованими в нейтральних державах або зниклими безвісти, зберігається виплата грошового забезпечення» [21] (ч. 6 ст. 9). Отже, для вирішення проблем, пов'язаних із соціальним і правовим захистом прав близьких родичів і членів сім'ї осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, і запобігання порушенням у цій сфері необхідне нормативне закріплення обов'язку фінансового органу військової частини відправки грошового атестата безвісти зниклого військовослужбовця близьким родичам і членам його сім'ї автоматично, зі сповіщенням членів сім'ї або близьких родичів військовослужбовців чи працівників, які померли (загинули), зникли безвісти, зокрема і зниклих безвісти за особливих обставин, захоплених у полон або заручником, інтернованих у нейтральній державі.

Ще одне проблемне фінансове питання стосується отримання пільг щодо оплати житла та комунальних послуг близькими родичами та членами сім'ї осіб, зниклих безвісти за особливих обставин.

У п. 7 постанови Кабінету Міністрів України «Про порядок надання пільг, передбачених Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (далі – постанова) [22], «громадянам, які набули статусу ветерана війни, особи, яка має особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалого учасника Революції гідності, члена сім'ї загиблого (померлого) ветерана війни або члена сім'ї загиблого (померлого) Захисника

чи Захисниці України після ухвалення Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», пільги надаються із дня звернення. Якщо особи потрапили в полон держави-агресорки або набули статусу особи, зниклої безвісти за особливих обставин, призначені їм пільги можуть надаватися одному із членів їхньої сім'ї, який фактично проживав разом із такою особою (чоловіку, дружині, непрацездатним батькам, дітям (до 18 років), неодруженим повнолітнім дітям, визнаним особами з інвалідністю I групи, особі, яка перебуває під опікою або піклуванням громадянина, який має право на пільги), але не раніше ніж з дати потрапляння в полон держави-агресорки або набуття статусу особи, зниклої безвісти за особливих обставин, та до моменту звільнення з полону держави-агресорки, визнання особи в судовому порядку безвісно відсутньою чи оголошення померлою або припинення розшуку». До даного положення постанови є багато питань. По-перше, вона значно обмежує перелік осіб, які мають право на отримання пільг. Наприклад, Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» (п. 1 ч. 1 ст. 1) визначає повний перелік осіб, а саме «близькі родичі та члени сім'ї особи, зниклої безвісти за особливих обставин, – чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права й обов'язки, зокрема й особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі», тобто це близькі родичі та члени сім'ї.

По-друге, у постанові наголошено на обмеженні щодо другої категорії осіб, як батьки – непрацездатність. Чинне законодавство надає визначення терміна: «непрацездатні громадяни – особи, які досягли встановленого цим Законом віку, що дає право на призначення пенсії за віком, у тому числі на пільгових умовах, та дострокової пенсії, або особи з інвалідністю, у тому числі діти з інвалідністю, а також особи, які мають право на пенсію у зв'язку із втратою годувальника відповідно до закону» [23]. Відповідно до зазначеного в постанові постає логічне запитання, навіщо застосовувати таке «обмеження» саме для батьків, чому це не стосується інших суб'єктів на отримання пільг з оплати за житло та комунальні послуги, наприклад дружини? (нині дане питання активно обговорюється на державному рівні, щодо вилучення терміна «непрацездатні» – К. К.).

По-третє, визначення терміна «фактичне проживання» у чинному законодавстві відсутнє. За такою логікою «місцем фактичного проживання» для військовослужбовця, що воює на лінії зіткнення, може бути, наприклад, бліндаж чи інше місце, де він нині перебуває. У Законі України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» [24] визначено, що «місце проживання – житло із присвоєною у встановленому законом порядку адресою, в якому особа проживає, а також апартаменти (окрім апартаментів у готелях), кімнати та інші придатні для проживання об'єкти нерухомого майна, заклад для бездомних осіб, інший надавач соціальних послуг із проживанням, стаціонарна соціально-медична установа та інші заклади соціальної підтримки (догляду), в яких особа отримує соціальні послуги». У ч. 1 ст. 29 Цивільного кодексу України [25] визначено, що «місцем проживання фізичної особи є житловий будинок, квартира, інше приміщення,

придатне для проживання в ньому (гуртожиток, готель тощо), у відповідному населеному пункті, в якому фізична особа проживає постійно, переважно або тимчасово». Отже, постанова конкретизує поняття, які не визначені законодавством і можуть трактуватися неоднозначно.

Отже, умови отримання пільг щодо оплати житла та комунальних послуг близькими родичами та членами сім'ї осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, що визначені в постанові, мають низку неузгоджених питань. Тому пропонуємо, по-перше, доповнити можливий перелік осіб, які мають право на отримання пільг щодо оплати житла та комунальних послуг, урахувати положення Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин», яким визначено повний перелік близьких родичів і членів сім'ї в п. 1 ч. 1 ст. 1; по-друге, замінити термін «непрацездатні батьки» на «батьки»; по-третє, пільги надаються за умов, що зниклий безвісти за особливих обставин проживав (постійно, переважно або тимчасово) та/або прописаний/зареєстрований з відповідною особою, вони пов'язані спільним побутом і мають взаємні права й обов'язки, зокрема й особи, які спільно проживають, але не пере-

бувають у шлюбі. У разі застосування останньої нашої пропозиції доречно не застосовувати перелік осіб, які входять до близьких родичів і членів сім'ї осіб, зниклих безвісти за особливих обставин.

Висновки. Практичні проблеми, з якими стикаються військовослужбовці, їхні близькі родичі та члени сімей осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, потребують ретельного аналізу та вирішення. Зокрема це стосується фінансового забезпечення військовослужбовців і їхніх сімей; складання особистого розпорядження військовослужбовця; отримання грошового атестата та подальших виплат близькими родичами та членами сім'ї осіб, зниклих безвісти за особливих обставин; правового виховання військовослужбовців; умов надання пільг на оплату житла та комунальних послуг для близьких родичів і членів сімей зниклих безвісти осіб, інших фінансових аспектів, які є важливими для забезпечення належних життєвих умов для їхніх сімей.

Отже, на основі проведеного науково-практичного аналізу окремих положень чинного законодавства в даній сфері визначено ключові проблеми та запропоновано можливі шляхи їх вирішення.

Список використаних джерел

1. Катеринчук К. В. Злочини проти здоров'я особи: проблеми кримінально-правової теорії та практики : монографія. ФОП Маслаков, 2018. 408 с.
2. Катеринчук К. В. Правові аспекти вирішення проблемних питань захисту прав близьких родичів та членів сім'ї осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. *Слово національної школи суддів*. 2025. № 1 (50). С. 110–120.
3. Катеринчук К. В. Проблемні питання в діяльності Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими, щодо зниклих безвісти за особливих обставин. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції, 21 березня 2025 р. 2025. Ч. 1. С. 59–61.
4. Приполова Л. І. Правовий статус осіб, зниклих безвісти у зв'язку зі збройним конфліктом та за особливих обставин. *Лідприсмицтво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 198–202. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/3/34.pdf>.
5. Колпаков В. К. Зниклі безвісти за особливих обставин: поняття і розшук. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. Вип. 1 (48). С. 59–66. URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v1_2023/13.pdf.
6. Голубенко І. І. Правові аспекти визнання фізичної особи зниклою безвісти за особливих обставин в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 87–90. URL: http://lsej.org.ua/1_2023/18.pdf.
7. Островський С. О., Зима В. М. Питання пошуку зниклих безвісти та безвісно відсутніх осіб в умовах військової агресії в Україні. *Київський часопис права*. 2024. № 2. С. 190–195. URL: <https://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/466/453>.
8. Даніель А. В. Розшук осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. С. 214–217. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/243baa91-b2a5-45f0-b9a1-c1ceabd3825a/content>.
9. Перепилиця М. М. Зарубіжний досвід розшуку безвісти зниклих. 2019. С. 320–321. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/26_11_2019/pdf/102.pdf.
10. Сидоренко С. Г. Перспективи застосування в Україні міжнародного досвіду щодо пошуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. *Аналітично-порівняльне правознавство* : електронне наукове видання. С. 245–249. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/02/46.pdf>.
11. Катеринчук К. В. Особисте розпорядження військовослужбовця. *Забезпечення правопорядку в умовах воєнного стану та мировідбудови* : збірник наукових статей за матеріалами ІІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Житомир, 1 травня 2025 р. Житомир : Поліський національний університет, 2025. С. 9–10.
12. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 15. Ст. 190. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12?find=1&text=%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%87#n624> (дата звернення: 24.04.2025).
13. Порядок та строки передачі військовослужбовцем оригіналу особистого розпорядження командира військової частини, командира/керівнику підрозділу органу (служби, військового формування) для зберігання в особовій справі, затверджено постановою КМУ від 14.05.2024 р. № 550. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/550-2024-%D0%BF#Text/> (дата звернення: 24.04.2025).
14. Тобота Ю. Особисте розпорядження військовослужбовця (порядок та підстави оформлення). 24.01.2025. URL: <https://chernikovlaw.com.ua/public/stat/osobyste-rozporiadzhennia-viiskovosluzhbovtsia> (дата звернення: 24.04.2025).
15. Особисте розпорядження загиблого військовослужбовця. 02.01.2025. URL: <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/osobyste-rozporiyadzhennya-zagyblogo-vijskovosluzhbovczya/> (дата звернення: 24.04.2025).
16. Офіційна відповідь командира військової частини А4935, полковника В. Галкіна, № 1224кп/Вих від 02.02.2025 р. на запит К. Катеринчук.
17. Порядок виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних сил України та деяким іншим особам : наказ Міністерства оборони України від 07.06.2018 р. № 260. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0745-18?find=1&text=%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82#w1_1 (дата звернення: 24.04.2025).

18. Правила організації фінансового забезпечення військових частин, установ, організацій Збройних сил України та Державної спеціальної служби транспорту : наказ Міністерства оборони України від 22.05.2017 р. № 280 (у редакції наказу Міністерства оборони України від 22.01.2021 р. № 104). URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/mou_2021/mou_104.pdf (дата звернення: 24.04.2025).

19. Катеринчук К. В. Права близьких родичів та членів сім'ї осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: проблемні питання та перспективи вирішення. *Слово національної школи суддів*. 2024. № 4 (49). С. 6–15.

20. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 38. Ст. 280. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19?find=1&text=%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82#n35> (дата звернення: 24.04.2025).

21. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 р. № 2011–XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 24.04.2025).

22. Про порядок надання пільг, передбачених Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» : постанова Кабінету Міністрів України від 16.02.1994 р. № 94. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94-94-%D0%BF#n38> (дата звернення: 24.04.2025).

23. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 р. № 1058–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15/ed20220430#n52> (дата звернення: 24.04.2025).

24. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні : Закон України від 11.12.2003 р. № 1382–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15?find=1&text=%D1%84%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D1%87#Text> (дата звернення: 24.04.2025).

25. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/ed20140101#n176> (дата звернення: 24.04.2025).

References

1. Katerynychuk, K. V. (2018). *Zlochyny proty zdorovia osoby: problemy kryminalno-pravovoi teorii ta praktyky [Crimes against personal health: problems of criminal law theory and practice]*. FOP Maslakov. 408 p. [in Ukrainian].

2. Katerynychuk, K. V. (2025). Pravovi aspekty vyrishennia problemnykh pytan zakhystu prav blyzkykh rodychiv ta chleniv simi osib, znyklykh bezvisty za osoblyvykh obstavyn [Legal aspects of resolving problematic issues of protecting the rights of close relatives and family members of persons missing under special circumstances]. *Slovo natsionalnoi shkoly suddiv*. 1 (50), 110–120 [in Ukrainian].

3. Katerynychuk, K. V. (2025). Problemni pytannia v diialnosti Koordynatsiinoho shtabu z pytan povodzhennia z viiskovo-poloneny, shchodo znyklykh bezvisty za osoblyvykh obstavyn [Problematic issues in the activities of the Coordination Headquarters for the Treatment of Prisoners of War, regarding missing persons under special circumstances]. *Mizhnarodna ta natsionalna bezpeka: teoretychni i prykladni aspekty: materialy IX Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii, 21 bereznia 2025 r.*, 1, 59–61 [in Ukrainian].

4. Prypolova, L. (2020). Pravovy status osib, znyklykh bezvisty u zviazku zi zbroinym konfliktom ta za osoblyvykh obstavyn [Legal status of persons missing in connection with armed conflict and under special circumstances]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. 3, 198–202. Retrieved from: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/3/34.pdf> [in Ukrainian].

5. Kolpakov, V. K. (2023). Znykli bezvisty za osoblyvykh obstavyn: poniattia i rozshuk. [Missing persons under special circumstances: concept and search]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*. 1 (48), 59–66. Retrieved from: http://pju.nuoua.od.ua/v1_2023/13.pdf [in Ukrainian].

6. Holubenko, I. I. (2023). Pravovi aspekty vyznannia fizychnoi osoby znykloiu bezvisty za osoblyvykh obstavyn v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho stanu v Ukraini [Legal aspects of declaring an individual missing under special circumstances under the legal regime of martial law in Ukraine]. *Yurydychni naukovy elektronnyi zhurnal*. 1, 87–90. Retrieved from: http://lsej.org.ua/1_2023/18.pdf [in Ukrainian].

7. Ostrovskiy, S. O., & Zyma, V. M. (2024). Pytannia poshuku znyklykh bezvisty ta bezvisno vidсутnikh osib v umovakh viiskovoi ahresii v Ukraini [The issue of searching for missing and unaccounted for persons in the context of military aggression in Ukraine]. *Kyivskiy chasopys prava*. 2, 190–195. Retrieved from: <https://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/466/453> [in Ukrainian].

8. Daniel, A. V. Rozshuk osib, znyklykh bezvisty za osoblyvykh obstavyn. [Search for persons missing under special circumstances]. Retrieved from: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/243baa91-b2a5-45f0-b9a1-c1ceabd3825a/content> [in Ukrainian].

9. Perepylytsia, M. (2019). Zarubizhnyi dosvid rozshuku bezvisty znyklykh [Foreign experience in searching for missing persons]. Retrieved from: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/26_11_2019/pdf/102.pdf [in Ukrainian].

10. Sydorenko, S. H. (2023). Perspektyvy zastosuvannia v Ukraini mizhnarodnoho dosvidu shchodo poshuku osib, znyklykh bezvisty za osoblyvykh obstavyn [Prospects for the application in Ukraine of international experience in the search for persons missing under special circumstances]. *Elektronne naukove vydannia "Analitychno-porivnialne pravoznavstvo"*. 245–249. Retrieved from: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/02/46.pdf> [in Ukrainian].

11. Katerynychuk, K. V. (2025). Osobyste rozporiadzhennia viiskovosluzhbovtstva [Personal arrangements of the civil service]. *Zabezpechennia pravoporiadku v umovakh voiennoho stanu ta myrovibudovy*: zb. nauk. st. za materialamy III Vseukr. nauk.-prakt. konf., Zhytomyr, 1 travnia 2025 r. Zhytomyr: Poliskiy natsionalnyi universytet. 9–10 [in Ukrainian].

12. Pro sotsialnyi i pravovy zakhyst viiskovosluzhbovtsev ta chleniv yikh simei: Zakon Ukrainy [On social and legal protection of military personnel and their family members]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12?find=1&text=%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%87#n624> (data zvernennia 24.04.2025) [in Ukrainian].

13. Poriadok ta stroky peredachi viiskovosluzhbovtsem oryhinalu osobystoho rozporiadzhennia komandyru viiskovoi chasty, komandyru/kerivnyku pidrozdilu orhanu (sluzhby, viiskovoho formuvannia) dlia zberihannia v osobovii spravi [Procedure and deadlines for the transfer by a serviceman of the original personal order to the commander of a military unit, commander/head of a unit of a body (service, military formation) for storage in a personal file]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/550-2024-%D0%BF#Text/> (data zvernennia 24.04.2025) [in Ukrainian].

14. Tobota, Yu. (2025). Osobyste rozporiadzhennia viiskovosluzhbovtisia (poriadok ta pidstavy oformlennia) [Personal order of a military serviceman (procedure and grounds for registration)]. Retrieved from: <https://chernikovlaw.com.ua/public/stat/osobyste-rozporiadzhennia-viiskovosluzhbovtisia> (data zvernennia 24.04.2025) [in Ukrainian].
15. Osobyste rozporiadzhennia zahybloho viiskovosluzhbovtisia (2025) [Personal order of a deceased serviceman]. Retrieved from: <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/osobyste-rozporiadzhennia-zagyblogo-vijskovosluzhbovczya/> (data zvernennia 24.04.2025) [in Ukrainian].
16. Ofitsiina vidpovid komandira viiskovoi chastyny A4935, polkovnyka V. Halkina № 1224kp/Vykh vid 02.02.2025 r. na zapyt K. Katerynchuk [Official response of the commander of military unit A4935, Colonel V. Galkin, No. 1224kp/Vykh dated 02.02.2025 to the request of K. Katerynchuk] [in Ukrainian].
17. Poriadok vyplaty hroshovoho zabezpechennia viiskovosluzhbovtisiam Zbroinykh Syl Ukrainy ta deiakym inshym osobam [Procedure for payment of cash benefits to servicemen of the Armed Forces of Ukraine and certain other persons]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0745-18?find=1&text=%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82#w1_1 (data zvernennia 24.04.2025) [in Ukrainian].
18. Pravyly orhanizatsii finansovoho zabezpechennia viiskovykh chastyn, ustanov, orhanizatsii Zbroinykh Syl Ukrainy ta Derzhavnoi spetsialnoi sluzhby transport [Rules for organizing financial support for military units, institutions, organizations of the Armed Forces of Ukraine and the State Special Transport Service]. Retrieved from: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/mou_2021/mou_104.pdf (data zvernennia 24.04.2025) [in Ukrainian].
19. Katerynchuk, K. (2024). Prava blyzkykh rodychiv ta chleniv simi osib, znyklykh bezvisty za osoblyvykh obstavyn: problemni pytannia ta perspektyvy vyrishennia [Rights of close relatives and family members of persons missing under special circumstances: problematic issues and prospects for solutions]. *Slovo natsionalnoi shkoly suddiv.* 4 (49). 6–15 [in Ukrainian].
20. Pro pravovyi status osib, znyklykh bezvisty za osoblyvykh obstavyn [On the legal status of persons missing under special circumstances]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19?find=1&text=%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82#n35> (data zvernennia 24.04.2025) [in Ukrainian].
21. Pro sotsialnyi i pravovyi zakhyst viiskovosluzhbovtisiv ta chleniv yikh simei [On social and legal protection of military personnel and their family members]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (data zvernennia 24.04.2025) [in Ukrainian].
22. Pro poriadok nadannia pilh, peredbachenykh Zakonom Ukrainy “Pro status veteraniv viiny, harantii yikh sotsialnoho zakhystu” [On the procedure for granting benefits provided for by the Law of Ukraine “On the Status of War Veterans, Guarantees of Their Social Protection”]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94-94-%D0%BF#n38> (data zvernennia 24.04.2025) [in Ukrainian].
23. Pro zahalnooboviazkove derzhavne pensiine strakhuvannia [About mandatory state pension insurance]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15/ed20220430#n52> (data zvernennia 24.04.2025) [in Ukrainian].
24. Pro svobodu peresuвання ta vilnyi vybir mistia prozhyvannia v Ukraini [On freedom of movement and free choice of residence in Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15?find=1&text=%D1%84%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D1%87#Text> (data zvernennia 24.04.2025) [in Ukrainian].
25. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/ed20140101#n176> (data zvernennia 24.04.2025) [in Ukrainian].

Katerynchuk Kateryna,

Doctor of Law, Associate Professor

(Polyssia National University, Zhytomyr)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6700-2831>

PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF SOCIAL GUARANTEES FOR CLOSE RELATIVES AND FAMILY MEMBERS OF PERSONS MISSING UNDER SPECIAL CIRCUMSTANCES

The article provides an analysis of the current legislation regulating the protection of the rights of close relatives and family members of persons who have gone missing under special circumstances. Article 46 of the Constitution of Ukraine defines the right of citizens to social protection, which includes the right to provision in cases of complete, partial, or temporary disability, loss of a breadwinner, unemployment due to circumstances beyond their control, as well as in old age and in other cases stipulated by law. In the case of a servicemember going missing under special circumstances, close relatives and family members face a number of problematic issues not only of a legal nature but also related to social welfare.

Despite the fact that the legislation already defines the main aspects and key provisions related to this topic (financial support for servicemembers and their families; the servicemember's personal directive; military pay certificate; legal education of servicemembers; conditions for receiving benefits related to housing and utility payments by close relatives and family members of persons missing under special circumstances, as well as other financial issues), it is necessary to examine their practical implementation and impact on various spheres of public life in greater detail. Such a study will make it possible to understand how regulatory legal acts interact with each other in the context of contemporary challenges and how they can be improved to ensure the most effective results. The issues addressed in the article form the basis for creating appropriate living conditions for close relatives and family members of persons who have gone missing under special circumstances.

Key words: financial support for servicemembers and their families, servicemember's personal directive, military pay certificate, legal education of servicemembers, housing and utility benefits for close relatives and family members of persons missing under special circumstances.

УДК 343.3

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-2-14-23>

Назимко Єгор Сергійович,

доктор юридичних наук, професор,
перший проректор

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4949-4155>

Семеншин Микола Олександрович,

доктор юридичних наук, доцент,

науковий співробітник науково-дослідної лабораторії

з проблем запобігання кримінальним правопорушенням факультету № 3
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4892-2843>

Пономарьова Тетяна Ігорівна,

доктор юридичних наук, старший дослідник,

завідувач науково-дослідної лабораторії

з проблем запобігання кримінальним правопорушенням факультету № 3
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5209-0234>

ВПЛИВ МІЖНАРОДНИХ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ НА СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті розглядаються та оцінюються межі впливу принципів та стандартів міжнародного та європейського права на становлення та розвиток національної кримінально-правової політики. Авторами оцінюється стан правотворчої діяльності за кримінально-правовим напрямом та виокремлюються незадовільні фактори та чинники, які негативним чином впливають на розвиток кримінально-правової політики. Визначаються основні напрями розвитку міжнародного та європейського кримінального права, межі яких вплинули на розвиток українського кримінального законодавства.

Ключові слова: міжнародні стандарти, європейські стандарти, кримінальне законодавство, кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність, правотворча діяльність, кримінально-правова політика.

Постановка проблеми. Забезпечення остаточної євроінтеграції держави потребує приведення національного законодавства у відповідність до положень європейського та міжнародного законодавства. Про це також визначено у Комплексному стратегічному плані реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, схваленому Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023, де

вказано на пріоритет у забезпеченні стратегічної й оперативної здатності органів правопорядку та прокуратури служити людям, захищати порядок, громадську та державну безпеку з дотриманням прав людини і стандартів підзвітності, що інтегрує Україну в загальноєвропейський простір свободи, безпеки та справедливості [1].

Вказане також стосується і кримінально-правової політики загалом та кримінального законодавства зо-

крема. Динамізм останнього безпосередньо залежить від мобільності правотворчої діяльності. Після повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну стан правотворчої діяльності значно погіршився, що підтверджується декількома факторами: 1) відсутністю системності у змінах, які вносяться до Кримінального кодексу України (далі – КК України); 2) виникненням конкуренцій загальних та спеціальних норм, а також кваліфікованих та привілейованих складів; 3) криміналізацією/декриміналізацією діянь без наявності сукупності необхідних підстав; 4) повним орієнтуванням законодавця на забезпечення оборонного складника. Вказаному також сприяють спрощені умови здійснення правотворчої діяльності під час воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема європеїзації кримінального законодавства України була предметом досліджень таких учених, як: Ю.В. Баулін, Н.О. Гуророва, Є.С. Назимко, М.І. Панов, Ю.А. Пономаренко, М.І. Хавронюк тощо. Вказані вчені приділили увагу визначенню сучасного стану європеїзації національного кримінального права, систематизували основні міжнародні та європейські правові документи, скеровані на вдосконалення кримінально-правової політики, а також визначили пріоритетні напрями подальшого співробітництва у цій сфері. Проте низка проблем залишилась нерозв'язаною, що зумовлює актуальність вибраної теми дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд та оцінка меж впливу принципів та стандартів міжнародного та європейського права на становлення та розвиток національної кримінально-правової політики.

Виклад основного матеріалу. На думку Р.В. Верещі, мобільність правотворчості, як теоретичний концепт, відноситься до здатності законодавців, урядів та інших учасників процесу правотворчості оперативно реагувати на трансформаційні процеси в різних галузях суспільних відносин, обставини, що змінюються, і виклики в галузі права. З точки зору найбільш широких інтерпретацій цей концепт передбачає гнучкість та адаптивність законодавства до нових ситуацій та потреб суспільства. Мобільність правотворчості як невід'ємний атрибут сучасного законотворчого процесу може проявлятися в таких аспектах, як швидкість реагування (законодавці повинні бути здатні швидко реагувати на нові обставини, включаючи економічні кризи, технологічні інновації, зміни у суспільних цінностях тощо), гнучкість та адаптивність (правові норми мають бути гнучкими та здатними адаптуватися до нових викликів без необхідності довгострокового та складного процесу зміни законодавства). Концепція мобільності правотворчості у сучасних умовах невіддільна від необхідності використання як нових законотворчих технік, так і технологій у широкому розумінні слова (в тому числі використання досягнень інформаційно-комунікативних технологій для прискорення процесу прийняття рішень та забезпечення ширшого доступу до інструментів охорони та захисту прав у різних галузях) [2, с. 58–59].

Відповідно, в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану мобільність правотворчості набуває інших рис. Такі риси зумовлені не потребою в адаптації законодавства під актуальні потреби держави та суспільства, а необхідністю в уможливленні подальшого функціонування різногалузевих законодавчих та інших нормативно-правових актів, зокрема кримінального законодавства. Вказане підтверджується положеннями Закону України від 24.08.2023 № 3354-IX «Про правотворчу діяльність» [3], де вказано на можливість в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану здійснювати правотворчу діяльність у спрощеному режимі.

У ст. 24 законодавчого акта також зауважено, що з метою забезпечення прогнозованого розвитку публічної політики, єдності, безперервності процесу підготовки та прийняття (видання) нормативно-правових актів, узгодженої правотворчої діяльності суб'єкти правотворчої діяльності здійснюють її планування шляхом прийняття документів: 1) поточного планування (строком до одного року); 2) перспективного планування (строком понад один рік). Планування правотворчої діяльності здійснюється з урахуванням: 1) міжнародно-правових зобов'язань України, а також напрямів, пріоритетів та цілей, визначених програмними документами; 2) документів публічної політики, передбачених статтями 23, 27 цього Закону [3].

Отже, виходячи із наведеного положення, вплив та значення положень європейських та міжнародних правових документів на національне законодавство є очевидним.

В.О. Навроцький зауважує, що суверенітет держави, повага до якого є одним із основних принципів міжнародного права, включає у себе те, що національні органи застосовують акти внутрішнього законодавства та інші джерела права, допустимість яких визнана цією державою. При цьому міжнародні юрисдикційні органи прямо не застосовують акти законодавства окремих держав, хоча й нерідко звертаються до них у разі формування власної правової позиції, обґрунтування того, що обвинувачений розумів протиправність вчиненого. Положення права інших держав взагалі не можуть бути використані в національному судочинстві, а міжнародно-правові джерела застосовуються настільки, наскільки на це дає згоду держава. Така згода виражається в Конституції, спеціальних законах про співвідношення положень національного та внутрішнього права, рішеннях конституційних судів, актах про підписання та ратифікацію міжнародних угод. На цьому базується та у цьому знаходить свій конкретний правовий вираз державний суверенітет у кримінально-правовій сфері [4].

О.О. Житний зауважує, що чинна нормативно-правова база, що характеризує статус норм міжнародного права в механізмі внутрішньодержавного кримінально-правового регулювання, дозволяє прямо застосовувати на території нашої держави її правоохоронними і судовими органами без ризику порушити принципові засади кримінального права та Конституцію України лише ті положення міжнародно-правових актів, які не встановлюють підстави кримінальної відповідальності, не визначають злочинність, караність й інші кримінально-правові наслідки діяння. Такого змісту норми (за умови надання Україною згоди на їх обов'язковість) можуть діяти у кримінально-правових відносинах безпосередньо, без попереднього перетворення у форму кримінального закону України. Водночас серед положень, що регулюють ці відносини, їм належить незначна частка (це, наприклад, приписи про обставини, що виключають злочинність діяння, про примусові заходи медичного характеру, про строки давності злочину, про форми співучасті та деякі інші) [5].

Проте навіть аналіз інститутів Загальної частини кримінального права надає підставу для констатації, що на сьогодні більшість із них не відповідають законодавству ЄС. Зокрема, це стосується положень, якими закріплено основні положення щодо стадій кримінальних правопорушень та співучасті, кримінально-правових заходів щодо юридичних осіб тощо. При цьому кризь призму норм європейського та міжнародного права встановлюється взаємний зв'язок між нормами матеріального та процесуального кримінального права. Прикладом останньої тези є те, що кожний другий законодавчий акт, скерований на вдосконалення кримінальної відповідальності за

вчинення певного виду кримінального правопорушення, одночасно зі змінами кримінального законодавства передбачає зміни і до кримінального процесуального.

Вказане підтверджується положеннями ч. 6 ст. 3 КК України, де вказано, що зміни до законодавства України про кримінальну відповідальність можуть вноситися виключно законами про внесення змін до цього Кодексу та/або до кримінального процесуального законодавства України, та/або до законодавства України про адміністративні правопорушення [6].

Водночас О.О. Житний також відзначає, що КК України як основне формальне джерело кримінального права держави не містить правил, що дозволяли б однозначно вирішувати питання статусу норм міжнародного права у механізмі внутрішньодержавного кримінально-правового регулювання. При цьому у сукупності положень національного права (матеріального й процесуального кримінального, конституційного законодавства), що задіяні в реалізації кримінально-правових відносин, питання пріоритету міжнародно-правових актів у цьому процесі вирішується неоднаково або і суперечливо. Це негативно відбивається на перспективах узгодження всієї вітчизняної кримінально-правової системи з міжнародними стандартами боротьби зі злочинністю, дотримання прав та свобод людини у разі її здійснення. До того ж такий стан утруднює реалізацію у сфері кримінально-правової політики України проголошених нею прагнень державно-правової інтеграції, а також знижує її здатність оперативно реагувати на зміни в «кримінальній картині світу». У цьому зв'язку варто звернути увагу на доцільність врегулювання безпосередньо на рівні кримінального законодавства питань імплементації до нього положень міжнародних актів, а також можливості прямого використання останніх у процесі реалізації кримінальної відповідальності й практичного вирішення інших кримінально-правових питань правоохоронними і судовими органами держави [5].

Так, відповідно до ст. 3 КК України законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальноновизнаних принципах і нормах міжнародного права [6]. Щодо Конституції необхідно відзначити, що норми останньої впливають на встановлення меж кримінальної відповідальності та покарання, а також дають можливість визначити види суспільно небезпечних діянь шляхом закріплення прав, свобод та законних інтересів суспільства, які мають бути додатково захищені кримінально-правовими нормами. Норми міжнародного права також мають відповідне значення, але скеровані на забезпечення захисту суспільних інтересів, цінність яких закріплена у міжнародних та європейських правових документах. Аналіз останніх змін та доповнень, внесених до національного кримінального законодавства з моменту набрання ним чинності, дає підставу для визначення основних напрямів розвитку міжнародного та європейського кримінального права, які вплинули на розвиток українського кримінального законодавства:

– **кримінально-правова протидія корупційним кримінальним правопорушенням.** Відповідно до Закону України від 13.05.2014 № 1261-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» [7] було уточнено межі кримінальної відповідальності та покарання за вчинення кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів

та кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, а також удосконалено заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб;

– **кримінально-правова протидія насильству стосовно жінок і домашньому насильству.** Підготовка до ратифікації та власне ратифікація у 2022 році Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами зумовила потребу в удосконалених норм як Загальної, так і Особливої частини КК України. Зокрема, у 2017 році законодавцем було криміналізовано домашнє насильство, примушування до шлюбу та невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників; удосконалено норму, в якій встановлено кримінальну відповідальність за незаконне проведення абортів або стерилізації, зґвалтування, сексуальне насильство; передбачено види та підстави обмежувальних заходів, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство;

– **кримінально-правова протидія сексуальній експлуатації та сексуальному насильству щодо дітей.** Відповідно до Закону України від 18.02.2021 № 1256-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції)» [8] було удосконалено кримінальну відповідальність за вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, а також криміналізовано такі діяння, як: домагання дитини для сексуальних цілей, одержання доступу до дитячої порнографії, її придбання, зберігання, ввезення, перевезення чи інше переміщення, виготовлення, збут і розповсюдження, проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи. У Загальній частині кримінального законодавства було удосконалено підстави для звільнення від кримінальної відповідальності, а також заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб;

– **кримінально-правова протидія кримінальним правопорушенням проти моральності в частині захисту тварин від жорстокого поводження.** Відповідно до Закону України від 15.07.2021 № 1684-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації положень деяких міжнародних угод та директив Європейського Союзу у сфері охорони тваринного та рослинного світу» [9] у кримінальному законодавстві було вдосконалено ст. 299, якою встановлено кримінальну відповідальність за жорстоке поводження з тваринами, а також зменшено вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за вчинення такого суспільно небезпечного діяння;

– **кримінально-правова протидія кримінальним правопорушенням проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення).** Відповідно до Закону України від 21.02.2014 № 746-VII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції» було декриміналізовано кримінальні правопорушення, передбачені ст. 423 та ст. 424 КК України, якими було встановлено кримінальну відповідальність за зловживання та перевищення військовою посадовою особою влади чи посадових повноважень. Водночас необхідно відзначити, що перевищення військовою посадовою особою влади чи посадових повноважень через рік після прийняття вказаного законодавчого акта було повторно криміналізовано;

– кримінально-правова протидія кримінальним правопорушенням проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Відповідно до Закону України від 09.10.2024 № 4012-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» [10] у національному кримінальному законодавстві було криміналізовано злочини проти людяності, удосконалено норми, якими встановлено кримінальну відповідальність за злочин агресії, воєнні злочини та геноцид; уточнено норму щодо чинності закону про кримінальну відповідальність щодо кримінальних правопорушень, вчинених іноземцями або особами без громадянства за межами України; визначено межі кримінальної відповідальності військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири,

та інших начальників; уточнено підстави звільнення від кримінальної відповідальності, а також особливості призначення покарання за незакінчене кримінальне правопорушення та за кримінальне правопорушення, вчинене у співучасті, а також призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, та умовно-дострокового звільнення від відбування покарання; удосконалено заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб та межі кримінальної відповідальності за протиправні діяння проти правосуддя.

Висновки. Таким чином, наведені вище напрями, за якими було удосконалено національне кримінальне законодавство, дають можливість стверджувати про вплив міжнародного та європейського правотворчого фактора на розвиток національної кримінально-правової політики, а також про наявність його взаємозв'язку зі зміною її пріоритетів.

Список використаних джерел

1. Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, схвалений Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2732023-46733>
2. Вереша Р.В. Стратегічні передумови наближення національного кримінального законодавства до правничих інституцій Європейського Союзу. *Європеїзація кримінального права України* : матеріали міжнар. наук. конф., що відбулася 19 груд. 2024 р. / редкол.: Ю. А. Пономаренко (голова) та ін. ; Коміс. з питань прав. реформи при Президентові України та ін. Харків : Право, 2025. С. 55–60.
3. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24.08.2023 № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>
4. Навроцький В. Співвідношення міжнародного кримінального права та національного кримінального права в умовах російсько-української війни. *Studia Iuridica Toruniensia*. 2024. Т. XXXIV. С. 93–114. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/09/30/navrotskyj-v-o-spivvidnoshennya-mizhnarodnogo-i-natsionalnogo-kryminalnogo-prava.pdf>
5. Житний О.О. Проблема статусу норм міжнародного права у механізмі внутрішньодержавного кримінально-правового регулювання. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 214–218. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2012/2_2012/46.pdf
6. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України : Закон України від 13.05.2014 № 1261-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1261-18#n18>
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції) : Закон України від 18.02.2021 № 1256-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1256-20#n7>
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації положень деяких міжнародних угод та директив Європейського Союзу у сфері охорони тваринного та рослинного світу : Закон України від 15.07.2021 № 1684-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1684-20#n41>
10. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 09.10.2024 № 4012-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#n18>

References

1. Kompleksnyi stratehichnyi plan reformuvannia organiv pravoporiadku yak chastyny sektoru bezpeky i oborony Ukrainy na 2023–2027 roky, skhvaleniy Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 11 travnia 2023 roku № 273/2023 [Comprehensive strategic plan for reforming law enforcement agencies as part of the security and defense sector of Ukraine for 2023–2027, approved by the Decree of the President of Ukraine dated May 11, 2023 No. 273/2023]. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/2732023-46733> [in Ukrainian].
2. Veresha, R. V. (2025). Stratehichni peredumovy nablyzhennia natsionalnogo kryminalnogo zakonodavstva do pravnychkh institutsii Yevropeiskoho Soiuzu. *Yevropeizatsiia kryminalnogo prava Ukrainy* [Strategic prerequisites for the approximation of national criminal legislation to the legal institutions of the European Union. Europeanization of criminal law of Ukraine]: materialy mizhnar. nauk. konf., shcho vidbulasia 19 hrud. 2024 r. / redkol.: Yu. A. Ponomarenko (holova) ta in.; Komis. z pytan prav. reformy pry Prezidentovi Ukrainy ta in. Kharkiv : Pravo. S. 55–60 [in Ukrainian].
3. Pro pravotvorchu diialnist [On Law-Making Activity]: Zakon Ukrainy vid 24.08.2023 № 3354-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> [in Ukrainian].
4. Navrotskiy, V. (2024). Spivvidnoshennia mizhnarodnogo kryminalnogo prava ta natsionalnogo kryminalnogo prava v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny [The relationship between international criminal law and national criminal law in the conditions of the Russian-Ukrainian war]. *Studia Iuridica Toruniensia*. Т. XXXIV. С. 93–114. Retrieved from: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/09/30/navrotskyj-v-o-spivvidnoshennya-mizhnarodnogo-i-natsionalnogo-kryminalnogo-prava.pdf> [in Ukrainian].
5. Zhytniy, O. O. (2012). Problema statusu norm mizhnarodnogo prava u mekhanizmi vnutrishnodержавnogo kryminalno-pravovoho rehuliuвання [The problem of the status of international law norms in the mechanism of domestic criminal law regulation]. *Pravo i suspilstvo*. № 2. С. 214–218. Retrieved from: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2012/2_2012/46.pdf [in Ukrainian].

6. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine] vid 05.04.2001 № 2341-III. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].

7. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy u sferi derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky u zviazku z vykonanniam Planu dii shchodo liberalizatsii Yevropeiskym Soiuzom vizovoho rezhymu dlia Ukrainy [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine in the Field of State Anti-Corruption Policy in Connection with the Implementation of the Action Plan on the Liberalization of the Visa Regime for Ukraine by the European Union]: Zakon Ukrainy vid 13.05.2014 № 1261-VII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1261-18#n18> [in Ukrainian].

8. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo implementatsii Konventsii Rady Yevropy pro zakhyst ditei vid seksualnoi eksploatatsii ta seksualnoho nasylstva (Lantsarotskoi konventsii) [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Implementation of the Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse (Lanzarote Convention)]: Zakon Ukrainy vid 18.02.2021 № 1256-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1256-20#n7> [in Ukrainian].

9. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo implementatsii polozhen deiakykh mizhnarodnykh uhod ta dyrektyv Yevropeiskoho Soiuzu u sferi okhorony tvarynnoho ta roslynnoho svitu [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Implementation of Provisions of Certain International Agreements and Directives of the European Union in the Field of Protection of Fauna and Flora]: Zakon Ukrainy vid 15.07.2021 № 1684-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1684-20#n41> [in Ukrainian].

10. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy u zviazku z ratyfikatsiieiu Rym-skoho statutu Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu ta popravok do noho [On Amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine in connection with the ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court and amendments there to]: Zakon Ukrainy vid 09.10.2024 № 4012-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#n18> [in Ukrainian].

Nazymko Yehor,

Doctor of Law, Professor,
the First Vice-Rector

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5209-023>

Semenyshyn Mykola,

Doctor of Law, Associate Professor,

Researcher of the Research Laboratory on the Problems of Preventing Criminal Offenses

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4892-2843>

Ponomarova Tetiana,

Doctor of Law, Senior Researcher,

Head of the Research Laboratory on Criminal Offense Prevention

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5209-0234>

THE INFLUENCE OF INTERNATIONAL AND EUROPEAN STANDARDS ON THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF NATIONAL CRIMINAL-LEGAL POLICY IN THE CONDITIONS OF MARTIAL STATE

The article examines and assesses the limits of the influence of the principles and standards of international and European law on the formation and development of national criminal law policy. The authors assess the state of law-making activity in the criminal law direction and identify unsatisfactory factors and factors that negatively affect the development of criminal law policy. The main directions of development of international and European criminal law are determined, the limits of which influenced the development of Ukrainian criminal law. It is indicated that after the full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine, the state of law-making activity has significantly deteriorated, which is confirmed by several factors: 1) the lack of consistency in the changes made to the Criminal Code of Ukraine; 2) the emergence of competition between general and special norms, as well as qualified and privileged clauses; 3) criminalization/decriminalization of acts without the presence of a set of necessary grounds; 4) the legislator's full focus on ensuring the defense component. This is also facilitated by the simplified conditions for implementing law-making activities during martial law. It is noted that the analysis of the institutions of the General Part of Criminal Law provides grounds for stating that today most of them do not comply with EU legislation. In particular, this applies to the provisions that enshrine the basic provisions on the stages of criminal offenses and complicity, criminal law measures against legal entities, etc. At the same time, through the prism of the norms of European and international law, a mutual relationship is established between the norms of substantive and procedural criminal law. An example of the latter thesis is that every second legislative act aimed at improving criminal liability for committing a certain type of criminal offense simultaneously with changes to criminal legislation provides for changes to criminal procedural law.

Key words: international standards, European standards, criminal law, criminal offense, criminal liability, law-making activity, criminal law policy.

УДК 343.31(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-2-14-24>**Шамсутдінов Олександр Володимирович,**

кандидат юридичних наук, старший дослідник

*(Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України, м. Київ)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9325-9227>

БІОЛОГІЧНА ДИВЕРСІЯ: АНАЛІЗ ЧИННОГО І ПЕРСПЕКТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

У дослідженні проводиться юридичний аналіз кримінально-правової норми, передбаченої ст. 113 КК України, яка встановлює відповідальність, зокрема за біологічну диверсію; окреслюються основні недоліки чинного законодавства у сфері кримінально-правової охорони живих організмів від диверсійних посягань. Також аналізуються відповідні положення проєкту нового Кримінального кодексу України, що розроблюється Робочою групою у складі Комісії з питань правової реформи, та надаються пропозиції щодо вдосконалення відповідного вітчизняного законодавства.

Ключові слова: біодиверсія, кримінально-правова норма, конститутивні ознаки, кваліфікація, живі організми, масовість, отруєння, зараження, тварини, рослини.

Постановка проблеми. У прагненні досягти своїх експансіоністських цілей держава-агресор вдається до відверто злочинних дій, аби послабити оборонний, економічний, демографічний та інші складники національної безпеки нашої держави. Зокрема, вдається до знищення та пошкодження об'єктів оборонно-промислового комплексу, енергетики, життєзабезпечення, масового скупчення людей як військовим шляхом, так і з використанням методів розвідувально-підривної діяльності.

Статистичні відомості Офісу Генерального прокурора щодо зареєстрованих кримінальних правопорушень і результатів їх досудового розслідування свідчать, що з 2022 року, тобто з моменту активної фази російсько-української війни, кількість протиправних проявів диверсійного спрямування суттєво зросла. Так, упродовж 2014–2024 років та I кварталу 2025 року було обліковано 621 кримінальне правопорушення за ознаками ст. 113 КК України, з яких 453 (або 73%) починаючи з 2022 року [1]. Вивчення матеріалів судової практики дозволяє констатувати, що більшість диверсій вчиняються у формі підриву чи підпалу об'єктів критичної інфраструктури або їх важливих складників.

Водночас зберігається висока ймовірність учинення противником диверсій у формах масового отруєння людей і тварин та поширення епідемій, епізоотій чи епіфітотій, адже на російській території після розпаду Радянського Союзу залишилася левова частка науково-виробничого потенціалу з розробки та виготовлення біологічної зброї [2, с. 46].

Новітня історія знає чимало прикладів успішного застосування засобів біологічного ураження диверсійними методами. Так, під час Першої світової війни кайзерівська Німеччина систематично вчиняла біологічні диверсії, спрямовані насамперед проти військових коней та іншої худоби, що виробувалися в країнах Антанти. Наприклад, у 1916 році в тилу французького війська

було затримано декількох німецьких диверсантів, які заражали збудниками сибірки та сапу кавалерійських коней і рогату худобу. У 1918 році німецькою стороною аналогічним способом в американських портах було знищено велику кількість коней, що мали бути переправлені до Європи [3, с. 549]. Біологічна диверсія використовувалась протиборчими сторонами не тільки під час активних воєнних дій, але й у мирний час. Так, у 1997 році США уразили кубинські плантації цукрової тростини шкідником *Thrips Palmi Karny*, про що Куба офіційно заявила з трибуни ООН [4].

Епідемії, епізоотії, епіфітотії, масові отруєння та загибель людей, тварин і рослин завдають значних збитків національним інтересам держави, негативно впливають на стан її економіки та обороноздатності, можуть призвести до непередбачуваних, навіть катастрофічних наслідків.

Водночас аналіз наявної правозастосовної практики та доктринальних підходів до кримінально-правової характеристики диверсії (ст. 113 КК України) засвідчив наявність недоліків законодавчої конструкції відповідної кримінально-правової норми, виявив проблеми тлумачення змісту конститутивних ознак складу диверсії та кваліфікації відповідних посягань, що потребує посиленої уваги як наукової спільноти, так і вітчизняного законодавця до цих питань та якнайшвидшого вироблення науково обґрунтованих законотворчих рішень, особливо в умовах правового режиму воєнного стану. Однак до сьогодні біологічна диверсія як окрема форма кримінального правопорушення, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 113 КК України, вченими-правниками не виділялася і предметно не розглядалася.

Тож з огляду на продовжувану збройну агресію РФ проти України дослідження кримінально-правової заборони вчинення суспільно небезпечних діянь у формі біологічної диверсії набуває актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комплексному дослідженню особливостей кримінальної відповідальності за диверсію присвятили свої дисертаційні роботи О.О. Климчук (2002) і А.С. Климосюк (2018). Склад диверсії серед інших складів злочинів проти основ національної безпеки України на монографічному рівні розглядали О.Ф. Бантишев, О.В. Шамара (2014), О.Ю. Гайворонський (2016), О.А. Чуваков (2017), Р.Л. Чорний (2021) та деякі інші науковці.

Особливості кваліфікації диверсії у своїх роботах висвітлили також І.В. Діордіца, О.Ю. Звонарьов, В.С. Картацев, С.А. Кузьмін, В.А. Ліпкан, С.Я. Лихова, В.О. Навроцький, Д.О. Олейніков, Є.Д. Скулиш, В.Я. Тацій, М.І. Хавронюк, О.В. Червякова, В.І. Шақун, О.М. Юрченко та інші, проте питанню вдосконалення законодавчої конструкції складу цього злочину, зокрема біологічної диверсії, було приділено не досить уваги. Законодавчі пропозиції, висловлені О.Ю. Гайворонським, А.С. Климосюком, А.В. Москвичовою, Р.Л. Чорним, носять дискусійний характер і не враховують значення біологічної безпеки для національних інтересів України.

Метою статті є юридичний аналіз кримінально-правових норм, які встановлюють відповідальність за біологічну диверсію, та вироблення пропозицій щодо вдосконалення відповідного вітчизняного законодавства. Для досягнення цієї мети автор визначив такі завдання: розглянути чинну кримінально-правову норму про відповідальність за такі посягання; встановити основні недоліки чинного законодавства у сфері кримінально-правової охорони живих організмів від диверсійних посягань; проаналізувати відповідні положення перспективного кримінального закону та сформулювати власні криміналізаційні пропозиції.

Виклад основного матеріалу. Диверсія, відповідальність за вчинення якої передбачена ст. 113 КК України, з об'єктивної сторони характеризується суспільно небезпечними діями у багатьох формах. З усіх цих форм можна виділити дії, спрямовані на масове отруєння, поширення епідемій, епізоотій чи епіфітотій, які за своєю сутністю є біологічною диверсією (за умови, що засобами вчинення отруєння є токсини – отруйні речовини, що продукуються живими клітинами або організмами).

Об'єктом злочинних посягань тут виступають живі організми: люди, тварини або рослини. Хоча вони прямо не вказані у диспозиції розглядуваної кримінально-правової норми, однак логічно із неї випливають. Тож для складу біологічної диверсії – залежно від спрямованості злочинного умислу – обов'язковою ознакою об'єкта є потерпілий (люди) або предмет (тварини чи рослини).

Якщо розглядати біодиверсію із суб'єктивної сторони, то, вчиняючи дії, спрямовані на поширення небезпечних захворювань серед людей, тварин, рослин, зловмисник прагне завдати шкоди передусім державі, послабивши її біологічну безпеку. Ураження живих організмів тут є способом досягнення злочинної мети. Адже масове отруєння населення чи поширення епідемії негативно позначаються на трудових ресурсах країни, знижують людський потенціал і, як наслідок, соціально-економічний і демографічний розвиток держави, її обороноздатність. Очевидно, що від стану людського капіталу безпосередньо залежить національна безпека країни.

Епізоотії та епіфітотії завдають значних збитків як економічним, так і екологічним інтересам держави, знижують її продовольчу безпеку. Диверсії, об'єктами спрямування яких є тварини чи рослини, можуть мати довгострокові наслідки, критично впливати на важливі галузі економіки, зменшувати біорізноманіття країни.

За таких умов слід звернути увагу на ту обставину, що норма, передбачена ст. 113 КК України, встановлює кримінально-правову охорону життя і здоров'я не окремого живого організму, а багатьох людей, великої кількості тварин чи рослин. Такий висновок витікає із положень чинного законодавства (Кодексу цивільного захисту України, законів України «Про систему громадського здоров'я», «Про захист населення від інфекційних хвороб», інших нормативних актів), яке «епідемію», «епізоотію» й «епіфітотію» визначає як масове, широке поширення заразної хвороби. Інакше кажучи, кваліфікувати суспільно небезпечні дії як диверсію слід тоді (за наявності всіх інших елементів і ознак), коли злочинні посягання спрямовані на велику кількість (певну сукупність, скупченість, масу) людей, тварин чи рослин.

Вочевидь, ознака «масовості», яку нами виділено як таку, що має принципове значення для кваліфікації, є оціночним поняттям. Зокрема, постає питання: зараження, отруєння чи загибель (або створення загрози зараження, отруєння чи загибелі) скількох людей, тварин чи рослин є достатнім для кваліфікації діяння за ст. 113 КК України? У кримінально-правовій літературі однозначна відповідь на це питання відсутня. Наприклад, Д.О. Олейніков, О.В. Червякова та ін. зазначають, що масовим знищенням людей у разі диверсії може бути як кілька сотень, так і кілька десятків осіб [5, с. 270]. А.С. Климосюк, характеризуючи дії, спрямовані на поширення епідемій, вказує, що навіть декілька випадків захворювання людей на особливо небезпечні інфекційні захворювання можуть уважатися епідемією [6, с. 117].

У попередніх розвідках нами пропонувалося у разі визнання випадків захворювань і отруєнь масовими спиратися на положення Класифікаційних ознак надзвичайних ситуацій (2018), де визначені порогові значення (кількість потерпілих осіб) щодо отруєнь і захворювань [7, с. 281].

У цьому контексті не можемо не звернутися до відповідних положень проекту нового Кримінального кодексу України, який розроблюється Робочою групою з питань розвитку кримінального права у складі Комісії з питань правової реформи, утвореної Указом Президента України від 07.08.2019 № 584/2019. Зокрема, стаття 1.1.1 «Значення термінів Кримінального кодексу» зазначеного проекту містить дефініцію «масове знищення, отруєння, захворювання», яку тлумачить як таке, від якого постраждало 50 і більше осіб [8]. Не дискутуючи про обґрунтованість саме такої кількості потерпілих, вважаємо, що вказану новелу слід однозначно визнати позитивною. Водночас як у чинному, так і в перспективному законодавстві України про кримінальну відповідальність питання тлумачення масового ураження *тварин* і *рослин*, зокрема формалізації відповідних кількісних показників, залишається відкритим.

Характеризуючи об'єктивну сторону біологічної диверсії, зазначимо, що диспозиція норми, передбаченої ч. 1 ст. 113 КК України, однозначно вказує на дії, тобто активну цілеспрямовану діяльність суб'єкта цього злочину. Водночас деякі науковці визнають можливість учинення диверсії і шляхом бездіяльності. Так, О.Ф. Бантишев зазначає, що навмисне знищення чи пошкодження майна з об'єктивної сторони може характеризуватися як дією, так і бездіяльністю. Тому за відповідних обставин шляхом такої ж бездіяльності можуть вчинятися діяння, спрямовані на масове отруєння, поширення епідемії, епізоотій чи епіфітотій [9, с. 43–44]. Відповідну позицію поділяють О.Ю. Гайворонський [10, с. 157], А.С. Климосюк [6, с. 84] та деякі інші дослідники. Не

погоджуючись з таким підходом до тлумачення об'єктивної сторони складу диверсії, В.Я. Тацій називає його гіпотетичним, тому що він не відповідає ні змісту ст. 113 КК України, ні судовій практиці [11, с. 98].

Водночас у березні 2022 року кримінально-правова норма, передбачена ст. 113 КК України, була викладена в новій редакції [12], зокрема диверсія отримала кваліфікований склад: ті самі діяння, вчинені в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту (ч. 2 ст. 113 КК України). На перший погляд, така відсилна норма легалізує висновки тих учених, які вважають, що простий склад диверсії з об'єктивної сторони уможливорює вчинення цього злочину не тільки у формі активної, але й пасивної поведінки, тобто шляхом бездіяльності. Однак, на нашу думку, тут маємо наочний приклад чергової помилки законодавця (на що неодноразово вказували провідні вітчизняні науковці [13; 14]), який, приймаючи зміни до КК за прیشвидшеною процедурою без урахування позицій експертів, беззастережно прирівняв діяння до дій.

Утім слід констатувати, що на практиці біологічна диверсія цілком може бути вчинена й у формі бездіяльності, наприклад, шляхом умисного невиконання (ігнорування) протиепідемічних, ветеринарних, фітосанітарних або інших правил біобезпеки, коли суб'єкту (у цьому випадку спеціальному) достеменно відомо, що невжиття відповідних заходів призведе до масового поширення небезпечної хвороби. Тому законодавцю слід було й у простому складі диверсії (ч. 1 ст. 113 КК України) замінити термін «дії» на «діяння».

Іншим важливим моментом, який впливає на кваліфікацію, є формальний (навіть усічений) склад диверсії. За цієї умови суспільно небезпечні наслідки не є обов'язковими ознаками складу цього злочину. Задля уникнення порушення принципу пропорційності вчені-правники, які предметно розглядали кримінально-правову норму, передбачену ст. 113 КК України (наприклад, О.Ф. Бантишев, В.С. Картавцев, А.С. Климосюк, О.В. Шамара та ін.), пропонують кваліфікувати диверсійні дії, які призвели до масової загибелі людей, тварин чи рослин, за сукупністю із кримінальними правопорушеннями проти життя і здоров'я особи, власності, громадської безпеки тощо.

Інші науковці критикують такий підхід, який, на їхню думку, є проявом подвійного інкримінування, тобто порушенням принципу *non bis in idem*. Наприклад, А.В. Москвичова кваліфікацію тяжких наслідків диверсії за іншими статтями КК України вважає «штучно створеною «ідеальною сукупністю злочинів», спрямованою на виправлення пеналізаційної помилки законодавця» [15, с. 197]. Виходом із цієї проблемної ситуації дослідниця вважає запровадження інституту кваліфікованої диверсії, зокрема передбачення більш суворого покарання за заподіяння смерті чи інших тяжких наслідків двом або більше особам; масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери, водних ресурсів тощо.

На нашу думку, чинна кримінально-правова норма, передбачена ст. 113 КК України, дійсно потребує вдосконалення, зокрема зміни законодавчої конструкції складу диверсії з формального на матеріальний. Раніше під час дослідження інших форм диверсії нами аргументувалося, що перенесення законодавцем моменту закінчення цього злочину на попередню злочинну діяльність є не досить обґрунтованим (зокрема, ілюструвалась явна непропорційність протиправного діяння і передбаченого за нього покарання у ч. 1 ст. 113 КК України) [16, с. 174–175].

У цьому контексті доцільно звернутися до положень перспективного законодавства про кримінальну відповідальність за вчинення диверсії. На сьогодні, як згадувалося вище, розроблено проєкт нового Кримінального кодексу України, який побудований на принципово нових концептуальних засадах з урахуванням сучасних викликів та потреб демократичного суспільства. Серед політичних передумов розробки та ухвалення нового кримінального законодавства України авторами цього проєкта називається війна з РФ, яка вимагає створення законодавства воєнного часу; необхідність посилення захисту національної безпеки, безпеки довкілля тощо [17, с. 23].

Зауважимо, що текст проєкту нового КК України періодично оновлюється на відповідному вебсайті. Донедавна проєкт нового КК України (в редакції від 02.08.2024) передбачав склад диверсії (ст. 9.1.9), який містився у розділі 9.1 «Злочини проти національної безпеки України» Книги дев'ятої «Кримінальні правопорушення проти держави та національної безпеки України». З об'єктивної сторони диверсією пропонувалося вважати «дії, спрямовані на: 1) знищення, пошкодження чи порушення режиму функціонування об'єкта критичної інфраструктури; 2) радіоактивне забруднення; 3) масове знищення людей чи спричинення шкоди їхньому здоров'ю; 4) масове захворювання об'єктів тваринного чи рослинного світу; 5) підняття бунту у військовій частині, військовій установі чи на військовому кораблі або 6) здійснення збройного нападу на військову частину, військову установу, військовий підрозділ чи військовий корабель» [18]. Тобто фактично біологічна диверсія зберігалася лише у формі дій, спрямованих на масове захворювання об'єктів тваринного чи рослинного світу. При цьому, як бачимо, конструкція складу цього злочину (як формального) залишилася незмінною.

Із суб'єктивної сторони основною спрямованістю диверсії визначалося не «ослаблення держави», а спричинення шкоди національній безпеці. Автори проєкту КК задекларували виняткове значення національної безпеки України як соціальної цінності, на яку посягають кримінальні правопорушення, передбачені розділом 9.1. «Такий підхід, – зазначає М.І. Хавронюк, – пов'язаний з тим, що в умовах широкомасштабної війни з РФ зміцнилось розуміння того, наскільки цінною є національна безпека, наскільки важливою вона є для виживання України як суверенної держави» [17, с. 347].

Однак в останній редакції проєкту КК від 02.04.2025 перші чотири форми диверсії зникають і залишаються дві останні, які вочевидь до диверсії в її класичному розумінні відношення не мають (тому й назва цієї кримінально-правової норми цілком логічно змінюється на «Напад на військову частину або заколот») [8].

Водночас передбачений проєктом злочин 5 ступеня «терористичний акт» (ст. 7.2.3), який з об'єктивної сторони має деякі подібні до диверсії форми (здійснення дій, спрямованих на заподіяння смерті чи тяжкої шкоди здоров'ю людини; застосування або розпилення радіоактивного матеріалу; захоплення, утримання, знищення чи пошкодження об'єкта критичної інфраструктури або порушення його функціонування), в останній редакції отримує додаткову альтернативну мету «спричинення шкоди національній безпеці України». За таких умов перші три форми диверсії, передбачені попередньою редакцією проєкту КК, дещо охоплюються складом терористичного акту (за винятком такої ознаки, як «масовість»). А що ж із четвертою формою діяння – біологічною диверсією?

Дослідження положень актуальної редакції проекту нового КК України дозволяє припустити, що відповідальність за масове ураження тварин чи рослин розробники проекту нового КК України могли передбачити в розділі 11.5 «Злочини проти міжнародної безпеки» (ст. 11.5.4. Застосування зброї масового знищення або ст. 11.5.6. Екоцид), однак склади злочинів, сформульованих диспозиціями відповідних кримінально-правових норм, не відповідають складу біологічної диверсії ні за об'єктом, ні за об'єктивною та суб'єктивною сторонами.

Не витримує критики і припущення, що розробники проекту КК диверсію у формі дій, спрямованих на масове захворювання об'єктів тваринного чи рослинного світу, охопили такою формою терористичного акту, як «знищення або пошкодження майна загальнонебезпечним способом» (ст. 7.2.3). Зокрема, проект не прирівнює об'єкти тваринного і рослинного світу до майна, про що свідчать, наприклад, положення ст. 5.1.9 «Порушення санітарно-протиепідемічних норм та правил, що створило небезпеку спричинення шкоди»: диспозицією цієї норми передбачено альтернативні суспільно небезпечні наслідки відповідних протиправних діянь у вигляді створення реальної небезпеки поширення масового захворювання об'єктів рослинного або тваринного світу або ж значної чи тяжкої майнової шкоди (розділ 5.1 «Кримінальні правопорушення проти порядку охорони здоров'я людей») [8].

Тож автор вимушений констатувати, що остання редакція проекту нового КК України не містить складу злочину «біологічна диверсія» як дій, спрямованих на масове отруєння чи захворювання людей, тварин чи рослин, на шкоду національній безпеці України. Інакше кажучи, перспективне кримінально-правове законодавство України наразі не передбачає належного рівня охорони національної безпеки України від біодиверсійних посягань, тим паче в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту. Такий підхід вбачаємо вадою актуальної редакції проекту нового Кримінального кодексу України.

У цьому контексті підтримуємо А.С. Климосюка, який, визнаючи існування законодавчих недоліків кримінально-правової норми про диверсію і необхідність її вдосконалення, влучно зауважує, що «існування ст. 113 КК виправдане високим ступенем суспільної небезпечності диверсії та необхідністю забезпечення якомога кращої охорони основ національної безпеки України кримінально-правовими засобами» [6, с. 170]. Ці твердження цілком справедливо стосуються і біологічної диверсії.

Висновки. Біологічна диверсія є однією з форм злочину, передбаченого ст. 113 КК України. Об'єктом

протиправних посягань тут виступають живі організми, тож обов'язковою ознакою складу цього злочину є потерпілий (люди) або предмет (тварини чи рослини). Для вказаних складників об'єкта характерною ознакою є «масовість», яка означає велику кількість живих організмів (осіб, особин тощо). Проект нового КК України містить тлумачення цієї ознаки, що заслуговує на підтримку.

Біодиверсія може бути вчинена як дією, так і бездіяльністю. В останньому випадку, найімовірніше, йтиметься про спеціального суб'єкта – особу, яка зобов'язана дотримуватися правил біологічної безпеки. Така ознака, очевидно, має бути виділена як кваліфікуюча обставина.

Недосконалість побудови диспозиції і санкції кримінально-правової норми, передбаченої ст. 113 КК України, ускладнює кваліфікацію, зокрема створює проблему вибору між принципом пропорційності та принципом неприпустимості подвійного інкримінування. Вказану дилему пропонується вирішити шляхом зміни законодавчої конструкції складу диверсії – з формального на матеріальний.

Дослідження положень проекту нового КК України в останній редакції виявили суттєву прогалину в кримінально-правовій охороні національної безпеки України від біодиверсійних посягань. Зокрема, попри декларування виняткової цінності національної безпеки України, особливо в умовах воєнного стану, проект не містить складу злочину «біологічна диверсія» як суспільно небезпечних діянь, спрямованих на масове ураження живих організмів з метою зашкодити національній безпеці, її економіці й обороноздатності.

Отже, з метою вдосконалення кримінально-правової охорони біобезпеки як складника національної безпеки України пропонуємо криміналізувати біологічну диверсію як одну з форм злочину, передбаченого ст. 113 КК України, виклавши відповідну частину диспозиції цієї норми у такій редакції: «масове отруєння або зараження людей, тварин чи рослин з метою ослаблення держави». При цьому доцільно передбачити й кваліфікований склад біологічної диверсії (ч. 2 ст. 113 КК України): «ті самі діяння, якщо вони спричинили смерть двох чи більше осіб або масову загибель тварин чи рослин, або були вчинені особою, яка зобов'язана дотримуватися правил біологічної безпеки, або в умовах воєнного стану чи в період збройного конфлікту».

Редакцію проекту нового КК України пропонується також доповнити відповідною нормою з урахуванням нових підходів до юридичної форми та законотворчої техніки цього перспективного кодифікованого акта.

Список використаних джерел

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування / Офіс Генерального прокурора : сайт. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareystrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovo-go-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 26.05.2025).
2. Правове забезпечення біологічної безпеки та біологічного захисту в Україні : монографія / М. В. Величко, Т. О. Коваленко, І. М. Салагор, Є. Д. Скулиш, О. В. Шамсутдінов. Чернівці : Друк Арт, 2024. 280 с.
3. Mobley J. A. Biological Warfare in the Twentieth Century: Lessons from the Past, Challenges for the Future. *Military Medicine*. 1995. № 11 (160). P. 547–552.
4. Report of the Center for Strategic and International Studies (CSIS) Homeland Defense Project. Combating chemical, biological, radiological, and nuclear terrorism: a comprehensive strategy. December 2000. P. 1–96. URL: <http://www.cdc.gov/ncidod/EID/vol8no2/disclaimerpage2.htm> (дата звернення: 26.05.2025).
5. Злочини проти основ національної безпеки України: кримінально-правова кваліфікація в умовах війни (науково-практичний коментар) / О. І. Букреєв, Д. О. Олейніков, Є. О. Русінов, О. В. Червякова ; за заг. ред. С. А. Наумока. Київ : Алерта, 2024. 378 с.
6. Климосюк А. С. Кримінальна відповідальність за диверсію : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2018. 237 с.

7. Шамсутдінов О. В. Проблеми кваліфікації порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням. Вісник Національної академії правових наук України. 2025. Т. 32. № 1. С. 272–300. DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-1-272> (дата звернення: 26.05.2025).
8. Текст проекту нового Кримінального кодексу України (станом на 2 квітня 2025 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/04/03/00-kontrolnyj-proyekt-kk-02-04-2025.pdf> (дата звернення: 26.05.2025).
9. Кваліфікація та розслідування окремих видів злочинів проти основ національної безпеки та воєнних злочинів : навчальний посібник / за заг. ред. В. А. Колесника. Київ : 7БЦ, 2022. 356 с.
10. Гайворонський О. Ю. Предмет злочинного впливу у злочинах проти основ національної безпеки України, досудове розслідування яких віднесено до підслідності слідчих органів безпеки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Академія адвокатури України. Київ, 2016. 199 с.
11. Актуальні питання кримінального законодавства України та практики його застосування : монографія / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, Л. М. Демидова, Т. А. Павленко, Д. П. Євтеєва та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, Л. М. Демидової. Харків : Право, 2017. 400 с.
12. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану : Закон України від 03.03.2022 № 2113-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20> (дата звернення: 26.05.2025).
13. Хавронюк М. І. Помилки у законах воєнного часу: щодо змін Кримінального кодексу України. URL: <https://uplan.org.ua/romyulku-u-zakonakh-voiennoho-chasu-shchodo-zmin-kryminalnoho-koдексу-ukrainy/> (дата звернення: 26.05.2025).
14. Письменський Є. О. Формування кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану: дослідження негативних тенденцій. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2024. № 1. С. 43–52. DOI: <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-1-6> (дата звернення: 26.05.2025).
15. Москвичова А. В. Проблеми кримінальної відповідальності за вчинення диверсії. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2014. № 8. С. 195–200.
16. Шамсутдінов О. В., Мельник Д. С. Кримінально-правова охорона об'єктів критичної інфраструктури від підірвних посягань. *Вісник Харківського університету внутрішніх справ*. 2022. № 3 (98). С. 170–183. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2022.3.1> (дата звернення: 26.05.2025).
17. Проект нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення : монографія / П. П. Андрушко, О. С. Бакумов, Ю. В. Баулін та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Бауліна, М. І. Хавронюка. Київ : ВАІТЕ, 2024. 494 с.
18. Текст проекту нового Кримінального кодексу України (станом на 2 серпня 2024 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-standom-na-01-08-2024.pdf> (дата звернення: 26.05.2025).

References

1. Ofis Heneralnoho prokurora (2025). Pro zareiestrovani kryminalni pravoporushennia ta rezultaty yikh dosudovoho rozsliduvannia [On registered criminal offenses and the results of their pre-trial investigation]. Retrieved from: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kryminalni-pravoporushennia-ta-rezultaty-yikh-dosudovo-go-rozsliduvannia-2> [in Ukrainian].
2. Velichko, M. V., Kovalenko, T. O., & Salagor, I. M. et al. (2024). *Pravove zabezpechennia biolohichnoi bezpeky ta biolohichnoho zakhystu v Ukraini [Legal provision of biological safety and biological security in Ukraine]*. Chernivtsi : Druk Art [in Ukrainian].
3. Mobley, J. A. (1995). Biological Warfare in the Twentieth Century: Lessons from the Past, Challenges for the Future. *Military Medicine*, 11(160), 547–552 [in English].
4. Report of the Center for Strategic and International Studies (CSIS) Homeland Defense Project (2000). Combating chemical, biological, radiological, and nuclear terrorism: a comprehensive strategy, 1–96. Retrieved from: <http://www.cdc.gov/ncidod/EID/vol8no2/disclaimerpage2.htm> [in English].
5. Bukriev, O. I., Olieinikov, D. O., Rusinov, Ye. O., Cherviakova, O. V., & Naumiuk, S. A. (Ed.) (2024). *Zlochyny proty osnov natsionalnoi bezpeky Ukrainy: kryminalno-pravova kvalifikatsiia v umovakh viiny (naukovo-praktychnyi komentar) [Crimes against the foundations of national security of Ukraine: criminal and legal qualification in wartime (scientific and practical commentary)]*. Kyiv : Alerta [in Ukrainian].
6. Klymosiuk, A. S. (2018). Kryminalna vidpovidalnist za dyversiiu [Criminal liability for sabotage]. *Candidate's thesis*. Yaroslav Mudryi National Law Academy of Ukraine. Kharkiv [in Ukrainian].
7. Shamsutdinov, O. V. (2025). Problemy kvalifikatsii porushennia sanitarnykh pravyl i norm shchodo zapobihannia infektsiinykh khvorobam ta masovym otruienniam [Problems of qualification for violation of sanitary rules and standards related to the prevention of infectious diseases and mass poisoning]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy – Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 32(1), 272–300. <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-1-272> [in Ukrainian].
8. Tekst proiektu novoho Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Text of the draft of the new Criminal Code of Ukraine]. (2025, April). Retrieved from: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/04/03/00-kontrolnyj-proyekt-kk-02-04-2025.pdf> [in Ukrainian].
9. Kolesnyk, V. A. (Ed.) (2022). *Kvalifikatsiia ta rozsliduvannia okremykh vydiv zlochyniv proty osnov natsionalnoi bezpeky ta voiennykh zlochyniv [Qualification and investigation of certain types of crimes against the foundations of national security and war crimes]*. Kyiv : 7BTS [in Ukrainian].
10. Haivoronskyi, O. Yu. (2016). Predmet zlochynnoho vplyvu u zlochynakh proty osnov natsionalnoi bezpeky Ukrainy, dosudove rozsliduvannia yakyykh vidneseno do pidslidnosti slidchykh orhaniv bezpeky [The subject of criminal influence in crimes against the foundations of national security of Ukraine, the pre-trial investigation of which is attributed to the jurisdiction of investigative security bodies]. *Candidate's thesis*. Academy of the Bar of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].
11. Tatsii, V. Ya., Borysov, V. I., & Demydova, L. M. (2017). *Aktualni pytannia kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy ta praktyky yoho zastosuvannia [Current issues of criminal legislation of Ukraine and the practice of its application]*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

12. Pro vnesennia zmin do Kryminalnogo kodeksu Ukrainy shchodo posylennia vidpovidalnosti za zlochynty proty osnov natsionalnoi bezpeky Ukrainy v umovakh dii rezhymu voiennoho stanu: Zakon Ukrainy [On amendments to the Criminal Code of Ukraine regarding increased liability for crimes against the foundations of national security of Ukraine under the conditions of martial law: Law of Ukraine]. (2022, March). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20> [in Ukrainian].

13. Khavroniuk, M. I. (2022). Pomylyky u zakonakh voiennoho chasu: shchodo zmin Kryminalnogo kodeksu Ukrainy [Errors in Wartime Laws: Regarding Amendments to the Criminal Code of Ukraine]. Retrieved from: <https://uplan.org.ua/pomylyky-u-zakonakh-voiennoho-chasu-shchodo-zmin-kryminalnogo-kodeksu-ukrainy/> [in Ukrainian].

14. Pysmenskyi, Ye. O. (2024). Formuvannia kryminalno-pravovoi polityky Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: doslidzhennia nehatyvnykh tendentsii [Formation of criminal law policy of Ukraine under martial law: a study of negative trends]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav. Seriya yurydychna – Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs. Legal Series*, 1, 43–52. Retrieved from: <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-1-6> [in Ukrainian].

15. Moskvychova, A. V. (2014). Problemy kryminalnoi vidpovidalnosti za vchynennia dyversii [Problems of criminal liability for committing sabotage]. *Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy – Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 8, 195–200 [in Ukrainian].

16. Shamsutdinov, O. V., & Melnyk D. S. (2022). Kryminalno-pravova okhorona ob'ektiv krytychnoi infrastruktury vid pidryvnykh posiahan [Criminal legal protection of critical infrastructure facilities from subversive attacks]. *Visnyk Kharkivskoho universytetu vnutrishnikh sprav – Bulletin of the Kharkiv University of Internal Affairs*, 3 (98), 170–183. Retrieved from: <https://doi.org/10.32631/v.2022.3.1> [in Ukrainian].

17. Andrushko, P. P., Bakumov, O. S., & Baulin, Yu. V. et al. (2024). Proiekt novoho Kryminalnogo kodeksu Ukrainy: perezumovyy rozrobky, kontseptualni zasady, osnovni polozhennia [The draft of the new Criminal Code of Ukraine: prerequisites for development, conceptual principles, main provisions]. Baulin, Yu. V. & Khavroniuk, M. I. (Eds.). Kyiv : VAITE [in Ukrainian].

18. Tekst proiektu novoho Kryminalnogo kodeksu Ukrainy [Text of the draft of the new Criminal Code of Ukraine]. (2024, August). Retrieved from: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-stanom-na-01-08-2024.pdf> [in Ukrainian].

Shamsutdinov Oleksandr,

Candidate of Law, Senior Researcher

(Interagency Research Center on Problems of Combating Organized Crime
at the National Security and Defense Council of Ukraine, Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9325-9227>

BIOLOGICAL SABOTAGE: ANALYSIS OF CURRENT AND PROSPECTIVE LEGISLATION ON CRIMINAL LIABILITY

The study conducted a legal analysis of the criminal law provision provided for in Article 113 of the Criminal Code of Ukraine, which establishes liability, in particular, for biological sabotage. It was found that the object of unlawful encroachments here are living organisms, so the mandatory feature of the composition of this crime is the victim (people) or object (animals or plants). It was argued that their characteristic feature is “mass character”, which means a large number of living organisms. It was noted that the draft of the new Criminal Code of Ukraine contains an interpretation of this feature that deserves support.

It was found that biological sabotage can be committed both by action and by inaction. In the latter case, it is most likely a special subject – a person who is obliged to comply with the rules of biological safety.

It was established the imperfection of the construction of the disposition and sanctions of the criminal law norm provided for in Art. 113 of the Criminal Code of Ukraine, which complicates the qualification, in particular, creates the problem of choosing between the principle of proportionality and the principle of inadmissibility of double jeopardy. It is proposed to solve this dilemma by changing the legislative construction of the composition of sabotage – from formal to substantive.

The provisions of the draft of the new Criminal Code of Ukraine in the latest and previous editions, which is being developed by the Working Group within the Commission on Legal Reform, have been analyzed. A significant gap has been identified in the criminal law protection of Ukraine’s national security from biosabotage attacks. In particular, despite the declaration of the exceptional value of Ukraine’s national security, especially under martial law, the draft does not include the crime of “biological sabotage” as socially dangerous acts aimed at the mass destruction of living organisms in order to harm national security. In order to improve the criminal legal protection of biosafety as a component of Ukraine’s national security, it is proposed to criminalize biological sabotage as one of the forms of the crime provided for in Article 113 of the Criminal Code of Ukraine, setting out the relevant part of the disposition of this norm in the following wording: “mass poisoning or infection of people, animals or plants with the aim of weakening the state”. The qualified composition of biological sabotage (Part 2 of Article 113 of the Criminal Code of Ukraine) has also been formulated: “the same acts, if they caused the death of two or more persons or the mass death of animals or plants, or were committed by a person who is obliged to comply with the rules of biological safety, or under martial law or during a period of armed conflict”.

It is also proposed to supplement the draft of the new Criminal Code of Ukraine with the appropriate norm, taking into account new approaches to legal form and legislative technique.

Key words: biosabotage, criminal law norm, constitutive features, qualification, living organisms, mass character, poisoning, infection, animals, plants.

УДК 342.951:351.743 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-2-14-25>**Шлега Денис Олексійович,**аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-6467-1185>**МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ
ТА ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ
ІЗ ПРАВООХОРОННИМИ ФУНКЦІЯМИ**

У статті проведено порівняльно-правовий аналіз міжнародного досвіду організації та функціонування військових формувань із правоохоронними функціями в європейських країнах та Сполучених Штатах Америки. Особливу увагу приділено правовим засадам та інституційним механізмам демократичного контролю над збройними силами, зокрема на прикладі Сполучених Штатів Америки, а також системі підпорядкування жандармерії у європейських країнах. Вітчизняний досвід розглядається в контексті поступової адаптації до міжнародних стандартів. Водночас наголошується на тому, що відсутність чіткого нормативно-правового розмежування повноважень між Національною гвардією України, Збройними силами та поліцією ускладнює реалізацію ефективного співробітництва. На основі проаналізованого міжнародного досвіду автор обґрунтовує необхідність подальшої законодавчої модернізації правового статусу Національної гвардії України.

Ключові слова: військові формування, правоохоронні функції, жандармерія, демократичний контроль, Національна гвардія, воєнний стан, громадська безпека, правове регулювання.

Постановка проблеми. Україна в умовах воєнного стану та посиленних внутрішніх викликів стоїть перед необхідністю перегляду та зміцнення моделі безпеки, зокрема в частині, що стосується взаємодії між військовими формуваннями та правоохоронними структурами. Традиційний поділ на армію та поліцію виявив свою обмеженість у ситуаціях, де загрози мають нестандартний, асиметричний характер – як-от терористичні акти, інформаційно-підривні операції, сплановані порушення громадського порядку під прикриттям мирних акцій. У таких умовах край важливим є створення багатофункціональної, але водночас демократично контрольованої системи безпеки й оборони, де військові формування можуть залучатися до забезпечення правопорядку, не порушуючи конституційних прав і свобод громадян. З огляду на це надзвичайно цінним є аналіз зарубіжного досвіду – як країн ЄС, так і членів НАТО – у сфері організації та діяльності військових формувань із правоохоронними функціями.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Нині все більше уваги приділяється вивченню міжнародного досвіду організації та функціонування військових формувань із правоохоронними функціями. Актуальність цієї теми зумовлена не лише зростанням безпекових загроз, а й необхідністю пошуку ефективних моделей реформування вітчизняних сил безпеки й оборони. Серед країн із позитивним досвідом функціонування таких формувань необхідно відзначити Францію (жандармерія), Італію (карабінери), Іспанію (гвардія), де зазначені структури мають чітко визначений подвійний статус – як військових формувань, так і правоохоронних органів. Вітчизняні науковці, зокрема І. Д. Пастух, С. О. Кузніченко, Є. Ю. Соболь, також приділяють увагу порівняльно-правовому аналізу цих моделей, підкреслюють їхнє значення для вдосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності Національної гвардії України. Проте вітчизняна наука поки що обмежується загальними порівняльно-правовими підходами, тоді як системні

дослідження організації, механізмів контролю, правового статусу та взаємодії таких структур на міжнародному рівні залишаються не досить опрацьованими. Це зумовлює необхідність подальших розвідок для теоретичного осмислення та практичного застосування зарубіжного досвіду з метою його адаптації до українських реалій.

Метою статті є проведення порівняльно-правового аналізу міжнародного досвіду організації та діяльності військових формувань із правоохоронними функціями

Виклад основного матеріалу. Насамперед уважаємо за необхідне проаналізувати досвід Польщі як найбільш територіально наближеної до нас країни. У системі безпеки й оборони Республіки важливе місце посідають військові формування, які поряд із виконанням військових завдань здійснюють також функції, що мають правоохоронний характер.

Найяскравішим прикладом формування є Військова жандармерія (Żandarmeria Wojskowa) – спеціалізована структура, що входить до складу Збройних сил Польщі та виконує завдання, схожі з функціями національної поліції, але в межах військового середовища. Жандармерія була створена в 1990-х рр. у процесі реформування сектору оборони після переходу Польщі до демократичної моделі управління. Її діяльність регулюється, зокрема, Законом «Про військову жандармерію та військову службу правопорядку» від 24 серпня 2001 р. (з наступними змінами), а також іншими нормативно-правовими актами Міністерства національної оборони [1].

Основні функції жандармерії включають: 1) підтримання правопорядку у військових частинах і серед військовослужбовців; 2) виявлення та розслідування правопорушень, учинених у військовому середовищі; 3) охорону стратегічних військових об'єктів; 4) участь у забезпеченні публічного порядку під час надзвичайних ситуацій; 5) взаємодію із цивільними правоохоронними органами, зокрема поліцією та прикордонною службою [1].

Особливістю польської моделі є інституційна інтеграція Військової жандармерії із загальнодержавною системою правоохоронних органів, з можливістю використання її сил під час масових заходів, катастроф, кризових ситуацій або терористичних загроз. Такий підхід забезпечує мобільність, гнучкість і функціональну ефективність за обмежених ресурсів. Окремі підрозділи жандармерії також виконують завдання за межами країни – у складі миротворчих місій НАТО, ЄС і ООН. Важливо зазначити, що Польща системно підходить до навчання кадрів жандармерії, запроваджує сучасні програми з тактичної, юридичної та етичної підготовки, що враховують стандарти ЄС та досвід союзників по НАТО. Позитивним елементом є також упровадження цифрових систем контролю, автоматизованих баз даних і систем швидкого реагування на правопорушення у військовому середовищі [2].

Австрійська Республіка має чітко вибудовану модель військових формувань, які не лише виконують оборонні функції, а й здійснюють окремі правоохоронні завдання, зокрема у внутрішньому середовищі збройних сил. Центральне місце в цій системі посідає Військова поліція Австрії (Militärpolizei), яка є структурним підрозділом *Bundesheer* (федерального війська) та виконує функції підтримання військової дисципліни, правопорядку та безпеки в армії.

Військова поліція функціонує на основі Закону про військову службу (Wehrgesetz 2001) та Закону про повноваження військових (Militärbefugnisgesetz), які визначають її правовий статус, компетенцію, організаційну побудову та межі застосування примусових заходів. Велике значення також має Службова інструкція з діяльності військової поліції (Militärpolizei Dienstvorschrift), яка конкретизує порядок дій військових поліцейських у різних ситуаціях, зокрема під час навчань, кризових подій або міжнародних операцій [3].

Основні функції Військової поліції Австрії включають: 1) підтримання порядку в частинах Збройних сил; 2) розслідування внутрішніх дисциплінарних порушень та злочинів; 3) забезпечення охорони важливих військових об'єктів і осіб; 4) супровід військових колон, транспорту, матеріальних засобів; 5) підтримання правопорядку під час надзвичайних ситуацій, зокрема катастроф, терактів або воєнного стану; 6) участь у миротворчих і стабілізаційних операціях під егідою ООН, НАТО чи ЄС [4].

Австрійський підхід характеризується високим рівнем інституційної автономії військової поліції за одночасної тісної координації із цивільними правоохоронними структурами, особливо в умовах загрози безпеці або спільних операцій. У мирний час Військова поліція не втручається в цивільне правопорядкування, однак за рішенням уряду може бути залучена до виконання завдань підтримання громадського порядку (наприклад, під час терористичних атак, великих протестів або надзвичайних ситуацій).

Особливу увагу в Австрії приділяють підготовці особового складу військової поліції: навчання включає як військову, так і правову, психологічну, криміналістичну й антитерористичну підготовку. Військові поліцейські також регулярно проходять тренування спільно з підрозділами спецпризначення, поліцією, прикордонною службою та службою безпеки. Це сприяє гнучкості та міжвідомчій сумісності, що особливо актуально в сучасних умовах комплексних загроз. Цифровізація та стандартизація процедур, а також дотримання прав людини під час виконання службових обов'язків є важливими

елементами австрійського підходу до військової правоохоронної діяльності. Це забезпечує не лише ефективність, а й легітимність дій військової поліції як у серединах Збройних сил, так і в очах суспільства [5].

У системі національної безпеки Литовської Республіки важливу роль відіграє Військова поліція (Karо policija) – спеціалізований підрозділ Збройних сил, що має повноваження здійснювати правоохоронну діяльність. Зазначений підрозділ був створений у 1996 р. в умовах активної трансформації литовського оборонного сектору й адаптації до стандартів НАТО. Діяльність військової поліції Литви регламентується Законом Литовської Республіки «Про військову поліцію» (1996 р.), а також Законом «Про національну оборону й організацію збройних сил», підзаконними актами Міністерства національної оборони. Військова поліція підпорядковується безпосередньо міністру національної оборони і виконує низку завдань як у мирний час, так і в умовах надзвичайного або воєнного стану [6].

До основних функцій Karо policija належать: 1) забезпечення правопорядку у військових частинах та під час навчань; 2) охорона об'єктів і транспорту Збройних сил; 3) розслідування дисциплінарних порушень і злочинів, скоєних військовослужбовцями; 4) супровід військових колон і спеціальних вантажів; 5) взаємодія із цивільною поліцією та іншими правоохоронними структурами; 6) участь у міжнародних миротворчих операціях (зокрема, під егідою НАТО, ООН, ЄС) [6].

Особливістю литовської моделі є чітке розмежування повноважень військової поліції та цивільних правоохоронних органів, а також високий рівень прозорості та громадського контролю за її діяльністю. Військова поліція має право затримувати осіб, здійснювати огляд транспорту, проводити слідчі (розшукові) дії в межах військового законодавства. Підготовка особового складу здійснюється в тісній співпраці з Поліцейською школою Литви й Академією Збройних сил, з урахуванням вимог євроатлантичних структур. Велика увага приділяється етичній підготовці, психологічній стійкості та дотриманню стандартів прав людини [7].

У Латвійській Республіці система забезпечення військової дисципліни та правопорядку у Збройних силах (Nacionālā bruņotie spēki) включає спеціалізований підрозділ – Військова поліція (Militārā policija), яка є структурним елементом Національних збройних сил і виконує функції внутрішнього контролю, безпеки та правоохоронної діяльності в межах оборонного сектору.

Militārā policija була створена в 1997 р. відповідно до потреб реформування оборонної системи Латвії та узгодження її зі стандартами НАТО. Її правовий статус визначено в Законі «Про Національні збройні сили» (1999 р.), а також у положенні Кабінету Міністрів № 275 від 2005 р. «Про Військову поліцію» [8]. Основні завдання Військової поліції Латвії включають: 1) забезпечення військового правопорядку та дисципліни у Збройних силах; 2) запобігання та розслідування правопорушень, скоєних військовослужбовцями; 3) охорону військових об'єктів і осіб; 4) супровід колон і транспорту зі спеціальними вантажами; 5) гарантування безпеки під час військових навчань і заходів; 6) участь у міжнародних операціях (зокрема, в Іраку, Афганістані, Косово, Малі й інших регіонах) [9].

Особливістю латвійської моделі є тісна інтеграція Військової поліції із системою загальнодержавної безпеки, що проявляється у співпраці із цивільними структурами: Державною поліцією, Прикордонною охороною, Службою державної безпеки. У разі надзвичайного

або воєнного стану Військова поліція може виконувати завдання з підтримання громадського порядку та протидії терористичним загрозам. Особлива увага приділяється навчанню персоналу, що включає правову, тактичну та міжнародну підготовку. Особовий склад регулярно проходить стажування у країнах НАТО, бере участь у спільних навчаннях і тренуваннях. Це дозволяє забезпечити високий рівень сумісності, правозастосування та дотримання прав людини під час виконання обов'язків [10].

Однією з особливостей військового та правоохоронного управління в Іспанії є унікальна інституційна модель подвійного підпорядкування, у якій провідну роль у забезпеченні правопорядку у збройних силах виконує Громадянська гвардія (Guardia Civil) – воєнізована структура з подвійним статусом: водночас військова та правоохоронна служба [11].

Основні завдання Guardia Civil із військовими функціями: охорона військових об'єктів, баз, складів; контроль за порядком у військових формуваннях; підтримка військової дисципліни в умовах розгортання; гарантування безпеки оборонних об'єктів у стратегічних районах (зокрема, в аеропортах, на кордонах, у портах); участь у міжнародних миротворчих місіях як військової поліції; протидія терористичним загрозам у співпраці з армійськими структурами [12].

Правове регулювання діяльності Guardia Civil визначено низкою нормативних актів, зокрема: а) Законом № 29/2014 «Про режим служби Громадянської гвардії»; б) Основним законом про збройні сили (Ley Orgánica 5/2005); в) Законом № 11/2007 «Про основи військового статусу» [13].

Варто зазначити, що паралельно із Guardia Civil у Збройних силах Іспанії (Fuerzas Armadas Españolas) діють внутрішні відділи військової поліції, які виконують обмежене коло завдань: 1) підтримання порядку в частинах; 2) логістичне супроводження; 3) охорона командного складу; 4) забезпечення правопорядку під час розгортання сил за кордоном. Таке розмежування функцій забезпечує ефективну взаємодію між військовими і цивільними структурами, дозволяє Іспанії оперативно реагувати на загрози безпеці як у країні, так і за її межами [14].

Франція є однією з небагатьох країн Європи, яка історично сформувала військову поліцію загального призначення – Національну жандармерію (Gendarmerie nationale). Це багатофункціональна силова структура, яка поєднує статус військового формування та правоохоронного органу, що гарантує публічну безпеку, правопорядок і оборонну підтримку на території держави. Жандармерія Франції, що є частиною Збройних сил (Forces armées), водночас підпорядковується Міністерству внутрішніх справ з питань правоохоронної діяльності та Міністерству збройних сил – у контексті військової служби [15]. Водночас жандармерія покликана виконувати складні завдання, зокрема щодо безпеки високопосадовців, охорони аеропортів і морського транспорту. Працівники жандармерії, на відміну від офіцерів поліції, мають краще озброєння та вищу професійну підготовку [16].

Правовий статус і повноваження Жандармерії визначено: Кодексом внутрішньої безпеки Франції (Code de la sécurité intérieure); наказом № 2009–898 від 24 липня 2009 р., що регулює організацію служби; Законодавством про оборону (Code de la défense), яке закріплює військовий статус структури. Відповідна правова система гарантує подвійне підпорядкування та дотримання прав людини під час виконання військово-правоохоронних функцій [17].

Особовий склад Жандармерії – це військовослужбовці, які проходять спеціальну підготовку в Національній школі жандармерії (École des officiers de la gendarmerie nationale), що базується в Мелюні. Навчання поєднує право, етику, оперативне реагування. Жандармерія Франції бере активну участь у миротворчих місіях, діє на територіях закордонних французьких департаментів і є одним із найвідоміших у світі прикладів успішної інтеграції військової дисципліни та поліційних функцій [18].

Італія, поряд із Францією, також є одним із найяскравіших прикладів застосування жандармерійської моделі в сучасній державній системі безпеки. Центральне місце тут належить Карабінерській службі (Carabinieri) – одному із чотирьох складників Збройних сил Італії, яка водночас має правоохоронні функції. Carabinieri формально належать до Міністерства оборони Італії, але діють також під координацією Міністерства внутрішніх справ у питаннях охорони громадського порядку, боротьби зі злочинністю, тероризмом і мафією. Такий подвійний статус надає їм повноваження діяти як у військовій сфері, так і у звичайному цивільному житті [19].

Особливістю цієї служби є її національна юрисдикція: вона функціонує на всій території Італії як поліція загального призначення, включаючи сільську місцевість, гірські райони, а також у закордонних миротворчих операціях. Серед основних завдань Карабінерів: 1) охорона громадського порядку та стратегічних об'єктів; 2) боротьба з організованою злочинністю та терористичними групами; 3) участь у міжнародних операціях з підтримки миру та світового правопорядку; 4) охорона дипломатичних установ [20].

Особовий склад Карабінерів проходить окрему військову та поліцейську підготовку. Академії Carabinieri функціонують окремо від інших поліцейських шкіл Італії. Значна увага приділяється формуванню психологічної стійкості в курсантів, етичним стандартам, знанню міжнародного гуманітарного права й антикорупційних практик. Карабінери мають статус постійної сили в мирний час, що дозволяє швидко мобілізувати їх у разі надзвичайної ситуації або виникнення терористичної загрози без необхідності введення надзвичайного чи воєнного стану [21].

Проте нині переважно лише США мають багаторівневу та функціонально диференційовану систему взаємодії військових і правоохоронних структур, яка базується на конституційних принципах громадського контролю, розподілу повноважень і обмеження використання збройних сил у внутрішніх справах. Одним із ключових інструментів, який визначає цю межу, є Закон про повстання (Insurrection Act, 1807 р.) та Закон Поссе Комітатус (Posse Comitatus Act, 1878 р.) [22]. Відповідно до Posse Comitatus Act, регулярні сили армії та повітряних сил США не можуть використовуватися для здійснення правоохоронних функцій на території країни без спеціального дозволу Конгресу або президента. Це є основною правовою гарантією проти мілітаризації цивільного життя [23].

Проте у США функціонує Національна гвардія (National Guard), яка виконує унікальну роль. Вона може діяти як у складі Збройних сил (federal status), так і за наказом губернатора штату для підтримки громадського порядку (state status), що дозволяє їй виконувати правоохоронні функції в разі масових заворушень чи інших надзвичайних ситуацій [24]. Формування Національної гвардії є в кожному штаті, в окрузі Колумбія та на всіх

територіях, що підконтрольні США. Ці формування виконують завдання в інтересах штату та федерального уряду. Національна гвардія – це передусім державна установа, але її частини можуть бути мобілізовані президентом США для надання допомоги збройним силам країни. У багатьох випадках частини Національної гвардії штатів отримують фінансове забезпечення та проходять підготовку коштом бюджетних асигнувань федерального бюджету [25].

Окрему роль відіграє військова поліція США (U.S. Military Police), яка функціонує у Збройних силах і має юрисдикцію на військових базах. У міжнародних операціях і миротворчих місіях вони виконують завдання з контролю за громадським порядком, гарантування безпеки та розслідування кримінальних правопорушень, учинених військовослужбовцями [26].

Отже, американська модель чітко розмежовує внутрішні правоохоронні функції та військові завдання, водночас зберігає ефективні механізми залучення військових ресурсів у надзвичайних ситуаціях. Така модель забезпечує дотримання прав людини, а також збереження балансу між безпекою і свободами громадян. В. А. Ліпкан та інші небезпідставно стверджують, що саме США є одним із лідерів світу у сфері гарантування національної безпеки. Стратегія національної безпеки США передбачає захист національної територіальної цілісності та способу життя, а також виконання широкого кола заходів: розширення воєнних альянсів, реалізації програми «Партнерство заради миру», міжнародне співробітництво з Україною, зміцнення правил контролю

над озброєнням, створення багатонаціональних коаліцій для боротьби з тероризмом, корупцією, злочинністю і наркобізнесом тощо. Окрім того, ключовим елементом Стратегії національної безпеки США є розроблення методів посилення співробітництва, координації, проведення розмежування між розвідувальною, контррозвідувальною і оперативно-розшуковою діяльністю [27, с. 187].

Висновки. Отже, зарубіжні країни демонструють різні підходи залучення військових до правоохоронної діяльності. У Франції, Італії та Австрії ефективно функціонують жандармерійські формування, які, маючи військовий статус, виконують завдання громадської безпеки. Натомість у США, Канаді, Польщі, Литві та Латвії спостерігається чітке розмежування функцій: військові залучаються до внутрішніх подій лише у виняткових обставинах, згідно з режимами надзвичайного або воєнного стану. У цих державах діють військові поліції або спеціальні частини, призначені для реагування на бойові та кризові ситуації, зокрема в миротворчих місіях. Більшість країн упровадили принцип демократичного контролю. У нашій країні теж систематично впроваджуються елементи громадського контролю в межах реформ сектору безпеки й оборони. Проте досі актуальним залишається питання чіткого розмежування повноважень між Національною гвардією, ЗСУ та поліцією. Варто враховувати міжнародний досвід, де військові формування з подвійним підпорядкуванням мають чітко врегульовану нормативно-правову базу щодо меж повноважень і порядку їх залучення до дій у мирний час.

Список використаних джерел

1. Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych. Закон від 24 серпня 2001 р. про Військову жандармерію та військові органи правопорядку. *Dziennik Ustaw*. 2001. № 123. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20011231353>.
2. Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z dnia 4 lipca 2002 r. w sprawie szczegółowego zakresu działania Żandarmerii Wojskowej. Постанова Міністра національної оборони від 4 липня 2002 р. щодо детального регламенту діяльності Військової жандармерії. *Dziennik Ustaw*. 2002. № 106. Poz. 937. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20021060937>.
3. Wehrsgesetz 2001 vom 28. März 2001. Про військову службу : Закон від 28 березня 2001 р. *Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich*. BGBl. I № 146/2001. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/eli/bgbl/I/2001/146/2023-01-01>.
4. Militärbefugnisgesetz vom 1. Jänner 2000. Про повноваження військових органів : Закон від 1 січня 2000 р. *Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich*. BGBl. I № 86/2000. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/eli/bgbl/I/2000/86>.
5. Militärpolizei Dienstvorschrift (MilPolDV). Службова інструкція з діяльності Військової поліції Австрії. *Österreichisches Bundesheer*, 2018. URL: https://www.bundesheer.at/archiv/a2018/milpol_dv.shtml.
6. Lietuvos Respublikos karo policijos įstatymas. Про військову поліцію : Закон Литовської Республіки. *Seimas of the Republic of Lithuania*. 1996. № I–1396. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.32131>.
7. Karo policija. *Офіційний сайт Міністерства національної оборони Литви*. 2023. URL: <https://kariuomene.lt/struktura/karo-policija/20149>.
8. Latvijas Republikas likums “Par Nacionālajiem bruņotajiem spēkiem”. Про Національні збройні сили : Закон Латвійської Республіки. *Latvijas Vēstnesis*. 1999. № 329/330. URL: <https://likumi.lv/ta/id/51507-par-nacionalajiem-brunotajiem-spekiem>.
9. Ministru kabineta noteikumi № 275 “Militārās policijas nolikums”. Про Військову поліцію : положення Кабінету Міністрів № 275. *Latvijas Vēstnesis*. 2005. № 91. URL: <https://likumi.lv/ta/id/109821-militaras-policijas-nolikums>.
10. Militārā policija. *Офіціаліс NBS portāls*. 2023. URL: <https://www.mil.lv/lv/strukturvienibas/militara-policija>.
11. Ley 29/2014, de Régimen del Personal de la Guardia Civil. Про режим служби Громадянської гвардії : Закон № 29/2014. *Boletín Oficial del Estado* (BOE). 2014. Núm. 291. URL: <https://www.boe.es/eli/es/l/2014/11/28/29>.
12. Ley Orgánica 5/2005, de la Defensa Nacional. Про національну оборону : Закон № 5/2005. *BOE*. 2005. Núm. 127. URL: <https://www.boe.es/eli/es/lo/2005/11/17/5>.
13. Ley 11/2007, de derechos y deberes de los miembros de las Fuerzas Armadas. Про права й обов’язки військовослужбовців : Закон № 11/2007. *BOE*. 2007. Núm. 126. URL: <https://www.boe.es/eli/es/l/2007/07/26/11>.
14. Guardia Civil : офіційний сайт. 2023. URL: <https://www.guardiacivil.es>.
15. Code de la sécurité intérieure. Кодекс внутрішньої безпеки Франції. *Légifrance.gouv.fr*. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000025503132>.
16. Філіпенко А. С. Досвід організації діяльності правоохоронних органів в європейських державах. *Аналітично-порівняльне правознавство : електронне наукове видання*. 2021. С. 208–213. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/255171/252268>.

17. Décret № 2009–898 du 24 juillet 2009 relatif à l'organisation de la gendarmerie nationale. Наказ № 2009–898 від 24 липня 2009 р. про організацію Жандармерії. *Journal Officiel de la République Française*. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000020933776>.
18. Gendarmerie nationale. *Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ Франції*. 2023. URL: <https://www.gendarmerie.interieur.gouv.fr>.
19. Arma dei Carabinieri. Storia e Compiti dell'Arma. 2023. URL: <https://www.carabinieri.it/informazioni/storia>.
20. Carabinieri. Specialized Units Overview. 2023. URL: <https://www.carabinieri.it/arma/oggi/organizzazione/specialized-units>.
21. Donatella della Porta, Alice Mattoni. Policing Protest in Italy: A Comparative Perspective. *Policing and Society*. 2019. № 29 (1). P. 75–93.
22. United States Code. Insurrection Act, 10 U.S. Code §§ 251–255. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/10/subtitle-A/part-I/chapter-13>.
23. Posse Comitatus Act, 18 U.S. Code § 1385. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/1385>.
24. Department of Defense. Support to Civil Authorities. *U.S. Northern Command*. 2023. URL: <https://www.northcom.mil/Operations/Civil-Support>.
25. Флурі Ф., Бадрак В. Національна гвардія України: шляхи розвитку. Київ ; Женева, 2017. 46 с.
26. U.S. Army. Military Police Corps Regiment. *Official Army Website*. 2023. URL: <https://home.army.mil/leonardwood/index.php/units-tenants/USAMPS>.
27. Кобко Є. В., Даугуле А. В. Досвід публічно-правового забезпечення національної безпеки країн Європи і США та шляхи його запозичення для України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 4. Т. 2. С. 186–190.

References

1. Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych [Act of 24 August 2001 on the Military Gendarmerie and military law enforcement agencies]. Zakon від 24 серпня 2001 року про Вишккову зжандармерію та вишккові орhani pravoporiadku (2001). *Dziennik Ustaw*. № 123. Retrieved from: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20011231353> [in Polish].
2. Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z dnia 4 lipca 2002 r. w sprawie szczegółowego zakresu działania Żandarmerii Wojskowej [Regulation of the Minister of National Defence of 4 July 2002 on the detailed scope of the Military Gendarmerie]. Postanowa Ministra natsionalnoi oborony від 4 lypnia 2002 roku shchodo detalnoho rehlamentu diialnosti Viiskovoi zhandarmerii [Resolution of the Minister of National Defence of 4 July 2002 on the detailed regulations for the activities of the Military Gendarmerie] (2002). *Dziennik Ustaw*. № 106. Poz. 937. Retrieved from: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20021060937> [in Polish].
3. Wehrgesetz 2001 vom 28. März 2001. Zakon “Pro viiskovu sluzhbu” від 28 bereznia 2001 r. (2001). *Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich*. BGBl [Defense Act 2001 of March 28, 2001. Federal Law Gazette for the Republic of Austria] I № 146/2001. Retrieved from: <https://www.ris.bka.gv.at/eli/bgbl/I/2001/146/2023-01-01> [in German].
4. Militärbefugnisgesetz vom 1. Jänner 2000. Zakon “Pro povnovazhennia viiskovykh orhaniv” від 1 sichnia 2000 r. (2000). *Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich*. BGBl [Military Powers Act of January 1, 2000. About the new 1 year 2000 r. Federal Law Gazette for the Republic of Austria]. I № 86/2000. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/eli/bgbl/I/2000/86> [in German].
5. Militärpolizei Dienstvorschrift (MilPolDV) [Military police regulations (MilPolDV)]. Sluzhbova instruktsiia z diialnosti Viiskovoi politzii Avstrii (2018) [Service instructions for the activities of the Military Police of Austria]. *Österreichisches Bundesheer*. Retrieved from: https://www.bundesheer.at/archiv/a2018/milpol_dv.shtml [in German].
6. Lietuvos Respublikos karo policijos įstatymas. Zakon Lytovskoi Respubliki “Pro viiskovu politziiu” (1996) [Military Police Law of the Republic of Lithuania. About military police : Law of the Republic of Lithuania]. *Seimas of the Republic of Lithuania*. № I–1396. Retrieved from: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.32131> [in Lithuanian].
7. Karo policija [Military police] (2023). *Ofitsiinyi sait Ministerstva natsionalnoi oborony Lytyvy* [Official website of the Ministry of National Defense of Lithuania]. Retrieved from: <https://kariuomene.lt/struktura/karo-policija/20149> [in Lithuanian].
8. Latvijas Republikas likums “Par Nacionālajiem bruņotajiem spēkiem” [Law of the Republic of Latvia “On the National Armed Forces”]. Zakon Latviiskoi Respubliki “Pro Natsionalni zbroini syly” (1999). *Latvijas Vēstnesis*. № 329/330. Retrieved from: <https://likumi.lv/ta/id/51507-par-nacionalajiem-brunotajiem-spekiem> [in Latvian].
9. Ministru kabineta noteikumi № 275 “Militārās policijas nolikums” [Cabinet of Ministers Regulation No. 275 “Military Police Regulations”]. Polozhennia Kabinetu Ministriv № 275 “Pro Viiskovu politziiu” (2005). *Latvijas Vēstnesis*. № 91. Retrieved from: <https://likumi.lv/ta/id/109821-militaras-policijas-nolikums> [in Latvian].
10. Militārā policija [Military Police] (2023). *Oficiālais NBS portāls*. Retrieved from: <https://www.mil.lv/lv/strukturvienibas/militara-policija> [in Latvian].
11. Ley 29/2014, de Régimen del Personal de la Guardia Civil [Law 29/2014, on the Civil Guard Personnel Regime]. Zakon № 29/2014 “Pro rezhym sluzhby Hromadianskoi hvardii” (2014). *Boletín Oficial del Estado* (BOE). Núm. 291. Retrieved from: <https://www.boe.es/eli/es/l/2014/11/28/29> [in Spanish].
12. Ley Orgánica 5/2005, de la Defensa Nacional [Organic Law 5/2005, on National Defense]. Zakon № 5/2005 “Pro natsionalnu oboronu” (2005). BOE. Núm. 127. Retrieved from: <https://www.boe.es/eli/es/lo/2005/11/17/5> [in Spanish].
13. Ley 11/2007, de derechos y deberes de los miembros de las Fuerzas Armadas [Law 11/2007, on the rights and duties of members of the Armed Forces]. Zakon № 11/2007 “Pro prava i oboviazky viiskovosluzhbovtziv” (2007). BOE. Núm. 126. Retrieved from: <https://www.boe.es/eli/es/l/2007/07/26/11> [in Spanish].
14. Guardia Civil (2003). [Civil Guard]. Retrieved from: <https://www.guardiacivil.es> [in Spanish].
15. Code de la sécurité intérieure [Internal Security Code]. Kodeks vnutrishnoi bezpeky Frantsii. *Légifrance.gouv.fr*. Retrieved from: <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000025503132> [in French].
16. Filipenko, A. S. (2021). Dosvid orhanizatsii diialnosti pravookhoronnykh orhaniv v yevropeiskykh derzhavakh [Experience in organizing the activities of law enforcement agencies в European countries]. *Elektronne naukove vydannia “Anali-*

tychno-porivnialne pravoznavstvo". S. 208–213. Retrieved from: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/255171/252268> [in Ukrainian].

17. Décret № 2009–898 du 24 juillet 2009 relatif à l'organisation de la gendarmerie nationale [Decree No. 2009–898 of 24 July 2009 on the organisation of the national gendarmerie]. Nakaz № 2009–898 vid 24 lypnia 2009 r. pro orhanizatsiiu Zhandarmerii (2009). *Journal Officiel de la République Française*. Retrieved from: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000020933776> [in French].

18. Gendarmerie nationale (2003). [National Gendarmerie]. *Ofitsiyni sait Ministerstva vnutrishnikh sprav Frantsii*. Retrieved from: <https://www.gendarmerie.interieur.gouv.fr> [in French].

19. Arma dei Carabinieri. Storia e Compiti dell'Arma (2023). [Carabinieri Corps. History and Tasks of the Corps]. Retrieved from: <https://www.carabinieri.it/informazioni/storia> [in Italian].

20. Carabinieri. Specialized Units Overview (2023). Retrieved from: <https://www.carabinieri.it/arma/oggi/organizzazione/specialized-units> [in English].

21. Donatella della Porta, Alice Mattoni. (2019). Policing Protest in Italy: A Comparative Perspective. *Policing and Society*. № 29 (1). P. 75–93 [in English].

22. United States Code. Insurrection Act, 10 U.S. Code §§ 251–255. Retrieved from: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/10/subtitle-A/part-I/chapter-13> [in English].

23. Posse Comitatus Act, 18 U.S. Code § 1385. Retrieved from: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/1385>.

24. Department of Defense. Support to Civil Authorities (2023). *U.S. Northern Command*. Retrieved from: <https://www.northcom.mil/Operations/Civil-Support> [in English].

25. Fluri, F., & Badrak, V. (2017). *Natsionalna hvardiia Ukrainy: shliakhy rozvytku [National Guard of Ukraine: development paths]*. Kyiv; Zheneva [in Ukrainian].

26. U.S. Army. Military Police Corps Regiment (2023). *Official Army Website*. Retrieved from: <https://home.army.mil/leonardwood/index.php/units-tenants/USAMPS> [in English].

27. Kobko, Ye. V., & Dauhulie, A. V. (2018). Dosvid publichno-pravovoho zabezpechennia natsionalnoi bezpeky krain Yevropy i SSHA ta shliakhy yoho zapozychennia dlia Ukrainy [The experience of public-legal ensuring of national security in European countries and the USA and ways of borrowing it for Ukraine]. *Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava*. Vyp. 4, t. 2. S. 186–190 [in Ukrainian].

Shleha Denys,

Postgraduate Student at the Department of Administrative Law Disciplines of the Faculty № 2

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-6467-1185>

INTERNATIONAL EXPERIENCE IN THE ORGANIZATION AND ACTIVITIES OF MILITARY FORMATIONS WITH LAW ENFORCEMENT FUNCTIONS

The article provides a comparative legal analysis of international experience in the organization and functioning of military formations with law enforcement functions in European countries and the United States. The study covers two main approaches: models where military formations have permanent law enforcement functions (the gendarmerie type, characteristic of France and Italy), and models where the functions of military formations are clearly separated from other security and defense structures and are allowed only in conditions of emergency or martial law (USA, Canada). Special attention is paid to the legal foundations and institutional mechanisms of democratic control over the armed forces, particularly exemplified by the United States, as well as to the system of subordination of gendarmeries in European countries. It is shown that in most countries, reserve or guard formations with dual subordination operate actively, being involved in maintaining public order, crisis response, and participation in peacekeeping operations.

The domestic experience is considered in the context of gradual adaptation to international standards. At the same time, it is emphasized that the lack of clear legal delimitation of powers between the National Guard of Ukraine, the Armed Forces, and the police complicates the implementation of effective cooperation. Based on the analyzed international experience, the author justifies the need for further legislative modernization of the legal status of the National Guard of Ukraine.

Key words: military formations, law enforcement functions, gendarmerie, democratic control, National Guard, martial law, public security, legal regulation.

ЗМІСТ

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Городецька М. С. ОКРЕМІ ПИТАННЯ УЧАСТІ ОФІЦЕРІВ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	3
Приходьков М. В. НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ВИКОНАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ.....	7
Цикало В. В. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ.....	12

ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Атаманенко Ю. Ю., Бруско К. М. ОРТОФОТОПЛАН МІСЦЯ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ ПРИГОДИ ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ДЖЕРЕЛО ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	17
Груздь О. І., Козачок Є. В. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНЬОГО.....	23
Гусак А. П. ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ 3D-МОДЕЛЮВАННЯ В БАЛІСТИЦІ ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ ПОДІЙ ПРИ ВИКОРИСТАННІ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ.....	29
Джужа О. М., Тичина Д. М. КРИМІНАЛЬНИЙ РИНОК – СУТТЄВА ОЗНАКА ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	35
Одерій О. В., Дробенко Д. Ф. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОЇ ПОРУБКИ АБО НЕЗАКОННОГО ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ЗБУТУ ЛІСУ, ЩО ВЧИНЕНІ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ (ОКРЕМИЙ АСПЕКТ).....	42
Пилипенко Д. О. РОЛЬ ПІШХОДІВ ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ПІДЛЯГАЄ З'ЯСУВАННЮ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЗА СТАТТЕЮ 286 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ.....	50

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ Й ПОРЯДКУ

Веселов М. Ю., Гуржій Т. О., Боровик А. В. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ УЧАСТІ ГРОМАДЯН В ОХОРОНІ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ І ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ В УКРАЇНІ	55
Червінчук А. В., Алфьоров С. М., Ніколайчук С. В. ДОПУСК ДО КЕРУВАННЯ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ У СТАНІ СП'ЯНІННЯ: ПРОБЛЕМАТИКА ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТА АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОСТУПКУ.....	61

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ
ТА АДМІНІСТРАТИВНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

Журко Д. О. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ТЯЖКУ ШКОДУ ЗДОРОВ'Ю ЗА ПРОЄКТОМ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ.....	67
Зборщик А. О. АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПОКАРАННЯ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ, ВЧИНЕНІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ.....	72

Мердова О. М., Кривонос М. В., Умрихіна І. О. ХАРАКТЕРИСТИКА ТИПОВИХ ПОМИЛОК ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ У ФОРМУВАННІ ДОКАЗОВОЇ БАЗИ ПІД ЧАС ДОКУМЕНТУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ.....	77
КАДРОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ	
Карпенко О. М., Корольов А. В., Чернолуцький Д. В. ТАКТИКО-СПЕЦІАЛЬНА ПІДГОТОВКА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ДО ВИКОРИСТАННЯ ПІДРУЧНИХ ЗАСОБІВ.....	84
ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	
Потоцький М. М., Гранкіна В. І. ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПРОФІЛЬ ОСОБИ НЕВІДОМОГО ЗЛОЧИНЦЯ: ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ.....	90
ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ	
Волобось А. О., Зеленський С. М. ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ.....	95
Габорець О. А., Пекарський С. П. КІБЕРЗЛОЧИНИ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ.....	100
Меликов Р. Г., Чорна М. В. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ АВТОНОМНИХ СИСТЕМ ОЗБРОЄНЬ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	106
МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ: ОБМІН ДОСВІДОМ	
Пінчук Р. С. АДАПТАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ПІДГОТОВКИ СПЕЦПІДРОЗДІЛУ GSG 9 В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ДЛЯ ДЕПАРТАМЕНТУ ПОЛІЦІЇ ОСОБЛИВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ «ОБ'ЄДНАНА ШТУРМОВА БРИГАДА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ «ЛЮТЬ».....	111
ПРАВООХОРОНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	
Бусол О. Ю. ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОБРОЧЕСНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У ВОЄННИЙ ЧАС.....	117
Катеринчук К. В. ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ ДЛЯ БЛИЗЬКИХ РОДИЧІВ ТА ЧЛЕНІВ СІМ'Ї ОСІБ, ЗНИКЛИХ БЕЗВІСТИ ЗА ОСОБЛИВИХ ОБСТАВИН.....	122
Назимко Є. С., Семенишин М. О., Пономарьова Т. І. ВПЛИВ МІЖНАРОДНИХ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ НА СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	128
Шамсугдінов О. В. БІОЛОГІЧНА ДИВЕРСИЯ: АНАЛІЗ ЧИННОГО І ПЕРСПЕКТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ.....	133
Шлега Д. О. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ ІЗ ПРАВООХОРОННИМИ ФУНКЦІЯМИ.....	139

CONTENTS

**ORGANIZATIONAL AND LEGAL PRINCIPLES
OF THE NATIONAL POLICE ACTIVITY**

Horodetska M.
CERTAIN ISSUES OF THE PARTICIPATION OF JUVENILE PREVENTION OFFICERS
IN CRIMINAL PROCEEDINGS..... 3

Prykhodkov M.
NATIONAL POLICE OF UKRAINE AS AN ENTITY PERFORMING
THE LAW ENFORCEMENT FUNCTION OF THE STATE.....7

Tsykalo V.
FEATURES OF THE IMPLEMENTATION OF ADMINISTRATIVE COERCION
IN THE ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE.....12

PROBLEMS OF PRE-TRIAL INVESTIGATION

Atamanenko Yu., Brusso K.
ORTHOPTOMAP OF THE PLACE OF A ROAD ACCIDENT
AS A PROCEDURAL SOURCE OF EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS.....17

Gruzd O., Kozachok Ye.
SPECIFIC QUESTIONS FOR INTERROGATING A MINOR.....23

Gusak A.
EFFECTIVENESS OF USING 3D MODELLING IN BALLISTICS
FOR RECONSTRUCTION OF FIREARMS EVENTS..... 29

Dzhuzha O., Tychyna D.
CRIMINAL MARKET –
AN ESSENTIAL SYMPTOM OF ORGANIZED CRIMINAL ACTIVITY..... 35

Oderiy O., Drobenko D.
FORENSIC CHARACTERIZATION OF ILLEGAL LOGGING
OR ILLEGAL TRANSPORTATION, STORAGE, AND SALE OF FORESTS
COMMITTED UNDER EMERGENCY LEGAL REGIMES (A SEPARATE ASPECT)..... 42

Pylypenko D.
THE ROLE OF PEDESTRIANS AS A CIRCUMSTANCES SUBJECT
TO CLARIFICATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS UNDER
ARTICLE 286 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE.....50

ENSURING PUBLIC SAFETY AND ORDER

Veselov M., Gurzhii T., Borovyk A.
CURRENT STATUS AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF CITIZENS’ PARTICIPATION
IN THE PROTECTION OF PUBLIC ORDER AND STATE BORDER IN UKRAINE.....55

Chervinchuk A., Alforov S., Nikolaichuk S.
ADMISSION TO DRIVE VEHICLES WHILE INFLUENCED:
THE PROBLEM OF DETERMINING THE SUBJECT OF AN ADMINISTRATIVE OFFENCE..... 61

**PREVENTION OF CRIMINAL
AND ADMINISTRATIVE OFFENCES**

Zhurko D.
CRIMINAL LIABILITY FOR GRAVE HARM TO HEALTH UNDER
THE DRAFT OF CRIMINAL CODE OF UKRAINE..... 67

Zborshchuk A.
CURRENT DIRECTIONS FOR IMPROVING CRIMINAL LIABILITY
AND PUNISHMENT FOR CRIMINAL OFFENSES AGAINST SEXUAL FREEDOM
AND SEXUAL INVIOLATION COMMITTED IN CONDITIONS OF ARMED CONFLICT.....72

Merdova O., Kryvonos M., Umrykhina I. CHARACTERISTICS OF TYPICAL ERRORS MADE BY POLICE OFFICERS WHEN FORMING THE EVIDENCE BASE WHEN DOCUMENTING ADMINISTRATIVE OFFENCES.....	77
PERSONNEL MANAGEMENT OF THE NATIONAL POLICE	
Karpenko O., Korolev A., Chernolutskyi D. TACTICAL AND SPECIAL TRAINING OF POLICE OFFICERS IN THE USE OF IMPROVISED MEANS.....	84
PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR POLICE ACTIVITIES	
Pototskyi M., Hrankina V. PSYCHOLOGICAL PROFILE OF AN UNKNOWN CRIMINAL: SOME FEATURES OF APPLICATION.....	90
LEGAL SUPPORT OF INFORMATION AND TECHNICAL ACTIVITY OF THE POLICE	
Voloboiev A., Zelenskyi S. LEGAL AND ORGANIZATIONAL PRINCIPLES FOR ENSURING INFORMATION SECURITY IN UKRAINE.....	95
Haborets O., Pekarskyi S. CYBERCRIMES AS AN OBJECT OF LEGAL CLASSIFICATION.....	100
Melykov R., Chorna M. LEGAL REGULATION OF THE USE OF AUTONOMOUS WEAPON SYSTEMS IN LAW ENFORCEMENT: CHALLENGES AND PROSPECTS.....	106
INTERNATIONAL COOPERATION OF THE NATIONAL POLICE: EXCHANGE OF EXPERIENCE	
Pinchuk R. ADAPTATION OF INTERNATIONAL EXPERIENCE IN TRAINING OF THE GSG 9 SPECIAL UNIT IN MARTIAL LAW CONDITIONS FOR THE SPECIAL PURPOSE POLICE DEPARTMENT “JOINT ASSAULT BRIGADE OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE “LYUT”.....	111
LAW ENFORCEMENT UNDER MARTIAL STATE	
Busol O. FEATURES OF PUBLIC POLICY ENSURING THE INTEGRITY OF LAW ENFORCEMENT OFFICIALS IN WARTIME.....	117
Katerynychuk K. PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF SOCIAL GUARANTEES FOR CLOSE RELATIVES AND FAMILY MEMBERS OF PERSONS MISSING UNDER SPECIAL CIRCUMSTANCES.....	122
Nazymko Ye., Semenyshyn M., Ponomarova T. THE INFLUENCE OF INTERNATIONAL AND EUROPEAN STANDARDS ON THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF NATIONAL CRIMINAL-LEGAL POLICY IN THE CONDITIONS OF MARTIAL STATE.....	128
Shamsutdinov O. BIOLOGICAL SABOTAGE: ANALYSIS OF CURRENT AND PROSPECTIVE LEGISLATION ON CRIMINAL LIABILITY.....	133
Shleha D. INTERNATIONAL EXPERIENCE IN THE ORGANIZATION AND ACTIVITIES OF MILITARY FORMATIONS WITH LAW ENFORCEMENT FUNCTIONS.....	139

НОТАТКИ

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

УКРАЇНСЬКА ПОЛІЦЕЇСТИКА: ТЕОРІЯ, ЗАКОНОДАВСТВО, ПРАКТИКА

UKRAINIAN POLYCEISTICS: THEORY, LEGISLATION, PRACTICE

Випуск № 2(14) 2025

Коректор – Н.В. Славогородська
Комп'ютерна верстка – С.С. Любченко

Підписано до друку 28.08.2025 р.
Гарнітура Times New Roman. Формат 60×84/8.
Папір офсетний. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 17,44. Обл. вид. арк. 19,42.
Зам. № 0925/692. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.